

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

L. GOLMAN • I. BACH • N. KOLPINSKI • B. TARTAKOVSKI
V. KUNINA • V. GORBUNOV • V. YEREMINA

PARİS KOMÜNÜ ve MARKSİZM

ÇEVİREN: KENAN SOMER

1403

KENAN SOMER - 1929-2015

İstanbul'da doğan Kenan Somer, 1956'da Ankara'ya yerleştikten sonra Pazar Postası, Öncü, Sosyal Adalet, Vatan, Dönüşüm, Çatlı, Emek, Görüş, Marksizm ve Gelecek vb. yayın organlarında yazdı. Kenan Somer, Friedrich Engels'in "Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni"; Karl Marx'ın "Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi"; Marx ile Engels'in beraber yazdığı "Kutsal Aile"; Vladimir İlyiç Lenin'in "Devlet ve İhtilal" gibi önemli eserlerini Türkçeye kazandırdı. Ayrıca Rousseau, Stalin, Gramsci, Bettelheim, Leontiev, Portelli, Texier, Cogniot gibi birçok yazardan yaklaşık kırk çevirisi bulunan Somer'in "100 Soruda Ekim İhtilali", "Ve Marksizm" başlıklı eserleri yayımlandı.

Kitabın orijinal adı: **La Commune de Paris et le Marxisme**

KOR KİTAP - 30

PARİS KOMÜNÜ VE MARKSİZM
KOLEKTİF

ÇEVİREN • KENAN SOMER
KAPAK ve İÇ TASARIM • DEVRİM KOÇLAN

ISBN 978-605-2283-12-7
Birinci Basım Aralık 2017
© Ginko Kitap Ltd. Şti. 2017

BASKI: Ezgi Matbaacılık Tekstil Pors. İnş. San. Tic. Ltd. Şti.
Sanayi Cd. Altay Sk. No. 14 Yenibosna / İstanbul • Sertifika No. 12142
T: 0212 452 23 02 • www.ezgimatbaa.net

Ginko Kitap: Osmanağa Mah. Ali Suavi Sk. No: 10 D. 3 Kadıköy / İstanbul
T: 0216 449 20 99 • F: 0216 449 21 00
www.korkitap.com • info@korkitap.com
Sertifika No: 35054

L. GOLMAN • I. BACH • N. KOLPINSKI • B. TARTAKOVSKI
V. KUNINA • V. GORBUNOV • V. YEREMINA

PARİS KOMÜNÜ VE MARKSİZM

ÇEVİREN: KENAN SOMER

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	9
Marksizmin Başlıca Kaynaklarından Biri Olarak Emekçilerin Kurtuluş Savaşımı Deneyiminin İrdelenme ve Genelleştirilmesi	
L. Golman	15
Belge Programlardaki Marksizm Düşünceleri ve Paris Komünü'nün Etkinliği	
I. Bach, V. Yeremina	59
Marx ve Engels Paris Komünü Deneyimine Dayanarak Proletarya Diktatörlüğü Öğretisini Nasıl Geliştiriyorlardı	
N. Kolpinski, V. Yeremina	89
Marx ve Engels Paris Komünü Deneyimine Dayanarak Proleter Parti Öğretisini Nasıl Geliştiriyorlardı	
B. Tartakovski	123
Komün'ün Öğrettikleri ve 70'li Yıllardan 90'lı Yılların Başına Kadar İşçi ve Sosyalist Hareket	
V. Kunina	159
Lenin ve Paris Komünü	
V. Gorbunov, V. Yeremina	197

Sunuş

Paris Komünü (1871) dünya tarihinin parlak bir olayı, XIX. yüzyıl proleter hareketinin en büyük örneğiydi. İnsanlık tarihinde ilk kez olarak proleter bir devrim gerçekleşiyor, işçi sınıfı iktidarı eline geçiriyor ve 72 gün boyunca onu elinde tutuyordu. Böylece kapitalist rejimin ortadan kaldırılması ve sosyalist bir rejimin kurulması, teorik tartışmalar alanından işçi sınıfının kurtuluş savaşımının pratiği alanına geçiyordu. Paris işçileri, “göğün fethine çıkmak” yolundaki kahramanca girişimleriyle, devrimci sürecin yeni bir dönemini açıyorlardı. Bu sürecin karşı konulamaz gelişmesi, 1917’de Ekim Devrimi’nin zaferine yol açacaktı.

Paris Komünü’nün ilanı ve etkinlikleri, tarihte bir dönüm noktasının, burjuva toplumun gerilemeye başlamasının belirtisini oluşturdu. Uluslararası işçi hareketinde yeni bir dönem başlıyor, devrimci proleter ideoloji sağlamlaşıyordu. Komün çeşitli toplumsal öğretilerin denek taşı işlevini gördü, sektarizm ve reformizmin küçük burjuva doktriner niteliğinin dayanıksızlığını ortaya koydu ve bilimsel komünizmin temel doğruluğunu tarihsel olarak gözler önüne serdi. 18 Mart 1871 proleter devrimi, kölelik ve sömürüden kurtuluş ve tüm toplumsal düzenin devrimci dönüşümüne giriş yolunu işçi sınıfı ve bütün emekçilere yalnızca Marx ve Engels öğretisinin gösterdiğini açıkça ortaya koydu. Komün deneyiminden bir sentez yapacak, Komün derslerinde işçi sınıfı için tinsel bir zenginleşme kaynağı bulacak ve işçi sınıfının savaşımı için zorunlu teorik silahı oluşturacak gücü yalnızca Marksizm gösterdi. Bütün bunlar proleter yığınların bilincini derinden derine değiştirmeye katkıda bulundu ve Marksist öğretiyi işçi sınıfının ve onun siyasal partilerinin herkesçe kabul edilen ideolojik bayrağı durumuna dönüştürmek için öncül hizmetini gördü.

Komün'den sonra uluslararası proletaryanın bir yüzyıllık kurtuluş hareketi, Parisli komüncülerin kanlarını boşuna akıtmadıklarını, deneyimlerinin proleter savaşçıların daha sonraki kuşakları için son derece verimli olduğunu gösterdi. Komün'ün yüzüncü yıldönümünde yayımlanan araştırma yapıtları, bilimsel tartışma belgeleri ve makaleler, Komün derslerinin ve Marx, Engels, Lenin tarafından Komün deneyiminin irdelenme ve sentezinden çıkarılan teorik sonuçların güncelliğini bir kez daha doğruladı. Seçkin Marksistlerin, dünya komünist hareketinin ünlü kişilerinin çalışmaları, şanlı 1871 devriminin, komünizm ülkülerinin zaferinin çok büyük anlamı ve önemini yeni bir güçle gösterdi.

İşçi sınıfının, siyasal ve iktisadi köleliğe karşı, toplumsal ilerleme için tüm emekçilerin giriştiği savaşımın en devrimci yönetici gücü olduğu düşüncesi, Komün deneyimini ve Komün'ün tarihsel derslerini inceleyen bütün Marksist yapıtların temel düşüncesini oluşturuyordu. Bu yapıtlar Marksist-Leninist partilerin bu savaşımındaki kararlaştırıcı rolünü bir kez daha vurguluyorlardı.

Komün'ün yüzüncü yıldönümü, Marksist-Leninist yöntemin üstünlüklerini bir kez daha ortaya koydu ve her tarihsel olayın, bunların kısa ve uzun vadeli sonuçlarının içyüzünün bilimsel olarak açıklanmasını yalnızca bu yöntemin sağladığını bir kez daha doğruladı.

Paris Komünü bir yüzyıldan beri çeşitli ülkelerdeki ilerlemeci tarihçilerin dikkatini çekiyor. Onun tarihsel önemini gereğince kavramak amacını güden bu tarihçiler, daha önce bilinen olguları büyük ölçüde zenginleştiren yeni yeni belgeleri irdeliyorlar. Bu bakımdan ilk sırada doğal olarak Fransız yazarlar geliyor. P.O. Lissagaray, B. Malon, G. Lefrançais, G. Harney vb. gibi Komün'de dolaysız bir yer alan ilk Komün tarihçilerinden sonra, Fransız işçi ve sosyalist hareketinin her militanlar kuşağı, 18 Mart devrimini anarken, bu devrimin tarih yazımına kendi katkısını getirdi. Komün oturumlarının, 1926-1945 arasında yayımlanan resmî tutanaklarının yayımlanmasını, Komün ve öncülleri üzerine birçok yapıt veren J. Bourgen'e borçluyuz. Fransa'daki işçi ve sosyalist hareket tarihçilerinin en kıdemlisi olan M. Dommanget, Komün üzerine birçok kitap yazdı. Komün'ün 90.

yıldönümü dolayısıyla J. Bruhat, J. Dautry ve E. Tersen yönetiminde yayımlanan büyük yapıt, büyük bir Fransız komünist ya da Marksizme yakınlık duyan tarihçiler topluluğu tarafından yapılan araştırmaların bir özeti idi. Bu kolektif yapıt ve Olivesi, Ponsot, Moissonier, Girauld, Gaillard gibi yazarların monografileri¹, İmparatorluğun yıkılışından sonra Fransa'daki devrimci demokratik hareketin yükselişini ve Mart-Nisan 1871'de taşradaki Komün savaşımını açıklığa kavuşturuyordu. Bu yapıtlarda Paris'teki 18 Mart 1871 devriminin, hiç de belediye (komün) hakları için savaşımın yerel bir oluntusu değil ama Fransız halkının devrimci demokratik hareketinin en yüksek noktası olduğu, bu hareket içinde proletaryanın başrolü oynadığı ve Paris'te bu hareketin proleter devrim durumuna dönüştüğü açıkça ortaya çıkıyordu.

Komün'ün yüzüncü yıldönümü Paris'te, Georges Soria'nın yönetiminde beş ciltlik görkemli bir yapıt ve başka birçok yayınla kutlandı. Bu arada, Komün üzerine yepyeni ya da arşivlerde unutulmuş belgeleri içeren birçok yapıtın yazarı Jacques Ruggieri'nin *Paris, Ville Libre* adlı kitabının sözünü etmeliyiz. Kitabın yazarı 15.000 komün katılımcısını yargılayan Vincennes askeri mahkemesinin arşivlerinde saklanan belgelerden de yararlanabilmişti.

Yüz yıldır burjuva ideologlarının, genellikle temelleri *Fransa'da İş Savaş'ta* Marx ve *Devlet ve İhtilal'de* Lenin tarafından atılan Marksist tarih yazımını "çürütmek" ya da "tamamlamak" bahanesiyle Komün'ün tarihini, özünü, tarihselsüreçteki yerini ve derslerini çarpıtmaları olgusu, Komün'ün irdelenmesinin bugün de bilimsel ve siyasal bir önem taşıdığını gösteriyor. Komün'ün burjuva, reformist ve anarşist tarih yazımlarındaki görüşlerin çeşitlilik ve bazen görünüşteki yeniliklerine rağmen, gerçekte bunların hepsi sonuçta ya dolaysız Komün düşmanlarının kaba yalanlarını ya da Komün üzerine Proudhoncu ve Bakunincilerin, zamanında Marx ve Engels öğretisinin temel tezlerine karşı yönelttikleri yorumu yinelenmekten başka bir şey yapmayan oldukça sınırlı bir düşünce alanının dışına çıkamıyor. Burjuva ve reformist tarihçiler, Komün'e yapay olarak yerel, hatta yalnızca Fransız bile değil ama salt Parisli bir nitelik atfetmeye kalkışıyor. Komün'ü Ekim

Devrimi'nin karşısına çıkarmak, dünya devrimci sürecinin doğa ve yasalarını yanlış yorumlamak girişimleri de işte buna ve kısmen de Komün'ün proleter sınıf niteliğinin yadsınmasına dayanıyor.

Komün'ün yanılgı ve güçsüzlüklerinin övülmesi, onun en kurnazca bir çarpıtılmasıdır. Sosyo-ekonomik dönüşümlere girişmekteki duraksaması (ki bu duraksamanın öznel ve nesnel nedenleri vardı), karşıt sınıfların uyum ve yakınlaşma, sınıflar üstü ya da "insancıl" bir sosyalizm fikirleri yararına propaganda yapmak amacıyla kullanılıyor. Böyle yaparak devrimin barışçıl gelişme yolu mutlaklaştırılıyor, kapitalizmin kendi karşısına kendiliğinden dönüşeceği yolundaki teknokratik teoriler ileri sürülüyor. Bu görüşleri savunan bazı yazarlara göre, karşıdevrimi zorla bastırma girişimleri dışında, Komün'de her şey iyidir. Onlara göre Kanlı Mayıs haftası bir trajediden, Komün ve Versailles hükümetinin aynı derecede sorumlu oldukları bir rastlantıdan başka bir şey değildir. Şu ya da bu biçimde bu tezler, proletarya diktatörlüğü fikrinin Marx'ta yalnızca sınıf savaşımındaki aşırılıklara bağlı olduğu olumlamasını yansıtıyor. Özsel olarak reformist bir nitelik taşıyan bu siyasal görüşler, gerçekte burjuva liberal tarih yazımı geleneğine katılıyor ve Komün'ün işçi sınıfı tarafından pahalya ödenen başlıca derslerinden birinin, kendi öz siyasal partisini kurmak zorunluluğunun yadsınması anlamına geliyor.

Çağdaş dönemin ciddi sorunları arasında, Komün pratiği ile Marksist fikirler, bu fikirlerin gelişme ve yayılması arasındaki dolaysız bağ, teorik ve pratik bir önem taşıyor. Her ne kadar Komün tarihi derinliğine irdelenmişse de bu sorun, yani Marksizm ve Komün sorunu, henüz yeterince aydınlığa kavuşturulmamıştır.

Bu derlemenin bu konuyu sonuna değin irdelemek gibi bir iddiası yok, ama yazarlar ve redaksiyon, Marx, Engels ve Lenin'in Paris Komünü'ne ilişkin temel yapıtlarından esinlenerek, Komün'ün Marksist teorisinin gelişmesi ve bilimsel komünizm ile işçi hareketi arasındaki bağlar üzerinde yaptığı büyük etkiyi göstermek amacını güdüyor.

Komün'den sonra Marx ve Engels'in çalışmaları, farklılıklarına rağmen, sözcüğün geniş anlamında sosyalist devrim teorisinin geliş-tirilme ve somutlaştırılmasına yönelecekti. Komün özömlmesi, proleter devrimin kimi yasalarını ortaya koymak, bu devrimin köken-leri ve zaferin zorunlu koşulu olarak nesnel ve öznel etkenleri düzen-lemek zorunluluğu üzerine bir teori hazırlamak olanağını sağlayacak-tı. Proletarya diktatörlüğü ve genel olarak devlet teorisine, devletin sınıf niteliğinin, işlevlerinin ve tarihsel yazgılarının ortaya konması-na son derece önemli bir katkı yapılacaktır.

Marx ve Engels'in yapıtının parlak sürdürücüsü Lenin, Paris Komünü deneyiminin incelenmesini geliştirip zenginleştirdi, onu tarihsel olarak Büyük Ekim Devrimi'nin, kapitalizmden sosyalizme geçiş döneminde tüm dünya devrimci hareketinin çok daha zengin deneyimine bağladı. Lenin'in sosyalist devrim ve proletarya diktatör-lüğü üzerindeki, yeni tip parti üzerindeki öğretileri, doğrudan doğruya Marx ve Engels'in engin teorik çalışmaları doğrultusunda yer alıyor.

I

Marksizmin Başlıca Kaynaklarından Biri Olarak Emekçilerin Kurtuluş Savaşımı Deneyiminin İrdelenme ve Genelleştirilmesi

L. Golman

Marksist-Leninist teorinin gücü, yaşamın gerçek süreçlerinin, tarihsel gelişmenin nesnel yasalarının bilimsel dışı vurumu olmasından gelir. Devrimci bir teoriye gereksinme duyan proletaryanın sınıf savaşımı zorunluluklarından doğan Marksizm, ortaya çıktıktan sonra, bu savaşım üzerinde artan bir etki göstermeye başladı. İşçi hareketi militanlarının sınıf bilincine varmalarına katkıda bulundu, bu hareketin öncüleri olan devrimci proleter örgüt ve partilerin ideolojik temeli durumuna geldi. Büyük Sosyalist Ekim Devrimi, Marksizm-Leninizm bayrağı altında gerçekleşti. Başka birçok ülkedeki sosyalist devrimler bu bayrak altında zafer kazandı. Dünya sosyalist sistemi bu bayrak altında oluştu. Öte yandan bu gerçek tarihsel süreç de Marksizm-Leninizm için her zaman tükenmez bir gelişme ve zenginleşme kaynağı oldu.

Daha ütopyacı sosyalizm o sıralarda oluşmakta olan bir proletaryanın sömürü ve toplumsal eşitsizlikten kurtulma yolundaki gerçek

özlemlerini düşlemsel bir biçim altında yansıtıyordu. Ancak ütopyacı sosyalizmin gerçek sınıflar savaşımdan kopuk çeşitli akımları, bağımlılaştırılmış sınıfların deneyimini ancak tek yanlı ve çoğu kez de yalanlaştırmacı bir biçim altında kavrayabilirdi. Sosyalizmin ütopyadan bilime evrimi, Marksizmin ortaya çıkışı, işçi sınıfı ve tüm sömürülen sınıf ve katmanların toplumsal gereksinmelerinin betimlenmesinin içgüdüsel ve bütünüyle düşlemci bir biçimden, onların kurtuluş savaşlarının ve zafer kazanma koşullarının bilimsel bir incelenmesine geçilebilmesine yol açtı. Devrimci hareket deneyiminin tam bir kavranması ve upuygun bir dışa vurumu için, ancak gerçekten devrimci bir teori –Marksizm– bir araç hizmeti görebilirdi. Bilimsel olarak kavranan ve teorik tezlerde ete kemiğe bürünen bu deneyim de sırası gelince öncü sınıfın ortak mülkünü oluşturdu, güçlü bir ilerleme motoru, toplumsal gelişmenin bir hızlandırıcısı durumuna geldi.

Tarihsel deneyimin, en başta da proletarya ve öteki sömürülen sınıfların devrimci savaşlarının sürekli bilimsel genelleştirilmesi, pratik devrimci etkinliği durmadan genişletmek için teoriye başvurulması, büyük önem taşıyan ve Marx, Engels ve Lenin öğretisinin dönüştürücü gücünü belirleyen bir özellik oluşturuyor. Lenin işçi sınıfının bilimsel dünya görüşü olan Marksizmin, yığınların ve proletaryanın devrimci etkinlik ve çabalarının teorik bir sentezi olduğunu birçok kez belirtiyordu. Marksizmin devrimci proleter savaşımın teorik dışa vurumu olduğunu söylüyordu.¹

Marksizm-Leninizm, tarihsel deneyimin irdelenmesini yalnızca işçi sınıfı savaşımının gelişmesinin incelenmesine indirgemez. Tarihsel deneyim kavramının kendisi Marx, Engels ve Lenin tarafından çok daha geniş bir biçimde yorumlanıyordu. Onlara göre bu kavram, devrimci etkinliğin bütün biçimleri dâhil, toplumsal yaşamın tüm göze çarpan görüngülerini kapsıyordu. Marksist teoriyi besleyen kaynakları, yalnız işçi hareketi değil ama köylülüğün sömürüye direnmesi, ulusal kurtuluş savaşımı, demokratik özgürlükler için savaşım ve halk yığınlarının öteki devrimci etkinlik biçimleri de oluşturuyordu. Daha önceki devrimci sürecin, yasalarının ve biçimlerinin irdelenmesinin de büyük bir önemi vardı.

Marksist teoriyi belirginleştiren şey, tarihsel olaylar yığını içinde, toplumsal gelişmenin kararlaştırıcı etkenlerini ortaya çıkarmak yeteneğiydi. Oysa kapitalizm döneminde bu etkenlerden birini de proletaryanın sınıf savaşımadaki gelişme oluşturuyordu. Bundan ötürü Marksizm-Leninizm, tarihsel sürecin tüm öteki görümlerini de özenle göz önünde bulundurarak, bu savaşım deneyimini birinci plana koyuyordu.

Burjuva felsefe ve toplumbilimsel teorilerin tersine Marksizm, maddi üretimin başlıca etkenleri ve toplumsal devrimci dönüşümlerin başlıca itici gücü olarak halk yığınlarının kararlaştırıcı rolünün kabulünden hareket ediyordu. Marksizm-Leninizm yığınların devrimci etkinliğini, tarihsel ilerlemenin güçlü bir uyarıcısı gibi düşünüyor; kapitalizmi yıkmaya ve komünist toplumu kurmaya aday olan tarihin en ileri sınıfının –proletaryanın– evrensel görevi tezi, tüm bu öğretinin eksenini oluşturuyor. Öyleyse Marksist teorik düşüncenin gelişmesinin, her şeyden önce emekçi yığınların, özellikle işçi sınıfının kurtuluş savaşının çeşitli görünümlerinin, tarihsel alandaki etkinliğinin, çeşitli örgütlenme ve özlem biçimlerinin irdelenmesine dayanmasında şaşılacak bir şey yok.

Marksizm-Leninizm halk yığınlarının, işçi sınıfının devrimci deneyimine çok büyük bir önem veriyor, çünkü onların devrimci etkinliklerinin şu ya da bu teorik ve taktik tezin doğruluğunu saptayan etkili bir araç olduğunu düşünüyor. Toplumsal pratik çeşitli toplumsal öğretileri doğruluyor ya da yalanlıyor, ama bu iş yığınların devrimci müdahale döneminde, toplumsal çelişkiler doruk noktalarına vardığı zaman böyle oluyor. Birçok toplumsal kavram ve öğretinin yapay niteliği, gerçekte eğilim ve gerçekte süreçlerle uyumsuzluğı özellikle o zaman ortaya çıkıyor. Tersine, gerçekte bilimsel bir teorinin doğruluk ve canlıluğı da ancak o zaman tam bir tarihsel doğrulanma kazanıyor. şu ya da bu teorik ilkeyi daha da geliştirmek, yeni vargılarla onu somutlaştırıp tamamlamak zorunluluğu da genellikle işte bu dönemlerde kendini gösteriyor.

Proletaryanın kurtuluş savaşının gelişmesi, böylece kazanılan deneyimin özümlemesi ve bir kuşaktan ötekine aktarılmasına dayanı-

yor. Bu savaşının çeşitli düzeyleri arasında bir ardışıklık var. Her yeni dönemin bir öncekinden çok farklı yeni bir durum yaratmasına karşın, benzer savaşım biçim ve araçlarının sık sık kullanılması, proletaryanın müdahalesi hatta durumların bir yinelenmesi için yalnız genel nedenlerin değil ama genellikle özdeş güdülerin varlığını da ortaya koyuyor. Yerel zellikler başlangıçta belli bir özgüllük taşıyor. Ama proletarya ile burjuvazi arasındaki şu ya da bu sınıf çatışmasına ege-men olan tarihsel koşulların farklılığına rağmen, devrimci etkinliklerin, somut koşulların ve bu etkinliklere katılanların olgunluk derecesinin genişlik ve derinlik farklılıklarına rağmen, bu çatışmaların her biri genel sürecin bir öğesini oluşturuyor.

Bu sürekliliğe devrimci gelenekler kaygısı, geçmiş deneyimin özümlenmesi ve tarihsel geçmiş yol aıyor. Öte yandan taktik değiştirme, eski savaşım biçimlerinden vazgeçme ve yeni koşullara daha uygun yeni savaşım biçimleri bulma girişimleriyle de karşılaşılıyor.

Bununla birlikte devrimci savaşım deneyiminin kendiliğinden özümlenmesi ile devrimci teorinin ve onun gelişme biçimlerinin ışığında bilinçli, bilimsel zmlenmesini de birbirine karıştırmamak gerekiyor. Birincisi ile ikincisi arasındaki nitel farklılık çok büyüktür. Özsel deneyimin kendiliğinden özümlenmesi, özellikle başlangıç evresinde, bazı bakımlardan yüzeysel, sınırlı ve tek yanlıdır. Genel kural olarak bu kendiliğinden özümleme, dar bir pragmatizm ve geçmişin en iyi geleneklerinin, daha önceki savaşımların bazen büyük özveriler pahasına elde edilen sonuçlarından salt yararlı bir yararlanmanın iğgdsel öykünme çerçevesini aşmaz. Geçmişin sınıf savaşımlarının bu kendiliğinden göz önünde bulundurulması, aşılmış bir taktiğin yanılığı ve dogmatik kullanımının yinelenmesine, hareketin şu ya da bu yöntem ve biçiminin mutlaklaştırılmasına, onları bir her derde deva ilaç, toplumsal yaraları gücü her şeye yeten bir iyileştirme aracı durumuna dönüştürme eğilimine yol açar.

Deneyimin kendiliğinden özümlenmesi yanlış sonuçlara, devrimci olayların asıl önemli yönlerinin gözden yitirilmesi ya da küçümsenmesine götürebilir. İşçi sınıfının en büyük sınıf savaşımlarındaki yenilgileri, bu yenilgilerden çıkarılacak dersler işçi sınıfının daha

sonraki savaşımları için paha biçilmez bir değer taşımasına rağmen, genellikle proletaryanın her türlü devrimci müdahalesinin yararsızlığı üzerindeki yüzeysel vargılara bahane olarak kullanılmıştır. Ve tersine, kapitalistlerin işçilere geçici nitelikteki kısmi ödünleri, genellikle abartılmış ve bu ödünlerin verilmesine yol açan devrimci olmayan yol, işçi hareketinin gelişmesinin tek gerçekçi yolu olarak görülmüştür. Lenin'in *Ne yapmalı?* adlı yapıtında kendiliğindenlik karşısında diz çökmenin işçi hareketinde reformizmin temeli olduğunu, proletaryanın devrimci bilincine yabancı trade-unioniste bir ideolojiyi beslediğini, oportünist eğilimlerin belirmesine ve aşamalı küçük reformlar yararına sınıflar savaşımından ve devrimden yüz çevirmeye katkıda bulunduğunu ortaya koyması bir rastlantı değildir.

İşçi hareketi deneyiminden yararlanmanın tipik bir pragmatizm belirtisi olan reformist yorumu, bu deneyimin içeriğini büyük ölçüde daraltıyor, devrimci sürecin çeşitli düzeylerindeki sürekliliğin dışı vurumu olarak bu hareketin özünü sulandırıyor. Doğal olarak reformist teoriler ve dogmalar, tıpkı işçi sınıfının kurtuluş savaşımı deneyiminin öteki kendiliğinden yorum biçimleri (örneğin anarşizm, anarko-sendikalizm) gibi, bu deneyimi etkili bir biçimde yansıtamıyor, onu gerçekten özümleme ve aktarmanın bir yolu olamıyor.

Deneyimin kendiliğinden özümlemesi bir başka olumsuz özellik taşıyor. Çeşitli ülkelerdeki sınıf savaşımı derslerini göz önünde bulunmayı engelleyen, işçi sınıfının işçi hareketinin gelişmesi için zorunlu uluslararası deneyim değişimini güçleştiren ulusal darlık ve bölünmeleri aşmakta yeteneksiz kalıyor.

Marksizmin ortaya çıkışı işçi hareketinde, bu hareket deneyiminin kendiliğinden aktarılmasının yerini, kuşkusuz bir anda değil, bu hareketin gerçekten bilimsel yorumlanmasına ve kurtuluş savaşımının genişlemesi için en etkili kullanımına bıraktığı dönemi başlattı. Marksizm, daha önceki tüm devrimci sürecin ve güncel devrimci olayların derin, çok yanlı ve gerçekten evrensel bir anlaşılmasının anahtarını verdi. İşçi hareketinin eski biçimlerine ve çeşitli evrelerine diyalektik bir anlayışla yanaşan Marksist teori, ne onların ülküselleştirilmesine, ne mutlaklaştırılmasına, ne de eleştirilmeden hayran

olunmasına izin veriyor. Başarısızlıklar, yenilgiler, ne proletaryanın daha önceki devrimci etkinliklerinin çok değerli rolünü, ne de güçlerini toplamak ve örgütlemek istencini Marksist diyalektikçinin görmesine engel olmuyor. Bilimsel ölçütlerle donanık Marksizm, tarihsel görüngüleri değerlendirebilecek, yığınların deneyiminde önemli, özsel ve sürekli olanı ikincil, sınırlı ve geçici olandan ayırt edebilecek bir yetenek taşıyor. Marksist teorinin gelişmesinin de gösterdiği gibi Marksizm, bu deneyimi genelleştirerek, işçi hareketinin olumlu yönlerini olduğu kadar olumsuz yönlerini de, bu hareketin gelişmesine katkıda bulunan şeyleri olduğu kadar onu engelleyen, devrimci yoldan saptıran şeyleri de hesaba katmasını biliyor.

Önemli ve değerli olan her şeyi, yalnız yerel özgüllükleri değil ama her şeyden önce uluslararası nitelikteki genel eğilimleri yansıtan her şeyi ortaya koyan Marksizm, her ülke işçi sınıfının kazanmalarını dünya proletaryasının malı durumuna getiriyor. Tüm ülke ve kıtalarda yaşayan yığınların devrimci deneyimini bir araya getiren dünya proleter savaşı deneyiminin güçlü bir uluslararası özümleme ve yayma etkenidir bu. İşçi hareketinin çeşitli olay ve görüngülerindeki toplumsal eğilimleri ortaya koyan, yeninin filizlerini daha gelişmesinin ilk basamağında fark eden, her olayı yalnız doğrudan etkililiği bakımından değil ama açtığı perspektifler bakımından da inceleyen Marksizm, proletaryanın deneyimi karşısında sıkı sıkıya yararçı ve ulusal bir davranışı aşıyor.

Bundan ötürü Marksizmin ortaya çıkışı, yığınların devrimci hareket deneyiminin kavranması için nitel olarak yeni bir düzey oluşturuyor. Bu deneyimin aktarılma ve yayılma, pratik özümleme, ondan çıkan en önemli vargıları devrimci savaşçıların bilincine yerleştirme sürecinde nitel olarak yeni bir evreyi başlatıyor.

Marksizmin tarihi Lenin'in, Marx'ın öğretisi konusunda verdiği tanımın ne kadar doğru olduğunu gösteriyor. Marx'ın öğretisini Lenin, tarihsel deneyimin ve en başta da devrimci savaşımın yoğunlaşmış dışa vurumu olarak tanımlıyordu. Marksist öğreti, sınıf savaşimleri, proletarya ve emekçi yığınların devrimci etkinlikleri derslerini sürekli biçimde özümleyerek gelişti. Marksist düşüncenin her ilcr-

lemesi, devrimci savaşının şu ya da bu dönemine, işçi hareketinin şu ya da bu evresine, dünya devrim sürecinin şu ya da bu dönüm noktasına bağlıydı.²

Marksist teorik düşüncenin oluşması, proletaryanın dünya görüşüne verilen bilimsel temel, öncü bilimin kazanmalarının bilimsel bir sentezi ve tarihsel sürecin Marx ve Engels tarafından çözümlenmesi, halk yığınlarının durumunun incelenmesine çok büyük bir önem verilen tarihsel deneyimin onlar tarafından yorumlanması sonucuydu. Marx ve Engels'in felsefel, iktisadi ve siyasal görüşleri uyumlu ve yetkin bir öğreti oluşturunuyordu. Bu görüşlerin doğuş ve gelişmeleri teorik alanla sınırlı kalmıyordu. Gençliklerinden başlayarak Marx ve Engels, öncü filozofun yaşama etkin bir müdahale, teori ile toplumsal pratik arasında sıkı bir bağ zorunluluğunu seziyorlardı.

Teoriyi bir toplumsal pratik aleti durumuna dönüştürmek isteği Marx ve Engels'i, daha başlangıçtan başlayarak, çevredeki dünyayı dikkatli bir incelemeye yöneltti. Toplumun aşağı katmanlarının durumuna karşı gösterdikleri ilgi, siyasal savaşımda daha etkin bir yer aldıkları ölçüde arttı. Daha Marx'ın *Rheinische Zeitung*'da önce yazar, ardından redaktör olduğu dönemden ve daha 1839'da, *Wuppertal Mektupları*'nda doğduğu kentteki işçilerin sefil durumunu anlatan genç Engels'in makalelerinde bu görölüyordu. İngiltere'ye gelir gelmez Engels, 1842 güzünden başlayarak, İngiliz işçi sınıfının yaşam ve savaşının irdelenmesine gömüldü ve izlenimlerini *Rheinische Zeitung*'a gönderdiği mektuplarında dile getirdi.

İki genç devrimci henüz o dönemde idealist görüşleri savunuyorlardı, ama emekçi yığınlar karşısındaki davranışları çeşitli eğilimlerdeki insanseverlerin, hele emekçilere aşağılık ayaktakımı olarak davranan gerilek ve gericilerin tavırlarından temelden ayrılıyordu. Marx ve Engels'e göre emekçiler, her türlü kişisel özellikten uzak, cansız bir öğe, tarihin yalnızca acıma ve duygudaşlık uyandırmaya yetenekli edilgin bir öğesi değildiler.

Etkinliklerinin başlangıcından başlayarak Marx ve Engels, halk yığınlarını tarihsel sürecin önemli toplumsal sorunları gündeme getiren

ve bu sorunları çözmeye aday etkin bir itici gücü olarak düşünüyorlardı. Tarihsel olguların ve gerçekliğin yorumlanması bir ilk sonucuydu bu. Öte yandan bu görüşlerin belirmesi Marx'ı olduğu kadar Engels'i de materyalizm ve komünizm konumlarını kabul etmeye götürecekti. Proletaryanın ve emekçilerin toplumsal ilişkiler sistemi içindeki yer ve işlevini daha iyi anlamak isteyen Marx ve Engels, en sonunda emekçi sınıfların güç durumunu belirleyen ve onları devrimci etkinliklere yönelten iktisadi, toplumsal ve tarihsel nedenleri çözümleme yolunu tutuyorlardı. Her ikisi de onu devrimci demokratik bir yönde yorumlayarak, Hegel diyalektiğini yaratıcı bir anlayışla özümlemişlerdi. Her ikisi de daha baştan, yaşamın tinsel ve maddesel çeşitli yönlerini, tarihsel gelişmenin diyalektiğin yasalarına uyan tek bir sürecinin bir belirtisi olarak, çelişik ilkelerin sürekli ve zikzaklı, sıçramalı, nitel bir durumdan bir başkasına devrimci geçişli bir savaşımı olarak inceleme alışkanlığını kazanmışlardı. Tarih ilkesi, toplumsal olaylar dâhil tüm olayların bilimsel irdeleme yönteminin egemen özelliği durumuna geliyordu. Böylece Marx ve Engels'in entelektüel evrimleri onları yalnızca tarihsel deneyimin önemini anlamaya yöneltmekle kalmıyor, ayrıca onları bu deneyimi yöntembilimsel bakımdan kavramaya da hazırlıyordu.

Marx ve Engels materyalizm ve komünizmi benimsedikten sonra, tarihsel deneyimin bu bilimsel yaklaşım öğeleri yetkin bir bilimsel sistem durumuna geldi. *Deutsch-Französische Jahrbücher*'deki metinlerin gösterdikleri gibi Marx, devrimci harekete katılanların nitelik, erek ve görevlerinin yorumlanması bakımından, devrimci savaşımın deneyiminin irdelenme ve genelleştirilmesinin önemini daha 1843'te açıkça anlıyordu.³ Ayrıca tarihsel deneyimin özümlemesi, devrimci materyalist bir dünya görüşünün oluşmasının tamamlayıcı parçası ve önemli bir ögesi durumuna da geliyordu. Dünya tarihi üzerindeki Kreuznacht defterlerinin gösterdikleri gibi (Marx bu defterleri 1843 yazında yazmıştı), hukuksal ve siyasal ilişkilerle karşılaştırıldığında maddesel ilişkilerin (o sırada Marx bu maddesel ilişkileri "sivil toplum" kavramıyla dile getiriyordu) önceliği, yalnızca Hegel'in hukuk felsefesinin idealist anlayışının eleştirisi sonucu, eğretilmeli bir biçimde söylemek gerekirse, Hegel felsefesini "ayakları üzerine koya-

rak" değil, ama toplumun çeşitli katmanları arasında tarihte çok görülen büyük çatışmalardaki maddesel çıkarların işlevinin çözümlenmesi sonucu olarak da ortaya konuyordu. Marx bu çözümlemeye (bu çalışma adı geçen defterlerin beşini dolduruyordu) İtalya, Almanya, Fransa, İngiltere, ABD, İsveç gibi birçok ülkenin yüzlerce yıllık tarihi ve özellikle önemli olarak da XVII. yüzyıl ortasındaki İngiliz burjuva devrimi ve XVIII. yüzyıl sonundaki Fransız burjuva devrimi gibi belli başlı devrimci olayların tarihi ile ilgili geniş bir somut gerece dayanarak girişti.⁴

Tarihsel olayların incelenmesi, düşüncenin mantıksal çalışmasına her zaman eşlik ediyor ve onu zenginleştiriyordu. Bu incelemenin sonuçlarıyla Marx'ın kendi materyalist görüşlerinin oluşmasında önemli bir yer tutan bütün yapıtlarında, *Deutsch-Französische Jahrbücher*'de yayımlanan makalelerde olduğu kadar Parisli *Worwarts*'de yayımlanan makalelerde, 1844 *İktisadi ve Felsefel Elyazmaları*'nda olduğu kadar Engels'le ortaklaşa yazılan ilk yapıt olan *Kutsal Aile*'de de karşılaşılır. Gerçi tarihsel araştırmaların sonuçları bu yapıtlarda çoğu kez genel bir biçim altında, düşünürün içindeki laboratuvar çerçevesinde (özellikle notlar ve özetler biçiminde) kalan ayrıntılar yansıtılmaksızın verilmiştir. Dıştan bakınca bu ayrıntılar, yerlerini polemige ve çeşitli teorilerin eleştirilmesine bırakmak üzere, bazen ikinci plana çekilmiş gibi görünüyordular. Ama her zaman da başlıca çıkarımların temelini ve oluşmakta olan materyalist dünya görüşünün dayanağını oluşturuyorlardı. Engels'in 1843-1844'deki yapıtlarını da benzer özellikler belirginleştiriyor, çalışmaları onu -hatta Marx'la iş birliğinden de önce- materyalist tarih anlayışına ve komünizme yaklaştırıyordu. Engels'in bu dönemdeki tinsel gelişmesi kendini özellikle İngiltere'nin toplumsal gelişmesi için gösterdiği ilgiyle belirginleştiriyor, bu gelişmenin irdelenmesi onun materyalist sonuçlar çıkarmasına yol açıyordu. Ama dönemin en ileri ve sanayi devrimini bütün öteki ülkelerden önce yaşayan kapitalist ülkesi olan İngiltere'nin tarihsel deneyimiyle ilgilenirken, çok geçmeden bu gelişmede bu deneyime evrensel bir önem kazandıran ortak yasalar bulup ortaya koymaya başladı.

Tarihsel deneyimin genelleştirilmesi ilk kez olarak *Alman İdeolojisi*'nde çok biçimli bir nitelik kazandı. Bu yapıtta genelleştirme, özsel olarak, en genel özellikleri içinde, insanlık tarafından geçilen tüm tarih yolunu ve insanlığın gelişme perspektiflerini kapsıyordu. Tarihsel sürece bilimsel bir dönemsellik atfetmek, dünya tarihinin en önemli özelliklerini ortaya koyan bir şema vermek, bir toplumsal düzenden bir başka toplumsal düzene geçişin mantıksal niteliğini ortaya koymak ve toplumsal devrimlerin bu geçişte oynadıkları rolü aydınlatmak yolunda ilk kez olarak bir girişimde bulunuluyordu. Tarihin gidişinin teorik çözülmesi ve bu gidişin temel yasalarının bulunması, sosyalist devrim ve komünizmin zaferinin kaçınılmazlığının bilimsel kanıtlar sistemine bağlanıyordu.

Bilimsel komünizm teorisinde, sömürücü toplumun yıkıcısı ve komünizmin kurucusu olarak proletaryanın dünya çapındaki tarihsel görevine ayrı bir yer vermek gerekiyor. Marx ve Engels bu görevi, halk yığınlarının tarihteki kararlastırıcı rolünün en yüksek dışa vurumu olarak görüyorlardı. Lenin, Marksizmdeki en önemli şeyin, öteki sömürülenlerle bağlaşılarak ve tüm emekçi insanlığın yararına, toplumun devrimci komünist dönüştürülmesine girişebilecek tek toplumsal güç olarak işçi sınıfının tarihsel yeteneğinin ortaya konması olduğunu düşünüyordu.⁵ Marksist öğretinin bu temel tezi, özellikle tarihsel deneyime, proletaryanın tarihsel oluşma sürecine, kapitalist toplumdaki durumuna ve devrimci eğilimlerinin ilk belirtilerine dayanıyordu.

Burjuva ve reformist "marksolog"lar, proletaryanın evrensel tarihsel rolü düşüncesini salt spekülatif felsefel kurguların sonucu olarak görüyorlar. Marx'ın bu düşüncesini ya ortak çıkarları dışı vuran "bambaşka bir kast" üzerindeki sözüm ona Hegelci bir düşüncenin bir değişkesi ya da seçilmiş halk üzerindeki Nuh nebiden kalma düşüncelerinin işçi sınıfına mal edilmesi, Mesih rolünü kurtarıcı sınıfın üstlendiği eskatolojik düşlemlerin bir değişkesi olarak gösteriyorlar. Marksizm-Leninizmin temel tezinin bu yorumunun amacı, bu öğretinin sözüm ona karşı bilimsel niteliğini, başlıca çıkarımlarının ütopyacı özünü ortaya koymaktır. Ayrıca bu çıkarımları yapay ve

Marx ile Engels'in toplumbilimsel düşünceler sisteminden bile kopuk ve ne somut tarihsel çözümleme ne de tarihin materyalist yorumuyla herhangi bir ilgisi olan bir şey olarak, katıksız bir düşlem olarak göstermeye girişiyorlar.⁶

Marksizmin oluşmasının gerçek tablosu her şeyden önce proletaryanın tarihsel görevi düşüncesinin Marx ve Engels'in felsefel, toplumsal ve iktisadi görüşlerinin oluşumundan ayrı olarak ortaya çıkıp geliştiklerini değil ama bu görüşlere sıkı sıkıya bağlı ve onlar tarafından temellendirilmiş olduğunu gösteriyor. Marx bu çıkarıma "sivil toplum" üzerindeki, özel mülkiyet, toplumsal örgenliğin sınıf ve kast yapısı ve çeşitli sınıflar arasındaki ilişkiler tarafından yol açılan toplumsal ilişkiler üzerindeki araştırmaları sonucu erişmişti.

Proletaryanın tarihsel görevi öğretisi, tarihin materyalist yorumunun hazırlanmasından önce oluşmadı. Tarihsel sürece ilişkin materyalist düşünceler olgunlaştıkça ortaya çıktı ve ancak daha önce var olan diyalektik materyalist görüşe dayanarak yetkin bir biçim kazanabildi.

İşçi sınıfının insanlığı boyunduruk ve sömürüden kurtarmaya yetenekli en ilerlemeci öncü toplumsal güç olduğu sonucu yalnızca ücretli emek kategorisinin iktisadi çözümlenmesinden ve bu alanda yani tarihsel süreç teorisine özgü toplumsal-felsefel kavramlara başvurulmasından çıkmıyordu. Marx ve Engels bu sonucu ortaya koyarlarken çeşitli ülkeler işçi sınıflarının somut irdelenmesine dayanıyor; yalnızca işçilerin yaşam ve çalışma koşullarını değil ama toplumsal etkinliklerinin, tarihsel olaylara katılımlarının ve bağımsız eylemlerinin kimi görünümelerini de göz önünde bulunduruyorlardı. İşçi sınıfının savaşımasının ideolojik alanda yaptığı etkiyi de hesaba katıyorlardı. Daha 1842 güzünde, devrimci demokratik düşünceleri savunduğu dönemde Marx, sosyalist düşünceler ve en yoksun sınıfın devrimci müdahaleleri arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarıyordu. "Kıta üzerindeki toplumsal dönüşümden yana hareketin başarıları"⁷ başlıklı makalesinde Engels, bu ilişkiyi gösteriyordu. Sonradan Marx ve Engels, sonunda ütopyacı sosyalizm ve komünizmin, "işçilerin toplumun genel bir dönüşümü için duydukları ilk içgüdüsel özlemlerin" dolaysız yansılarını olduğunu düşüneceklerdi.⁸

Marx ve Engels'e göre işçi sınıfı, soyut bir toplumsal kategori değildi. Çeşitli ülkeler ve çeşitli sanayi kollarındaki işçilerin durumu üzerine somut bir fikirleri vardı, işçilerin patronlarla savaşmaları ve ilk işçi örgütlenmelerinin başarı ve başarısızlıkları üzerine geniş bir bilgiye sahiptiler, işçi basını ve işçi yazarların yapıtlarını tanıyorlardı. Engels'in yalnız çeşitli kaynaklardan yararlanarak değil ama kişisel gözlemlerine de dayanarak yazdığı *İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu* başlıklı kitap, bilimsel sosyalizmin kurucularının "işçi sorunu"nu nasıl göz önünde bulundurdıklarını açıkça gösteriyordu. Proleter çevrelerle kişisel tanışma ve görüşmeleri –Marx tarafından Fransa'daki sosyalist çevreler ve gizli devrimci dernekler üyeleriyle, Engels tarafından İngiltere'deki çartistler ve Owencilerle, her ikisi tarafından da göçmen Alman işçilerle-, katıldıkları bir proleter hareketle sıkı ilişkileri, bu hareketin ileri öğelerinin bağlantısı için savaşmaları, işçi sınıfının kurtarıcı görevinin açıklığa kavuşturulmasında önemli bir rol oynuyordu.⁹

Devrimci ve burjuva düzene karşıt sınıf olarak işçi sınıfının gerçek niteliğini ortaya koymak için Marx ve Engels, sürekli olarak işçi sınıfının kurtuluş savaşımının tarihine başvuruyor ve bu savaşımın tarihsel köklerini ortaya çıkarmaya çalışıyorlardı. Proletaryada sömürülen yığınların yüzlerce yıllık bir hareket geleneğinin taşıyıcısı ve sürdürücüsünü görüyorlardı.

Marksizmin kurucularının bu yıllarda devrimci hareket tarihine, özellikle XVIII. yüzyıl sonundaki Fransız devrimine karşı gösterdikleri belirgin ilgiyi de büyük ölçüde bu durum açıklıyor. Fransız devrimi, hiç kuşku yok ki materyalist görüşün oluşmasını, Marksist teorinin birçok somut bileştirenini, özellikle tarihsel sürecin itici gücünü oluşturan sınıflar savaşımı öğretisini güçlü bir biçimde etkilemiştir.¹⁰ Bu irdeleme doğmakta olan işçi sınıfının, daha doğrusu onun dolaysız öncelinin –proletaryanın– burjuva devrimlerdeki ve genel devrimci süreç içindeki rolünü aydınlatmak için de büyük bir önem taşıyordu. Marx'ın özellikle devrimin, halk yığınlarının olayların gidişi üzerindeki etkisinin kendini en yüksek derecede gösterdiği dönemleriyle ilgilenmesi bir rastlantı değildi: Örneğin jakoben diktatörlüğü-

nün kurulması için savaşım d6nemi (10 Ağustos 1792-2 Haziran 1793), Jakobenlerin iktidar d6nemi (2 Haziran 1793-27 Temmuz 1794) gibi. Birinci d6nem, Jacobin Levasseur'un Marx tarafından Convention tarihini yazmak niyetiyle d6zenlenen ve Marx'ın *Montagnarların Girondinlere karşı savaşımı*¹¹ başlığını verdiği *Anılar*'ının 6zetinde bir yansıma buluyordu.

Marx ve Engels jakoben diktat6rl6ę6n6 Fransız devriminin doruk noktası olarak g6r6yorlardı. Bu diktat6rl6ę6n halk yığınlarının bir zaferi olduğunu, t6m feodal kalıntıları Fransa'nın y6z6nden kısa bir zamanda s6p6r6p atma yolundaki başlıca onurun halk yığınlarına d6řt6ę6n6 d6ř6n6yorlardı.¹² Bununla birlikte Marx ve Engels, Jakobenler diktat6rl6ę6n6n burjuva darlığının da aalıkça farkına varıyorlardı. Yığınların baskısı altında Jakobenlerin, serbest rekabet ve sermaye birikiminin toplumsal sonuçlarını sınırlama girişimlerinin onları radikal temsilcileri ve ideologları oldukları burjuvazi ile karşı karşıya getiren trajik çatışmanın kaynağı olduğunu d6ř6n6yorlardı. D6ř6şlerinin başlıca nedeni bu çatışmaydı. Bu y6zden, XVIII. y6zyılın sonuna doğru halk yığınlarının yaratıcı ruhunun doruk noktası, Marx'ın belirttiği gibi, "*burjuva devrimin yardımcı bir oluntusu*"ndan başka bir şey olamazdı.¹³ Bununla birlikte bu d6nem, kısa s6resine rağmen, yalnızca halk yığınlarının, yalnızca 6n-proletaryanın eski rejimin devrimci yıkılışını yeterince ileri g6t6rebilecek, eski rejimin yeniden kurulmasını olanaksız bir duruma getirecek ve b6ylece radikal burjuva devrimin zaferini sağlayacak yetenekte olduğunu aalıkça g6steriyordu.

1789 Fransız devrim deneyiminden 6ıkarılan bir başka 6nemli sonuç da, daha burjuva toplumun doğuş d6neminden başlayarak, doğmakta olan proletaryanın kişiliğinde, daha derin toplumsal d6n6ř6mlere, kapitalist 6zel m6lkiyetin ortadan kaldırılmasına y6nelen, burjuva d6zene karşıt yeni bir g6c6n ortaya 6ıkmasıydı. Marx'a g6re, "*d6nyanın yeni durumunun fikri*,"¹⁴ 6fkeliler (*enrages*) ve babeuş6c6leri (*babouvistes*) de aralarına soktuğu halk yığınlarının ruh durumunu dile getirenler içinde doğuyordu.

B6ylece, daha ilk m6dahalelerinden başlayarak doğmakta olan proletarya, g6c6l6 bir devrimci potansiyel, devrimci d6n6ř6mlerde

bütün öteki ilerlemeci sınıfları bir aşma eğilimi, her türlü sömürü düzeniyle bir savaşıma yeteneği gösteriyordu. Kapitalist ilişkiler geliştikçe, bu eğilimler de güçleniyordu.

XIX. yüzyılda işçi hareketinin gelişmesi, bir önceki yüzyılın 30'lu ve 40'lı yıllarında birçok ülkede kendini göstermeye başlayan sınıf bağımsızlığı, işçi sınıfının var olan düzeni komünist temeller üzerinde devrimci dönüştürücü tarihsel rolünü oynayacağı sonucunun çıkarılabilmesine yol açtı. İşçi sınıfının ilk devrimci etkinlik belirtilerinden başlayarak Marx ve Engels, eğer işçi sınıfının kapitalist düzen çerçevesini aşma eğilimini ortaya koymuşlarsa, bu durumdan doğan devrimci işçi hareketinin nesnel olarak sosyalist özlemleri onlar için gün gibi ortadaydı. Ağustos 1844'te Marx, Feuerbach'a proleterleri "insanın kurtuluşunun pratik bir ögesi" olarak gördüklerini yazıyordu¹⁵ ve bu proleterlerin sefil bir yoksul yaşamı sürdürecekleri için değil ama özellikle çevrelerinde yaşadıkları insanlık dışı yaşam koşullarına karşı güçlü bir protesto doğduğu için böyleydi. İşçi sınıfının en parlak özelliği devrimci ruhu, sömürüye karşı uzlaşmazlığı, savaşımındaki sarsılmazlık ve kahramanlığıydı. Kapitalist fabrika işçiyi yalnızca fizik ve moral bakımdan alçaltmakla kalmıyor ama ona disiplin, sarsılmazlık ve kolektivizm de aşıyor, onu örgütlü ve yığınsal protesto biçimlerine de alıştırıyordu. Marx şöyle yazıyordu: "Proletaryanın o sert ama güçlendirici *emek* okulundan geçmesi boşuna değildir."¹⁶

Marx ve Engels işçi sınıfı için devrimci savaşıma katılmanın bir kendini gösterme, sömürünün yol açtığı yaşama ve çalışma koşullarının moral bozucu, insanlık dışı etkisinden bir kendini kurtarma yolu olduğunu belirtiyorlardı. Marksizmin kurucuları şöyle yazıyorlardı: "Devrim yalnızca *egemen* sınıfı devirmenin tek yolu olduğu için zorunlu kılınmamıştır, ayrıca *ötekini deviren* sınıfa eski sistemin kendisine bulaştırdığı tüm pisliği silip süpürmek ve toplumu yeni temeller üzerinde kurmaya yetenekli bir duruma gelmek olanağını ancak bir devrim sağlayacağı için de zorunlu kılınmıştır."¹⁷

Marx ve Engels, çağdaş işçi hareketine diyalektik ölçütleri uyguluyorlardı. Zamanlarındaki proleter savaşımın yalnızca düzey ve geniş-

liğini değil ama her şeyden önce potansiyel olanaklarını göz önünde tutuyorlardı. İşte bu nedenledir ki Marx ilk işçi ayaklanmalarında, özellikle 1844'deki Silezya olaylarında, gelecekteki görkemli savaşım-
ların ışıltısını gösteriyordu.

Marksizmin kurucuları, sınıflar savaşımı sürecinin incelenmesin-
den yalnızca işçi sınıfının kurtarıcı görevi üzerindeki tezlere ilişkin
önemli sonuçlar değil, ayrıca işçi hareketinin evrim özelliğiyle ilgili
tezler de çıkartıyorlardı. Marx ve Engels bu hareketi, ulusal ve yerel
özelliklere rağmen, evrimi ortak neden ve eğilimlere uygun olan man-
tıksal bir süreç olarak düşünenlerin ilkiydiler. Bu sürecin evrensel
özellikliğini de aşağı, ilkel savaşım biçimlerinden daha gelişmiş ve daha
örgütlü biçimlere geçiş oluşturunuyordu. Genel kural olarak işçiler, yerel
ve işletmesel derneklerden güçlerinin ulusal ölçüde birleştirilmesine,
bazı kapitalistlere karşı direnişten tüm kapitalist sınıfa karşı düzenle-
nen etkinliklere geçiyorlardı. Her ülkedeki işçi sınıfının genel kurtu-
luş koşulları ayrıca, çabalarının uluslararası ölçüde birleştirilmesini
de gerektiriyordu. Öncü öğelerin bu yönde içgüdüsel olarak attıkları
ilk adımlar Marx ve Engels'e, işçi sınıfının uluslararası birliğini işçi
hareketinin gelişmesinin gerçek bir perspektifi olarak düşünmek ola-
nağını sağlıyorlardı.

İşçi hareketinin çeşitli evreleri ilk kez olarak *İngiltere'de Emekçi
Sınıfın Durumu* adlı yapıtta Engels tarafından ortaya kondu. İngiliz
işçilerin kazandıkları parlak başarılar konusunda Engels, ayırt edici
özellikliğini ona göre çartizm yani yığınsal işçi hareketi ile sosyalizmin, ama
Owen türü barışçıl sosyalizmin değil gerçek devrimci sosyalizmin bir-
leşmesi olan yüksek düzeye erişmenin zorunlu olduğunu belirtiyordu.¹⁸
İki yıl sonra Marx, *Felsefenin Sefaleti*'nde bu görevi işçi sınıfının zaferi-
nin zorlayıcı koşulu olarak dile getirdi. Bu düşünceyi geliştiren Marx,
sosyalist sınıf bilinci olmadan proletarya, "kendinde sınıf" durumun-
dan "kendi için sınıf" durumuna dönüşemez, diyordu.¹⁹

Proleter savaşımın tarihsel deneyimi Marx ve Engels'in, işçi hare-
ketinin aşamalı bir evriminin mantıksal niteliğini anlamalarını sağ-
ladı. Yöntembilimsel bakımdan önemli bir şeydi bu. Çünkü böylece
işçi hareketinin daha sonraki gelişmesini bilimsel olarak öngörmek,

işçi sınıfının henüz ilkel bir nitelik taşıyan savaşım biçim ve düzeylerinden yüksek biçimlere geçişini kolaylaştırmak ve hareketin henüz gelişmesinin ilk basamağında olduğu yerlerde ilkel aşamalardan kaçınmak ve doğrudan doğruya daha ileri aşamalara yanaşmak için bu hareket üzerindeki etkinlik araçlarını belirlemek olanaklı bir duruma geliyordu.

Marx ve Engels işçi hareketinin bir başka yasasını daha seziyorlardı: Bazı çelişkiler proletaryanın içindeydi ve proletaryanın toplumsal ayrışıklığından ve proleter olmayan sınıfların onun üzerinde yaptıkları etkiden ileri geliyorlardı. İşçi hareketi içinde çeşitli eğilimler sürekli olarak çatışıyor, ileri gitmek isteği durmadan burjuva ve küçük burjuva ideolojilerin, kendini zaman aşımına uğramış, geri kalmış savaşım yöntem ve biçimleriyle gösteren bir sektarizmin ürünü olan reformist eğilimlerle karşılaşılıyordu. 1846 başında Marx ve Engels, bilimsel sosyalizm fikirlerini yaymak ve bu temel üzerinde proleter bir parti kurmak amacıyla somut olarak savaşıma girdikleri zaman bunun böyle olduğunu gördüler. 1847 yazında proletaryanın ilk uluslararası komünist örgütü olan Komünistler Birliği'nin kurulması bunun sonucuydu. Bu örgütün kuruluşu sırasında olduğu gibi daha sonraları da, Marksizmin kurucuları ve savaşım arkadaşları, Proudhonculuk ve "gerçek sosyalizm" in reformist etkisinin, Weitling yandaşlarının sekter ve ütopyacı eğilimlerinin, ilk işçi örgütleri üyelerinin zanaatçılara özgü sınırlılık ve ideolojik gelişmemişliklerinin üstesinden gelmek zorunda kaldılar.

Komünistler Birliği'nin program, taktik ve örgütlenme ilkelerini hazırlamak için Marx ve Engels, işçi sınıfının devrimci deneyimine dayanıyorlardı. Bu dönemin yapıtları –Marx'ın *Felsefenin Sefaleti*, Engels'in *Komünizmin İlkeleri* ve ötekiler– işçi sınıfının kurtuluş savaşımındaki kazanımlarının bir sentezini yapıyor ve bu savaşımın gelişme yollarını gösteriyorlardı.

Bilimsel komünizmin ilk belge, programı olan *Komünist Parti Bildirgesi*, işçi sınıfının devrimci deneyiminin geniş bir sentezini yapıyordu. Bu deneyimin tarihi ve büyük uğrakları, sosyalist düşüncenin evrimi, bu yapıtta canlandırılıyordu. *Bildirge'nin* yazarları proletarya-

nın bu deneyimini bir çıkış noktası, işçi hareketinin siyasal iktidarın işçi sınıfı tarafından fethine kadar tutacağı önemli yönleri aydınlatmakla görevli bir ışık durumuna getirerek dehalarını kanıtlıyorlardı. Siyasal iktidarı fetheden işçi sınıfı, ondan sınıfsız bir toplum kurmak için yararlanacaktı (proletarya diktatörlüğünün fikri). *Komünist Parti Bildirgesi* Marksist felsefe ilkelerinin ilk sistemli açıklaması, teorik çözümlemenin işçi sınıfının pratik devrimci etkinlikleri toplamına organik olarak eklendiği bir modeldi. Bu belgenin, tarihin itici gücü olarak sınıf savaşımları, işçi sınıfının tarihsel ve evrensel işlevi, sosyalist devrim, işçi hareketinin temel ilkesi olarak proleter enternasyonalizm, bir proleter parti kurmak zorunluluğu ve işçi sınıfının devrimci taktiklerine ilişkin temel tezleri, bütün vargılarında tarih boyunca birikmiş deneyime dayanan olağanüstü bir teorik düşüncenin ürünleriydi.

Böylece, işçi sınıfının 1848 devriminin ön gününde doğan devrimci dünya görüşü olan Marksizm ve ilk komünist partinin kökeni olan Komünistler Birliği, işçi hareketi ve sosyalist düşüncenin kendisinden önce iyi ve rasyonel olarak biriktirdiği ne varsa hepsini özüm-lüyordu. Bu özümlemenin mekanik hiçbir yönü yoktu. Eleştirel bir özümlemeydi ve gelişmemişlik ve gerilik kokan ne varsa, işçi hareketinin evriminde kendiliğindenliğe benzer ve kendini ütopyacı sosya-list sistemlerde dile getiren ne varsa yadsınıyordu. Bütün alanlarda büyük ilerlemeler oluyordu. Gerçek bir teorik devrim gerçekleşiyordu. İşçi hareketinin taktik ve örgütsel ilkeleri arıtılıyor ve aydınlığa kavuşturuluyordu. Bu hareketin güncel durumundan çok, gelecek yıllar için önsezilen bir gelişmenin gereksinimlerine karşılık düşen bir ilk bilimsel program hazırlanıyordu. İlk pratik önlemler, bu programı gerçekleştirmek için nasıl bir savaşımla verileceğini belirtiyordu. Marksizm dünya sahnesinde yalnızca yetkin bir devrimci öğreti olarak değil, ama henüz sayıca güçsüz de olsa, tepeden tırnağa silahlı, devrimci olaylar yaratmasını bilen bir işçi hareketinin artık olgunlaşmış bir akımı olarak da yer alıyordu.

1848-1849 devrimi Marksist düşüncüyü son derece canlandırdı. Çünkü devrimci olaylar teoriye, yığınların devrimci etkinliğinin birçok belirti biçimini ortaya koydukları ölçüde özellikle zengin bir

çözümleme gereci sağlıyorlardı. Bu dönemlerde toplumsal eğilim ve zorunluluklar fışkırıyormuş gibi görünüyor ve devrimin sonuçlarından bağımsız olarak, ne pahasına olursa olsun doyurulmak istiyorlardı. "Eski ve karmaşık toplumsal organizmalarda, bir devrimi toplumsal ve siyasal ilerlemenin öylesine güçlü bir etkeni durumuna getiren şey, işte bu sınıflar karşıtlığının hızlı ve zorlu gelişmesidir: Bu zorlu sarsıntı sırasında bir yolu beş yılda aştıran şey, işte, iktidarda nöbet değiştiren yeni partilerin bu kesintisiz ve canlı fışkırışıdır."²⁰

1848-1849 devrimlerinin etkisiyle, Marksizmin siyasal düşünceleri, özellikle bu düşüncelerin her şeyden önce yığınların devrimci savaşımının genelleştirilmesiyle ilgili yönleri, olağanüstü bir gelişme gösterdi.

Bu deneyime ilişkin çözümlemelerinde Marx ve Engels, 1848-1849 olaylarını durmadan daha önceki devrimci olaylarla karşılaştırıyor, çeşitli sınıfların, özellikle Alman burjuvazisinin konumunu, 1789 Fransız devrimi ve XVII. yüzyıl ortasının İngiliz burjuva devrimi sırasındaki öncellerinin konumuyla karşılaştırıyorlardı. Aynı zamanda başka tarihsel benzerlikler de saptıyor, 1848 devriminin Fransa, Almanya ve başka ülkelerdeki köken, gelişme ve sonuçlarını, bu ülkelerin ve dünyanın genel tarihsel evrimleri bağlamında irdeliyorlardı.

Marx ve Engels, yalnız yerel bir belgelemeye değil ama Almanya, Avusturya, İtalya, Macaristan, Bohemya, Polonya bölgeleri, İrlanda, Tuna prenslikleri ve olayların ortak siyasal ve toplumsal eğilimlerin etkisini özellikle belirgin bir duruma getirdiği Fransa'daki devrimci süreç ve siyasal yaşamın çeşitli yönlerini inceleyen bir Avrupa belgelemesine dayandıkları ölçüde, 1848 deneyiminin bu sentezi uluslararası niteliğini birden ortaya koyuyordu. Fransa'nın modern tarihi konusunda Engels şöyle yazıyordu: "Fransa sınıf savaşımının her kez, başka her yerde olduğundan daha çok, sonuna kadar götürüldüğü ve buna göre sınıf savaşımının içerlerinde devindikleri ve sonuçlarının içlerinde özetlendikleri değişken siyasal biçimlerin en belirgin çizgileri kazandığı ülkedir."²¹ 1848'de Avrupa tarihinin akışı, devrimin öteki ülkelerdeki yazgısını büyük bir ölçüde belirleyecek olayların olup bittiği Fransa'ya doğru yöneliyordu. Bundan ötürü Fransa,

Marx için bu devrimci olayların derslerinin çözümleme merkezini oluştuyordu.

1848-1849 devrimlerinin sentezi, Komünistler Birliği'nin yöneticileri ve devrimci demokrasinin proletarya kanadının savaşım organı *Neue Rheinische Zeitung*'un redaktörleri olarak geniş ölçüde Marx ve Engels'in kendi deneyimlerine dayanıyordu. Marksizm için 1848, tarih tarafından bir doğrulanma, doğruluk ve canlılığının ilk büyük denemesi olmuştu.²² Halkın gerçek yöneticileri, devrimci yığın savaşımının strateji, taktisyen ve örgütçüleri olarak Marx ve Engels, 1848-1849'da yeteneklerini tüm gerçek değeriyle ortaya koyuyorlardı. Burjuva demokratik devrimde proletaryanın bağımsız çizgisini savunarak, kendi platformlarında o günün toplumunun bütün ileri katmanlarının çıkarlarını dile getirmek, demokratik dönüşümlerden beklenen ve Almanya'da olduğu kadar tüm Avrupa'da da en ilerlemeci gelişmeyi sağlayabilen görevleri ortaya koymak başarısını gösteriyorlardı. Bu amaçlara erişmeyi sağlayan bir taktik program yazıyor, devrim sırasında somut duruma uygun savaşım sloganları atıyorlardı. Devrimin başka hiçbir akımı, bu denli genel bir stratejik plan ve bu denli hazırlanmış bir devrimci taktik öneremiyordu. Tersine, çoğu taktik güçsüzlük ve taktik yeteneksizlik gösteriyordu. 1848, Marx'tan önceki çeşitli küçük burjuva sosyalizm eğilimlerin batkısını sağladı.

Devrimlerin her şeyden önce "burjuva demokrasisinin devrimci ruhunun *artık* öldüğü (Avrupa'da), buna karşılık sosyalist proletaryanın devrimci ruhunun *henüz* olgunluk çağına erişmediği bu büyük tarihsel dönemin"²³ özgüllüğüyle açıklanan başarısızlığı, aynı zamanda o sıradaki proleter hareketin ideolojik güçsüzlük ve gelişmemişliğini ete kemiğe büründüren akımların da başarısızlığıydı. Bir tek proletaryanın geleceğini bilimsel olarak dile getiren akım olan Marksizm, yalnızca başarısızlığa uğramamakla kalmıyor ama devrimci yılların sınavından güçlenmiş olarak çıkıyordu. Lenin şöyle yazıyordu: "1848 devrimi *yalnızca* Marx ve Engels'in olaylara doğru bir taktikle yanaştıklarını gösterdi."²⁴ Marksist teori de kendi temellerinin bu doğrulanmasının sonuçlarını göz önünde bulunduracaktı. Bu gizliyi saklıyı öğrenmek isteyen öz-çözümleme, Marx ve Engels'in devrim

deneyimini genelleştirmek için giriştikleri çalışmanın organik bir parçasını oluşturunca.

Devrim derslerinin özümlemesi doğal olarak belli bir zaman ve büyük bir düşünsel yoğunluk gerektiriyordu. Enternasyonal, Paris Komünü döneminde ve daha sonraki yıllar sırasında Marksizmin kurucuları, yüzyıl ortasındaki olaylara birçok kez yeniden dönerek, yeni olgular ışığında bu olaylar konusundaki yorumlarını aydınlığa kavuşturuyorlardı. Ama çalışmanın özü birkaç yıl içinde ortaya konmuş ve Avrupa'da 1851 sonunda Bonapartist hükümet darbesinden sonra kesin bir başarı kazanan gericiliğin geçici zaferi sırasında tamamlanmıştı.

1849 sonundan 1852 güzüne kadar Marksizmin kurucuları, birçok önemli klasik yapıt yazıyorlardı: *Fransa'da Sınıf Savaşmaları* (1848-1850) ve *Louis Bonaparte'in 18 Brumaire'i* (Marx), *İmparatorluk Anayasası İçin Alman Kampanyası*, *Almanya'da Köylüler Savaşı*, *Almanya'da Devrim ve Karşıdevrim* (Engels). Ayrıca bazı önemli belgeler, özellikle Komünistler Birliği MK'sına birkaç da çağrı yazıyorlardı. *Dışgöçün Büyük Adamları* başlıklı yergi gibi metinler de yayımlanmamış olarak kalıyordu. Bütün bu metinler geçmiş devrimci yılların az ya da çok bir sentezini içeriyor ve toplamaları (bu toplama teorik bir önem taşıyan birçok mektubun da eklenmesi gerekir) dünya tarihinin bir dönüm noktası olan büyük dönemlerinden birinin derinleştirilmiş bir yorumunu oluşturunca. Materyalist tarih görüşü, özellikle devrim, sınıflar savaşı, devlet öğretileri ve bilimsel komünizm teorisinin çeşitli yönleri bu yapıtlarda iyice zenginleştiriliyordu.

Marx ve Engels ilkin devrimci süreç, devrimlerin toplumsal yaşamdaki rolü ve yasalarına ilişkin düşüncelerini derinleştirip geliştiriyorlardı. 1848-1849 olaylarından sonra devrimler üzerine, geniş yığınların ya da koca sınıfların ideoloji ve bilincine kadar tüm toplumsal alanlardaki hızlı ve köklü değişimlerin kökeninde yatan güçlü hızlandırıcılar olarak yeni bir yorum veriliyordu. Marx bu düşüncüyü parlak bir biçimde dile getirdi: Devrimler tarihin lokomotifleriydiler. Fransa'daki durum konusunda şöyle yazıyordu: "...bu çekilmez tarihsel düzensizlik içinde burgaçlanan bu harekette, devrimci tutkuların, umutların, düş kırıklıklarının bu dramatik yükseliş ve alçalışında,

Fransız toplumunun çeşitli sınıflara, kendi gelişme dönemlerini eskiden yarım yüzyıllarla hesapladıkları gibi, şimdi zorunlu olarak haftalarla hesaplamak zorundaydılar.”²⁵

1848-1849 olayları daha önceki burjuva devrimler deneyiminden Marx ve Engels’in daha önce çıkardıkları şu gerçeği, yani halk yığınlarının tarihteki yönetici rolünün özellikle devrimci patlama dönemlerinde ortaya çıktığı ve devrimci kazanımların derinlik ve sağlamlığını yığınların etki derecesinin, toplumsal dönüşüme katılımlarının belirlediği gerçeğini doğruluyordu. Dahası, 1848-1849 yalnızca bu tezin doğruluğunu bir kez daha göstermekle kalmadı ama onu somutlaştırmak olanağını da verdi.²⁶ Bu yılların olayları, devrimci görevlerin çözümünün, şu ya da bu devrimci savaşımın çıkış yolunun geniş ölçüde halk yığınlarının girişkenlik ve kararlılığına, birliklerine, örgütlenmelerine ve bilinç düzeylerine bağlı olduğunu gösteriyordu. Halk yığınları ve özellikle proleterler, her yerde cesaret ve kahramanlık harikaları yaratıyorlardı. Bununla birlikte eğer bilinç ve örgütlenme düzeyleri daha yüksek olsaydı, eğer siyasal ve askersel yönetim burjuva ve küçük burjuva demokratlar ile küçük burjuva sosyalistlerin gösterebildiklerinden daha büyük bir soğukkanlılık ve ustalık gösterseydi, yığınların devrimci gözü pekliğinden çok daha etkili bir biçimde yararlanılabilirdi²⁷. Bu nedenle Marx ve Engels, devrimin olumlu sonuçlarından birinin, yenilgisine rağmen, yığınların geleneksel yetkililerden (burjuva cumhuriyetçiler, küçük burjuva demokrat ve sosyalistler), onların toplumsal ve siyasal öğretilerinden, “devrimci” lafazanlıklarından bıkmaya başlamaları olduğunu düşünüyordu. Yığınlar bu cafcaflı sözler ve bu toplumsal reçetelerin aldatıcı niteliğinin bilincine varmaya başlıyorlardı. Ama burjuva demokrasinin ve Marx’tan önceki sosyalizmin etkisini kesinlikle ortadan kaldırmak için daha çok zaman ve birçok çaba gerekecekti. Bununla birlikte 1848 bu süreci uyardı. *Fransa’da Sınıf Savaşımaları’nın*, Lenin’in belirttiği gibi, “halkın yanılsamalarını kaybetmeyi kazandığını”²⁸ düşünen yazarı, son derece kavrayışlıydı.

Böylece 1848-1849 devrimleri, halk yığınlarının devrimci dönü-

şümlerdeki nesnel rolüne ilişkin Marksist tezi doğruluyor ve öznel etkenin, devrimci hareketteki bilinçli ögenin bu roldeki önemini gösteriyordu. Devrimci içgüdü, coşkunluk ve kahramanlık zaferi sağlamaya yetmiyordu. Devrimci savaşımın son derece karmaşık koşulları, gerçekten devrimci ideolojinin, doğru bir siyasal yönetimin, siyasal eğitim ve yığınların katılmasının, yığınların devrimci öncüsü olan işçi sınıfının siyasal partisinin önemini artırıyor.

İlk burjuva devrimlere, özellikle 1789 Fransız devrimine göre XIX. yüzyıl ortasındaki devrimci süreçte ortaya çıkan büyük değişiklikler üzerine Marx ve Engels'in verdiği açıklama, bu sürecin yorumunu yepyeni bir ışıqla aydınlatıyordu. Marksizmin kurucuları XVIII. ve XIX. yüzyıllar devrimci hareketlerini karşılaştırmak için büyük bir çözümsel çalışma yapıyorlardı. Marx bu çözümlemenin sonuçlarını *Louis Bonaparte'in 18 Brumaire*'inde özetliyor, XVIII yüzyıl burjuva devriminin "yükselen bir çizgiye" göre izlediği gelişmeyle XIX. yüzyıl ortalarındaki "gerilek hareket"ini karşılaştırıyordu.²⁹

Marx ve Engels ortaya çıkan değişiklikleri, belli başlı sınıfların durumundaki ve devrimci süreç içinde oynadıkları roldeki bir değişikliğe bağlıyorlardı. Proletarya ile burjuvazi arasındaki artan karşıtlıklar, burjuvaziye feodalizme karşı öncü, savaşımci niteliklerini gitgide yitirtiyordu. Genel olarak burjuvazi, yalnızca Fransa'da olduğu gibi devrimci proleter muhalefetle doğrudan doğruya karşılaştığı yerlerde değil ama işçi sınıfı ve halk yığınları devrimci gücünün hâlâ var olan ve kapitalist sınıfın Almanya, Avusturya, Piemonte vb. ülkelerde ortadan kaldırmaya yöneldiği feodal temelleri tehdit ettiği yerlerde de karşıdevrimci bir rol oynamaya başlıyordu. Burjuvanın devrimci yığınlar karşısında duyduğu korku, etkinliğini engelleyen feodal kurumlara karşı duyduğu tiksintiden daha güçlüydü. Sonunda Avrupa burjuvazisini harekete geçiren karşıdevrimci ruh hali –savaşımın bazı kesimlerinde, Macaristan'da ve kimi İtalyan devletlerde ileri öğelerinin devrimci güdülerini korumalarına rağmen-, Marx ve Engels'in ortaya koydukları gibi, kendini Fransız proletaryasının vahşi kıyımı, İngiliz yönetici çevrelerin Avrupalı karşıdevrimci güçlere sağladığı ve ikiye yüzlü liberal söylemler altında gizlenen destek,

gerici monarşilere verilen alçakça ödünler, devrimci etkinliklerin ve radikal reformların baltalanması ile gösteriyordu. Devrimin yenilgisinin başlıca nedenlerinden biri de, liberal burjuvazinin –Fransa’da açıkça karşıdevrimci, Prusya, Avusturya ve öteki Alman devletlerinde hain– siyasetiydi. Bu siyaset Fransa’da Bonapartist rejimin kurulmasına ve Orta Avrupa ile İtalya’da mutlakiyetçi ve yarı mutlakiyetçi gerici rejimlerin yeniden canlandırılmasına yol açtı.

Burjuvazi yalnızca demokratik dönüşümleri devrimci yoldan sonuna dek götürmekte yeteneksiz olmakla kalmıyor, ayrıca bu dönüşümlere birçok bakımdan karşı çıkan bir güç durumuna da geliyordu. Güçsüz, kararsız küçük burjuvazi de bu tarihsel görevi yerine getirebilecek durumda değildi. Bu görev en devrimci toplumsal sınıfa, proletaryaya düşüyordu. Marx’ın dediği gibi işçi sınıfı, yalnızca sosyalizme gelecekteki geçiş bakımından değil, ama güncel tarihsel gereksinimlerin karşılanması bakımından da, “toplumun devrimci çıkarlarını kendine toplayan”³⁰ bir sınıf durumuna geliyordu.

İşçi sınıfının evrensel tarihsel görevi konusundaki Marksist tez bundan daha iyi somutlaştırılamazdı. İşçi sınıfının gerçekleştirilmesi gereken devrimci dönüşümler programının daha geniş ve daha karmaşık olduğu ortaya çıktı. Sosyalist toplumu kurmaya başlamadan önce işçi sınıfı, sosyalizmin kuruluşuna geçişi hazırlamaktan, feodalizmin kalıntılarını ortadan kaldırmaktan sorumluydu. Ve o bu işi ancak radikal bir biçimde, yani demokratik devrim aracıyla yapabiliirdi.

O zamanki bağlam içinde işçi sınıfının, burjuva demokratik dönüşümleri tutarlı bir biçimde sonuna dek götürmeye yetenekli tek güç olduğu sonucuna varmak, burjuva devrimde proletaryanın hegemonyasına ilişkin Marksist tezin temel taşıydı. Sonradan Lenin, Marx ve Engels’in bu düşüncelerini sentezleştirecek ve burjuva demokratik dönüşümlerin gerçekleştirilmesinde işçi sınıfının yönetici rolü üzerine uyumlu ve kapsamlı bir teori durumuna getirecekti.

Ama Marx ve Engels’in teorik düşüncesi bu sonuçla sınırlanmadı. Bu sonucu tamamlayan ve sonradan Lenin’in burjuva demokratik devrimin sosyalist devrime dönüşmesi üzerindeki öğretisinin temelini

oluşturan sürekli devrim tezi, çok büyük önem taşıyan bir kazanımdı.

Bu tezinin öğeleri Marx ve Engels'in yapıtlarında 1848-1849 olaylarından önce de yer alıyordu. Kralcı feodal rejimlerin yıkılışından işçi sınıfının, burjuvaziye ancak "kısa bir iktidar dönemi" bırakarak ona karşı saldırıya hazırlanmak için yararlanması gerektiği onlar için daha önce de açıktı.³¹ Ama devrimin –feodal krallığı devirmeye dayanan– birinci aşamasından burjuvazinin egemenliğini ortadan kaldırmanın ivedi duruma geldiği yüksek aşamasına geçiş döneminin devrimci bir nitelik taşıdığı düşüncesi, Marx ve Engels'de ancak 1848 derslerinin incelenmesinden sonra ortaya çıkıyordu. Burjuva devrimde çeşitli sınıfların durumundaki değişikliği göz önünde bulunduran Marx ve Engels, halkın ilk başarılarından sonraki olası iki yönelimi açıkça birbirinden ayırıyorlardı: Ya devrimin kökünün kazınmasına yol açan ve yavaş yavaş açık bir gericiliğe boyun eğen burjuva partilerin kısa bir egemenliği, ya da devrimin sürekli bir derinleştirilmesi, sağ güçlerin sürekli bir yadsınmasını izleyen küçük burjuva demokrasinin sahnede kısa bir boy göstermesinden sonra iktidarın proletarya tarafından fethi. İşçi sınıfını ve tüm emekçileri de işte bu perspektif ilgilendiriyordu. Bu perspektifi gerçekleştirmek için gerekli olanlar şunlardı: Halk yığınlarının sürekli ve durmadan daha belirgin bir biçimde katılacakları devrimci sürecin sürekliliği, devrimci etkinliklerinin yükselmesi ve proletaryanın yönetici rolünün güçlenmesi. Sürekli devrim teorisinin en ayrıntılı biçimde açıklandığı *'Komünistler Birliğine MK'nın Mart 1850 tarihli çağrısı'*nda, proleterlerin görevinin "doğrudan devrimci kaynaşmanın zaferden hemen sonra yeni bir kez bastırılmayacağı" biçimde davranmak olduğu söyleniyordu. "Tersine, deniyordu bu belgede, onu elden geldiğince uzun zaman sürdürmeleri gerekiyor."³²

Marx ve Engels, eğer işçi sınıfı devrimci sürecin yalnızca feodalizm kalıntılarının kökünün kazınması için savaşım aşamasında değil ama daha sonraki sosyalist aşamalarında da geniş köylülük yığınlarıyla bağlaşmak başarısını gösterebilirse, sürekli devrimin olanaklı olduğunu düşünüyorlardı.

Burjuva demokratik devrimde işçi sınıfı ile köylülüğün bağlaşma-

sı fikrini Marx ve Engels, daha 1848'in öngününde açıkça belirtmişlerdi. Proletaryanın bu bağlaşımadaki yönetici rolü fikrini de işte o zaman tasarlamışlardı.³³ Dahası bir tohum biçiminde onlar, emekçi köylüleri kapitalizme karşı savaşıma sürüklemek fikrinin ana çizgilerini de belirtmişlerdi. Özellikle Engels, 1848 başında, "köylülüğün yıkıma uğramış, yoksul bölümün, çok yüksek bir gelişme düzeyine erişen proletaryaya katılacağı ve burjuvaziye savaş ilan edeceği zamanın geleceği" umudunu dile getiriyordu.³⁴ Ama gene de Marx ve Engels'in işçi sınıfı ile köylülüğün ilişkileri konusundaki görüşleri, 1848-1849 devrimleri sırasında, bu devrimler deneyiminin incelenmesiyle açıklığa kavuşuyordu.

Bu deneyimden çıkardıkları dersler, köylülüğün devrimci olanaklarını yeni bir biçimde düşünmelerini sağladı. Engels'in 1850'de Almanya'daki büyük köylü savaşının tarihiyle ilgilenmesi bir rastlantı değildi. Bu çalışma, 1847'de henüz olumsuz olarak değerlendirdiği Ortaçağ köylü hareketleri üzerindeki, darlıktan uzak olmayan eski görüşlerinin değişmesine yol açtı.³⁵ Bu sorunu inceleyen Marksizmin kurucuları, emekçi köylülüğün proleter devrime büyük çoğunluğuyla katılmasının yalnız olanaklı değil ama zorunlu da olduğu sonucuna varıyorlardı. Daha önce belli belirsiz çizgilerle çevrelenmiş olan şey, şimdi geçmişin savaşım deneyleriyle doğrulanan kesin bir tez durumuna geliyordu. Haziran başkaldırıcularının yenilgisi, proletaryanın toplumsal yalnızlığının neye yol açtığını açıkça göstermişti. Bu olay ve birçok başkası Marx'a, eğer proleter devrim köylü yığınların desteğinden yararlanamazsa, toplumsal korodan yoksun kalacağını ve bu koro olmadıkça da "*bütün köylü uluslarda proleter devrimin solosu bir cenaze şarkısı durumuna geldiğini*" gösteriyordu.³⁶ Öte yandan toplumsal evrim, kapitalizmin küçük köylü ekonomisini kesin olarak güçten düşmeye, borç ve yıkıma götürdüğünü; köylülerin iktisadi sefalet ve toplumsal düşkünlüğünü ancak iktidarı fethettikten sonra proletaryanın ortadan kaldırabileceğini gösteriyordu.³⁷ Köylü yığınların proletaryanın zaferinde yaşamsal bir çıkarları vardı; bu da gelecek proleter devrimin, Marx'ın 16 Nisan 1856'da Engels'e yazdığı gibi, "köylüler savaşının bir tür yeni baskısı"yla tamamlanabileceği

umuduna yol açıyordu ve Marx Almanya'da bunun işçi sınıfının başa-
rı koşulu olduğunu belirtiyordu.³⁸

İşçi sınıfı ile köylü yığınların bağlaşmasının devrimin son aş-
masında da olanaklı olduğu düşüncesi, Marx ve Engels'in köylülük
karşısındaki, özellikle köylü hareketinin güçsüzlükleri karşısinda-
ki öngörülü tutumlarında hiçbir değişikliğe yol açmadı. Tersine,
her ikisi de köylülüğe özgü çelişkileri daha da çok vurguluyorlardı.
Almanya'da Köylüler Savaşı'nda Engels, köylülerin gerçekten dev-
rimci bir eğilim belirttilerini, kurtarıcı özlemlerini saptıyor, ama
aynı zamanda taşraya özgü darlıklarını, sınırlı siyasal ufuklarını,
hareketlerinin dağınıklık ve güçsüz örgütlenmesini de belirtiyor-
du. Marx ve Engels küçük toprağına dört elle sarılan köylünün,
özellikle Fransa'da çeşitli vesilelerle gösterdiği mülk sahibi yanıl-
samalarını, donup kalmışlığını, köylüler arasında yaygın kralcı ve
tutucu önyargıları, "köylü imparator" Napoleon'a karşı beslenen
ve Bonapartist çevrelere Aralık 1848 başkanlık seçimlerinde köy-
lülere Lois Bonaparte'tan yana oy verdirmek ve 2 Aralık 1851
hükümet darbesi sırasında köylülüğün bir bölümünün desteğın-
den yararlanmak olanağını sağlayan bönce inancı sergiliyorlardı.
Komünistler Birliğine Merkez Komitenin Çağrısı'nda (1850) Marx
ve Engels, çeşitli köylü katmanlar arasında ayırım yaptıkları, burju-
vazi ile proletarya arasında pek yakın görünen sınıf savaşımaları
sırasında burjuvazinin olası bağlaşığı zengin köylü ile yoksul köy-
lüler ve küçük köylüler yığınıını birbirinden ayırdıkları izlenimini
veriyorlardı.

Köylülüğün duraksamaları, ayrışıklığına bağlı olan çelişik özlemle-
ri, Marx ve Engels için kapitalist düzene karşı savaşımında köylülerle işçi
sınıfı arasındaki bir bağlaşmaya hiçbir zaman bir engel oluşturmuyor-
lardı. Köylülerin önyargılarından kurtulmalarına yardımcı olmak,
onları Bonapartist de olsa herhangi bir burjuva rejimin onların gerçek
çıkarlarına karşı olduğuna, yalnızca işçi sınıfının yaşamsal sorunlarını
çözme olanağını sağlayacağına inandırmak gerekiyordu ve buna yaşam
da katkıda bulunuyordu. Proletarya ile köylülüğün emekçi katmanları
arasındaki bağlaşmaya tek uygun alan da işte buydu.

Devrim ve devlet arasındaki ilişkiler sorununun işlenmesi, Marksist teorelin büyük kazanmaları –somut toplumsal görüngülerin irdelenme ürünleri– arasında yer alıyor. Daha 1848’den önce bile Marx ve Engels için, işçi sınıfının burjuvaziyi ancak onun siyasal egemenliğini kırıp attıktan, ancak siyasal iktidarı fethettikten sonra yenebileceği açıktı. Ama “işçi sınıfının diktatörlüğü” formülü de ilk kez olarak Marx ve Engels’in 1848 devriminden sonraki belge, yapıt ve mektuplarında ortaya çıkıyordu: Marx ve Engels’in Fransız Blanquist ve İngiliz çartist önderlerle Nisan 1850’de imzaladıkları Dünya devrimci komünistler birliğinin kuruluş anlaşmasında “proleterlerin diktatörlüğü”, *Fransa’da Sınıf Savaşmaları* ve Marx’ın Weidemeyer’e 5 Mart 1852 tarihli mektubunda ise “proletaryanın diktatörlüğü” formülleri yer alıyordu.³⁹

Doğal olarak Marksizmin en önemli tezlerinden birinin basit bir terminolojik belirginliği söz konusu değildi. Bu yeni formülleştirme, henüz sona eren devrimci savaşimler deneyiminden başlayarak, teorelin sürekli bir gelişmesinden kaynaklanıyordu. *Komünist Parti Bildirgesi*’nde Marx ve Engels, proletaryanın siyasal egemenliğinin demokratik niteliğinin altını çiziyorlardı. Proletaryanın iktidarı, deniliyordu bu yapıtta, halkın ezici bir çoğunluğunun çıkarlarını yansıtacak ve bu çoğunluğa dayanacaktır. Sonradan Marx ve Engels, öteki önemli özelliklere daha çok önem veriyorlardı. Proleter iktidarın, niteliği ve kökeni gereği, gerçekten proleter olması, devrimci yöntemleri çekinmeden kullanması, gerekiyorsa devrimci zora başvurma, devrimin iç ve dış düşmanlarının oyunlarını demirden bir elle bastırması, yığınların devrimci güç ve girişkenliğini geniş ölçüde seferber etmesi ve her şeyden yararlanarak geliştirmesi gerektiğini gösteriyorlardı. Halk yığınlarına dayanan ve radikal bir devrimci program uygulamaya yetenekli devrimci bir diktatörlük düşüncesini Marx ve Engels, devrimci olayların en civcivli zamanında, *Neue Rheinische Zeitung*’da dile getiriyorlardı. İktidarın işçi sınıfı tarafından ele geçirilmesinin devrimci bir sınıf diktatörlüğü biçimini alması gerektiği yolundaki tez, doğrudan doğruya bu düşünceden kaynaklanıyordu. Proleter devrim için diktatörlük, demokratik devrim için olduğundan daha da çok gerekliydi, çünkü işçi sınıfı eski rejim yan-

daşlarının çok daha sert saldırılarını püskürtmek ve görülmemiş bir genişlikteki toplumsal dönüşümlere girişmek zorunda kalacaktı.

İşçi sınıfının, “proletarya diktatörlük” formülünü içeren siyasal bir egemenliğin zorunluluğu düşüncesi, Marksizmin kurucuları için, aynı zamanda vurgulamaya çalıştıkları bu egemenliğin geçici niteliğini de kapsıyordu.

Bu yıllarda Marksist düşünce, işçi sınıfının devrimci diktatörlüğünü kurmanın pratik yolları sorununu da göz önünde bulunduruyordu. Bu vesileyle Marx ve Engels, proleter devrim sırasında ve hatta proletaryanın iktidar dizginlerini ulusal ölçüde ele geçirmesinden de önce, proleter iktidar organları oluşturulması düşüncesini dile getiriyorlardı. *Komünistler Birliğine MK’nın Çağrısı*’nda Marksizmin kurucuları, devrimci işçileri iktidarın tüm devlette fethini beklemesizin, işçi komiteleri ve belediye konsey ya da kulüpleri biçimindeki “işçi hükümetleri”ni yerel olarak kurmaya çağırıyorlardı; ayrıca bu işçileri, bu “işçi hükümetleri” için bir destek oluşturacak kendi öz silahlı birliklerini kurmaya da çağırıyorlardı. Marx ve Engels’e göre bu yerel proleter örgenlikler, devrim sırasında işçi sınıfının merkezi iktidarının oluşmasına da yol açacaklardı.⁴⁰

Her devrimin temel sorunu –hükümet iktidarı sorunu– bir başka önemli yön daha taşıyordu. Devrimci güçlerin var olan hükümet sistemi ve onun hükümet aygıtı, ordu, polis, yönetsel ve hukuksal organları gibi başlıca öznitelikleri karşısındaki tutumu ne olacaktı?

Sömürücü sınıflar tarafından kurulan devlet makinesi, diyordu Marx, doğası gereği halka karşı ve baskıcı bir nitelik taşır. Militer ve bürokratik biçimiyle bu makine, mutlak krallıklar döneminde kurulmuştur. Burjuva devrimler onu yıkmamışlardır ve yıkamazlardı da, çünkü burjuvazinin emekçileri denetim altına almak için bir polis ve baskı aygıtına gereksinimi vardı. Bu devlet makinesini kendi öz gereksinimlerine uyarlayarak ve yetkinleştirerek kimi değişikliklere uğratmaktan başka bir şey yapamazdı. 1848-1849 devrimleri sırasında bu eski devlet makinesi, bütün ülkelerde gericiliğin savunma aracı, halk devrimlerini bastırma aleti, karşıdevrimci komplolar ve demok-

ratik önlemleri baltalama odağı, devrimin başlıca yayılma engellerinden biri durumuna gelmişti. Bu bürokratik aygıtın polissel ve zorlayıcı işlevi, proletaryanın ayaklanmaları ve halk gösterileri sırasında özellikle açıktı.

Proletaryanın başlıca görevlerinden biri, zaferinin olmazsa olmaz koşulu, burjuvazinin bu militer ve bürokratik devlet makinesini ortadan kaldırmak ve eski burjuva devleti yıkmaktı. Marx'ın *Louis Bonaparte'in 18 Brumaire*'i adlı yapıtının son bölümünde dile getirdiği ve Avrupa kıtasına uygulanabilir bir nitelik taşıyan bu önemli teorik tez, Lenin'e göre "Marksist devlet öğretisindeki en önemli, en özsel" şeydi.⁴¹ Lenin aynı zamanda Marx'ın, o dönemde henüz, işçi sınıfının iktidara geçmesinden sonra, burjuvazinin yıkılan devlet makinesinin somut olarak neyle değiştirileceği sorusuna ayrıntılı bir yanıt verebilecek durumda olmadığını da belirtiyordu. Bu soruya yanıt verebilmek için devrimci savaşımın yeni bir gelişme düzeyine erişmesi gerekiyordu, halk yığınlarının yeni bir pratik deneyimi zorunluydu. Devrimci sürecin önemli yasası olarak burjuva devlet makinesini kırmak zorunluluğunun, uygulanmadan önce ortaya konmuş olduğunu da saptayalım. 1848 devrimi sırasında var olan devlet aygıtını kırmak için hiçbir girişimde bulunulmadı.

1848-1849 olaylarından çıkarılan derslerin genelleştirilmesi, Marksist düşünceye devrimci savaşımın ve bu savaşım taktiğinin özgüllüğünü kavramak olanağını sağlıyordu. Bu savaşımın kendi öz yasalarına, kendi öz kurallarına boyun eğdiği, örgütsüz bir biçimde kazanılan zaferin eğreti, geçici bir zafere yol açacağı ve tüm devrimci savaşımı kazanmak için yığınların, özellikle silahlı ayaklanmanın yüksek bir taktik yönetim düzeyinin gerektiği açıklık kazanıyordu. "Silahlı ayaklanma bir sanattır". Engels'in bu klasik formülü, devrimci savaşımın militer yönü karşısında Marksizmin gerçekten bilimsel tutumunu dile getiriyordu.

Hareketin pratik deneyimi, Marksist proleter parti öğretisine yeni bir atılım kazandırdı. Savaşım sırasında proletaryanın, yalnız siyasal bir örgüte değil ama geniş yığınların gücünü gereken yöne yöneltmeye, onların öncüsü ve örgütleyicisi olmaya yetenekli gerçek bir dev-

rimci etkinlik partisine gereksinim duyduğu büsbütün açık bir duruma geliyordu.⁴²

Proleter hareketin, amacı yığınlar üzerinde etkisi olan proleter bir partinin kurulmasına alan hazırlamak olan bağımsızlığı için savaşım, 1848-1849 devrimlerinin derslerini göz önünde bulunduran Marx ve Engels'in bundan böyle benimsedikleri çizgiyi oluşturuyordu. Ayrıca onlar devrimci teorinin sürekli gelişmesine ve küçük burjuva sosyalizmin çeşitli akımlarının sekter ve reformist öğretilerinin eleştirilmesine de çok büyük bir önem veriyorlardı. Bu akımların etkisini sıfıra indirgemedikçe, işçi sınıfının ideolojik bir bağımsızlığını düşünmek ve sınıf bilincini geliştirmek istemek boşunaydı.

Marx ve Engels'in XIX. yüzyıl ortasındaki devrimci olayların incelenmesinden çıkardıkları başlıca sonuçlar işte bunlardı. Sözü edilen tezlerden çoğu, devrimin çoğu kez olmayan olumlu bir deneyim toplamından çok, devrimci güçlerin yenilgi nedenlerinin bir irdeleme ürünüydü. Çoğu kez yalnızca olumsuz bir deneyimin sentezini yaparak bu denli önemli teorik sonuçlara varmak için, diyalektik yöntemde derinliğine bir ustalık, olayların kendi diyalektiğini ortaya koyma ve anlamaya yetenekli olmak, devrimin yenilgisinde egemen olan koşullar içinde onun gelecekteki zafer koşullarını içeren öğeleri bulup ortaya çıkarmak, gelişmelerinin ilk basamağında olan biçimler içinde, başka bir bağlamda güçlü bir ilerleme etkeni durumuna gelecek eğilimleri meydana koymak gerekiyordu.

Avrupa'da 50'li yıllarda başlayan gericilik dönemi, Marx ve Engels'in etkinliklerine damgasını vurdu. En başta devrimci teoriyi arıtmak, özellikle yeni bir iktisat öğretisini hale yola koymak gerekiyordu, bunun zamanı gelmişti. Bu dönem Marx'ın, materyalist tarih yorumundan sonraki ikinci büyük bilimsel bulgusuyla, Marksist ekonomi politiğin temeli olan artı değer teorisiyle belirginleşti. Marx tarafından yapılan ve *Kapital*'in üç elyazması değişiklerinde, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'da ve en sonu bu görkemli yapıtın 1867'de yayımlanan birinci cildinde somutlaşan şaşırtıcı çalışma parlak ürünler verdi.⁴³

Bu bilimsel başarı elbette doğrudan devrimci savaşımın ateşi içinde gerçekleşmedi. Marx'ın artı değer teorisini Engels, "50'li yıllar içinde, kendisiyle baş başa" hazırladığını anlatıyordu.⁴⁴ British Museum okuma salonunun tavanları ve Marx'ın Londra'daki konutunun dar duvarları, iktisat bilimini gerçekten altüst eden bu şaşırtıcı entelektüel çalışmanın yerini maddi olarak sınırlandırıyordu. Ama bundan proletaryanın iktisat biliminin "katıksız bilim" içine kapanarak, devrimci savaşımından, işçi hareketinden koparak yaratıldığı sonucunu da çıkarmamak gerekiyordu.

Marx'ın iktisat araştırmaları, burjuva toplumda yürürlükte olan ilişkilerin dâhice bir çözümlemesinden oluşuyordu. Marx kapitalist üretim tarzının içsel çelişkilerini ortaya koyuyor, ücretliler ve kapitalistler arasındaki ilişkilerin geniş bir tablosunu çiziyor ve ayrıca günlük sınıf çatışmalarını, proleter hareketin yükselişini, proleter devrimin olgunlaşmasını genelleştirilmiş bir biçimde gösteriyordu. Bu bakımdan Marx'ın yapıtı, hem bir sentez oluşturuyor hem de dünya tarihinin, özellikle proleter yığınların şaşırtıcı bir deneyim toplamını ortaya koyuyordu. Marx'ın iktisat teorisi proletaryanın savaşımının gelişmesine çok değerli bir katkıda bulunacaktı. Marx bilimsel komünizmin teorisine iktisadi bir temel veriyor, proleter devrim öğretisinin, devrimci proleter hareketin strateji ve taktiğinin teorik temellerini derinleştirip genişletiyordu. Marksist ekonomi politik, işçi sınıfının iktisadi savaşımının niteliğini bilimsel olarak çözümlemek, bu savaşımın anlam ve önemini yalnızca proleter güçleri toplamak ve örgütlemek için değil ama kapitalistlerin zorla dayattıkları artan sömürüye karşı çıkmak için de kavramak olanağını veren bir anahtardı. Marksist iktisat öğretisi kooperatif derneklerin, meslek birliklerinin, grevlerin ve işçilerin burjuvaziye öteki kolektif direnme biçimlerinin gerçek işlevlerini açıklamak olanağını sağlıyordu. Ayrıca iktisadi savaşımın hangi sınırlar içinde işçi sınıfının durumunda belli bir düzelmeye yol açabileceğini saptamak olanağını veriyor, siyasal iktidarı fethedip tüm ücretli kölelik sistemini devrimci bir biçimde ortadan kaldırmadıkça, proletaryanın ancak kendi emek gücünü en iyi satış koşullarını elde edebileceğini ama sömürüye ve güvenilmez bir yaşama karşı güvence sahibi olamayacağını gösteriyordu.

Marx ve Engels gazete makalelerinde siyasal ve toplumsal yaşamın yeni görüngülerini de inceliyorlardı. Günlük olayların bu sürekli incelenmesinde, yalnız Avrupa'daki değil ama öteki kıtalar-daki halk hareketleri ve ulusal kurtuluş savaşımı deneyimlerinin de genelleştirilmesi önemli bir yer tutuyordu. Bazıları mektuplaşmalarında bir görüş alışverişi konusu olan bu olayların çoğunu basında dile getiriyorlardı. Avusturya boyunduruğuna karşı 1853 Milano ayaklanması; Osmanlı egemenliği altındaki Yunan topraklarının birleştirilmesi için Yunanlı yurtseverlerin 1854'teki ayaklanma hareketi; İspanya'daki 1854-1856 devrimi; 1857-1859'da Hindistan'daki ulusal kurtuluş ayaklanması; 1850-1864'te Çin'deki Thai-pingler köylü savaşı; 1860'da Garibaldi'nin Sicilya ve Güney İtalya'daki devrimci savaşımı; 1861 reformundan önce ve reform sırasında Rusya'daki köylü karışıklıkları; 1861-1865 arasında ABD'deki iç savaş; 1861-1867'de Avrupalı müdahalecilere karşı Meksikalı cumhuriyetçilerin savaşı; 1863-1864'te Polonya'daki ulusal kurtuluş ayaklanması; bütün bunların hiçbirisi, onları incelemele-rinin konusu ve teorik sentezlerinin kaynağı durumuna getiren Marksizmin kurucularının gözünden kaçmıyordu.

1848-1849 olayları Marx ve Engels'e devrimlerin toplumsal ilerle-medede oynadıkları rol üzerindeki öğretilerini somutlaştırmak olanağını verdiyse, bu olayları izleyen gericilik ve yeni devrimci yükselme dönem-leri de devrimci sürecin derinleşme ve genişlemesinin kaçınılmaz oldu-ğunun kanıtını sağlıyordu. Ayrıca bu süreci hızlandıran ya da tersine engelleyen, olgunlaşan tarihsel zorunlulukları yerine getirmeyi sağla-yan devrimci ya da değil şu ya da bu biçimi belirleyen sosyo-ekonomik etkenleri daha iyi açıklamak da olanaklı duruma geliyordu.

Devrimci hareketin gerileme ve yükselme alması şimdi Marx ve Engels'e yukarıda sözü edilen etkenlerin etkisine bağlı tarihsel bir yasa olarak görünüyordu.

1857 iktisadi bunalımı sırasında Marx ve Engels, devrimci bir durumun doğuşunda iktisadi bunalımların rolü üzerine ilk kez 1850'de *Üçüncü uluslararası ufuk turu* başlıklı yazıda dile getirilen tezi geliştiriyorlardı. Ama bu konuda söylenenler, çoğu kez olduğu

gibi, her bunalımdan kaçınılmaz biçimde bir devrimin doğacağını olumlayan bir koyut (*postulat*) olarak yorumlanmamalıydı. Yakın bir devrimci patlama öngörüsünün, büyük proleter devrimcilerin bu patlama konusundaki ateşli beklentisini dile getirdiğini unutmamak gerekiyordu. Ve hatta süreler üzerinde yanılıyorlardıysa bile, Lenin'in dediği gibi bu "devrimci düşünce devleri"nin bir yanılgısıydı. Ve Lenin haklı olarak bu yanılgıyı, "resmî liberalizmin yavan bilgeliği"-nin karşısına koyuyordu.⁴⁵

Bu kestirimlerin özüne gelince, Marx ve Engels'in düşüncelerinin, devrimci kabarma ve geri çekilmelerin toplumun özellikle iktisadi belirli bir durumuna bağlı oldukları yolundaki o toplumsal süreç yasasını derinliğine dile getirdiklerini kabul etmek gerekiyordu. Çevrimsel bunalımlar gibi toplumsal ve iktisadi sarsıntılar bu işte büyük bir rol oynuyorlardı. Toplumsal süreç, kendini evrimci ve devrimci gelişmenin diyalektik ardışıklığıyla gösteriyordu; kimi koşullar bir araya gelmedikçe olanaksız olan devrimin gelişi, yapay olarak zorlanamazdı. 50'li yılların toplumsal gelişme deneyiminden kaynaklanan bu düşünceler, emperyalizm döneminde Lenin'in hazırlayacağı devrimci durum öğretisini esinliyorlardı.

Marx ve Engels devrimci süreci, burjuva "marksolog"ların sık sık ileri sürdükleri gibi, hiçbir zaman yazgıcı ya da erekçi bir anlamda yorumlamıyorlardı. O yıllarda dile getirdikleri bir tez bunu ortaya koyuyordu. Buna göre, somut koşullar içinde kaçınılmaz dönüşümler, sınıfsal güçler ilişkisi uyarınca, çeşitli biçimler altında ortaya çıkabiliyorlardı. Marx ve Engels dönemin Avrupa'daki temel sorununun, Almanya ve İtalya'nın ulusal birleşmesi sorununun çözümünü, işte tastamam böyle düşünüyorlardı.

Burjuva demokratik devrimin 1848-1849'da yerine getirilemeyen bu ivedi görevi, 50'li yılların sonuna doğru keskin bir biçimde yeniden ortaya çıktı. Marx ve Engels bu işin devrimci yoldan çözülmesi için savaşıyorlardı. Ama bir başka seçeneği de dıştılamıyorlardı, çünkü "devrimin vasiyetini uygulama görevlisi" rolünün, ulusal birliği karşı devrimci yöntemlerle gerçekleştirmek isteyen karşıdevrimci sınıfların temsilcileri tarafından da üstlenilebileceğini anlıyorlardı.⁴⁶

Marksizmin kurucuları devrimin yazgısına yön veren şey ile devrimin görevlerinin pratik gerçekleşmesini birbirinden ayırıyorlardı. Devrimci bir durum, kendiliğinden, mekanik olarak, devrimci patlama haline dönüşmezdi; bunu çok iyi anlıyorlardı. Savaşım vermek gerekiyordu, devrimci öğelerin örgütlenip eğitilmeleri gerekiyordu, yığınları devrimci eylemlere hazırlamak gerekiyordu. Böyle bir bağlam içinde, devrimdeki öznel etkenin rolü, 1848 deneyiminin gösterdiği gibi, son derece artıyordu.

Marx ve Engels'in 50'li yıllarla ilgili ve devrimci dönüşümlerin gerçekleşmesi için zorunlu koşullara ilişkin vargıları, işçi hareketinin taktığını doğrulamak için büyük bir önem kazandı. Tezlerini devrimci savaşımın verildiği somut durumu göz önünde bulundurmak, olayları istenççi bir biçimde "aşmak"tan, zamanı gelmeden açıkça müdahale etmekten kaçınmak zorunluluğuna dayandırıyorlardı. Zamanı gelmeden açıkça müdahale etmek, kaçınılmaz olarak başarısızlıklar ve yararsız özverilere, ama durum uygun olduğu zaman, proletaryanın siyasal yaşama kesin müdahalesi bakımından, onun siyasal etkinliğini uyarma uğrağını kaçırmamaya da yol açacaktı.

XIX. yüzyılın 50'li yılları ile 60'lı yıllarının başı, devrimlerin dünyanın bütün kıtalarına bir yayılma dönemi idi. Olay Avrupa'da sürekli bir nitelik taşıırken, Asya ve Afrika'nın sömürge ve yarı sömürge ülkeleri –Çin, Hindistan, Cezayir– kurtuluş savaşımının ateşiyle tutuşuyordu. 50'li ve 60'lı yılların kavşağında, henüz genç bir devrimci hareketin yükselişi, yalnız yoğunluğuyla değil ama devrim güzergâhlarının –1848-1849'a kıyasla– önemli bir değişikliğiyle de kendini gösteriyordu. Avrupa'nın güney ve doğusu –İtalya, Rusya ve Polonya– ile Amerika Birleşik Devletlerinin batı kıtasındaki tarımsal ülkeler, bu devrimci hareketin başlıca arenası durumuna geldi.

Ama yalnızca devrimci fırtınanın deprem merkezinin coğrafi bir yer değiştirmesi söz konusu değildi. Bu fırtına, içlerinde ya henüz feodal servaj ilişkilerinin egemen olduğu (Rusya, Polonya) ya da kapitalist üretim tarzına koşut olarak prekapitalist oluşumların sürekli kalıntılarının varlıklarını sürdürdüğü (Sicilya ve Güney İtalya'da yarı feodal kesenek sistemi, Güney Amerika devletlerinin plantasyonla-

rında kölecilik) özgün toplumsal ve siyasal bir yapıya sahip ülkeleri ilgilendiriyordu. Bu ülkelerdeki devrimci olayların incelenmesi, toplumsal yaşamın daha geniş alanlarına uygulanması düşünülebilecek bir dizi Marksist tezin derinleştirilme ve de bilimsel komünizm öğretisinin, devrimci savaşım strateji ve taktiğinin yeni yönlerinin geliştirme olanağını sağlıyordu.

İşçi sınıfı ile köylülüğün bağlaşması düşüncesi yeni bir ışıkla aydınlatıldı. 50'li yılların sonu ile 60'lı yılların başındaki devrimci olaylar, bu bağlaşmanın yalnızca çeşitli ülkelerdeki devrimlerin bir yükselmesi çerçevesinde düşünülmemesi gerektiğini gösteriyordu. Bu bağlaşma artık uluslararası bir zorunluluktan ziyade Tarımsal ülkelerdeki köylü hareketi, Avrupa ve hatta dünya devrimci sürecinin önemli bir etkeni durumuna geliyor, Avrupa'da devrimci bir durumun belirmesine katkıda bulunuyor ve belli bir ölçüde de proletaryanın sınıf savaşımının yükselmesine yol açıyordu.

Marx ve Engels bu bağlaşmayı, hem teorik güdülenimleri hem de pratik özellikleri içinde en geniş biçimde ele alıyorlardı. En sonunda köylü yığınların devrimci gücünden yalnız bazı ülkelerde ve proletaryanın yönetimi altında onunla ortak eylemler için değil ama aynı zamanda az gelişmiş ülkelerin savaşkan köylülüğünün kapitalist dünyanın örgütlü işçi sınıfıyla birbirine bağlı devrimci eylemleri için de yararlanılması gerektiği sonucuna varıyorlardı. Nerede olursa olsun feodalizme karşı köylü müdahalelerini desteklemek, Marx ve Engels için uluslararası işçi hareketinin önemli bir görevi durumuna geliyordu.

Dönemin ereği Ortaçağın son kalelerini ortadan kaldırmak olan başlıca devrimci olaylarının nesnel içeriği belirginlik kazandığı ölçüde Marx ve Engels, demokrasi için savaşımın sosyalist devrime doğru zorunlu bir evre olduğu düşüncesine sarılıyorlardı. İşçi sınıfı bu savaşıma doğrudan doğruya katılmalı ve örgütlü işçi hareketinin odaklarından uzakta oluşan her şeyi canla başla desteklemeliydi: Marx ve Engels'in Avrupa ve Amerika'daki devrimci olaylar konusunda ortaya koydukları davranışlarda her zaman savundukları ilkeler işte bunlardı. Yalnızca proletaryanın her yerde demokratik dönüşümler için savaşım veren devrimci güçlerin gerçek desteği olduğuna durmadan

daha çok inanıyorlardı, çünkü özellikle Avrupalı burjuvazi devrimci yoldan gerçekleştirilen dönüşümlerin gerçekte açık bir düşmanı durumuna geliyordu. Bir zamanlar ilerleme bayrağını dalgalandıran Avrupa burjuvazisinin bundan böyle karşıdevrimci güdülenimleri, kendini Avrupa'daki ulusal devrimleri ezme girişimleriyle olduğu kadar, hatta bu devrim kapitalizmin temellerini doğrudan doğruya tehdit etmediği zaman bile, dünyanın herhangi bir bölgesindeki devrimci bir hareket karşısındaki düşmanlığıyla da gösteriyordu.

Batı Avrupa'nın karşıdevrimci burjuvazisi, sosyalizmin ama demokrasinin de azgın bir düşmanı durumuna geliyordu. Demokratik özgürlükler için, bağımlı halkların ulusal bağımsızlığı için, feodal boyunduruğa, ırkçılığa, toprak köleliği ve ırk ayrımına karşı savaşım her zaman genellikle proleterler tarafından yönetiliyordu. Marx ve Engels için bu, 1850'li ve 1860'lı yıllardaki olayların ışığında apaçık bir gerçeklikti; onlar bundan ulusal ve uluslararası ölçüde demokrasi için savaşımda işçi sınıfının devrimci rolünden yana yeni kanıtlar çıkarıyorlardı. Birinci Enternasyonal döneminde bu vargı, işçi sınıfı demokratik görevlerden başka militarizm ve fetih savaşlarına karşı savaşım vermek ivedi zorunluluğuyla da karşılaştığı zaman, yeni sonuçlara yol açtı.

Bu konuda uluslararası ilişkilere sürekli bir ilgi gösteren Marx ve Engels'in, daha bu dönemden başlayarak dış siyaset sorunlarında işçi sınıfının bağımsız bir konumu için savaşım program ve taktiğinin temellerini attıklarını göz önünde bulunduralım. Onlara göre egemen sınıfların halk düşmanı dış siyaset ve diplomalarını kınamak ve bu siyasete karşı işçi sınıfının tüm dış siyaset çatışmalarında ve savaşlarda devrimci demokratik gelişme çıkarlarına karşılık düşen bağımsız bir platformunu çıkarmak gerekiyordu ve bunun önemini de belirtiyorlardı.

Marksist ulusal sorun öğretisi de 50'li yıllarda iyice zenginleşti. Bu gelişme kendini, uluslar arasındaki karşılıklı ilişkilerin, egemen bir ulusun iktidar sahipleri ile bağımlı halklar arasındaki hakkından gelmesi olanaksız karşıtlığın, bağımlı ulusların kurtuluşlarına yönelik savaşımın daha iyi bir kavranmasıyla gösteriyordu; bu gelişmeler, bir

kez daha, somut gerçekiğın irdelenmesinden ve her şeyden önce de bağımlı ölkeler halk yığınlarının fatihlere durmadan daha belirgin bir karşıtlığından kaynaklanıyorlardı. Marx ve Engels proletaryanın, sömürge sorunundaki uluslararası siyasetinin bilimsel temellerini işte bu yıllarda atıyor, kapitalizmin baskıcı doğasının en barbar belirtisi olan sömürge sistemine karşı uzlaşmasız bir savaşıma proletaryayı işte bu yıllarda çağırıyorlardı. Sömürge boyunduruğunu ortadan kaldırma yollarına ilişkin her şey, Marx ve Engels'in devrimci teoriye en değerli katkılarından birini oluştıuruyordu. Metropollerin egemenliğı yıkılmaz gibi görünürken, Marksizmin kurucuları sömürgeciliğı yıkacak güçlerin doğuşunu gösteriyorlardı. Halkların yabancı istilacılara karşı artan bir direniş perspektifi, bazı ayaklanmaların başarısızlığına rağmen, onlara durmadan daha açık görünüyör ve sömürge sisteminin kaçınılmaz yıkılışını önceden haber veriyorlardı.

Hindistan örneğini alan Marx, bağımlı ölkeler halklarının özgürlüğü ancak sömürgeciliğe karşı ulusal kurtuluş hareketinin zaferi ya da metropoldeki proleter devrimin başarısı sonucu fethedebileceklerini belirtiyordu.

Aynı zamanda Marx ve Engels, çeşitli yönlerden kapitalizme indirilecek darbeleri örtüştürmenin olanaklı olacağını öngörüyor, işçi sınıfının sosyalist hareketinin, sömürge ve bağımlı ölkeler ulusal kurtuluş hareketiyle tek bir dalga halinde birleşeceğini öngörür gibi görünüyorlardı.

Marx ve Engels özellikle 1852'den, Komünistler Birliğı'nin etkinliklerine 1864'te Birinci Enternasyonal'in kurulmasına kadar son vereceğı bu tarihten başlayarak, proletaryanın sınıf savaşımı deneyimini göz önünde bulunduruyorlardı.

İşçi ve demokratik hareketlerin evrimini diyalektik bir anlayışla ele alan, süreksizlik ve sürekliliğın diyalektik birliğinin gerçek belirtilerini ve nitelikçe yeni ve kapitalizmin iktisadi ve siyasal çelişkilerinin yoğunlaşmasıyla, işçi sınıfının içindeki yapısal değişimlerle, bazı ölkelerde ve uluslararası ölçekteki siyasal durumda ortaya çıkan değişikliklerle koşullanan gelişmelerle birleşen devrimci geleneklerin

ardışıklığını saptayan Marx ve Engels, proletaryanın savaşımlarının her yeni evresinde, ortak yasaları olduğu kadar bu savaşımları her belli uğrakta belirginleştiren özgül özellikleri de açıklama olanağı veren bir ders buluyorlardı.

Marx ve Engels özellikle 1850 ve 1860 yılları arasındaki işçi hareketinin değişimleriyle: İşçi sınıfının yalnız iktisadi savaşımında değil ama siyasal yaşamda da artan etkinliğiyle (hemen her zaman apolitik bir nitelik taşıyan İngiliz trade-unionları bile siyasete doğru belli bir eğilim gösteriyorlardı), mesleki, kooperatif, eğitici, sportif vb. çeşitli tipte işçi örgütlerinin kurulmasıyla... ilgileniyorlardı. Çeşitli ülkeler işçilerinin liberallerin, cumhuriyetçilerin, burjuva demokratların vesayetinden kurtulma istekleri (1863'te Genel Alman işçileri birliğinin kurulması, vb.), önemli bir olaydı. Çeşitli ülkeler işçilerinin uluslararası birlik, bağımsızlık savaşımclarını desteklemek ve işçi sınıfına özgü çıkarları savunmak için gösterdikleri doğal eğilim, özellikle ilerlemeci bir eğilimdi.

Aynı zamanda Marksizmin kurucuları, dönemin işçi hareketinin durumunu, özellikle bu hareketin ideolojik düzeyini büyük bir gerçekçilikle inceliyorlardı. Çok çeşitli küçük burjuva sosyalist düşüncelerin işçiler üzerinde henüz güçlü bir etkiye sahip olduklarını çok iyi anlıyorlardı. Toplumsal sorunu çözmek için proletaryaya bilimsel olmayan deneylere dayanan reçeteler önererek onu gerçek devrimci savaşımından uzaklaştıran bir sektarizm, bir dogmatizm, ulusal bir bölünmenin de nedeni buydu. Genellikle reformist bir eğilim taşıyan bu sekte akımlar (Proudhonculuk, Lassallecılık) ve liberal trade-unionculuk, işçilerin burjuvazinin ideolojik etkisinden kurtulmalarını, sınıfsal ve enternasyonal güçlerini birleştirmelerini engelliyordu.

Böylece, proleter savaşımın Enternasyonal'in öngünündeki gelişmesi, işçi hareketindeki nesnel ilerlemeci eğilimlerin, işçi sınıfının bir gelişme ve sınıf karşıtlıklarının bir yoğunlaşma ürünü olan bu eğilimlerin, bu hareketin gerekli düzeye erişmesi için kendi başlarına yeterli olmadıklarını gösterdi. Bu ilerlemelerin ideolojik olarak ve örgütlenme düzeyinde doğrulanmaları gerekiyordu. Proletaryanın gerçekten devrimci bir öğretinin etkisine açılması gerekiyordu.

Görenek ve gerilikle etken olarak savaşmak, yığınları proleter savaşının bilimsel teorisinden, Marksizmden ayıran ideolojik engellerin ortadan kaldırılması gerekiyordu.

Bu dönemde, proleter öncü –oluşmakta olan proleter parti– ile var olan işçi örgütleri arasındaki ilişkiler belirli bir düzelme gösterdi. Kendi ilkelerine, kendi ideolojik dağarcıklarına pek uygun olmayan teorileri ve reformist, sekter, hatta serüvenci eğilimleri kabul etmemekle birlikte proleter devrimciler, propaganda ve pratik etkinliklerini bu örgütlere üye olan işçilerin bilinç düzeyine uyarlamaktan da geri kalmıyorlardı. Henüz bilimsel komünizm teorilerini doğrudan doğruya kavrayamayacak kimseler tarafından kabul edilmeye yetenekli biçim ve araçları, devrimci düşüncelerin propaganda biçimleri ve yığınlar üzerinde etkili olma araçlarını bulmaları gerekiyordu. Proletaryanın bu örgütler içindeki en ileri temsilcilerinden destek almaları, sekter ve reformist dogmaların etkisini aşmanın yolunu bulmaları, yığınları devrimci siyasete kazanmaları gerekiyordu. Marx ve Engels'in İngiliz trade-unionları, Lassalleci Genel Alman işçileri birliği, Londra'daki Alman işçileri kültür derneği, Fransa'da ve yurtdışındaki Blanquici gruplarla doğrudan ve dolaylı ilişkilerinden, çıkan dersler, işte bunlardı.

Uluslararası İşçi Birliği (Birinci Enternasyonal) yaşadığı sürece, bu esnek taktik daha da geniş bir biçimde uygulanıyor ve iyi sonuçlar veriyor, Marksizmin Enternasyonal içindeki premarksist sosyalizmin çeşitli akımları üzerindeki zaferine katkıda bulunuyordu⁴⁷.

Proleter savaşımın Birinci Enternasyonal dönemindeki kapsamı, teoriyi adamakıllı geliştirdi. Marksizmin kurucularının o sırada yazdıkları belge ve yapıtlarda, var olan tezler yalnız yinelenmekle kalmıyor ama somutlaştırılıyor, tamamlanıyor ve zenginleştiriliyorlardı. Bu tezler Marx'ın, proletaryanın ekonomi politiğinin hazırlanmasında, *Kapital*'i yazarken vardığı vargılarda erişmiş olduğu sonuçları yansıtıyordu. Marx ve Engels ayrıca, Uluslararası Emekçiler Birliği, birliğin genel konseyi ve yerel örgütlerinin deneyimini de tamamen göz önünde bulunduruyorlardı. Genel olarak Enternasyonal dönemi ve özellikle 1871 Paris Komünü'ne öngelen yıllar, yalnızca bilimsel

komünizm ile yığinsal işçi hareketinin birlikte aynı yöne yönelmesinde değil, ayrıca Marksist teorinin birçok yönünün gelişme, yetkinleşme ve derinleşmesinde de tüm bir aşamayı belirginleştiriyordu.

Güçlerini işçi hareketinin somut olaylarının çözümlenmesinden alan Marksizmin kurucuları, bu yıllarda sınıflar savaşımı üzerindeki teorilerini derinleştiriyor ve onun siyasal, iktisadi ve ideolojik tüm yönlerinin karşılıklı bağıntısını gösteriyorlardı. Marksist iktisat teorisinin ve yeni bir toplumsal bağlamın ışığında, işçi sınıfının iktisadi ve siyasal savaşımı birleştirmesi gerektiğini anlıyor ve tam kurtuluşa erişmek için siyasal araçların aşırı önemini görüyorlardı. 1866'da Cenevre'de toplanan Enternasyonal kongresi için Marx tarafından yazılan ve kongre kararının temeli olarak kabul edilen *Geçici Merkez Konsey Delegelerine Çeşitli Sorunlar Üzerine Yönerge*⁴⁸ ve öteki belgeler, proletaryanın ivedi ve sonal ereklere için, işçi sınıfı yararına kısmi ödünler için ve tüm toplumsal yaşamın köklü bir dönüşümü için savaşımın ilişkisi sorunu üzerine teorik düzeyde büyük bir aydınlık getiriyorlardı. Marx ve Engels, reform ile devrim arasındaki diyalektik bağı görüyor, reformların önemini küçümsemeye karşı olduğu kadar büyümsemeye karşı da uyarıyor, onların işçi hareketinin en önemli görevine, proletaryayı sosyalist devrime hazırlama görevine bağlı olduklarını gösteriyorlardı.

Çeşitli ülkeler işçilerinin Enternasyonal'in yönetimi altındaki dayanışık eylemler deneyimi Marx ve Engels'e, proleter hareketin uluslararası birleşme ve birliğinin kazandığı tüm önemi açıklıyordu; "çeşitli ülkeler işçileri arasında yalnız kardeşliklerinin *duygusunu* değil ama *olgusunu* da geliştirmek" gerekir, diyorlardı.⁴⁹ Proleter enternasyonalizm ilkelerini açıklamaya gelince Marx ve Engels, bu dönemde önemli olanın, hem iktisadi savaşım hem de ortak siyasal eylemler konusunda uluslararası bir proleter dayanışmanın gerçek araçları ve koşullarının irdelenmesi olduğunu düşünüyorlardı.

Enternasyonal zamanında Marksist tarım sorunu teorisi, özellikle toprağın ulusallaştırılması konusunda Derneğin Basel ve Brüksel kongrelerinde (1868-1869) yapılan tartışmalarla ileriye doğru büyük bir adım attı. Marx ve yandaşları tarafından savunulan düşünce, işçi sınıfının köylülük karşısında doğru bir siyasetinin hazırlanması bakımından

belirleyici bir nitelik kazanıyordu. Polonya ve İrlanda sorunu konusunda Enternasyonal’de yapılan tartışmalar, ezilen halkların kurtuluş, savaşımları karşısındaki tutumunda işçi sınıfını yönlendirecek teorik ilkelerin zenginleşmesi olanağını sağlıyorlardı. Enternasyonal Genel Konseyi’nde ortaya konan her sorun –demokrasi için savaşım, militarizme karşı savaşım, proletaryanın 1866 ve 1870-1871 Avusturya-Prusya ve Fransa-Prusya savaşları karşısındaki tutumu– teorik düzeyde güçlü bir biçimde gerekçelendiriliyordu. Küçük burjuva dogmaların kınanması, Proudhonculuğa, Lassallecılara, trade-unionculuğa, Mazziniciliğe, Bakuninciliğe karşı savaşım, özel teorik çabalar gerektiriyordu. Bu görevleri yerine getirmek için Marx ve Engels, sürekli olarak onlara bağlı olan sorunların teorik ve tarihsel incelemesine girişiyorlardı. Proleter hareketin teorik cephaneliği böyle zenginleşiyor, bu sorunların tartışılması sırasında çıkış yolunu gösteren devrimci öğretinin yöntembilimsel temelleri böyle derinleşiyordu.

Paris Komünü döneminde Marksizmin kurucuları, devrimci sürecin, en başta da proletaryanın kurtuluş savaşımının en önemli yönlerine ilişkin çok büyük bir çözümleme çalışması yapmış bulunuyorlardı.

DİPNOTLAR

1. A. Olivesi, *La Commune de 1871 à Marseille et ses orgines*, Paris 1950. P. Ponsot, *Les grèves de 1870 et la Commune de 1871 au Creusot*, Paris 1958. Maurice Moissonier, *La Première Internationale et la Commune à Lyon*, Paris 1972. Jacques Giranult, *La Commune et Bordeaux (1870-1871)*, Paris 1971. J. Gaillard, *Commune de province, Commune de Paris 1870-1871*, Paris 1971.
2. V. Lénine, *OEuvres*, Paris-Moscou, t. 19, p. 578. (Türkçe bir çeviri için bkz: V.İ. Lenin, *Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı*, Sol Yayınları, Ankara 1989, yedinci baskı, s.8.)
3. Bkz. *Karl Marx, sa vie, son oeuvre*, Editions du Progrès, Moscou 1973 (Türkçesi: *Karl Marx, Biyografi*, Öncü kitabevi, İstanbul 1976); *Friedrich Engels, sa vie, son oeuvre*, Editions du Progrès, Moscou 1976.
4. Bakz. Karl Marx ve Friedrich Engels, *Yapıtlar*, Moskova 1955, c. 1, sf.379-381 (Rusça baskı).
5. Daha çok ayrıntı için V. Mossolov’un şu makalesine bakınız: “Marx tarafından

1843-1844'te dünya tarihinin irdelenmesi materyalist tarih görüşünün oluşma kaynaklarından biridir", *Tarihçi Marx* başlıklı yapıtın içinde, Moskova 1968 (Rusça baskı).

6. Lenine, *OEuvres*, c. 18, sf. 606-607. (Türkçe bir çeviri için bkz.: V.I. Lenin, *Marx-Engels-Marksizm*, Sol Yayınları, Ankara 1990, ikinci baskı, s.85)
7. Zamanlarında M. Adler, W. Sombart ve K. Vorländer de bu tür görüşlere katılıyorlardı. Marksizmin kimi batılı yorumcuları arasında bu görüş bugün kendini çeşitli biçimlerde gösteriyor. Bkz: E. Kamenka, *The Ethical Foundation of Marxism*, Londra 1962. (Yazar proletaryanın Marx'ta "deneysel bir kategori değil ama mantıksal bir kategori olduğu"nu ileri sürüyor). Sh. Avineri, *The Social and Political Thought of Karl Marx*, Cambridge 1969 (Bu yapıtta Marx'ın proletarya konusundaki görüşlerinin gerçek olgulardan kopuk, soyut bir nitelik taşıdıkları söz konusu ediliyor). A. Künzli, *Karl Marx, Eine Psychographie*, Viyana-Frankfurt-Zürich 1966 (Yazar işçi sınıfının görevi düşüncesini Marx'ın "hebraizm"ine atfetmeye, bu düşüncüyü mesihçiliğin bir değişkesi olarak göstermeye girişiyor. Ayrıca M. Rubel'in Cahiers de l'I.S.E.A'daki makalesine de bakınız, Paris, c. IV, n° 11, Kasım 1970).
8. K. Marx ve F. Engels, *Yapıtlar*, c. 1, sf. 115, 526-527, 530, 534 (Rusça baskı).
9. K. Marx ve F. Engels, *Manifeste du Parti communiste*, Editions sociales, Paris 1966, sf. 89. (Türkçe bir çeviri için bkz: Marx-Engels, *Komünist Manifesto*, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 1994, yedinci baskı, sf. 77.)
10. S. Srand Fone, "Marx et les communistes allemande à Paris" Vorwärts, 1844. *Contribution à l'étude de la naissance du marxisme*, Paris, 1974.
11. Daha çok ayrıntı için bkz: A. Cornu, "Karl Marx Stellung zur Französischen Revolution und zu Robespierre (1844-1845)" in *Maximilien Robespierre 1758-1794*, Berlin 1961; W.Markov, *Jacques und Karl Marx. Zum Eingang der Enrages in die Heilige Familie*, Berlin 1965; J. Bruhat, "La Révolution française et la formation de la pensée de Marx" in *Annales historiques de la Révolution française*, 1966, n° 184.
12. Marx-Engels, *Gesamtausgabe, Erste Abtelilung*, Bd. 3, Berlin 1932, sf. 419-434.
13. K. Marx ve F. Engels, *Yapıtlar*, c. 4, sf. 299 (Rusça baskı).
14. K. Marx ve F. Engels, *Yapıtlar*, c. 4, sf. 299 (Rusça baskı).
15. K. Marx-F. Engels, *Kutsal Aile*, Sol Yayınları, Ankara 1994, s.161.
16. K. Marx-F. Engels, *Yapıtlar*, c. 27, sf. 381 (Rusça baskı).
17. K. Marx-F. Engels, *Kutsal Aile*, agy., sf. 59.
18. Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar 1*, Sol Yayınları, Ankara, birinci baskı, s.47.

19. Bkz. F. Engels, *La Situation de la classe laborieuse en Angleterre* Editions sociales, Paris 1960, sf. 294-295.
20. Karl Marx, *Felsefenin Sefaleti*, Sol Yayınları, Ankara 1992, 4. baskı, sf. 157-158.
21. Friedrich Engels, *Almanya'da Devrim ve Karşıdevrim*. Sol Yayınları, Ankara 1992, 2. baskı, sf. 46.
22. K. Marx ve F. Engels, *OEuvres choisies en trois volumes*, c. 1, sf. 412-413. (Türkçe bir çeviri için bkz. Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar I*, agy., sf. 475)
23. S. Leviova, *Marx dans la révolution de 1848-1849*, Moskova 1970; G.Becker, *Karl Marx und Friedrich Engels in Köln, 1848-1849*, Berlin 1963.
24. V. Lenine, *OEuvres*, c. 18, sf. 19 ("Herzen'in anısına").
25. V. Lenine, *OEuvres*, c.21, sf. 405 ("uluslararası sosyalist konferansta [5-8 Eylül 1915] devrimci Marksistler").
26. Karl Marx, *Fransa'da Sınıf Savaşmaları (1848-1850)*, Sol Yayınları, Ankara 1988, üçüncü baskı, sf. 108.
27. T. Oiserman, *Le développement de la théorie marxiste à partir de l'expérience de la révolution de 1848*, Moskova 1955.
28. Etkisi mutlak ve tartışılmaz bir şey olmayan genel eğilim böyleydi. Bazı durumlarda, özellikle ulusal kurtuluş savaşı döneminde, burjuva ve küçük burjuva devrimciler arasından 1848'de Macaristan'da Kossuth, İtalya'da Garibaldi gibi seçkin siyaset adamları ve komutanlar çıktı.
29. V. Lenine, *OEuvres*, c. 13, sf. 122.
30. Karl Marx, *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i*, Sol Yayınları, Ankara 1990, ikinci baskı, sf. 18.
31. Karl Marx, *Fransa'da Sınıf Savaşmaları (1848-1850)*, Sol Yayınları, Ankara 1988, üçüncü baskı, sf. 48.
32. K. Marx ve F. Engels, *Yapıtlar*, c. 4, sf. 470 (Rusça baskı). "Sürekli devrim" terimi Marx'ta ilk kez olarak XVIII. yüzyıldaki Fransız devrimi konusunda *Yahudi Sorunu*'nda ve daha sonra gene bu sorun konusunda *Kutsal Aile*'de ortaya çıkıyordu. (K. Marx-F. Engels, *Kutsal Aile*, agy. sf. 166) Ama sonradan, özellikle 1848 devriminden sonra bu kavram, Marksizmin kurucuları tarafından yeniden ele alındı ve proletaryanın egemenliğine yol açan devrimci sürecin özelliklerini belirten bir formül durumuna geldi.
33. Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar I*, Sol yayınlr, agy, sf. 220.
34. K. Marx ve F. Engels, *Yapıtlar*, c. 4, sf. 272 (Rusça baskı). Proletarya ile köylülüğün bağlaşması ve işçi sınıfının devrimdeki hegemonyası fikrinin ortaya konmasını sağlayan öncüller *Komünist Parti Bildirgesi*'nde yer alıyordu. Bu yapının yazarları, küçük köylülük dâhil kapitalizm tarafından yıkıma uğratan

ara sınıflar için işçi sınıfına katılmaktan başka bir devrimci perspektif kalmadığını söylüyorlardı. (Marx-Engels, *Komünist Manifesto*, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 1994, yedinci baskı, sf. 54.)

35. K. Marx ve F. Engels, *Yapılar*, c.4, sf. 465-466 (Rusça baskı).
36. Örneğin *Komünistler ve Karl Heintzen* başlıklı makaleye bakınız (K. Marx ve F. Engels, *Yapılar* c. 4, sf. 272, Rusça baskı).
37. Karl Marx, *Louis Bonaparte'in 18 Brumaire'i*, Sol Yayınları, Ankara 1990, ikinci baskı, sf. 147.
38. Karl Marx, *Fransa'da Sınıf Savaşları (1848-1850)*, agy. sf. 141.
39. K. Marx-F. Engels, *Correspondance*, Editions du progrès, Moskova 1971, sf. 88.
40. Karl Marx, *Fransa'da Sınıf Savaşları (1848-1850)*, agy., sf. 67, 148; K. Marx-F. Engels, *Correspondance*, agy., sf. 62.
41. Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar 1*, Sol Yayınları, agy., sf. 220.
42. Lenin, *Devlet ve İhtilal*, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 1994, sekizinci baskı, sf. 36.
43. Horst Bartel-Walter Schmidt, "Zur Entwicklung des Parteibegriffs bei Marx und Engels", in *Beiträge zur Geschichte der Arbeiterbewegung*, 1969, n° 4.
44. V. Vigodski, *Histoire d'une grande decouverte de Karl Marx*, Moskova 1965; A. Maliş, *Formation de l'économie politique marxiste*, Moskova 1966.
45. K. Marx ve F. Engels, *Yapılar*, c. 39, sf. 22 (Rusça baskı).
46. V. Lenine, *OEuvres*, c. 12, sf. 379 (F.A. Sorge'ye mektuplara önsöz).
47. K. Marx ve F. Engels, *Yapılar*, c.13, sf. 432 (Rusça baskı). XIX. yüzyılın 50-60 yılları dâhil somut tarihsel durumun çözümlenmesi temelinde Marksizmin taktik ilkelerinin gelişmesinin geniş bir tablosu, şu monografide içkindir: E. Molnar, *La politique d'alliance du marxisme (1848-1889)*, Budapeşte 1967.
48. Ayrıca şu yapıtlara bakınız: C. Bobinska, *Marx und Engels über polnische Probleme*, Berlin 1958; L. Golman, *De la ligue des communistes à la Première Internationale (l'activité de Karl Marx en 1852-1864)*, Moskova 1970.
49. Bkz. *La Première Internationale*, Birinci bölüm (1864-1870), Moskova 1964; İkinci bölüm (1870-1876) Moskova 1965.
50. Bkz. Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar 2*, Sol Yayınları, Ankara 1977, birinci baskı, sf. 92-102.
51. Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar 2*, Sol Yayınları, agy, sf. 93.

II

Belge Programlardaki Marksizm Düşünceleri ve Paris Komünü'nün Etkinliği

I. Bach, V. Yeremina

Amacımız burada Engels'in, "Komün... düşünsel bakımdan... Enternasyonalin çocuğuydu" yolundaki düşüncesini eksiksiz bir biçimde çözümlemek değil¹. Bilimsel komünizm düşüncelerinin Enternasyonal dönemindeki etkisi, bu etkinin araçları ve biçimleri henüz yeterince incelenmemiş karmaşık bir sorundur. Açıktır ki bu sürecin sonuçları, uluslararası ölçekte kendini en üstün belirtisini Paris Komünü'nün oluşturduğu devrimci sürecin bir olgunlaşmasıyla gösteriyorlardı. Biz sorunun özel bir yönünü incelemek istiyoruz: Marksizm düşünceleri –Enternasyonal belgelerinde ortaya çıktıkları ölçüde– Fransız işçilerin etkinliği üzerinde, Komün'ün eylem ve belgelerinde nasıl yansıyorlardı? Ayrıca haberdar olmadıkları Marksist teori ve taktiğin önemli tezleriyle örtüşen düşüncelere erişen Fransız işçilerin yaratıcı kendiliğinden eylemini de çözümlemeye girişeceğiz. Marx'ın arkadaşlarının Komün'e ya da komün konseylerine doğrudan katılımlarını değil ama her şeyden önce Enternasyonal belgelerinde yer alan bilimsel komünizm düşüncelerinin Komün üye ve katılımcıları üzerindeki etkisini göz önünde bulunduracağız. İşçi hareketinin canlı ve karmaşık bir yükselme süreciydi bu.

Bu süreç, iktisadi bakımdan en gelişmişler arasında yer alan birkaç ülkedeki en kalabalık ve en yoğun proletarya, uluslararası iktisadi ilişkilerin gelişmesi, dünya pazarının oluşmasının tamamlanması gibi nesnel değişikliklere dayanıyordu. Öznel planda buna, ileri işçilerin kapitalist üretimde tuttukları yer ve kendi sınıf çıkarları ile burjuvazinin sınıf çıkarları arasındaki karşıtlığın bilincine varmaları olgusu karşılık düşüyordu. Bu sınıfsal bilinçlenme, özellikle 1848'den sonra büyük bir yaygınlık kazanan "işçi sınıfının kurtuluşu işçi sınıfının kendi işidir" belgisiyle açığa vuruluyordu. Çeşitli ülkeler işçilerinin burjuvaziye karşı savaşımlarındaki çıkar birliğinin bilinci, kendini proleterlerin, hatta Marksizmi hiç duymamış proleterlerin, uluslararası bir ölçüde örgütlenmek için duydukları kendiliğinden çekicilikle dile getiriyordu. Bu çekicilik 1864'te, proletaryanın ilk uluslararası örgütü olan Birinci Enternasyonal'in kurulmasını kolaylaştırdı.

Kendiliğinden bir olay niteliği taşıyan bu sınıfsal bilinçlenme, her emekçinin pratik deneyimi dışında, az ya da çok daha önceki kuşaklardan emekçilerin, her şeyden önce büyük tarihsel altüst oluşların (XVIII. yüzyıl Fransız devrimi efsanesi, Napoleon savaşları) bir anımsanması aracılığıyla, yerel (Paris işçileri için 1792 Komünü, Lyonlular için 1831 ve 1834 Lyon ayaklanmaları) ya da ulusal ve hatta Avrupa çapındaki deneyimler gibi devrimci geleneklerde ete kemiğe bürünen savaşımlarından kaynaklanıyordu. Avrupalı işçilerin ege-men sınıflarla ilk büyük çatışmalarının -40'lı yıllardaki çartizm, Paris'teki Haziran 1848 çarpışmaları- olumlu olduğu kadar olumsuz derslerinin de kararlaştırıcı bir etkide bulundukları açıktı.

İleri işçiler bu deneyimi kavramaya, genelleştirmeye girişiyor, ona "bilimsel" bir dışı vurum vermeye çalışıyorlardı. Sonradan Marksizm yoluna giren (ya da girmeyen) birçok proleter devrimcinin -İ.Becker, J. Dietzgen, G. Harney, E. Varlin, E. Aubry, B. Malon, C. de Paepe- gazetecilik etkinlikleri kadar, birçok işçi derneğinin Fransa (Paris, Roven), Belçika, İngiltere, Almanya ve ABD'de toplumsal sorunu irdeleme etkinlikleri de bunu gösteriyordu; ayrıca XIX. yüzyılın 50-60 yıllarının Marksist olmayan tüm işçi ve sosyalist (Proudhoncu

Cabétçi, Owencu ve daha sonra Lassalleci, kooperatifçi vb.) basını da bunu doğruluyordu. En sonu, Enternasyonal'in yerel ve genel kongrelerindeki işçi delegelerin konuşmalarından da bu sonuç çıkıyordu.

Ama sentezler ancak yerel, sınırlı bir özel nitelik taşıyor, biriken deneyimin bazı yönleri bu sentezlerde mutlaklaştırılıyordu. Weitling, Proudhon, Blanqui ve benzerlerinin öğretilerinde önerilen her türlü toplumsal derde deva çarelerin sekter ve dogmatik niteliklerini belli bir ölçüde bu durum açıklıyordu.

Bu türlü sistemleri eleştiren Marx, onların "karşı bilimsel", "bilimsel olmayan, sözde bilimsel" niteliklerini ve karşı diyalektizm, seçmecilik, toplumun gelişmesinin genel yasalarını anlayamama gibi onlara özgü özellikleri ortaya koyuyordu. Marx'a göre işçilerin bu sınıfsal bilinçlenme aşaması, "proletaryanın burjuvaziye karşı savaşımında", "sekter hareketle" belirginleşen bir ilk evreydi.² Sınıf savaşımının gelişmesi bu evreyi aşma olanağını sağlasa da, yeni ülkeler ve nüfusun yeni katmanları modern toplumsal üretim içine çekildikleri ölçüde, bu sekter akımlar sürekli bir yeniden doğuş yaşıyorlardı. Marx şöyle yazıyordu: "Her yeni tarihsel evrede eski yanlışlar, bir an yeniden ortaya çıkarlar."³

Ama XIX. yüzyılın ortasına doğru bu sekter akımların ortak eğilimi, genel demokratik dalgadan proleter bir çizgi çıkarmaktı. Bize premarksist sosyalizm ve işçi hareketi biçimlerini, proletaryanın bilinçlenmesinin zorunlu ama mutlaka aşılması gereken (Marksizme geçişle) bir aşama olarak düşündürten şey de o zamanki tarihsel sürecin işte bu nesnel içeriği idi.

Bu saptandıktan sonra, hemen daha az önemli olmayan bir başka yönü belirtmemiz gerekiyor: İşçi sınıfı, proletarya ve halk yığınları birbirine çok benziyordu. Üretimde işgal ettiği özgül yer bir yana bırakılırsa işçi sınıfı, maddi yaşam koşulları, dili, alışkanlıkları, dinsel inançları ve önyargıları, ulusal (ve devrimci) gelenekleriyle halk yığınlarının en sevilen sınıfıydı. Bu sürüp giden bağ duygusu, sınıfsal bilinçlenme ve doğru bir taktiğin hazırlanmasını daha karmaşık bir duruma getiriyordu; belli bir ölçüde bu duygu, küçük burjuva öğretilere bağlılığı, milli-

yetçi, reformist, "lejitimist", karşı merkeziyetçi ve sonunda toplumsal düzeyde onlardan kaynaklanan gerici tüm yanılgılarla birlikte "halkçı yanılısama"ları koşullandırıyor. İlk kez olarak tarih alanına inen yeni sınıf, var olan ideolojik dağarcık içinde kendi özlem ve görevlerine uygun bir anlatımı arıyor ama bulamıyordu.

Oysa proletarya, içinde ne dağıldığı ne de kendisiyle bütünleştiği toplumun yapıcı ama bağımsız ve yönetici parçası rolünü kavrama başarısını ancak ayrı bir sınıf olduğunun bilincine vararak gösterebilirdi. Proletaryanın bu özel işlevini sürdüren ve onu proleter olmayan yığınlardan ayıran partinin ve parti programının rolü de işte buradan kaynaklanıyordu.

Özellik ve kaynaşma arasındaki bu çelişkiyi, devrimci süreç ve sosyalist devrim anlayışıyla ancak Marksizm çözebilirdi. Marksizm, proletaryanın çıkarlarının proleter olmayan emekçilerin çıkarlarından, demokrasi için savaşımın sosyalizm için savaşımından ayrılmadığı bir platform hazırlıyordu. Proletaryanın devrimdeki bağlaşıkları konusundaki Marksist öğretilerden açıkça çıkıyordu bu.

Bağlaşıklar sorununu Marksizm, hareketin bazı evrelerinde sorunun belki de pragmatik bir biçimde konması gerekmesine rağmen (*Almanya'da Köylüler Savaşı'nın* önsözünden Engels'in yaptığı gibi), pragmatik bir biçimde, yalnızca işçi hareketinin dar çıkarları açısından göz önünde bulundurmuyor ama felsefel, tarihsel ve materyalist nitelikte daha geniş bir doğrulama veriyordu; proletaryanın tarihsel görevini, onu yalnızca kapitalizmin mezar kazıcısı niteliğiyle göz önünde bulundurarak değil ama kendi kendini kurtarıırken bütün emekçi ve ezilenlerin yazgısı için sorumluluk yüklenen ve onların hepsini her türlü sömürden kurtaran sınıf niteliğiyle de göz önünde bulundurarak açıklıyordu.

İşçi sınıfının ve işçi hareketinin Marksizm, 40'lı yıllarda iyice ortaya çıkan özelliklerini genelleştiriyor, ama evrenselciliği gereği ayrıca bu özelliklerin gelecekteki gelişme öngörü ve kestirimlerini de içeriyordu, işçi hareketinin ivedi görevleri ve sonal erekları, çeşitli ortaya çıkma biçimleri ve bu biçimlerin içerdikleri gelişme eğilimleri

Marksizmde en tam ve evrensel dışa vurumlarını buluyorlardı. Proletaryanın bilimsel teorisi olarak Marksizmin ortaya çıkışı, yalnızca en ileri ülkeler işçilerinin bilinçlenmesi üzerine yukarıda söz konusu edilen kendiliğinden sürece koşut olarak, onun yanında gitmiyor ama onu geçiyordu da. Bilimin gelişmesinin genel yasalarıyla tam bir uygunluk içinde ortaya çıkan bir teori, proletaryanın örgütlenme ve bilinçlenmesinin var olan durumunda, irdelenen sürecin bir hızlandırıcısı olarak etken olmaya başlıyordu.

Kurtuluşları için savaşılan emekçi yığınların teorisi olan Marksizm, kendi niteliği gereği içerik bir teori olamazdı. Marksizmin işçi hareketine bağlılığı sorunu ve en başta da yayılması sorunu, Marksizmin kendisiyle birlikte doğuyor ve 1844'te Marx, 1845'te de Engels tarafından dile getiriliyordu. Marksizmin kurucularının yeni düşüncelerin yayılma araçlarına, sözel propagandaya, basına ve mektuplaşmaya gösterdikleri sürekli ilginin nedeni buydu. Marx ve Engels'in mektuplarının yalnız kişisel, özel değil ama toplumsal nitelikte de özel bir işlevleri vardı. Bazen Marx ve Engels'in dostlarına, silah arkadaşlarına yazdıkları mektuplarla mektuplaşma komitelerine ya da başka örgütlere gönderdikleri mektuplar arasında bir fark bulmak güçtü. Marx ve Engels'in kendilerini proletaryayı bir teoriyle donatmak ve ona materyalist diyalektik yöntemi kullanmayı öğretmekle görevlendirdiklerini de unutmamak gerekiyordu. Proletaryanın önderlerinin hiçbir zaman gözden yitirmedikleri eğitici görevin nedeni de buydu. Marksizmin yayılmasının ilk evresinin Komünistler birliğinin etkinlik yılları, özellikle 1848-1849 devrimi ve yalnızca Almanya'da değil ama yabancı ülkelerde de bir etki yapan *Neue Rheinische Zeitung*'un yayımlanma dönemi olduğu kabul edilebilir.

1852'ye doğru proleter devrimin Marksist strateji ve taktiği, 1848-1849 deneyimini göz önünde bulundurarak, sürekli devrim öğretisi ve proletaryanın gerici dönemdeki taktiği de dâhil, hazırlanmış durumdaydı. Teorinin gelişmesinde ileriye doğru atılmış bir adımdı bu, bununla birlikte Marksizmin uluslararası ölçüde ve hatta bazı ülkeler ölçüsünde geniş bir yayılması için koşullar henüz oluşmamış-

tı. 1864'e öngelen döner, proleter devrimci kadroların yavaş bir artışı ve Marx'ın bazı yandaş gruplarının çeşitli ölkelerdeki eski Komünistler birliği üyelerinin (İngiltere'de E. Jones ve bazı eski çartistler, ABD'deki Alman göçmenler arasında F. Sorge, İsviçre'de İ. Becker, Almanya'da W. Liebknecht ve birçok eski Komünistler birliği üyesi) çevresinde toplanmalarıyla belirginleşiyordu.

Marx'ın komünistler partisini ve bilimsel komünizm düşüncelerini savunmak için yazdığı teorik ve gazetecilik yapıtları (siyaset ve iktisat dergisi *Yeni Ren Gazetesi*, Köln'deki komünistler danışması üzerine açıklamalar, *Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı*, Bay Woght vb.), tıpkı daha önceki yapıtları (*Felsefenin Sefaleti*, *Komünist Parti Bildirgesi*) gibi, ancak Komünistler Birliği ve *Neue Rheinische Zeitung* geleneklerini sürdüren dar bir yandaşlar çevresinde biliniyorlardı. Her şeyden önce de Almanya'daki ve başka bir ölkeye göç etmiş Alman işçiler söz konusuydu.

Birinci Enternasyonal yılları, Marksizmin yayılmasının bir sonraki evresini, Marksizmin işçi hareketine bağlanma süreci bakımından kesin bir önem taşıyan evresini oluşturuyordu. Birinci Enternasyonal'in kurulmasından sonra işçi hareketinin militanlar çevresi önemli derecede genişliyor ve daha uluslararası bir nitelik kazanıyordu. Bu militanlar üzerinde Marx, ya Genel Konsey oturumları, işçi toplantıları sırasında, Enternasyonal'in 1865'teki Londra konferansı oturumlarında, 1867 ve 1869 Almanya, 1869 Paris yolculukları vb. sırasındaki kişisel temaslari, ya da Almanya, Belçika, Hollanda ve Rusya için muhabir-sekreter olarak resmî ve özel mektuplaşmaları aracılığıyla doğrudan bir etkide bulunuyordu.

Komün tarihçilerinin, *Komünist Parti Bildirgesi*, *Fransa'da Sınıf Savaşmaları*, *Louis Bonaparte'in 18 Brumaire'i* kadar önemli belgelerin henüz Fransızcaya çevrilmemiş ve yalnız Almanca bilen işçilerin yararlanabilecekleri yapıtlar olduklarını da unutmamaları gerekiyor. 1867'de Almanca yayımlanan ve Fransızca olarak (ayrı fasiküller halinde) ancak 1872-1875'de yayımlanabilen *Kapital*'in birinci cildi için de durum aynıydı.

Bu nedenle, söz konusu dönem boyunca Marksist düşüncelerin Fransa ve öteki ülkelerdeki başlıca yayılma kanalını Enternasyonal'in Marx tarafından yazılan belge, programları, en başta da Marx ve Engels'in giriş bölümünü Enternasyonal'in programı olarak gördükleri "Uluslararası İşçi Birliği'nin geçici tüzüğü", bu tüzüğün bir yorumu sayılan "Kuruluş bildirgesi", "1866 Cenevre kongresi Genel Konsey delegelerine yönerge", Lozan, Brüksel, Basel kongrelerinin bazı kararları ve Genel Konsey tarafından yayımlanan genel nitelikteki açıklamalar gibi belgeler oluşturunuyordu.

Enternasyonal yılları boyunca, Enternasyonal belgeleri yoluyla o dönem için kalabalık bir işçi çevresi (çeşitli Amerikan ve Avrupa ülkelerinde on binlerce işçi) Marksizmin başlıca tezlerini okuyup öğreniyordu. Almanca, İngilizce ya da Fransızca yazılan bu belgeler, yazarın ya da yetkililerin yaptıkları çeviriler halinde dağıtılıyorlardı. Kuşkusuz, çeşitli yorumlara yol açan bozuk ya da yanlış çeviriler yapıldığı da oluyordu⁴. Ayrıca, Enternasyonal yerel şubelerinin, toplantı ve kongrelerinin Marx tarafından yazılmayan birçok belgesinde, Marksist düşünceler ancak genel ve Marksizme yabancı ama çeşitli küçük burjuva sosyalizm akımları için belirtici görüşlere yakın bir eğilim olarak dile getiriliyordu.

Marx tarafından yazılan Enternasyonal belgeleri, öteki belgelerden epeyce farklıydı. Daha o zamandan bu belgeler, sonradan Marksist-Leninist Parti belgelerini ötekilerden ayıran özellikleri içeriyordu. Çeşitli ülkelerdeki işçi sınıfının çeşitli müfrezelerine ilişkin pratik savaşım dersleri, bu belgelerde yalnızca basit bilgilendirmeler yoluyla değil ama genelleştirilmiş bir biçim altında da proletaryanın kendi malı durumuna geliyordu. Marksizmin bilimsel laboratuvarı, proletaryanın her zaman yaşayan teorisini durmadan genişleten ve zenginleştiren yeni olguları hemen ele alıp inceliyordu. Marx'ın yazdığı belgeler, Enternasyonal üyelerinin teorik çerçevelerini ve taktik saldırı ya da savunma araçlarını genişletip çoğaltıyordu.

Her olağan kongrede iki ideolojik akım arasındaki, derece derece dışlanan Marx'tan önceki görüşlerle Marksizmin Enternasyonal'in pratik deneyimi aracılığıyla zenginleşen ve durmadan daha çok benimse-

nen başlıca tezleri arasındaki ilişki yeniden kuruluyordu. Enternasyonal'in iktisadi, toplumsal ve siyasal platformu bir kongreden ötekine yavaş yavaş oluşuyor ve Marksizm ile işçi hareketinin birleşme sürecini, küçük burjuva sekte anlayışın uluslararası işçi sınıfının ileri temsilcileri tarafından proleter parti anlayışı yararına bırakılmasını dile getiriyordu.

Bu süreci hızlandırmak için, Marx tarafından örgütlenen uluslararası yığın savaşımına büyük bir önem veriliyordu. Bu savaşım sırasında ideolojik ve örgütsel birliğe yol açacak bir eylem birliği gerçekleştiriliyordu.

Marksizm düşüncelerinin kişisel ilişkiler sırasında bir işçiden ötekine aktarılması da belli bir önem taşıyordu. Bir kez başladıktan sonra gelişen ve sürekli olarak güçlenen bir süreçti bu. Altı yıl boyunca, 1864'den başlayarak Komün'ün öngününe kadar, tüm Enternasyonal, ulusal ve ortaklaşa kongreler, yerel şubelerin basını, Avrupa ve Amerika'daki ileri işçilerin çok büyük bir karşılıklı eğitim ve düşünce alışveriş okulu olarak çalıştı.

Birinci Enternasyonal Genel Konseyi ve çeşitli ülkelerdeki örgütlerinin canla başla savundukları platform, 60'lı yıllarda yalnız proletaryanın değil ama potansiyel bağlaşıklarının, emekçi yığınların, kırsal ve kentsel küçük burjuvazinin de siyasal, iktisadi ve toplumsal istemleriyle ilgili en ilerlemeci ve en evrensel eylem programıydı.

Bu platform incelenirken, Cenevre kongresinin (1866) Marx tarafından yazılan "Yönerge" temelinde kabul edilen kararlarına özel bir dikkat gerekiyor. "Yönerge", işçi sınıfının –daha sonra Lenin tarafından çok beğenilen– iktisadi savaşım programı (işçilerin çalışma mevzuatı ve sendikaların görevlerine ilişkin ivedi istemleri) dışında, bir dizi genel demokratik istemler de içeriyordu. Bu istemler burjuva düzen çerçevesini aşmıyordu, ama proletarya tarafından tutarlı, uzlaşmasız bir biçimde uygulanmaları bu düzenin temellerini kaçınılmaz olarak sarsacaktı. "Yönerge" ve daha sonraki kongrelerin onu açıklayan bazı kararları, Marx tarafından yazılan bu tür öteki belgelerin⁵ ayırt edici somut siyasal istemlerini içermemelerine rağmen, Enternasyonal'in asgari

programı olarak kabul edilebilirlerdi. Bunun nedeni, özünde burjuva da olsa rejimleri çok çeşitli ülkelerde yasal olarak etkinlik gösterecek uluslararası bir proleter örgütün programında somut siyasal istemler ileri sürülmesinin olanaksızlığıydı. Kabul edilebilecek en çok şey, 1867 Lozan Kongresi'nin yerel Enternasyonal şubelerine bir görev veren kararıydı: "Şubeler yalnızca halk yaşamındaki tüm ilerleme düşüncelerine katkıda bulunmakla kalmamalı ama işçi sınıfı için dolaysız bir yarar gösteren üretim kurumları ve başka nitelikte kurumlar kurmaya da girişmelidirler."⁶ Bu kararı kendi yerel koşullarına göre yorumlayan Enternasyonal militanları, İngiltere'de 1865'te Reformlar Birliği'ni, 1869'da Toprak ve Emek Birliği'ni kuruyorlardı. Daha sonra görüleceği gibi, Enternasyonal'in Fransız üyeleri de kendi siyasal özlemlerini somutlaştırma biçimlerini bulacaklardı.

Asgari programdan başka, 1867'den başlayarak Enternasyonal'in en ileri üyeleri, özel mülkiyet ilkesinden, kapitalist sistemden tam bir vazgeçmeyi, gelecekteki toplumun sosyalist ilkelerinin kabul edilmesini içeren azami bir program hazırlamaya başlıyorlardı. Bu program küçük burjuva, ütopyacı sosyalizmin bazı yandaşları tarafından da destekleniyordu. Ama bu programın toprağın ve öteki başlıca üretim ve taşıma araçlarının ulusallaştırılmasına, kooperatif üretimin ulusal ölçüde gerçekleştirilmesine, devlet borç ve kredisinin ulusallaşmasına ilişkin başlıca formülleştirmelerini Marx ve onun genel Konsey'deki en yakın arkadaşları yapmıştı. Bununla birlikte Brüksel (1868) ve Basel (1869) kongre kararlarında açıklanan sosyalist program henüz ayrıntılı bir biçimde açıklanmamıştı ve Enternasyonal üyelerinin büyük bir çoğunluğu tarafından da kavranmış değildi. Özellikle Marx tarafından sunulan tarım programının başlangıç tezleri yeterince anlaşılmamıştı. Sosyalizmin hareketin ereği olduğuna karşı çıkılmamasına rağmen, sosyalist devrim sorunu belirtisizlik içinde kalıyordu.

Basel Kongresi (1869) doğrudan doğruya sosyalist devrimi gerçekleştirmenin yolları ve araçları sorununu ele aldı. Devrimin niteliği ve itici güçleri, devletin rolü ve proleter güçlerin en iyi örgütlenme biçimleri üzerindeki ayrılıklar başlıca engeli oluşturunuyordu.

Tartışmalar, federalist konumları benimseyen anarşistler ile asıl çekirdeğini proleter devrimcilerin oluşturduğu ve bilimsel komünizm düşüncelerini savunan merkezîyetçiler arasında bir çatışmanın hazırlandığını gösteriyordu. Genel Konsey delegeleri Eccarius ile İngiliz trade-unioncu Lucraft, kongrede proleter devletin dönüştürücü rolü ve ereği adil bir toplumsal düzen kurmak olan işçi devleti üzerinde konuştular. Sözleri Marx'ın Genel Konsey'deki konuşmalarını yansıtıyordu. Kongrede bulunmayan Marx, kuşkusuz bu sorunların uluslararası bir forumda tartışılmasını doğru bulmuyordu. Marx tartışmaların genel açıklamalar ve soyut akıl yürütmeler üzerinde yapılmasını değil ama somut önlemlerin incelenmesinden doğmasını yeğlerdi. Eylül 1870 için saptanan Mainz Kongresi'nin onun tarafından sunulan gündemi, bunun bir doğrulanmasıydı. Bu gündemde kooperasyonun ulusal ölçüde örgütlenmesi ve devlet borucunun tasfiyesi üzerindeki maddeler yer alıyordu. Bu da kaçınılmaz olarak devrimin olası yollarını ve devlet iktidarının işçiler tarafından fethi sorununu tartışmaya yol açacaktı.⁷ İşçi sınıfının kaymak tabakasına güvenen ve onları toplumsal üretimin gelecekteki yöneticileri olarak gören Marx, işçilerle konuşmalarında her zaman yaptığı gibi, bu gündemde de onları pratik görevlerden teorik sorunlara geçirmeye çalışıyordu. Fransız-Prusya savaşı kongrenin toplanmasını engelledi ve Marx'ın öngördüğü tartışmalar yapılamadı. Enternasyonal üyeleri ve hele Fransız üyeler, tarihin onlara verdiği önemli görevleri üstlenmeye yeterince hazırlanmış görünmüyorlardı.

Fransız proleterler kendi sorunlarının çözüm yolunu Enternasyonal'in düşüncelerinde arıyorlardı. 1870-1871 olaylarının öngününde Paris'in ileri işçilerinin siyasal istemleri, Mayıs 1869'da Enternasyonal'in Belçika ve İsviçre organlarında⁸ yayımlanan seçim platformunda dile getiriliyordu. Hazırlanmasına Enternasyonal'in Paris şubeleri yöneticilerinden başka ünlü küçük burjuva sosyalistlerin ve antibonapartist sol cumhuriyetçilerin de katıldıkları bu platform, Fransız işçilerin siyasal savaşıma karışmamak yolundaki Proudhoncu dogmadan vazgeçtiklerini gösteriyordu. İkinci imparatorluk döneminde kabul edilen bir belgede elbette doğrudan doğruya

cumhuriyet istenemezdi, ama bu belge yazarlarının siyasal eğilimleri üzerinde hiçbir kuşku bırakmıyordu.1869 platformunda sürekli orduların kaldırılması, kilise ve devletin ayrılması, memurların seçilebilirliği ve görevden geri alınabilme olanağı, seçmenlere karşı sorumlulukları, dernek kurma, toplanma ve basın özgürlüğü, dolaylı vergilerin kaldırılması, bankaların, ulaştırma yollarının, madenlerin ulusallaştırılması, belediyelerin kendi kendilerini yönetmeleri vb. isteniyor, yani platformun temel özellikleri Enternasyonal programıyla örtüşüyordu.

O sırada hapiste olan E.Varlin, bu platform konusunda şöyle yazıyordu: "Halkın burjuvaziden ayrıldığını iyice göstermek için seçim savaşımına her boydan burjuva cumhuriyetçilerle birlikte gireceğiz."

4 Mayıs 1869 günlü oturumunda Genel Konsey, bu programın "Dernek ilkelerine dayandığını" kabul ediyordu.¹⁰ Ortak bir program hazırlamak için, giriş bölümünde çeşitli "sosyalist gruplar" arasında bir anlaşma yoluyla "demokratik ve sosyalist partiyi güçlendirmek" görevi dile getiriliyordu. Hatta bu belirsiz formül bile, Ağustos 1869'da Eisenach partisinin kuruluşuyla kendini açıkça gösteren işçi sınıfının ulusal ölçüde güçlendirilmesi eğiliminin bazen düşünüldüğü gibi salt Almanya'da değil öteki ülkelerde de var olduğunu ortaya koyuyordu. Bu eğilim burada söz konusu edilen tüm dönemin ayırt edici özelliği idi ve Alman işçi sınıfı ancak uygun koşulların yardımıyla olgunlaşmış duruma gelen görevi en hızlı biçimde çözmek başarısını gösterdiği ölçüde bir ayrıklama oluşturmuyordu. Öncü Alman işçilerin Marksist bir parti biçiminde bir araya gelmeleri için Enternasyonal programının oynadığı kesin rol üzerindeki yeni olguların ışığında, bu aynı sürecin Fransa'da karşılaştığı güçlükler açıkça ortaya çıkıyor.

Fransa'da gerçekten proleter bir partinin kurulması için en büyük engel, Fransız işçilerin hazırlıksızlığıydı.¹¹ Kişisel olarak Marx ve Engels'in ve P. Lafargue, E. Dupont ve öteki yandaşlarının bu iş için gösterdikleri sürekli dikkate rağmen, Marksist düşünceler ve özellikle tarihsel materyalizm ilkeleri Fransız işçiler arasında çok yavaş yayılıyordu.

Küçük burjuva demokratlar ve ütopyaacı sosyalistlerin idealist görüşlerinin tutsakları oldukları için, Proudhoncular kadar Blanquiciler de tarihsel ve sınıfsal bir kategori olarak devletin özelliğini anlayamıyorlardı. Proudhoncuların karşı hükümetçiliğinin, devletin anarşik yadsınmasının karşısına Blanquistler, sınıflar üstünde ve halk hizmetinde devlet üzerine daha az ütopyaacı olmayan bir öğreti çıkarıyorlardı. Ve her iki akımın kurguları da genellikle “devrimin yurdu güzel Fransa”yı övmeye dayanan sıkı sıkıya ulusal bir nitelik kazanıyordu.

Çeşitli ülkelerdeki proleter militanlar, işçi sınıfı partisi için örgütlenme biçimleri ararken, yönlerini önsel olarak hazırlanmış ilkelerden çok gerçek koşullara göre saptıyorlardı. Böylece İngiltere’de işçi sınıfının ilk siyasal partisinin –1840’daki Ulusal çartist birliğin– kurucuları, işçi sınıfının temsilini dıştalan iki partili sistemin koşulları içinde örgütlenmek için, bu amaçla devlet bütçesi ve parlamenter aygıttan yararlanan torylere ve whiglere gereksinme duymayan yeni örgütlenme biçimleri (bireysel belgelerle kişisel katılma, aidatlar vb.) bulmak zorunda kalıyorlardı.

Kuzey Almanya Konfederasyonu’nu oluşturan çeşitli devletlerdeki polis rejimlerine rağmen Eisenach partisi, 1869’da çok esnek bir yapı hazırlamak başarısını gösteriyordu. Bazı sosyal demokrat seçim bağlaşımlarının hukuksal özerkliği, bu yapı içinde onları Alman birliğinden yana partilerin kongre kararlarına bağlayan iç disiplinle birleştiriyordu.

Fransa’da partinin oluşması, yalnız Proudhoncuların örgütlenme ilkesini önemsememeleri nedeniyle değil, ayrıca proletaryanın ideolojik birlik eksikliği, nedeniyle de engelleniyordu. Oysa Bonapartçı imparatorluğa karşı savaşım içinde, pratik görevlerin ortaklaşa çözümü ve emekçilerin ortak ivedi çıkarlarının korunması, işçi sınıfının en önemli iki akım temsilcilerinin yaklaşmasını kolaylaştırabilirdi. Önlerinde bir tek yol vardı: En yakın ereğe, yani imparatorluğun, kölelik ve her türlü sömürüyü ete kemiğe büründüren bu ortak düşmanın devrilmesi ereğine erişmek için bir savaşım bağlaşması kurmak. Enternasyonal şubeleri temelinde antibonapartist eğilimde (Ocak-Mart 1870) ya da Cumhuriyeti savunmak için (Şubat 1871)

savaşkan bir parti kurmak yolundaki –tarihçilerin bildiği– girişimler, devrimci dönemde geniş emekçi katmanları sömürücüler iktidarına karşı birleştirme platformu olarak Enternasyonal programının ve özellikle asgari programının evrensel özelliğini ortaya koyuyordu.

Başkent proletaryasını bu iki birleştirme girişiminin, federal işçi dernekleri odası ile Enternasyonal’in Blanquici şubelerin de katıldıkları Paris federasyonunun kurulmasıyla gerçekleştirilen birincisi, 1869-1870 kışında başarıyla sonuçlandı. Parisli işçilerin ve sol cumhuriyetçilerin *La Marseillaise* gazetesi ve yığın hareketinin yükselmesi temelinde antibonapartist bir blok kurmaları, hükümet çevrelerinde tedirginlik yaratıyor ve işçi örgütlerine karşı acımasız bastırmalara girişmelerine yol açıyordu.¹² Temmuz 1870’de Parisli Enternasyonal üyelerine, ardından imparatorluğa karşı komplo düzenlemekle suçlanan Blanquistlere karşı açılan iki büyük siyasal dava, devrimci bunalımın öngününde başsız ve örgütsüz kalan işçi hareketine ağır bir darbe indiriyordu. Bunun sonucu imparatorluğun çöküşü sırasında, 4 Eylül 1870’de iktidarı, toplumun ileri temsilcileri değil ama Prusya ile hemen bir barış antlaşması imzalamak ve monarşiyi yeniden kurmak isteyen sağ burjuva cumhuriyetçiler alıyordu.

Enternasyonal’in Varlin, Dupont, Aubry gibi Fransız üyelerinin, Tridon, Vermorel, Milliere ve başka birçokları gibi Blanquici ve Proudhoncu gazetecilerin, 60’lı yıllar boyunca kendi “toplumsal” cumhuriyet yandaşı “kızıl” cumhuriyetçi konumlarının, cumhuriyeti burjuvazi iktidarının daha ilerlemeci bir biçimi olarak gören ve Bonapartçı imparatorluk sisteminde kendilerine düşen resmî muhalefet rolüyle tam olarak yetinen “biçimci” burjuva cumhuriyetçilerin konumundan ayrıldığı üzerinde önemle durduklarını da unutmamak gerekiyordu. Ama savaşımın en yüksek noktasında, dış bilenen, tikişinç, çürüyen ikinci imparatorluğun karşısına kendi karşıtı –cumhuriyet– çıktığı zaman, bu belge kendi gizemli aylasına yeniden kavuşuyor, ayrımcıklar siliniyor, sınıf ayrışmaları görünmez oluyordu. Daha Genel Konsey’in Fransız-Alman savaşı üzerine birinci çağırışında Marx, bu ruhbilimsel uğrağı göz önünde bulunduruyor ve Fransız işçilere kendilerini tehdit eden yanılıgyı açıklıyordu.¹³ Bununla bir-

likte işçilerin büyük bir bölümünün basireti gene de bağlanıyor, yanılısamlardan kurtulmak ve teslimiyetçi “ulusal savunma” hükümetinin gerçek yüzünü görebilmek için başkent Prusya birlikleri tarafından acı kuşatılma deneyimleri, savaşın yönetimindeki düş kırıklıkları ve işçilere karşı bastırmalar gerekiyordu.

Fransız ordusunun yenilgisi, Prusya istilası ve Favre-Trochu hükümetinin ihanetinden sonra ülkede ortaya çıkan durum, Parisli işçilerin proleter bir sınıfsal taktik hazırlamalarına yol açtı. Siyasal yaşamın ve sınıflar savaşımının koşulları, işçi yığınları etkin ve bağımsız bir biçimde karar vermeye zorluyordu.

Ulusal savunma hükümetinin siyasasından hoşnut olmayan kuşatılmış başkent işçileri, silahlanma, yiyecek maddeleri dağıtımı, savaşanların ailelerinin azıklandırılması, bombardıman felaketine uğrayanların konutlandırılması gibi ivedi bir çözüm gerektiren sorunlarda girişkenlik göstermek durumunda kalıyordu. Hükümet organlarının ve imparatorluğun vaktiyle kendilerine verdiği sınırlı yetkileri aşmakta genellikle duraksayan ilçe belediyelerinin (belediye başkanları ve yönetimlerinin) uyuşukluğuna bir çare bulan ilçe ve mahalle cumhuriyetçi teyakkuz komiteleri, yönetim işlevlerini gerçekte kendi üzerlerine alıyorlardı.

Enternasyonal’in Paris federal konseyi, taşra şubelerine gönderdiği bir genelgede, 4 Eylül’den hemen sonra, “burjuvazi ve Bonapartçı gericiliğe karşı enerjik önlemler almak” ve savunmayı güçlendirmekle görevli olan bu komitelerin kuruluşunu haber veriyor ve onları “gelecekteki devrimci komünlerin çekirdekleri” olarak adlandırıyordu. Kuşatma sırasında ve 18 Mart devriminin öngününde çok etkin görünen ulusal muhafız taburlarının “aile konseyleri”, Enternasyonal Şubeleri, akşam kulüpleri, kadınlar birliği vb. gibi örgütler de kendi görevlerini işte tastamam böyle düşünüyorlardı.

Bu çok önemli dönemde Paris işçileri tarafından benimsenen örgütlenme biçimlerinin, proleter devrimin öngününde demokratik küçük burjuva hükümet dönemi için *Merkez Komitenin Komünistler Birliğine Çağrısı*’nda (Mart 1850) Marx ve Engels tarafından ana çizgileri belirtilen proletaryanın girişkenlik biçimlerini¹⁴ oldukça

tam olarak yansıtmaları çok anlamlıydı. Oysa, 50'li yılların başında Birliğin Alman üyeleri arasında gizlice dağıtılan bu önemli Marksist belge Fransız işçilerce bilinemezdi. Ama bu işçiler tarihin kendilerine verdiği görevi tamamlayabiliyor ve çok doğal olarak babalarının ve büyük babalarının siyasal deneyimlerine başvuruyorlardı. Bu deneyim genelleştirilip 1850'de Marx tarafından çıkarılan sonuçların içine sokuldukları ölçüde, Parislilerin 1870'teki pratik etkinlikleriyle örtüşmeleri kaçınılmazdı. Marx'ın teorisinin doğruluğunun inandırıcı bir gerçeklemesiydi bu.

Güçlerini devrimci geleneklerinden alan ve Enternasyonal okulunda yetişen Parisli işçiler, Marksizmin artık kazanılmış bulunan tezlerinin Proudhoncu ve Blanquici düşünce kalıntılarıyla bir arada yaşadıkları Enternasyonal programını gerçekleştirmeye girişiyorlardı. Bu işçiler Marksist teori doğrultusunda birçok önlem alıyor, Marx ve Engels bu önlemleri beğendiklerini göstermekten geri kalmıyorlardı.

İlk proleter devrimi yapanların toplumsal bilinç çözümlemesinin, 18 Mart devriminin ideolojik öncüllerinin kesin bir biçim kazandıkları Paris'in kuşatılması dönemi ile bu düşüncelerin gerçekleşmeye başladıkları Komün dönemini ayırmaması gerekiyordu. Bu durum en kavrayışlı çağdaşların dikkatini daha o zamandan çekiyordu. Bir Komün militanı ve Marx'ın çok beğendiği bir kitabın¹⁵ yazarı olan sol cumhuriyetçi gazeteci Lissagaray, *Action* gazetesinde, eğer imparatorluk yaşamasını sürdürseydi Komün hareketinin, "kaçınılmaz olarak ve çok hızlı bir biçimde... ve mutlaka Paris'te patlak vereceği"ni yazıyordu. Bununla birlikte, diyordu Lissagaray, "bu hareketin güçlü patlayışı, bazı rastlantıya bağlı koşullarla açıklanır: Bütün yurttaşların silahlanması, bağlılıkları, altı uzun kuşatma ayı boyunca ortak yazgıları olan yoksunluklar, yöneticilerin yeteneksizliği..."¹⁶ Nisan 1871'de, görgü tanığı oldukları şeyleri yorumlamaya girişen birçok Parisli gazetecinin yazılarında da kuşatma dönemi üzerine benzer bir değerlendirmeye karşılaşıyorduk.

Montmartre olayları, 1870-1871 güz ve kışı boyunca Paris işçi halkının iyice inandığı düşüncelerin artık maddi bir güç durumuna geldiklerinin dünyaya bir tür ilanıydı.

Paris Komünü'nün belge, programlarını, kararlamelerini ve üyelerinin konuşmalarını incelerken, tıpkı Komün'ün öngünündeki işçi örgütlerinin belgelerinde de olduğu gibi, Marksist sistemdeki kimi birinci derece önemli bazı taktik ilkelerin düşünce ve öğeleriyle karşılaşıyoruz. Kısmen Parisli proletaryanın ortak bilincinde kendiliğinden doğmuş, kısmen Enternasyonal programından ödünç alınmış düşünceler ve somut durum ve doğrudan deneyim tarafından esinlenen ve bilmeksizin Marksist taktiğin bazı tezlerine uygun davranan komüncüler tarafından uygulanan pratik önlemler ya da davranış çizgileriydiler bunlar. Ancak komüncülerin bazı görüş ve eylemleri ile Marksizmin tezleri arasındaki örtüşmelere rağmen, aralarında her zaman empirik, gerçi doğru ama yalıtık bir çözümü, tüm parçaları birbirini karşılıklı olarak koşullandıran ve tek bir bütün oluşturan bir düşünce sisteminden ayıran nitel bir ayrım vardı.

Bu denemede biz, Paris Komünü'nün çok karmaşık ve çelişik programı ya da pratik etkinliği üzerinde ayrıntılı bir biçimde durmakta bir yarar görmüyoruz. Bu program ya da bu etkinlik, proletaryanın devrimci teorisi olarak Marksizmin az ya da çok önemli tezleriyle bir örtüşme olduğu ölçüde göz önünde bulundurulacaktır.

Eğer komüncülerin görüşleri bu bakımdan incelenirse, dikkati her şeyden önce proletaryanın tarihsel görevi düşüncesinde toplamak gerekir. Lenin'in Marksizmde temel olarak gördüğü bu düşünce, teorik olarak doğrulanmamış ve sonuçları ortaya konmamış kaba biçimiyle, belit olarak, Parisli işçilerin bilincinde az ya da çok kendini gösteriyordu.

Marksizm bu düşünceye tüm burjuva devrimler ve proletaryanın kurtuluş savaşımı deneyiminin felsefel sentezi yoluyla erişirken, Parisli işçiler arasında bu düşünce bir pratikten kaynaklanıyor ve gerçekleşmesi var olan felaketli durumdan tek çıkış yolu gibi görünüyordu. "Başkent proleterleri, yönetici sınıfların tükenmişlik ve ihanetleri karşısında, kamu işlerinin yönetimini ellerine alarak işleri yoluna koymak zamanlarının geldiğini anladı"¹⁷ *Fransa'da İç Savaş*'ın üçüncü bölümünün başında, 21 Mart 1871 günlü *Resmi Gazete*'de yayımlanan bu başyazıyı alıntılaman Marx, onu haklı olarak Ulusal Muhafız MK'sının, yani dev-

rimci hükümetin, Parisli proleter yığınların ruhsal durumunu, düşüncelerini dile getiren bir çağrısı olarak görüyordu.

Fransa'nın yönetici sınıflarının, yani "zenginliklerinin, zekâlarının, siyasal iktidarlarının kendilerini toprağın ilk savunucuları olarak görevlendirdiği" kimselerin onu kendi yazgısıyla baş başa bıraktıkları düşüncesi, 2 Nisan 1871 günlü *L'Affranchi* (Azat edilmiş) gazetesinin başyazısında da dile getiriliyordu. Yazar, Komün'ün dışişleri delegesi P. Grousset, "işçi sınıfının ilk kez olarak siyaset sahnesine girmesi"ne yol açan bir devrimin başarı nedenini işte burada görüyordu.

Kuşatma boyunca Parisli işçiler, ulusu askeri bozgun ve kölelikten kurtarmaya yetenekli tek güç olarak, toplumsal görevlerinin ne olduğunu anlamaya başlıyorlardı. Şubat 1871'deki Ulusal Meclis seçimleri dolayısıyla o sırada proleter Paris'in kurmayı olan Corderie Meydanı komitesi tarafından açıklanan programda bu görev tam olarak ortaya konuyordu. Bu programın iki maddesi, "Emekçilerin siyasal gelişi" ve "hükümet oligarşisi ile sanayi feodalitesinin düşüşü", cumhuriyetin toplumsal niteliğinin bir güvencesini oluşturunuyordu.¹⁸

Proletaryanın geniş ölçüde gerçekleşmiş bir olgu olan yönetici rolünün kabulü, bu dönemde Fransız siyasal sözlüğünde yeni bir formülün, proletaryanın siyasal sahneye girişi ve siyasal iktidara geçişi anlamında kullanılan *proletaryanın gelişi* formülünün ortaya çıkışını açıklıyordu.

Proudhoncu *Halkın Dostu* gazetesi, "1789 devriminin burjuvazinin siyasal gelişini kutsaması gibi, 18 Mart (1871) devriminin de proletaryanın siyasal gelişini kutsadığını" yazıyordu.¹⁹ Proletaryanın gelişi deyimi devrimci Paris'in diline iyice yerleşti, yalnız proleter basında değil ama demokrat ve sosyalist basında da bu deyme rastlanıyordu. Savaşım belgisi olarak atılan bu deyim, karşıdevrimci çevrelerde kaygı yaratıyor ve bu nedenle gerici yayınlarda da yer alıyordu. Devrimci demokrat gazete *L'Estafette* (Posta eri), 26 Nisan'da (1871) şöyle yazıyordu: "Bu devrim, proletaryanın gelişi sözleriyle tanımlanıyor. Versailles sürüsünü böğürten de işte bu."

Proletaryanın tarihsel rolünün kavranması, bu sınıfın temsilcileri arasında, tüm ulusun yazgısına karşı sorumlulukları üzerindeki soylu duyguya yol açıyordu. Bu duygu daha Kasım 1870'de Parisli Enternasyonal üyelerinin çağrısında dışa vurulmuştu: "Fransa toprağının Prusya ve bağımlıları tarafından istila edildiği, Cumhuriyetin geleceği gericilerin entrikalarıyla tehlikeye düşürüldüğü şu anda, işçi dernekleri ve ULUSLARARASI İŞÇİ BİRLİĞİ'nin Paris şubeleri delegeleri, halkın kurtuluşunu ilgilendiren sorunlar üzerindeki görüşlerini ortaya koymayı bir görev sayar."²⁰

Bu duygu yalnız devlet yönetiminde yer alan ileri işçilere özgü değildi. Abluka halkasında sıkışıp kalan ilk proleter devlet yurttaşlarının ayırt edici özelliğini oluşturuyordu. .

"Gericiliğin ve jandarmaların Paris'i ele geçirmeye kalkışmaları durumunda" başkenti savunmak için bir kadın hareketi örgütlemek amacıyla 12 Nisan 1871 için düzenlenen bir toplantı ilanında şöyle okuyorduk: "Yurdun kurtuluşunun bu savaşımın sonucuna bağlı olduğunu anlayan bütün kadın yurttaşlardan etkin bir katkı bekliyoruz."²¹ İlçe siyasal kulüpleri toplantılarında benzer çağrılar yapılıyor, gazete fıkralarında, hareketin taban militanlarının mektuplaşmalarında benzer çağrılarla karşılaşılıyordu.

Ulusal bir görev üstlenen Paris proletaryası, halk girişkenliğinin temsilcisi durumuna geliyordu. Ve bu kararlaştırıcı uğrakta, kentsel küçük burjuvazi katmanları ve işçi sınıfına katılan aydınlar proletaryanın önderliğini kabul ediyor, onun belgilerini benimsiyor ve onun diliyle konuşuyorlardı. Versaylıların Paris'e karşı saldırısı konusunda demokrat *l'Homme libre* (Özgür insan) gazetesi, 7 Nisan 1871'de şöyle yazıyordu: "Durum... Paris Komünü'ne ulusal bir nitelik kazandırıyor, çünkü *hakkı, ölçülülük ve adaleti* Fransa'da yalnız o temsil ediyor, çünkü Versailles'daki kudurmuş deliler, iç savaş kışkırtarak, toplumsal sözleşmenin başlıca temellerine saldırıyor; bu durumda halkın kutsal, zaman aşımına uğramaz haklarına saygı gösterilmesini sağlamak için, Komün'ün müdahale etmesi gerekiyor." Paris ile Versailles arasındaki çatışmada çeşitli cumhuriyetçi görüş ayrımcıklarının söz konusu olmadığını belirten bu aynı gazete, "girişilen savaşımın, inandırmak istedik-

leri gibi, cumhuriyetçi partinin iki ayrımcığı arasında değil ama Cumhuriyet ve Monarşi arasında, tutumluluk ve savurganlık arasında, özgürlük ve kölelik arasında kıyasıya bir savaşım olduğu” sonucuna varıyordu. “Komün, yeni Fransa demekti, ilerleme demekti, baskıcı ve zalimlere karşı çıkan ve ayaklanan insan vicdanının feryadı demekti.”

Böylece ulusun en iyi güçleri, Marx’ın da belirttiği gibi, Komün’ün yöresinde toplanıyordu. Genel ruhsal durum karşısında canlı bir davranış gösteren ünlü demokrat yazar Julles Valles, Corderie Meydanı komitesinin oturumu konusunda, Şubat 1871’de şöyle yazıyordu: “İşte yeni Parlamento! Bu parlamentonun sıralarında devrim oturuyor... işçi elbisesi giymiş devrim!”²²

Olaylara doğrudan doğruya katılan kimseler 18 Mart devriminin kapsamı konusunda çok farklı düşüncelere sahipti. Varlin Paris’in, örneği öteki kentler tarafından da izlenebilecek ve izlenmesi de gereken bir belediye devriminden başka bir şeye sahne olmadığını düşünürken,²³ Blanquiciler devrimi cumhuriyetçi ölçülerle ele alıyorlardı. Lefrançais türü küçük burjuva sosyalistlere gelince, onlar da devrimde çok yakın bir gelecekte tamamlanacak dünya sosyalist devriminin başlangıcını görüyorlardı.

Ama yönetimin en genel sorunları gibi en özel sorunları üzerindeki görüşlerin aşırı çeşitliliğine rağmen, Komün’ün siyasal ve hükümetssel iktidar niteliğini kimse yadsımıyordu. *Reveil du Peuple* (Halkın uyanışı) başyazarına gönderdiği bir mektupta Delecluze, “Koşullar Komün’ü bir belediyenin görev ve yetki çerçevesini aşmak zorunda bıraktı... Komün hükümetin görevlerini üstlenmek zorunda kaldı”, diye yazıyordu (n°1, 18 Nisan). 7 Nisan günlü *L’Homme Libre*, “Komün hiç kuşkusuz *siyasal* bir vekâlet aldı... Paris’te asker toplamanın kaldırılması üzerine, kiralar üzerine, Kilise bütçesinin kaldırılması üzerine kararnameler çıkartıyor...” diyordu. Ama öncü işçilerin görüşünü Komün’ün 12 Mayıs’taki oturumunda en iyi komünist Frankel dile getirdi: “... Unutmamalıyız ki 18 Mart devrimi yalnız işçi sınıfı tarafından yapıldı. Eğer toplumsal eşitlik ilkesinden yana olan bizler bu sınıf için hiçbir şey yapmazsak, Komün’ün varoluş nedeni kalmaz”, diyordu.²⁴

Paris devrimine katılan herkes, görevinin “siyasal ve toplumsal yenileştirme”,²⁵ emeğe dayanan adil bir düzenin, kastsız ve ayrıcalıksız bir toplumun kurulması olduğunu düşünüyordu. Demokratik ilkeyi uygulayan bir işçi hükümetinin bu görevi yerine getirmeye en yetenekli hükümet olduğu örtük bir biçimde kabul ediliyordu. Yeni toplumun her özelliği komüncünün gözüne, dış bilediği ve öfkesini uyandıran Bonapartçı rejimin tikel bir özelliğinin dolaysız yadsınması olarak görünüyordu. Herkesin kişisel deneyimi dışında bu, 60’lı yıllar boyunca sol cumhuriyetçi gazeteciler tarafından yayılan yoğun antibonapartist propaganda ve Marx’ın dolaylımsız etkisiyle Enternasyonal şubeleri ve Enternasyonal Genel Konseyi tarafından benimsenen kesin olarak antibonapartist tutumdan kaynaklanıyordu.

Özellikle Komün’ün ilan ettiği proleter enternasyonalizm ilkesi, militarist İkinci İmparatorluğun kararlı bir yadsınmasıydı. Paris Komün’ünün, emekçilerin uluslararası kardeşlik ve halklar arasında barış düşüncelerine dayanan dış siyaseti, Enternasyonal kongrelerinin ve Enternasyonal şubelerindeki antimilitarist yığınsal müdahalelerin doğrudan etkisini dile getiriyordu.

Komün birçok kez Uluslararası İşçi Birliği’nin bayrağı altında toplandı. Enternasyonal şubeleri, kendilerine üye olan sendika odaları federasyonu²⁶ ile birlikte, Paris işçi yığınının önemli ve en etkin bir bölümünü temsil ediyorlardı. Oysa Paris işçi hükümeti doğal olarak yığınlarla görüşüp konuşmak gereksinimini duyuyordu. Komün Konseyi’nin Amouroux, “eğer Konsey üyeleri mitinglere sık sık katılırlarsa gerçek bir güce sahip olabileceğini” düşünüyordu.²⁷ İşçilerin dilek ve şikâyetlerine özel bir ilgi gösteriliyordu. Bu önemli iş için bir komisyon atanmasını öneren Komün Yürütme komisyonu sekreteri H. Brissac şöyle yazıyordu: “Her gün sözlü ve yazılı olarak, bazen bireysel, bazen kulüpler ya da Enternasyonal şubelerinde oylanıp kabul edilmiş büyük bir sayıda öneri alıyoruz. Genellikle çok güzel öneriler bunlar... Bunları dikkate almak ve bir rapor haline getirmek Komün sekreteryasına düşüyor.”²⁸ Daha 31 Mart’tan başlayarak Komün, işçi derneklerine başvurarak onları vadeler sorununa ilişkin “gözlemlerini ve bütün bilgileri çalışma ve değişim komisyonuna...” yazılı olarak

ulaştırmaya çağırırdı.²⁹ Aynı gün, emek talep ve arzı üzerine “gerekli kararları ortaklaşa almak için... her ilçede çalışma ve değişim komisyonuna bağlı alt komisyonlar” kurmak kararı alınıyordu.³⁰

Önerilerini Komün’e gönderen Parisli işçiler, Komün’de sınıflarının en değerli özelemlerinin ete kemiğe büründüğünü görüyorlardı. Paris’in savunması için Kadınlar Birliği’nin bildirgesinde şöyle deniyordu: “Komün halkların uluslararası ve devrimci ilkelerini simgeliyor, kendinde toplumsal devrimin tohumlarını taşıyor.”³¹

Gitgide kötüleşen askeri durum karşısında Komün’ün kararsızlığından kaygıya düşen Enternasyonal Montrouge şubesi üyeleri şöyle yazıyorlardı: “Toplumsal kurumlarımızın içinde bulundukları çok büyük tehlike uğrağını göz önünde bulunduran... adı geçen şubenin... üyeleri, bu duruma bir çare bulmak için sizlere, seçtikleri kimselere sesleniyorlar...”³² Az sonra, Uluslararası İşçi Birliği federal konseyi, “Paris şubelerinin çalışmaları sonucunu Komün’ün tartışma ve onayına sunmakla”³³ görevli özel bir komisyon oluşturuyordu. Komün’e beslenen güven, programı Enternasyonal programına özdeşleştirildiği için daha da güçleniyordu. Dileklerini Eğitim Komisyonu’na gönderen Paris Carrieres şubesi, dilekçesinin gerekçesini, “Paris Komünü’nün tüzüğümüzün başında belirtilen siyasal ve toplumsal reformlar yoluna açıkça girmiş olması” ile açıklıyordu.³⁴

Enternasyonal şubesinin Ivrygarında ve Bercy’de toplanan üyeleri de aynı görüşü savunuyorlardı. 20 Mayıs 1871 günlü *Le Cri du Peuple*’de şöyle yazıyorlardı: “... Bugün artık bir hanedan değişikliği, monarşik kurumlarla donatılmış biçimsel, ılımlı bir Cumhuriyetin örgütlenmesi değil ama tüm toplumsal istemlerimizi doğrulayan siyasal bir düzenin sağlam bir kuruluşu söz konusudur.”³⁵

Azınlıktaki Proudhoncular ile bir halk kurtuluş komitesi yandaşları arasında bir bölünme meydana geldiği zaman, Enternasyonal Paris federal konseyi, Enternasyonal’e katılan Komün üyelerinin de çağrıldıkları olağanüstü bir oturum düzenledi. 20 Mayıs’ta yapılan oturumun gündeminde, “Bu Komün üyeleri Belediye Sarayındaki tutumlarının sorumluluğunu yüklenecek ve Komün içinde ortaya

çıkan bölünmenin nedenleri üzerinde sorguya çekileceklerdir,” deniliyordu.³⁶ Komün üyelerinin açıklamalarını dinledikten sonra, “bu üyelerin eylemlerini yönlendiren nedenlerin kusursuz doğruluğunu değerlendiren” Konsey, onları “savaşımın zaferi için son derece gerekli olan Komün’ün birliğini korumak için ellerinden gelen çabayı gösterme”ye çağırıyordu.³⁷

İlk proleter devrim ile proletaryanın ilk uluslararası yığın örgütü arasındaki derin ve çözülmez bağ, Komün tarafından alınan önlemler ile Enternasyonal’in belge, programları karşılaştırıldığında çok büyük bir açıklıkla ortaya çıkıyordu.

Eğer Cenevre kongresinin (1866), daha önce de söylediğimiz gibi, geniş ölçüde dağıtılan ve Enternasyonal’in asgari programı olarak görülebilecek olan kararlarını incelersek, Komün’ün etkinliği üzerinde bu kararların yaptığı etkiyi açıkça görürüz.

Kooperasyon sorunu Komün tarafından, mesleki derneklerle, sendika odalarıyla sıkı bir ilişki içinde, Cenevre kararlarının ruhu içinde çözülüyordu. Çalışma ve Değişim Komisyonunun başında olan ve genellikle “Komün’deki tek Marksist” olarak nitelendirilen Leo Frankel, pratik etkinliğini bilimsel komünizm teorisine dayandırıyor. Patronları tarafından yüzüstü bırakılan atölyelerin bu atölyelerde çalışan işçilerin kooperatif derneklerine verilmesi üzerindeki 16 Nisan kararnamesinin yaratıcısı da kuşkusuz oydu. Kooperatifin ilk denetimi ve örnek tüzüğünün hazırlanması, bir başka deyişle söz konusu kararnamenin uygulanması, sendika odalarının bir temsilciler komisyonuna bırakılıyordu. Paris işçilerini böyle bir görevle görevlendiren Frankel, proletaryanın en geniş yığın ve sınıf örgütü olarak Marksizmin sendikalara verdiği role dayanıyordu. Ama çağrısının sendika odaları yönetici ve üyeleri tarafından tam bir anlayışla karşılanması da bu yönetici ve üyelerin Cenevre kongresi kararını özümlemiş olduklarını gösteriyordu.

Kararnamenin yayımlanmasından sonra Terziler Sendika Odası, bu mesleğin tüm işçilerine seslenerek onları denetimde etkin bir rol almaya çağırıyor ve şöyle diyordu: “Hiçbir hükümet emekçilerin

emrine hiçbir zaman bu denli uygun koşullar vermedi. Denetime katılmamak proletaryanın özgürlük davasına ihanet anlamına gelecektir.”³⁸ Sendikalar federasyonu yöneticisi Delahaye şöyle yazıyordu: “Emekçiler,bizim için kesin olarak örgütlenmenin ve son yıllardaki sabırlı ve çok emek isteyen irdemelerimizi en sonu uygulamaya geçirmenin büyük fırsatlarından biridir bu.”³⁹

Bir kez daha belirtelim ki Komün’ün en önemli kararnamelelerinden biri ve belirgin bir sosyalist eğilim taşıyan tek kararname,yönünü Enternasyonal’in asgari programının iki noktasına göre, el birlikli çalışmaya ve sendikalarını rolüne göre saptıyordu.

Lenin’in de belirttiği gibi Komün, iş gününün kısaltılması üzerindeki genel kararnameyi kabul etme zamanını bulamadı. Ama sekiz saatlik iş günü istemi Komün kürsüsünden çınladı ve tutanaklarda yer aldı.⁴⁰ Sürekli ordunun kaldırılması ve yerine Ulusal muhafızın geçirilmesi –Cenevre Kongresi programına Marx tarafından sokulan demokratik istemlerden biri– de Komün tarafından gerçekleştirildi. Ulusal Muhafız MK’sının 12 Mart’taki oturumunda, Enternasyonal’in Fransız şubelerinin ünlü önderi Varlin şöyle diyordu: “İlkelerimizin içindedir bu.”⁴¹

Komün ancak tüm ülke çapında gerçekleştirilebilecek vergi sisteminin köktenci bir reformuna girişmenin ne zamanını ne de olanağını bulabildi. Ama Paris’te dolaylı vergilerin kaldırılması, Cenevre kararlarına Marx tarafından sokulan bu ikinci demokratik istem, her halde gerçekleştirilebilirdi. Maliye Komisyonu’na atanan sosyalist Varlin, Parislilerin tüylerini diken diken eden duhuliye resminin, yani özellikle en yoksul halk kesimini ezen bir vergi olan yiyecek maddelerinin başkente girişinden alınan verginin hemen kaldırılmasının önemini elbette anlıyordu. Ama genç proleter devletin para durumunu düzeltmek yolundaki ivedi zorunluluk komisyonun elini kolunu bağlıyordu. Gene de Paris’in bazı ilçelerinde duhuliye resmi belli bir zaman için kendiliğinden kalkmış gibi görünüyör.”⁴²

Komün ayrıca 1869 seçim programının, kilise ile devletin ayrılması, milletvekillerinin geri alınabilmesi, yargıçların seçilebilirliği, memurla-

rın sorumluluğu, yerel özyönetim ile ilgili maddelerini de gerçekleştirdi. Bir tek istem karşılanmadı: Bankaların ve demiryollarının ulusallaştırılması. Bankalar sorunu yöresindeki tartışmalar üzerine günümüze kadar gelen bilgiler gösteriyor ki bu konuda işçi yığınların desteğinden kesin olarak yararlanabilecek olan proleter militanlar, bağlaşıklarının büyük bir bölümünü kendilerinden uzaklaştırmadan 1869 programlarının bu maddesini gerçekleştiremezlerdi. Biçimsel olarak, bankaların ulusallaştırılması asgari program çerçevesine girmiyordu ve kapitalist ilişkilerde bir gedik açıyordu. Komünü monarşiye karşı cumhuriyetin bir kalesi olarak gören Paris küçük burjuva demokratları ve birçok radikal burjuva, en demokratik istemleri uyguladığı sürece işçi hükümetini bütün olanaklarıyla desteklemeyi kabul ediyorlardı ama özel mülkiyet ilkesine kastetmemesi koşuluyla.

Kendilerine güven ve destek veren hemşerilerinin yazgısına karşı sorumluluklarının bilincinde olan ve onların çıkarlarını düşünen komüncüler, kendilerine emekçilerin proleter olmayan katmanlarının bağlaşmasını kendiliğinden sağlayan önlemleri alıyorlardı. Kiraların ve vadelerin ertelenme sorunu üzerindeki tartışmalar, Emniyet Sandığı, Ulusal muhafızların dul ve yetimlerine yardım sorunlarının vb. incelenmesi, halkın ivedi gereksinimlerinin her zaman birinci sıraya alındığını gösteriyor. Ama Komün üyeleri hemen yalnızca gereksinim ve kaygılarını gördükleri kentsel nüfusu düşünüyorlardı. Kuramsal olarak eli kolu bağlı, kentsel çevreleriyle sınırlı Komün militanlarının arasında çok azı kırsal nüfus karşısında kentli, köylü mülk sahipleri karşısında ücretli önyargılarının üstesinden gelebiliyordu. Hazırlanmasına yalnızca Belçika, İsviçre ve Almanya Enternasyonal şubelerinin katıldıkları tarım programını, Enternasyonal'in Fransız üyeleri henüz bilmiyorlardı. Komün'ün köylülüğün desteğini sağlama girişimlerinin başarısızlığını, kısmen bu durum açıklıyordu.

Marx, Komün'ün, işçiler ile Paris'in küçük –ve kısmen orta– burjuvazisi arasındaki bağlaşmayı sürdürmek için gösterdiği keskin görüşlülüğü çok beğeniyordu. Kiralar ve vadeler üzerindeki ünlü karar-nameleri “usta işi” olarak nitelendiriyordu. 16 Nisan kararnamesi

konusunda Marx, “yüzüstü bırakılmış atölye ve yapımevlerinin, kaçak kapitalistlere verilecek zarar ödentisi ile birlikte, işçi kooperatiflerine aktarılması biçimini irdeleyecek” seçilmiş bir komisyonun oluşturulduğunu yazıyordu.⁴³ Komüncülerin Fransa Bankası karşısında düştükleri yanılğı üzerinde duran Marx, bu bankaya el konma olanağını kuşatılmış bir kentte kabul edilebilir bir önlem olarak, yani sosyalist programın planlı bir uygulanması olarak değil ama askeri bir özsavunma önlemi olarak görüyordu.⁴⁴ Köylü ipotekleri konusunda Marx’ın, bazen sanıldığı gibi, Komün’e onları ulusallaştırmayı değil, ama yalnızca faiz ödemelerinin ertelenmesini güvence altına alan özel bir kararname çıkarmayı salık verdiği de tanıtlanmış bir şey olarak kabul edilebilirdi.⁴⁵

Komüncüleri proleter devrimin öncüleri olarak selamlayan Marx, övünçlerinin burjuva devlet makinesinin yıkılmasına ilk girişen kimse-ler olmasından ileri geldiğini düşünüyordu. Ancak komüncüler, hiçbir kuramsal temele dayanmadan hareket ediyorlardı. Eylemleri kendiliğindendi, dış biledikleri ikinci imparatorluk gerçekliği ile ilişkiyi kesmeye yönelikti. Geçmişe her türlü dönüşü dışalamak için, ünlü bir siyasal karikatürün gösterdiği gibi, Fransa’nın canlı gövdesini sıkıca saran koskoca “ahtapot devlet”in dokunaçlarını kesmek istiyorlardı.

Anarşist okulda yetişen Proudhoncuların Komün’de sahip olduk-ları büyük etkiye rağmen, kimsenin aklına Bakunin’in 28 Eylül 1870’de Lyon’da yaptığı gibi devleti ilga eden bir kararname çıkarma-nın gelmemesi ilginçti.⁴⁶

Paris’in ilk devrimci hükümeti olan Ulusal Muhafız MK’sı, ardından Komün, çıkardıkları kararnamelerle Bonapartçı devletin en tiksiniç işlevlerine darbe üzerine darbe indiriyorlardı: Sürekli ordu ve polisin kaldırılması, kilise ve devletin ayrılması, yüksek bürokratik görevlere son verilmesi, memurların seçilebilirlik, sorumluluk ve görevden alınabilirliği gibi. Ama bu önlemlerin her birinin, daha önce çeşitli demokratik programlarda hak olarak istendiğini de biliyorduk. Hemen hepsi Enternasyonal’in yukarıda sözü geçen programında yer alıyordu. Komüncüler tarihte ilk kez olarak bütün bu önlemleri çok kısa bir zamanda ve bir çırpıda ger-

çekleştirmek başarısını gösteriyor ve bu da toplumun siyasal örgütlenmesinin yeni bir biçimini oluşturan proleter devletin ortaya çıkmasına yol açıyordu.

Birçok koşul bu işte komüncülere yardımcı oluyordu: Sürekli ordunun çözülmesi ve yüksek derecede örgütlenmiş bir halk milisi biçiminin, Ulusal muhafızın zaten varoluşu; Paris'teki halk yığınlarının geleneksel kilise karşıtlığı; hükümetin Versailles'a kaçıışı ve hemen tüm bakanlıklardaki yüksek memurların hükümeti izlemesi; Paris'te kalan Bonapartçı memurların boykot ve baltalaması, bunun üzerine onların yerine gösterişsiz ücretler alan yeni kimselelerin geçirilmesinin hemen hiçbir muhalefetle karşılaşmaması gibi durumlardı bunlar. Siyasal polisin kaldırılması, işçilere hiçbir yakınlık duymayan birçok dürüst burjuva tarafından bile onaylanıyordu. Gerçekte tüm bakanlıklar, posta, maliye, içişleri ve dışişleri, tarım, ticaret, eğitim, sağlık, kültür vb., kendi yazgılarına bırakılmışlardı ve doğal olarak yeniden örgütleneceklerdi ve bu iş genellikle hiçbir muhalefetle karşılaşmaksızın gerçekleştiriliyordu. Parisli devrimcilerin iç savaştan kaçınmak ve toplumu barışçı yoldan yeniden örgütlemek olanağı üzerindeki yanılsamalarını da kuşkusuz kısmen bu durum açıklıyordu.

Komüncülerin Marx tarafından devlet makinesinin yıkılması olarak nitelendirilen pratik etkinlikleri, onlara da çoğu kendi programlarında yer alan yalıtık bir önlemler dizisi gibi görünüyordu. Ama Marx bu önlemler içinde evrensel bir ilke gösterdi. Burjuva devletin bastırmacı işlevlerini ortadan kaldırmaya yönelen tüm bir yaşamaya değgin ve organik eylemler bütünlüğü söz konusuydu. Bu bütünlüğün çeşitli öğeleri, şu ya da bu ülkeye özgü koşullara göre⁴⁷ değişebilir, öncelikli bir duruma gelebilir ya da ortadan kalkabilirdi, ancak genel yasa ortaya konmuştu. Komün deneyiminde yeni olan şey şu ya da bu önlemin sihirli gücü değil ama eş zamanlı, yoğun ve devrimci uygulanmasıydı.

İlk proleter devrim pratiğinde bu yasanın açınlanması Marx'a, Marksist devlet teorisinin hazırlanmasında ileriye doğru yeni bir adım atma olanağını sağlayan bilimsel bir buluş oluşturunuyordu.

DİPNOTLAR:

1. Engels, "Friedrich Adolf Sorge'ye mektup", Karl Marx, *Fransa'da İç Savaş içinde*, Sol Yayınları Ankara 1991, ikinci baskı, sf. 155.
2. Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar 2*, Sol Yayınları, Ankara 1977, sf. 322-323.
3. Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar 2*, agy., sf. 324.
4. Örneğin Geçici Dernek tüzüğü'nün 1865'te Paris'te yayımlanan ilk Fransızca çevirisi.
5. Bkz. "Almanya'da Komünist Partisinin İstemleri", K. Marx ve F. Engels, *Yapıtlar*, c. 5, sf. 1-3 (Rusça baskı); "Toprak ve Emek İş Birliğinin Programı", K. Marx ve F. Engels, *Yapıtlar*, c. 16, sf. 602 (Rusça baskı).
6. Procès-verbaux du Congrès de l'Association des travailleurs réunis à Lausanne du 2 au 8 septembre 1867, Chaux-de-Fonds, 1867. Komün'den sonra 1873 Cenevre Kongresi de aynı düşüncüyü savundu ve İ. Becker tarafından sunulan şu kararı benimsedi: "İşçi sınıfına amacı kendi kurtuluşu olan her türlü siyasete katılmayı tavsiye eden kongre, koşullara göre davranmak özgürlüğünü çeşitli ülkelerdeki arkadaşlara bırakır." (*La Première Internationale, Derleme*, c. IV, Paris 1971, sf. 223.)
7. K. Marx ve F. Engels, *Yapıtlar*, c. 16, sf. 456 (Rusça baskı).
8. Egalité (Cenevre), 1.5.1869; Internationale (Brüksel), 9.5.1869. Bkz. E. Jelubovskaya, *La chute du Second Empire*, Editions en langues étrangères, Moskova 1959, sf. 199-201.
9. 8 Ocak 1869 tarihli mektup. Les Grands Procès Politiques, "Troisième Procès de l'Association Internationale des Travailleurs à Paris, juillet 1870" içinde, sf. 19.
10. *Le Conseil Général de la Première Internationale*, 1868-1870, tutanaklar, Editions du Progres, Moskova 1974, sf. 78.
11. Haziran 1872'de Engels, teori konusunda Fransız işçilerin Alman arkadaşlarından "elli yıl" geride olduklarını yazıyordu (F. Engels, *Konut Sorunu*, Sol Yayınları, Ankara 1992, ikinci baskı, sf. 41).
12. Enternasyonal'in Paris şubeleri temelinde devrimci bir partikurma girişimlerinin ikincisi, Fransız tarihçiler J. Dautry ile L. Scheler'in yayımladıkları yirmi ilçe komiteleri MK'sının belgeleri aracılığıyla kısa bir zamandan beri biliniyor (J. Dautry ve L. Scheler, *La Comité Central Républicain des 20 arrondissement de Paris*, Paris 1960). Söz konusu olan şey, Şubat 1871'de Paris şubeleri yöneticileri tarafından, bir tür proleter sosyalist merkezler olan sendikal odalar ve ilçe teyakkuz komitelerinin kurulmasıdır. Oturumlar Ocak 1870'de Place de la Corderie'de kira sözleşmesinde imzası bulunan Varlin'in girişimiyle kiralanan bir lokalde yapılıyordu. Merkez ya da dönem basınının verdiği adla "Corderie

- meydanı komitesi" yığınlar arasında yönetici bir rol oynama başarısını göstere-
medi ve Parislilerin gözünde "kentnin doğal siyasal örgütlenme çerçevesi"ni sim-
geleyen Ulusal Muhafız Merkez Komitesi tarafından geriye sürüldü (Mor
d'Ordre, 13.11.1871). Bkz. *La Première Internationale*, 2. bölüm, Moskova
1965, sf. 72-74.
13. Karl Marx, *Fransa'da İç Savaş*, Sol Yayınları, Ankara 1991, sf. 21-26.
 14. Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar 1*, agy., sf. 218-222.
 15. P. Lissagaray, *Histoire de la Commune de 1871, Brüksel 1876*. Bu yapıt konusun-
da bkz.: K. Marx ve F. Engels, *Yapıtlar*, c. 34, sf. 157-158 (Rusça baskı).
 16. Action, 9.4.1871.
 17. Karl Marx, *Fransa'da İç Savaş*, agy., sf. 54.
 18. J. Bruhat, J. Dautry ve E. Tersen, *La Commune de Paris*, 1871, Paris 1960, sf. 91.
 19. *L'Ami du Peuple*, n°2, 24.4.1871, sf. 1.
 20. *Vatan Tehlikede*, 26.9.1870, sf. 1.
 21. *La Montagne* (Dağ), toplumsal devrim gazetesi n° 10, 12.4.1871, sf. 2.
 22. 27.2.1871'de *Le Cri du Peuple* (Halkın çığlığı) gazetesinde yayımlanan "İşçi
gömleği giymiş Parlamento" başlıklı başyazıdan bir parça. Sonradan yazar bu
makaleyi, komüncüler üzerine yazdığı *L'Insurge* (İsyancı) adlı romanına da
koydu.
 23. Bkz. J. Guillaume, *L'Internationale, Documents et souvenirs (1864-1878)*, Paris
1907, sf. 133.
 24. *Réimpression du Jurnal Officiel de la République Française sous la Commune du
19 Mart au, 24 mai 1871* (Bundan sonra: *Réimpression du journal Officiel...*),
Birinci baskı, Paris 1871, sf. 546.
 25. *Le Cri du Peuple*, n° 77, 17.5.1871, sf. 1. Komün'ün "azınlık" bildirgesinden
alınan bu sözlerle, çeşitli eğilimlerdeki birçok bildirge ve makalelerde de karşı-
laşılıyordu.
 26. İkinci İmparatorluk döneminde Enternasyonal şubelerinin yarı yasal durumla-
rı nedeniyle, Enternasyonal programını benimseyen Parisli sendikal dernekler,
bunu tüzüklerinde ender olarak belirtiyorlardı. 1866'da bu sendikal dernekler,
tüm yasal haklardan yararlanan sendika odalarının özerk bir federasyonu biç-
minde örgütlendiler. 4 Eylül 1870'te cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra, bu
bölünmenin hukuksal zorunluluğu ortadan kalktı ve birçok kez tek bir
Enternasyonal örgütü kurmak önerildi. Bu öneri kısmen sözde kaldı, çünkü
Enternasyonal şubelerinde ve sendika odalarında hâlâ bir görevler bölünmesi
vardı ve parti ve sendikalar biçimindeki iki tür örgütlenme için belirtici olan
bu bölünme, sonradan iyice yerleşti.

27. *La Première Internationale et la Commune de Paris*, sf. 138.
28. *Procès-Verbaux de la Commune de 1871*, édition critique par G. Bourgin, G. Henriot, c. 1 (Mart-Nisan 1871), Paris 1924, sf. 516.
29. *Rèimpression du Journal Officiel...*, sf. 113.
30. *İbid*, sf. 114.
31. *Rèimpression du Journal Officiel...*, sf. 497. Bu belgeye atılan imzalar arasında, Elisabeth Tomanovskaya'nın imzası da vardı.
32. *Proces des communards*, Paris 1964, sf. 191.
33. *Les Séances Officielles de l'Internationale à Paris pendant le siège et pendant la Commune* (Bundan sonra: *Les Séances Officielles...*), Paris 1872, sf. 174
34. *İbidem*.
35. *Le Cri du Peuple*, n- 80, 20 Mayıs 1871, sf. 2.
36. *Les Séances Officielles...*, sf. 189.
37. *İbidem*.
38. *Le Réveil du Peuple*, 19.4.1871.
39. *La Sociale*, n° 30, 29.4. 1871, s.2.
40. 12 Mayıs 1871 günü oturumda Frankel'in konuşması. *Journal Officiel de la Republique Française*, 13 Mayıs 1871, sf. 2.
41. *France-Assemblée National. Session 1871. Enquete Parlementaire sur l'insurrection du 18 mars*, n° 740. Ek cilt III. Kanıtlayıcı belgeler, Versailles 1872, sf. 45.
42. *Journal Officiel*'deki ilana bakınız, 22 ve 27.4.1871 arasında, Komün'ün güç mali durumu dolayısıyla, her türlü yiyecek maddesinin Paris'e vergisiz girişine ara veriliyordu.
43. Karl Marx, "*Fransa'da İç Savaş*"ın birinci yazma denemesi", *Marx-Engels-Lenin, Paris Komünü Üzerine* içinde, Sol Yayınları, Ankara 1977, sf. 184.
44. Karl Marx, *Fransa'da İç Savaş*, agy. sf. 66; ayrıca gene bu yapıtın içinde (s. 155) yer alan Marx'tan F. Domela Nievvenhuis'ye 22 Şubat 1881 günlü mektuba da bakınız.
45. *1871 Paris Komünü Tarihi*, Nauka Yayınları, Moskova 1971, sf. 559 (Rusça baskı).
46. Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar 2*, agy.,sf. 308.
47. Fransa gibi geleneksel olarak Katolik ülkelerde kilise ile devletin ayrılması, Protestan ülkelerdekinden daha büyük bir önem taşıyordu.

III

Marx ve Engels Paris Komünü Deneyimine Dayanarak Proletarya Diktatörlüğü Öğretisini Nasıl Geliştiriyorlardı

N. Kolpinski, V. Yeremina

Yeni felsefenin Marx ve Engels tarafından teorik hazırlanması her zaman yığınların devrimci savaşımına sıkı sıkıya bağlıydı ve bu savaşım pratiğine dayanıyordu. Ve işçi sınıfının kimi müfrezelerinin görece “barışçıl” dönemler sırasındaki deneyimlerinden yararlanmasını bilmelerine, onları genelleştirmeye ve ortak eğilimleri ile gelişme yasalarını ortaya koymaya yetenekli olmalarına rağmen, Marksizmi geliştirmek için özellikle tarihsel devrimci olaylar deneyiminin, halk yığınlarının kurtuluş hareketinde kendini gösteren dönüm noktalarının yorumlanmasının önemli olduğu da açıktı.

Bu bakımdan 1871 Paris Komünü, büyük bir zenginlik taşıyordu. Derslerinin incelenmesi *Fransa'da İç Savaş* ile sınırlanmıyordu. Marx ve Engels'in daha sonraki yapıtları ve mektuplaşmaları, Komün'e ve Komün'ün yol açtığı sorun ve düşüncelere az ya da çok

bağlıydı. Marx ve Engels Parisli komüncülerin devrim deneyimine her zaman başvuruyorlardı.

Komün tarihte yeni bir dönem açtı. Proletaryanın kamusal yaşam ve devrimci etkinliğinin tüm görünüşleri sonradan Komün'ün silinmez etkisine bağlandı. Komün'den sonra Marksizmin, Komün'ün yol açtığı yeni görüngülerin genelleştirilmelerinin ve dolaysız etkilerinin belirleyiciliği altındagelişmesi doğaldı. Devrimci teorinin dönüşümlerini, kuşkusuz içsel, kendiliğinden yasalar açıklıyordu. Büyük bir önem taşıyan bir tek noktayı belirtelim. Marksizmin iktisat teorisinin hazırlanması (50'li yıllar, 60'lı yılların başı), yeni bir temele dayanıyor ve tüm bilimsel komünizm teorisinin, özellikle devlet teorisinin daha yüksek bir gelişme düzeyi anlamına geliyordu.

Almanya ve İtalya'nın birleşmesiyle, Batı Avrupa'daki burjuva reformların henüz tamamlanmamış temel görevleri belli bir sonuca bağlanıyordu.

Ayrıca Komün, belli başlı Batı Avrupa ülkelerinde yalnızca siyasal reformlar alanıyla ilgili salt burjuva nitelik taşıyan bir devrimin artık olanaklı olmadığını, bu devrimin kaçınılmaz olarak proleter toplumsal devrime dönüşeceğini gösteriyordu. Oysa işçi sınıfı iktidarı ele geçirmeye ve hele iktidarda kalmaya hazır değildi. Gelişmiş kapitalist ülkelerin ekonomi ve toplumsal yapılarında bazı nicel ama nitel değişikliklerle de belirginleşen görece barışçıl bir evrim dönemi başlıyordu. Bu süreçler ve onların belirlediği ve ayırt edici niteliği işçi güçlerinin bir araya gelmesi, Marksizmin yayılması ve sosyalist yığın partilerinin kurulması olan işçi hareketinin gelişme özellikleri, Marx ve Engels'in kendilerini verdikleri bilimsel komünizm teorisinin gelişmesini etkiliyorlardı. Yaşam üstyapının ve özellikle devletin etkin rolünü, devrimci savaşımın evriminde sınıf bilincinin, partinin önemini durmadan daha açık bir biçime getiriyordu.

Kapitalizmin ve onunla birlikte devrimci hareketin gelişmesi yeni ülkeleri (özellikle ve durmadan daha çok Rusya'yı) ilgilendiriyordu; Marksizm yeni bir sorunla, coğrafyasının genişleme ve teori ve pratikte genel ile özel arasındaki ilişki sorunuyla karşılaşlıyordu. Bütün

bunlar Marx ve Engels'in Komün'den sonra materyalist diyalektiğe, üstyapı ve öznel etkenin rolü sorununa gösterdikleri sürekli ilgiyi açıklıyordu.

Marksist teorinin şu ya da bu yönüne ya da Marksist düşüncenin belli bir gelişme yönelimine verilen öncelik, ilkin durumun, işçi hareketinin olumlu gereksinimlerinin ve karşılaştığı hasımların özgüllüğünden kaynaklanıyordu. Marksizmin tarihi çetin bir ideolojik savaşımın tarihiydi ve başarılarının her biri ona karşı saldırı yöntemlerinde bir değişikliğe yol açıyordu. Bu anlamda Komün de tarihsel bir ölçü işareti oluşturdu. Marx'tan önceki eski küçük burjuva sosyalizmi iflas etti ve yavaş yavaş sahneden çekildi. Bu daha ilk anda Ortodoks Proudhonculuk ile Ortodoks Lassalleciliği ilgilendiriyordu; Blanquicilik ise Marksizme doğru evrilmek üzere güçlü bir dönüşüme uğradı. Bununla birlikte bütün bu akımlar iz bırakmaksızın ortadan kalkmıyor, 1870-1880 döneminde kurulan sosyal demokrat partilerde, çeşitli sosyalist okulları bağdaştıran eklektik bir "sosyalist sistem" oluşturma girişimlerinde (bu akımın en göze çarpan temsilcisi E. Dühring idi) geçerli olan reformist görüşlerde varlıklarını sürdürüyorlardı. Anarşist görüşlerin –özellikle Komün'ü izleyen ilk on yıl boyunca– yayılması, Marksizm ve işçi hareketinin birliğine karşı ciddi bir engel oluşturuyor, belli bir tehlike yaratıyordu.

Komün bilimsel teorinin, yaratıcı düşünce ve olayları değerlendirmeye, eski görüşlerin üstesinden gelme ve yeni olayların niteliğini ortaya çıkarma yeteneğinin önemini açıkça gösterdi.

Oysa Marksizm gitgide dogma haline getirilmek ve bayağılaştırılmakla tehdit ediliyor, diyalektik yöntemi bir yana bırakılmak, bilimsel komünizm bayağı bir şekilde yorumlanmak ve oportünistler tarafından düpedüz çarpıtılmak tehlikesiyle karşı karşıya kalıyordu. Bu nedenle Komün'den sonra, işçi yığınların devrimci teoriyi özümlemeleri için, onları daha da bilinçli bir duruma getirmek için ve devrimci proleter partilerin kurulması için savaşım vermek son derece önemliydi. O dönemde kafalardan hiç çıkmayan başlıca yakıcı sorunlardan biri de toplumun dönüştürülmesi sorunuydu. Fransız devriminden başlayarak, burjuva toplum ve burjuva toplum

kurumları geliştikçe, 1830 ve 1848-1849 devrimleri ile daha küçük çaptaki öteki devrimci hareketler deneyimi özümledikçe, devrimci iktidar, devrimci devlet sorunu ve daha özel bir görünüm altında devrimci diktatörlük sorunu durmadan daha büyük bir önem kazanıyordu. Proletarya savaşının yükselişi, sosyalist partilerin artan etkinliği, özellikle siyasal kampanya ve seçimlere katılmaları, parlamento kürsülerinden yararlanmaları gerçeği, devlet sorununu pratik yönüyle ortaya koyuyordu. Bu anlamda burjuva devlet, bu devletin biçimleri ve işlevleri sorunu, bir iktisat teorisinin hazırlanması sırasında yeni bir perspektif içinde göz önünde bulundurulana, bu sorun, daha ayrıntılı bir inceleme gerektiriyordu. Paris Komünü'nün bu soruna kazandırdığı yeni öğeler, özellikle belirginleşiyorlardı. Lenin'e göre Marksizmin temel taşı olan burjuva devlet makinesinin kırılıp parçalanması ve proletarya diktatörlüğünün kurulması teorisi, bilimsel komünizmi sosyalist düşüncenin tüm öteki akımlarından en çok ayıran şey durumuna geldi. Devrimci teorinin gelişmesi, her zaman doğrudan doğruya devrimci pratiğe bağlıydı. Marx ve Engels için Komün deneyiminin teorik sentezi, bir başka göreve, Komün karşısında kendiliğinden duyulan sevgi ve yakınlığı proleter yığınların Komün eylemini izleme ve sonuna kadar götürme bilinçli isteğine dönüştürme görevine sıkı sıkıya bağlıydı. Pratikte bu görev ikili ve karşılıklı olarak koşullandırılmış bir görevdi. *Fransa'da İç Savaş*'ta, Enternasyonal Genel Konseyi'nin resmî bir belgesi de olan bu yapıtta Marx, bu görevi büyük bir güçle ortaya koydu. Lenin şöyle yazıyordu: "Yığınlar dolaysız devrimci savaşının yeni ve son derece zengin bir deneyimini özümledikleri zaman, devrimci bir dünya görüşü için, yani devrimci Marksizm için teorik savaşım günün belgisi durumuna gelir."¹

Lenin burada devrimci teorinin önemini olduğu kadar işçi hareketi önder ve teorisyenlerin ideolojik savaşımı ile yığınların bilinçlenmesi arasındaki sıkı nesnel bağı da ortaya koyuyordu. Marx tarafından yazılan Genel Konsey Çağırısı, yayımlanması ve yayılması, tek belirtisi değil ama doruğu Komün olan global bir devrimci yükselmenden hem kaynaklanıyor ve hem de bu yükselmeyi belirliyordu.

Marx ve Engels Paris olayları konusunda Enternasyonal yönetiminin hemen bir tavır almasının taşıdığı önemi çok iyi anlıyorlardı. Komün sırasında da Marx ve Engels, Paris olaylarının ilk çözümleme sonuçlarını düşünce arkadaşlarına yazdıkları mektuplarda ve Genel Konsey oturumlarındaki konuşmalarında saptıyorlardı. Her şeyden önce devrimin proleter niteliği, belirtici özelliklerinden bazıları ve Paris proletaryası tarafından yaratılan devrimci iktidarın özellikleri üzerinde duruyorlardı. 12 Nisan 1871 günü Kugelman'a gönderilen ünlü mektupta Marx, Paris devriminin tarihsel ve evrensel önemini gösteriyordu. Gelişmekte olan olayların, özünde "kahraman Parisli arkadaşlarımızın" "bürokratik, militer makine"yi bir yıkma girişimi olduklarını yazıyor, Fransız proletaryasının tarihsel girişkenliğine hayranlık duyuyordu². Bu mektup olayların içyüzünün, daha o dönemde Marx için son derece açık olduğunu gösteriyordu.

Paris devriminin ilk günlerinden başlayarak Marx, komüncülerin etkinliğini olduğu kadar Versaylı ve uluslararası gericiliğin entrikalarını da belirginleştiren erişilebilir tüm belgeleri toplamaya koyuldu. Geniş basın özetlerinin suretini çıkartıyor, Londra'da elde edilebilen Fransız gazetelerinin kendisini ilgilendiren makalelerini topluyordu. Düşünce arkadaşlarından gelen mektuplar ve Paris'ten gelenlerin anlattıkları çok önemli bir kaynaktı. Nisan'ın ikinci yarısı içinde ve 10 Mayıs'a değin Marx, elinde bulunan belgelerin bir ilk sentezine girişti. *Fransa'da İş Savaşı*'nın birinci yazma denemesi denilen şeydi bu. Ardından, Mayıs ayının ortasına doğru, bu yapıtın ikinci değişiksinin yazma denemesini kaleme aldı³. Bütün araştırmacıların kabul ettikleri gibi, *İş Savaşı*'nın yazma denemeleri, kendilerine özgü bir değer taşıyorlardı. Bu denemeler yalnızca Marx'ın düşüncesini, şu ya da bu tezin oluşmasını izlemek, onun çalışma yöntemini öğrenmek olamadığını sağlamakla kalmıyorlardı. Marx bu taslakları kendi için, sorunları aydınlatmak için kaleme alıyordu ve bu yazma denemeleri, Uluslararası İşçi Birliği'nin 30 Mayıs'ta tamamlanan resmî belgesi olan *Fransa'da İş Savaşı* metninde yer almayan birçok önemli düşüncüyü içeriyorlardı.

Bu taslaklar Lenin'in, *Gotha Programının Eleştirisi* konusunda Marx'ın teorik hazırlama yöntemi üzerine söylediklerini parlak bir biçimde doğruluyordu.

Lenin şöyle yazıyordu: "Marx'ta ütopyacılığın zerresi yoktur; o tepeden tırnağa 'yeni' bir toplum tasarlamaz, tepeden tırnağa 'yeni' bir toplum türetmez. Hayır, o yalnızca yeni toplumun eskisinin *içinden doğuşunu*, eski toplumdan yeni topluma geçiş biçimlerini, doğal bir tarih süreci olarak irdeler. Somut proleter yığın hareketi deneyimini ele alır ve ondan pratik dersler çıkarmaya çalışır."⁴

Fransa'da İç Savaş Paris Komünü'nün, sayısız çeşitli kaynakların titiz bir irdelenmesine, her tezin, her vargının çok dikkatli bir incelenmesine dayanan geniş bir çözümlenmesini içeriyordu.

Marx için yeterince açık teorik sorunlarla ilgili olguların ayrıntılı ve dikkatli irdelenmesi, ona teorisini tamamlamak ve somutlaştırmak olanağını sağlıyordu.

Bu yapıt yığınlar için ve yığınların ondan yararlanması kaygısıyla yazılmıştı. Enternasyonal üyeleri kendi paylarına bilimsel çözümlemenin Komün deneyimi üzerine ortaya koyduğu şeylerin özünü bu yapıttan alacaklardı. *Fransa'da İç Savaş*, ayrıca Genel Konsey'in devrimci kanadının konumunu da dile getiriyordu. Bu açıdan da bir usta işiydi. Yığınların kendi dili olan bir dille yazılmıştı. Marx günlük imge ve deyimlere başvuruyordu; *Fransa'da İç Savaş*'ın birçok tezi, şu ya da bu biçimde, komüncülerin kendileri tarafından dile getirilmişti. Marx havada dalgalanan düşünceleri, fikirleri teorik olarak sentezleştirmek, onları geliştirmek, derinleştirmek, tamamlamak, bir sistem biçiminde düzenlemek başarısını gösteriyordu. Sorunların ele alınma, açıklanma ve özellikle bilimsel komünizm teorisinin temel sorunlarına bağlanma biçimlerindeki genişlik ve açıklık, yığınların deneyiminin, bu yığınların somut olarak gerçekleştirdikleri ne varsa onlara dayanan ve nitelik bakımından yetkin bir çözümlemesine yol açıyordu.

Fransa'da İç Savaş, Marx ve Engels'in Enternasyonal içinde devrimci ilkelerin zaferi için, işçi hareketinin gerçekten bilimsel ve dev-

rimci bir programının zaferi için yıllar boyunca yürüttükleri savaşımın sonucuydu. Çağrının temel sorunu –devlet sorunu– daha önce Enternasyonal’de ortaya atılmıştı. Bu sorun Basel Kongresi’nde (1869) söz konusu edilmiş, Genel Konsey Fransız-Prusya savaşı nedeniyle toplanamayan Mainz Kongresi gündemine bu sorunu yazmıştı.

İç Savaş, tamamıyla olaylar boyunca yazıldığı için çok derin bilimsel ve özgün bir yapıttı.

Komün’ün siyasal ve toplumsal girişimleri adım adım ortaya konmuş ve saptanmıştı, işçi sınıfının devleti olarak Komün’ün “öz” doğası böylece belirginleştirilmişti. Buna koşturarak kapitalizmden sosyalizme geçiş dönemi, iktidara gelen proletaryanın iktisat siyaseti, orta katmanlar karşısındaki tutumu vb. öğretileri de geliyordu.

Marx şöyle yazıyordu: “Toplumsal yaşamın daha eski ve hatta sönmüş biçimleriyle belli bir benzerlik gösteren yepyeni tarihsel oluşumların haksız yere o biçimlerin bir yinelenmesi olarak görülmeleri genellikle bu yeni oluşumların kurtulamadıkları bir yazgıdır.”⁵ Bu sözler Komün’den yüzyıl sonra da tüm değerlerini koruyorlardı. Ama bugün 1871’de çağrı yazılırken gerici tarihçilerin düşünce darlığını gösterdikleri gibi, bu işin engin güçlüğü de gösteriyorlardı. Yeniyi daha ancak doğduğu yerde bulup ortaya çıkarmak, onu eski biçimlerin arkasında ve olaylar içinde keşfetmek, son derece karmaşık bir şeydi. Bu olaylardan kaynaklanan teorik çıkarımları açık, anlaşılır ve özlü bir biçimde, yani inceleme sürecinin kendisi sonuçları tarafından gizlenecek bir tarzda sergilemek gerekiyordu. Aynı zamanda bu sonuçlar, teorinin mantıksal gelişmesi olarak, olayların kendi uzantısı olarak sunuluyorlardı.

Komün, dünyanın toplumsal dönüştürümüne girişmenin ta kendisini yaptı. Aldığı önlemlerin anlamı, ancak eğilimleri gösterilerek ortaya konabilirdi. Ve Marx yeninin yaşam içindeki filizlerini bulup ortaya çıkararak, bu işi dahiyane bir biçimde yaptı.

İşçi sınıfının devleti olarak Komün’ün özelliklerini ortaya koyan Marx, Fransız devriminden başlayarak devletin siyasal biçimlerinin evrim tarihini büyük bir dikkatle inceliyordu.

Fransa'da İç Savaş'ta Marx, kendini yalnızca çözümsel düşüncesi-
nin gücüyle tüm hasımlarını geride bırakan bir teorisyen olarak değil
ama tarihsel bilgilerinin genişliğiyle onlardan daha önemli bir bilgin
olarak gösteriyordu. Marx'ın Komün çözümlemesi öteki düşünce
akımları temsilcilerinin Komün konusunda yazdıklarıyla kar-
şılaştırıldığı zaman, bu durum özel bir belirginlikle ortaya çıkıyordu.
Hatta burjuva içgüdüsünün bir bilimsel düşünce fikrini dışladığı,
Komün'e doğrudan doğruya düşman ve tarihsel yapıtlarda şimdiye
kadar çok görülen saldırılar bir yana bırakılsa bile, Komün'ü ele alan
tüm yapıtların (anarşist yapıtlar dâhil) onun tarihe sağladığı yeni ve
olumlu şeyleri tanımadıklarını, eyleminin sonuçlarını bilmediklerini
kabul etmek gerekiyordu. Tüm Marksist olmayan yapıtlar yazarları
için araştırmanın olduğu kadar çıkarımların da alfa ve omegasını,
yığınların eski etkinlik biçimleri ve alışılmış fikirler oluşturunuyordu.
Bu konuda anarşistlerin, en başta da Bakunin'in, Komün deneyimini
"devletin yadsınması" ve anarşist federalizmin doğrulanması olarak
yorumlama girişimleri üzerine Lenin'in dediklerini saptamak ilginç-
tir. Şöyle yazıyordu Lenin: "Anarşistler... Komün'ün verdiği dersler-
den de, Marx'ın Komün üzerindeki çözümlemesinden de hiçbir şey
anlamamışlardır. Eski devlet makinesini *parçalamak* gerekli midir ve
onu *neyle* değiştirmek gerekir gibi somut siyasal sorunlar üzerinde
anarşistler, yaklaşık bir biçimde de olsa gerçeği yansıtan hiçbir şey
söylememişlerdir."⁶

Paris devriminin, bu devrime yol açan nedenlerin ve Komün'ün
etkinliğinin çözümlenmesi Marx'a, devlet teorisini iyice geliştirmek
olanağını veriyordu. Daha ilk anda bu, sosyalist devletin tarihsel zo-
runluluğunun doğrulanması ve temel özelliklerinin tanımlanmasıyla
ilgiliydi. Aynı zamanda devlet sorunu, çeşitli yönleriyle bir bütün
olarak göz önünde tutuluyordu ve Marx'ın tüm yapıtı için belirtici bir
şeydi bu.

Sosyalist devlet öğretisini geliştiren Marx ve Engels, devletin dev-
let olarak, kamusal bir kurum olarak sorunlarını ele alıyor, devletin
sınıf niteliğini, gelişme diyalektiğini, devlet makinesinin parçalan-
masının ortaya koyduğu sorunları inceliyorlardı. Proleter devletin

özgüllüğü, yapısı, girişimlerinin niteliği üzerinde duruyorlardı. Tezler her durumda somut durum ve görevlerle karşılaştırılarak geliştiriliyordu: Paris'teki devrimin somut koşullarının ve tarihsel öneminin açıklanması (*Fransa'da İç Savaş*), anarşizme karşı savaşım (*Otorite üzerine*), küçük burjuva reformizminin eleştirilmesi (*Konut Sorunu*), parti programlarının eleştirel çözümlenmesi vb. Ama bütün yapıtlarda, sayısız mektuplarda, özellikleri ve somut eğilimleri ne olursa olsun, evrensel bir önem taşıyan temel teorik tezler bulunup formüleştiriliyorlardı.

Marx ve Engels'in kendileri ve daha sonra da Lenin,⁷ *Komün'ün* büyük dersinin devlet makinesinin kırılma zorunluluğu üzerine 1852'den başlayarak Marx tarafından ortaya konan tezi doğrulamak olduğunu belirtiyorlardı. *Komünist Parti Bildirgesi* için 1872'de yazdıkları önsözde Marx ve Engels, şu ihtiyat kaydını koymayı gerekli görüyorlardı: "... İlkın Şubat devriminin, ardından ve özellikle iki ay boyunca siyasal iktidarı ilk kez olarak proletaryanın eline veren Paris Komün'ünün deneyimleri karşısında, bu program bugün bazı konular üzerinde eskidi. Komün özellikle 'işçi sınıfının devlet makinesini olduğu gibi ele almak ve onu kendi hesabına işletmekle yetinemeyeceğini' gösterdi."⁸

Paris Komünü, devletin ortadan kaldırılması ya da ilgasına ilişkin tüm anarşist görüşlerin boşluğunu ortaya koyuyordu. Marx'ın devlet konusundaki düşüncelerini bilmeyen Parisli işçiler, yaşamın kendisi tarafından yönlendiriliyor ve gerçekte genel olarak devleti kaldırmaksızın Bonapartçı devlet makinesini kırmaya başlıyorlardı. Daha 12 Nisan 1871'de Marx, Paris olaylarını izlerken, Kugelman'a yazdığı bir mektupta,⁹ burjuva bürokratik militer makinenin ortadan kaldırılmasının, "kıta üzerindeki her gerçek halk devriminin ilk koşulu olduğunu belirtiyordu."¹⁰

Lenin'in belirttiği gibi Marx, burjuva devlet makinesinin yıkılmasının yalnız sosyalist devrimin değil ama tutarlı ve demokratik gerçek bir halk devriminin de ilk koşulu olduğunu saptıyordu.¹¹ Hatta Marx doğrudan doğruya yazmasa bile, burjuva sömürü makinesinin yıkılmasının sürekli devrimin daha ilk evresinde gerçekleşti-

gi ve sürekli devrimin daha sonraki evriminin sosyalist dönüşümlerin uygulanmasına bağlı olduğu, Marx'ın düşüncesinden çıkıyordu. *İç Savaş*'taki Komün deneyimi çözümlemesinin, bunun ikili bir görev olduğunu gösterdiğini belirtmekte acele ediyoruz. Orta katmanlarla bağlaşılarak ve onların desteğiyle iktidarı eline alan proletarya, genel demokratik görevleri ve kendi sınıfsal görevlerini yerine getiriyordu. Eski devlet makinesinin yıkılması yeni devletin çalışır duruma getirilmesiyle atbaşı gidiyordu.

Öte yandan Marx, Kugelman'a yazdığı adı geçen mektupta, "bürokratik militer" burjuva devlet makinesini kırıp parçalamanın söz konusu olduğunu söylüyordu. Sonradan bu tez, şu ya da bu biçimde sürekli olarak yinelenenecekti. Anarşist ideoloji ile ayrım burada çok açıktı: Anarşizmin tersine Marksizm, genel olarak devletin değil ama *burjuva* devlet makinesinin kırılıp parçalanması zorunluluğundan yola çıkıyordu. Ayrıca Marx yıkılıp parçalananın "*bürokratik militer*" devlet makinesi olduğunu belirtiyor ve sorunu daha somut bir biçimde koyuyordu. Tıpkı *Louis Bonaparte'in 18 Brumaire'i*'nde olduğu gibi *İç Savaş*'ta da devlet makinesinin yıkılması sorunu, Bonapartçı rejimin şiddetli bir eleştirisine bağlıydı. Gerçekten de 1871'de Parisli işçiler, ikinci imparatorluğun yönetim ve bastırma organlarını yıkıyorlardı. Oysa Bonapartçı devletin çözümlenmesinden, onun kendi özünde burjuva devleti ete kemiğe büründürdüğü ve yalnızca işçi sınıfının değil ama toplum çoğunluğunun çıkarlarıyla da açıkça çalıştığı sonucu çıkıyordu.

Fransa'da İç Savaş, burjuva devletin parlak bir tarihsel irdelemesini içeriyordu. Burjuva devletin gelişme evreleri ve gelişme yasalarını ortaya çıkaran Marx, en sonunda III. Napoleon döneminde hükümet iktidarının kazandığı açıkça halka karşı niteliğin, sömürücü bir burjuva devletin genel eğilim ve özelliklerini simgelediği sonucuna varıyordu. Bonapartçı devletin yalnız en çok sömürülen sınıfın –proletaryanın– çıkarlarına değil ama ulus çoğunluğunun, Fransa'nın ulusal çıkarlarına karşı olduğu yolundaki bu son derece önemli tezi Marx, renkli bir üslup ve büyük bir güçle kanıtlıyordu. "Resmî Fransa... çürüyen bir cesetten başka bir şey değildi",¹² "İkinci imparatorluğu

doğuran ve onun koruyucu vesayeti altında tam bir çürümeye değin olgunlaşan siyasal ve toplumsal koşullar devrimci bir biçimde altüst edilmeksizin yıkımdan kurtarmak ve canlandırmak olanaksızdı”¹¹: Fransız toplumunun tam anlamıyla devlet biçimlerinin ve sınıf yapısının bir gelişme çözümlemesinden ve yönetici sınıf olarak burjuvaziye özgü çelişkilerin nitelik ve özünün ortaya çıkarılmasından başlayarak Marx, işte bu sonuca varıyordu. Marx, ikinci imparatorluk ve sözüm ona sınıflar üstü bütün burjuva devlet biçimleri mitosuna bir son veriyordu.

Devlet biçimlerinin evrimi çözümlemesinde Marx, özellikle *Fransa’da İç Savaş’ta*, “imparatorluğun kendisinin –yani ikinci imparatorluğun kesin formülünden başka bir şey olmadığı... devlet iktidarının– gerçek antitezi Komün oldu”¹⁴ yolundaki tezi sergilemeye ve doğrulamaya çalışıyordu. Bize burjuva devletin hangi tarihsel dolambaçlarla bir “asalak devlet”,¹⁵ “sıkıştırıcı bir boa yılanı gibi”¹⁶ toplumun canlı gövdesini saran, toplumdan ayrı ve ondan bağımsız bir devlet¹⁷ durumuna geldiğini gösteriyordu. Burjuvazinin sınıf olarak gelişmesine eşlik eden bu devlet iktidarının yabancılaşma ve toplumun hükümet aygıtının soyutlanma süreci, ulusun ezici çoğunluğunun çıkarları, ülkenin gelişme çıkarları ile devlet biçimi arasında derin bir çelişmeye yol açıyordu. Bu nedenle bu devlet makinesinin yıkılıp parçalanması, devletin kendi evriminin tarihsel mantığında yer alan kaçınılmaz bir evre gibi görünüyordu. Buna göre yıkmanın zorunluluğuna karar vermek, Marksist devlet teorisinin tüm gelişmesinden çıkıyor ve onun ayrılmaz bir parçasını oluşturunuyordu. Bu tez tarih tarafından tamamen doğrulanmıştı.

Savaş Üzerine Notlar’ında Engels ve *Fransa’da İç Savaş’ta* Marx tarafından ortaya konan çok ilginç sonuçlar, Bonapartçılığın bir çözümlenmesi niteliğini taşıyorlardı. Marx ve Engels’e göre 4 Eylül (1870) ve 18 Mart (1871) devrimlerinin öngününde, tüm Bonapartçı rejim iflas ediyor, devlet makinesi ve temel desteği olan ordu çöküp dağılıyorlardı. Burada devrimci durum teorisinin başlıca öğelerinden birinin önceden sezilmiş olmasına rağmen, bu düşünceler henüz devrimci durum üzerine uyumlu bir teori biçimini almamışlardı (bu

teori Lenin tarafından hazırlanacaktı). Ama bu çözümlemenin bir başka yönü de önemliydi. Şöyle ki burjuva devlet makinesinin yıkılması saptaması, tıpkı yeni devletin, doğan iktidarın gerçekten demokratik bazı organlarının (Ulusal Muhafız, Paris Ulusal Muhafız MK'sı) eş zamanlı kurulması gibi, proleter devrimden de önce başlamıştı ve eski devlet sisteminin dağılmasının mantıksal ve kaçınılmaz sonucuydu.

Kuşkusuz Marx ve Engels'e göre burjuva devlet makinesini yıkma zorunluluğu kanısına varmanın yalnızca Bonapartçılığın çözümlenmesinden kaynaklandığını ileri sürmek de bir yanılgı olurdu. Daha önce de söylediğimiz gibi onlar, Bonapartçılıkta burjuva devletin ayırt edici özelliklerini görüyorlardı. Komün'den önce de sonra da Marx ve Engels, özellikle tüm sömürücü devlet tiplerinin sınıfsal niteliğini çözümlemeye özel bir dikkat gösteriyor ve tüm sömürücü devlet biçimlerinin bastırmacı niteliğini kınıyorlardı. *Fransa'da İç Savaş'a* çalışırken Marx, eleştirel çözümlemesini ikinci imparatorluk üzerinde yoğunlaştırmakla birlikte, burjuva devletin öteki biçimlerini de hiçbir anlam belirsizliğine düşmeden yargılamaktan geri kalmıyordu. Özellikle "*cumhuriyet*, burjuva bölüntüler blokunun hisse senetli anonim ortaklığı, halkın tüm exploitörlerinin (sömürücülerinin) koalisyonu idi..."¹⁸ diye yazıyordu. Burjuva devlet makinesini kırıp parçalama zorunluluğunun başlıca teorik ve tarihsel doğrulaması, onun sömürücü, bastırıcı niteliğine dayanıyordu. Komün'ün eylemi ve ezilmesi, Marksizmin şu tezini bir kez daha doğruluyorlardı: "Her devrimden sonra", diyordu Marx, "devlet iktidarının salt bastırıcı niteliği gitgide daha açık bir biçimde ortaya çıkıyordu."¹⁹ Sınıf savaşımının bir yükselişine bağlı olarak burjuva devletin gelişme yasasına ilişkin önemli bir tezdi bu;²⁰ Komün'ün tarihsel deneyiminin yığınlar için önemi de bunu ayrıca belirtiyordu.

Komün çözümlemesi ve Bakunincilere karşı savaşım, Marx için Alman sosyal demokratlar, özellikle de Liebknecht tarafından ileri sürülen "özgür bir halk devleti" istemini eleştirme fırsatını yarattı. Bakunin'in *Devlet ve Anarşi* başlıklı yapıtından yaptığı özetle Marx, halk devletinin "genel olarak *Komünist Manifesto*'ya karşı yöneltilen

bir saçmalık” olduğunu yazıyordu.²¹ Bu görüşler, Gotha programı tasarısı konusunda Bebel’e yazdığı ünlü mektupta Engels tarafından da çok açık bir biçimde geliştiriliyordu.²² *Gotha Programının Eleştirisi*’nde Marx şöyle yazıyordu: “Özgür devleti kurmak, hiç de boynu eğik uyrukların dar görüşlü zihniyetinden kendilerini kurtarmış olan emekçilerin amacı değildir. Alman İmparatorluğu’nda ‘devlet’, hemen hemen Rusya’daki kadar ‘özgür’dür. Özgürlük, toplumun üstüne yerleştirilmiş bir organizma olan devleti, topluma tamamen bağımlı bir organizma biçimine sokabilmektir...”²³ Komün bu türlü küçük burjuva yanılısamların zararlılığını çok açık bir biçimde ortaya koydu.

Komün’e ilişkin son yapıtlarından biri olan *Fransa’da İç Savaş’a Giriş*’te Engels, eğer sosyal demokrasi içinde bile burjuva devlete duyulan batıl itikada dayalı saygıya karşı ayaklanıyor ve “tüm toplumun bütün işleri ve bütün ortak çıkarlarının şimdiye kadar olduğundan, yani devlet ve onun gereğince yerleşmiş otoriteleri tarafından çekilip çevrildiklerinden başka türlü çekilip çevrilemeyecekleri”²⁴ düşüncesi- ni kesin olarak yadsıyorduyorsa, bu bir rastlantı değildi.

Marx ve Engels’e göre burjuva devlet makinesinin yıkılması, burjuva devletin evriminin doğa ve niteliğinden kaynaklanan tarihsel bir yasaydı; egemen sınıfın elinde bu aygıtın gerçek bir güç olduğunu söylüyorlardı ve proletarya eğer gerçek bir alan üzerinde savaşım vermek istiyorduyorsa, gücünü son derece somut ve kendi özlemlerine tamamen karşıt olan bu gücü ortadan kaldırmak için kullanmalıydı.

Kurtulmak için proletarya, onu köleleştirmek için yaratılan ve geliştirilen bir devlet makinesinden yararlanamaz, diyorlardı. Onu koruyup sürdürmek işçi sınıfı için ayrıca son derece tehlikeliydi ve bir karşı devrim odağını ve egemenliklerini yeniden kurmak için sömürücülerin yararlanmaktan geri kalmayacağı bir dayanağı koruyup sürdürmek anlamına geliyordu. Sınıf savaşımının mantığı, bu makineyi kırıp parçalama zorunluluğunu kaçınılmaz olarak gündeme getiriyordu.

Marx ve Engels tarafından yapılan Komün çözümlemesi, işçi sınıfının kurtuluş savaşımının uluslararası niteliğine bir kez daha karar

vermek –ve bunu somutlaştırmak– olanağını sağlıyordu. Muzaffer proletaryanın karşısında Marx, burjuva devletler arasındaki bütün anlaşmazlık ve çatışmaların ikinci plana geçtiklerini gösteriyordu. Şöyle yazıyordu Marx: “Sınıf egemenliği, kendini artık ulusal bir üniforma altında gizleyemez; ulusal hükümetler, proletaryaya karşı ancak *bir bütün* oluştururlar!”²⁵ Bu durumda bizi ilgilendiren şey, Marx’ın düşüncelerinin aşağıdaki yönüydü. *Fransa’da İç Savaş’ta* Marx, işçi sınıfı hatta bir tek kentte zafer kazanmış da olsa, eğer devlet aygıtını yıkmaya girişirse, dünya çapında tarihsel bir iş yapmış olur düşüncesini ortaya koyuyordu. Kapitalist dünya bir bütün oluşturuyordu; kapitalist dünya pazarı çoktan oluşmuştu, bundan ötürü bu yıkma işi her şeyden önce sömürücüler tarafından kurulan uluslararası ilişkiler sistemine bir darbe indirecekti.

Burjuvazinin devlet aygıtının yıkılması kavramını Komün, bunun sunduğu bütün olasılıklarla birlikte gerçekleştirdi. Bastırıcı işlevlerin ve sömürücü azınlık çıkarlarının kaldırılmasını Marx ve Engels, kamusal kurum olarak devletin tarihsel gelişiminin önemli bir evresi olarak görüyorlardı.

Devlet makinesinin yıkılması düşüncesini, her türlü otoritenin kaldırılması ve yadsınması gibi çarpıtılmış ve saçma bir biçime büründüren Bakunincilerle giriştikleri polemiklerde Marx ve Engels, hiçbir zaman devleti bugünden yarına “ilga” etmek amacını güden istenççi bir etkinliğin değil ama devletin sararıp solacağı, derece derece insanların siyasal hükümeti olmaktan çıkıp şeylerin yönetimi durumuna dönüşeceği ve bürokratik ve militer devlet sömürü aygıtının yıkılmasının da bu sürecin başlangıcını simgeleyeceği uzun soluklu doğal bir tarihsel sürecin söz konusu olduğunu her zaman belirtiyorlardı. Devlet, devrimden sonra da zorunluluğunu sürdürecekti. Ancak toplumsal evrim içinde, sosyalist üretim tarzı iyice oturduktan sonradır ki gereksiz bir duruma gelen devlet ortadan kaybolacak, yitip gidecekti.

Marksizmin kurucuları için devlet makinesinin ortadan kaldırılması, ne daha önce devletin üstlendiği tüm işlevlerin, ne de onun tüm eski biçimlerinin tam ve eş zamanlı bir tasfiyesi anlamına geliyordu.

Komün deneyimi Marx'a, yıkılması gereken ilk şeylerin salt bastırıcı organlar olduğu sonucuna varma olanağını sağladı. *Fransa'da İç Savaş*'ın ikinci yazma denemesinde Marx, sorunu çok daha farklı bir biçimde ele aldı. Şöyle yazıyordu:

“Merkezi işlevlerin, halk üzerindeki otorite işlevlerinin değil ama ülkenin genel ve günlük gereksinimleri tarafından gerektirilen görevlerin, bundan böyle sağlanamayacaklarını söylemek bir saçmalıktır. Bu görevler varlıklarını sürdüreceklerdi ama görevlilerin kendileri, eski hükümet aygıtında olduğu gibi, artık gerçek toplumun üzerine yükselemiyorlardı, çünkü görevler *komün memurları* olan ve dolayısıyla gerçek bir denetim altında bulunan görevliler tarafından üstlenileceklerdi. Kamu görevi, merkezi bir hükümet tarafından kendi emir kullarına verilen kişisel bir özelge olmaktan çıkacaktı.” En ilginç parça da bundan sonra geliyor: “Sürekli ordu ve hükümet polisinin kaldırılmasıyla, maddi bastırma gücü kırılacaktı. Mülk sahibi kurumlar oluşturdukları ölçüde tüm kiliselerin mülksüzleştirilmesiyle, tüm devlet okullarında –parasız eğitim ile aynı zamanda– dinsel eğitimin yasaklanmasıyla, müminlerin sadakaları ile yaşamak üzere rahiplerin özel yaşamın dünyadan dingin el ayak çekmişliğine gönderilmesiyle, tüm eğitim kurumlarının hükümet denetim ve zorbalığından kurtarılmasıyla, tinsel bastırma gücü de kırılıp parçalanacaktı. Bilim sadece herkese açık olmakla kalmayacak ama hükümet baskısı ve sınıf önyargıları engellerinden de kurtarılacaktı...

Hükümetin toplum üzerindeki bastırma ve yetke gücü, demek ki salt bastırıcı organlarıyla birlikte ortadan kaldırılacak ve hükümetin yerine getirilmesi gereken meşru görevleri olduğu zaman bu görevler, toplum üzerinde yer alan bir organ tarafından değil ama toplumun sorumlu görevlileri tarafından yerine getirileceklerdi.”²⁶

Marx'ın bu çok önemli parçasını bütünüyle alıntılادık, çünkü başka şeyler arasında bu parça, düşünce mantığı üzerine de bir fikir veriyor. Çağrı'nın kesin metninde Marx, şöyle yazıyordu: “... Eski hükümet iktidarının salt bastırıcı organlarını kesip atmak önemliydi, meşru işlevleri ise topluma karşı bir üstünlük iddiasında bulunan bir otoriteden çekilip alınarak toplumun sorumlu hizmetkârlarına verilecekti.”²⁷

Marx'ın burada her devletin, kendi sınıfsal işlevlerinden başka, toplumun ortak gereksinimleriyle ilgili işlevler de gördüğünü ve kimi "ortak işleri" de yönettiğini belirten ünlü tezinden söz etmenin hiçbir gereği yok. Bu tez Marx ve Engels'in daha sonraki yapıtlarında geliştirildi. Burada bizim için önemli olan, burjuva devletin "salt bastırıcı organları"nı kesip atma zorunluluğu ve her proleter devrimin hükümet alanında tüm burjuva devlet makinesinin basit yıkılışından çok daha karmaşık bir sorunla karşılaşacağı konusunda Marx'ın çok açık olduğunu belirtmektir. Bununla birlikte işçi sınıfı, anarşistlerin düşündükleri gibi, iktidarın fethinden hemen sonra, 1871'den sonra açıkça ortaya çıktığı biçimde, eski ordu, polis ve bürokratik aygıtı –Lenin'in bir deyişimini kullanmak gerekirse– "bertaraf" edecekti.²⁸ Ama tüm toplum için gerekli organlar, yeni bir bağlamda, başka temeller üzerinde işlev görebilecek bir biçimde yeniden yapılandırılacaklardı.

Komün anarşist görüşlerin ne kadar dayanıksız ve gerçeklikten ne kadar kopuk olduklarını gösterdi. Fransız işçiler "toplumsal tasfiye"nin birinci perdesi olarak devletin ilgası üzerindeki anarşist dogmaları, Marx'ın devlet üzerindeki öğretisinden daha çok biliyorlardı (o dönemde bu öğretiyi ancak birkaç kişi biliyordu). Eylül 1870'te Bakunin, Lyon'da düşüncelerini sınavdan geçirmeye çalışıyor ve bu deneme Lyon ayaklanmasının yenilgisine yol açıyordu. Proudhon'un devlete karşı düşünceleri de oldukça geniş bir biçimde yayılmıştı. Ama Parisli proleterler bu dogmaların tuzağına düşmedi. Genel olarak, soyut reçeteleri uygulamak gibi bir erek gütmüyorlardı. Pratik sorunları canlı model üzerinde –yeni siyasal ve toplumsal örgütlenme biçimlerinin yaratılması sırasında– çözerken bu işçiler, eski toplumsal biçimlere aldırıyorlardı. Burjuva devlet makinesinin yıkılması, *Fransa'da İç Savaş*'ta Marx'ın açıkça gösterdiği gibi, gerçekte yaratıcı sürecin *oluşturucu* bir parçası durumuna geliyordu.

Paris olayları ve bu olayların çözümlenmesi Marx'a, Bonapartçı devlet makinesinin yıkılmasının son derece demokratik niteliğine rağmen (en geniş emekçi katmanları asıl ilgilendiren de bu makinenin yıkılmasıydı), bu büyük devrimci eylemi gerçekleştirmeye yalnız işçi sınıfının yetenekli olduğunu göstermek olanağını sağlıyorlardı.

“Komün bu devlet iktidarının açık yadsınması ve dolayısıyla XIX. yüzyıl toplumsal devriminin başlangıcı oldu” diye yazıyordu, “Bu Komün sözcüğü ile *ancak işçi sınıfı* bu yeni özlemi dile getirebilir ve Paris Komünü savaşımı ile ancak işçi sınıfı bu özlemin gerçekleştirilmesine girişebilirdi.”²⁹ Ve burada önemli olan yalnız işçi sınıfının burjuva devlete karşı önsel olarak olumsuz bir tavır takınması değil ama nesnel olarak yeni tip bir devleti, proletarya diktatörlüğünü yalnızca onun yaratabileceği olgusuydu.

Komün deneyiminden başlayarak Marx ve Engels’in en değerli katkısı da işte bu proletarya diktatörlüğüyle ilgiliydi. Ve yalnızca kimi tez ve düşünceler değil ama bu öğretinin tümü, yani proletarya diktatörlüğü zorunluluğunun doğrulanması, onu kurmanın yolları ve araçları, biçimleri ve işlevleri, devletin gelişmesine ilişkin tarihsel süreç içindeki yeri işleniyordu.

Daha önce de söylediğimiz gibi Marx, Komün’de yeni tip bir devlet, bir proletarya diktatörlüğü devleti görmesini bilmişti. *Fransa’da İç Savaş*’ta şöyle yazıyordu: “Komün’ün gerçek gizemini, onun her şeyden önce ötsel olarak bir *işçi sınıfı* hükümeti, üreticiler sınıfının sahiplenilenler sınıfına karşı yürüttüğü savaşımın bir sonucu... olması” oluşturunuyordu.³⁰

Komün proleter devletin, proletarya diktatörlüğü devletin varoluş zorunluluğunu gözler önüne seriyordu. Marx’a göre bu, sınıf savaşımının evrim mantığının ta kendisinden kaynaklanıyordu. Sınıf savaşımının kaçınılmaz sonucu, siyasal iktidarın işçi sınıfı tarafından fethedilmesiydi. Anarşistlerle polemikleri sırasında Marx ve Engels, kanıtlamalarını sonuna kadar götürerek, işçi sınıfının bu ereğe “otoriter” önlemler uygulayan bir işçi sınıfı devleti kurmaksızın erişemeyeceğini belirtiyorlardı.

Versaylıların karşıdevrimci ayaklanması, kanlı “Mayıs haftası”, Marx ve Engels’in bu düşüncesini doğrulayacaktı. Komün’ün trajik sonu işçi sınıfı için bir ders oldu: Komün iktidarının karşıdevrimi ezmekte gösterdiği güçsüzlük ve duraksamalar, beyaz terörün iğrenç davranışlarına yol açtı. Komün’ün girişimlerini kendi açısından çö-

zümleyerek, bir şeyi sonuna dek kovalamamasını, aşırı titizliğini eleştirerek Marx, işçi hükümetin devrimci bastırma önlemlerinin biçimleri ve içerikleri bakımından karşıdevrimci terörden ne kadar farklı olduklarını gösteriyordu. Marx proleter devrim ve bu devrimin yol açtığı Komün'ün "devrimlerde ve hele 'yüksek sınıflar'ın karşıdevrimlerinde bol bol görülen" zor eylemlerinden bağışık kaldığını belirtiyordu.³¹

"Özgür halk devleti" ütopyasını eleştiren Engels 1875'te, A. Bebel'e yazdığı daha önce sözü edilen mektupta şöyle diyordu: "Devlet, hasımlarını zorla bastırmak için savaşımında, devrimde yararlanmak zorunda kalınan geçici bir kurumdan başka bir şey olmadığı için, bir 'özgür halk devleti'nden söz etmek çok saçmadır: Proletarya devlete *hâlâ gereksinme duyduğu* sürece, bu gereksinmeyi özgürlük için değil ama hasımlarını bastırmak için duyacaktır."³²

Ama devrik sınıfların direncini bastırmak, "karşıdevrimcilerin ayaklanması"na karşı savaşmak, dış tehlikeyi püskürtmek zorunluluğu önemli bir neden olmakla birlikte proletarya diktatörlüğünü gerektiren tek neden değildir.

Komünist Parti Bildirgesi'nde Marx ve Engels, proletarya diktatörlüğü öğretisinin temellerini hazırlarken, şöyle yazıyorlardı: "Proletarya siyasal üstünlüğünü, tüm sermayeyi burjuvaziden dilim dilim koparıp almak, bütün üretim araçlarını devletin, yani egemen sınıf olarak örgütlenmiş proletaryanın elinde toplamak ve üretici güçlerin miktarını en hızlı biçimde artırmak için kullanacaktır.

Hiç kuşkusuz, başlangıçta mülkiyet hakkına ve burjuva üretim düzenine karşı despotça bir saldırıya girişmeden, yani iktisadi bakımdan yetersiz ve savunulamaz gibi görünen ama hareketin ilerleyişi içinde kendi kendilerini aşan (daha sonra, 1888'deki İngilizce baskıya Engels şöyle ekliyordu: Eski toplumsal düzene karşı yeni saldırıları zorunlu duruma getiren) ve tüm üretim tarzını altüst etme aracı olarak zorunlu olan önlemler alınmadan bu amaç sağlanamaz."³³ Eski toplumsal düzenin bir çırpıda tasfiye edilemeyeceği, proletaryanın fethettiği siyasal iktidarı toplumu bütünüyle yeniden örgütlemek için kullanması gerektiği bu metinden açık bir sonuç olarak ortaya çıkı-

yordu. Daha sonra bu tezler Marx ve Engels tarafından 1848-1849 devrim deneyiminden başlayarak geliştirilecek ve belirginleştirileceklerdi. Ama bu işte kesin bir rol oynayan Paris Komünü'nden sonradır ki bu düşünceler bilimsel bir biçimde gerekçelendirilecek ve daha belirgin ve daha tam bir tarzda formüleleştirileceklerdi.

Sömürücü sınıfların ortadan kalkması ve küçük burjuva ve hele köylü mülkiyetin dönüşmesi, proletarya diktatörlüğü döneminde yepyeni biçimler kazanan sınıf savaşımının sonuçlarıydı. Komün tipi bir devletin Marx, "bu sınıflar savaşımının kendi çeşitli evrelerinden en ussal ve insanal bir biçimde geçmesini sağlayan ussal ortamı yarat-
tığını" yazıyordu.³⁴

Kapitalizmden sosyalizme geçiş dönemi kavramı işte tam da Komün'den sonradır ki kesin olarak oluşuyor ve formüleştiriliyordu. *Fransa'da İç Savaş* için yazma denemelerinde Marx, sonradan daha ayrıntılı bir biçimde ele alacağı şu tezi dile getiriyordu: "Bu yenileştirme işi", diyordu, "geleneksel çıkarlar ve sınıf bencilliklerinin diren-
meleriyle durmadan yavaşlatılıp engellenecektir."³⁵

Proletarya diktatörlüğünün ana örneği olarak Komün'ün Marx, "emeğin iktisadi kurtuluşunu sağlayan" siyasal biçim olduğunu belir-
tiyordu.

Şöyle yazıyordu Marx: "İşçi sınıfı Komün'den mucizeler bek-
lemiyordu. İşçi sınıfının halk kararnamesiyle uygulanacak hazırlop
ütopyaları yoktur. İşçi sınıfı kendi öz kurtuluşunu ve bu kurtuluşla
birlikte güncel toplumun kendi iktisadi gelişmesiyle karşı konmaz bir
biçimde yöneldiği o daha yüksek yaşam biçimini gerçekleştirmek için
uzun savaşimlardan, koşulları ve insanları baştan başa dönüştürecek
tüm bir tarihsel süreçler dizisinden geçmek zorunda olduğunu bili-
yor."³⁶ Bakunincilerin ve Blanquicilerin istenççiliğinin tersine
Komün deneyimi, toplumun iktisadi ve toplumsal dönüşümlerini
yalnız kararname ile "buyurmanın" akıl almaz bir şey olduğunu bir
kez daha gösteriyordu. Bu dönüşümler nesnel ve uzun bir evrimi yan-
sıtıyor, iktisadi alanda olduğu kadar bireylerin bilincinde de değişik-
likler içeriyorlardı. *Alman İdeolojisi*'nde Marx ve Engels, sosya-

list-devrimin bireylerde, sosyalist devrimin yaratıcılarının kendinde bir değişim anlamına geleceğini genel bir biçim altında sezinler gibi oluyorlardı. Paris Komünü'nden sonra bu olayı daha bir derinliğine irdelenecek ve onu öznel etkenin, yeni toplumun kurulmasında bilinçli etkinliğin rolü üzerindeki genel teze bağlayacaklardı. Bakunin'in *Devlet ve Anarşi*'sinden yapılan özet, *Fransa'da İç Savaş* ile *Gotha Programının Eleştirisi* arasında bir küçük zincir baklasıydı. Bu yapıtta Marx ve Engels'in proletarya diktatörlüğünün zorunluluğu üzerindeki düşüncelerinin evrimi izleniyordu. Bakunin'in, "egemen sınıf olarak örgütlenmiş" proletarya ne anlama geliyor sorusuna Marx, şu yanıtı veriyordu: "Öteki sınıflar ve özellikle kapitalist sınıf var olduğu sürece, proletarya kapitalist sınıfa karşı savaşım verdiği sürece (çünkü proletaryanın iktidara geçmesiyle düşmanları ortadan kaybolmaz, toplumun eski örgütlenmesi yitip gitmez), zor önlemleri, yani hükümet önlemleri uygulaması gerekir; eğer proletaryanın kendisi henüz bir sınıf olarak kalır ve sınıf savaşımı ile sınıfların varoluşuna yol açan iktisadi koşullar ortadan kalkmazlarsa, onların zorla ortadan kaldırılmaları ya da dönüştürülmeleri ve dönüşüm süreçlerinin güç kullanılarak hızlandırılması gerekir."³⁷

"Eski toplumu yıkıp ortadan kaldırma savaşımı boyunca proletarya henüz eski toplum temelinde etkinlik gösterdiği ve hareketine az ya da çok bu topluma karşılık düşen siyasal biçimler verdiği için, diye sürdürür Marx, bu savaşım döneminde henüz kesin örgütlenmesine erişmemiştir ve kurtuluşu için daha sonra bir yana bırakılacak araçlardan yararlanır..."³⁸

Kapitalizmden sosyalizme geçiş döneminde proletarya diktatörlüğünün görevleri üzerine çok daha açık bir tanımdı bu.

Gotha Programının Eleştirisi'nde Marx'ın, bu görevlerin klasik bir formülünü verdiği biliniyor. "Kapitalist toplum ile komünist toplum arasında, diye yazıyordu Marx bu ünlü eleştiride, kapitalist toplumdan komünist topluma devrimci dönüşüm dönemi yer alır. Bu devrimci dönüşüm dönemine siyasal bir geçiş dönemi karşılık düşer ve bu siyasal geçiş döneminde de devlet, *proletaryanın devrimci diktatörlüğünden* başka bir şey olamaz."³⁹

Bilimsel komünizm teorisinin Komün çözümlemesi ile bağlantılı olarak Marx ve Engels tarafından geliştirilip belirginleştirilen temel sorunlarından birinin başlıca yönlerinden biri de devletin evrimi içinde proletarya diktatörlüğünün tarihsel yeriyle ilgiliydi. Marx ve Engels işçi sınıfı diktatörlüğünün artık “gerçek anlamda” bir devlet olmadığını her zaman belirtiyorlardı.⁴⁰ Komün’ün muzaffer proletarya tarafından yaratılan bir devlet biçimi olduğunu ortaya koyan, proletarya diktatörlüğü *devletin* zorunluluğunu açıklayan Marx ve Engels, aynı zamanda bu devlet biçiminin devletin sönme başlangıcını simgelediğini de belirtiyorlardı. *Fransa’da İş Savaşı*, için yazma denemelerinde Marx, Komün’ün girişimleri ile devlet iktidarının evrim tarihi ve bu evrimin diyalektiği üzerindeki bir çözümlemeden kaynaklanan çok önemli genelleştirmelere girişiyordu. Komün’ün “*devletin* kendisine, toplumun bu doğaüstü düşüşüne karşı bir devrim olduğunu, kendi öz toplumsal yaşamının halk tarafından ve halk için geri alınması olduğunu” yazıyordu.⁴¹ Ve biraz ileride de şöyle ekliyordu: “*Komün*, toplumu egemenlik ve boyunduruk altına alacak yerde onun canlı gücü durumuna gelen devlet iktidarının toplum tarafından geri alınmasıdır. Halk yığınlarının kendileri tarafından geri alınması... onların toplumsal kurtuluşunun... yapay toplum gücünün yerine geçen siyasal biçimidir.”⁴²

Proletarya diktatörlüğünün devletin sönmesini simgeleyen doğal süreç içinde bir evre oluşturduğu düşüncesi Marx ve Engels tarafından başka yapıtlarda da birçok kez dile getiriliyordu. Böylece 1872’de Marx ve Engels, *Enternasyonal’de Düşsel Bölünmeler* başlıklı yapıtta, Bakunincilerle polemğin harareti içinde, “...proleter hareketin ereğine, sınıfların kaldırılmasına bir kez erişildikten sonra, büyük üretici çoğunluğu çok küçük bir sömürücü azınlığın boyunduruğu altında tutmaya yarayan devlet iktidarı ortadan kalkar ve hükümet işlevleri basit yönetsel işlevler durumuna dönüşür” diye yazıyorlardı.⁴³

Otorite Üzerine başlıklı ve iyi bilinen bir yapıtında Engels, anarşistleri suçlayarak şöyle diyordu: “Eğer özerklikçiler gelecekteki toplumsal örgütlenmenin otoriteyi yalnızca üretim koşullarının onu kaçınılmaz bir duruma getirecekleri sınırlar içine indirgeyeceklerini

söylemekle yetinselerdi, sorun kalmazdı... Anti-otoriterler neden siyasal otoriteye karşı, devlete karşı cephe almakla yetinmiyorlar? Siyasal devletin ve onunla birlikte siyasal otoritenin gelecekteki toplumsal devrim sonucu ortadan kaybolacakları, kamu görevlerinin siyasal niteliklerini yitirecekleri ve gerçek toplumsal çıkarları koruyan basit yönetsel görevler durumuna dönüşecekleri konusunda bütün sosyalistler aynı düşüncededirler.”⁴⁴

Geleceğin toplumundaki yönetsel ve iktisadi işlevlerin zorunluluğunun artan toplumsal üretim koşulları tarafından, artan toplumsal üretim gereksinimleri tarafından belirleneceği düşüncesinin bu yapıtta açıkça dile getirildiğine dikkat etmek gerekiyordu. Aynı zamanda Engels, geleceğin toplumunda bu kamusal işlevlerin tamamıyla değişeceklerini (artık geçiş dönemi değil ama çoktan oluşmuş yeni komünist toplum söz konusuydu) ve artık siyasal işlevler olmayacaklarını da belirtiyordu.

Anti-Dühring'te Engels, devlet konusundaki bazı düşünceleri sentezleştirerek, şöyle yazıyordu: “Devletin gerçekten tüm toplumun temsilcisi olarak görüldüğü ilk eylem, –üretim araçlarına toplum adına el konması– aynı zamanda onun devlete özgü son eylemidir de. Devlet erkliliğinin toplumsal ilişkilere karışması, bir alandan sonra bir başkasında gereksiz duruma gelir ve sonra da kendiliğinden uykuya dalar... Devlet ‘ilga’ edilmez, *söner*.”⁴⁵

Bütün bunlar, Komün konusunda onun “gerçek anlamda” bir devlet olmadığını yazdıkları zaman Marx ve Engels’in ne düşündüklerini açıkça gösteriyordu. Burjuvazinin çeşitli sınıfsal egemenlik biçimleri dâhil, kendisine öngelen bütün devlet oluşumlarının tersine Komün, ulusun azınlığının değil ama çoğunluğunun çıkarlarını savunan tarihin ilk devleti, kendisini belirleyen toplumsal düzenin gelişmesiyle birlikte evrildiği ölçüde bastırıcı, salt zorlayıcı işlevleri –temel bir öge– ortadan kalkacak olan bir devletti. Devletin bir başka yönü, ekonominin çekilip çevrilmesi yönü de artan bir önem kazanıyordu. Komün’den sonra Marx ve Engels, belli bir toplumun ortak çıkarlarını, onun kamusal işlevlerini dile getiren bu yöne doğallıkla daha çok ilgi gösteriyorlardı.

Proletarya diktatörlüğü devletine gelince Marx ve Engels, sınıfsız toplumu kurma aracı olduğu için bu devletin kendi öz sönmesini zorunlu kılan değişikliklerin konusu olduğunu ortaya koyuyorlardı. Ama birçok kez bunun karmaşık ve uzun soluklu bir süreç olduğunu, toplumun kendi kendisini yönetecek kadar olgunlaşması gerektiğini de belirtiyorlardı. Devletin sönmesi , anarşinin egemenliği anlamına da gelmiyordu. Devletin iktisadi işlevlerini inceleyen Marx ve Engels, bu işlevlerin gitgide daha çok önem kazanmaya aday olduklarını anlıyorlardı. Üretimi çekip çevirmek eş güdümlmek ve planlamak zorunluluğu ortadan kalkmayacaktı; toplum geliştikçe, toplumsal yapısı değişikliğe uğradıkça, yığınların komünist bilinci arttıkça, bu işlevlerin yalnız nitelik ve biçimleri değişecekti. İşte bu nedenledir ki Marx, “sınıf egemenliği ortadan kalkacağı zaman, artık güncel siyasal anlamda devlet olmayacaktır”⁴⁶ diye yazıyor ve Engels, “kişilerin hükümetinin yerini şeylerin idaresi ve üretim işlemlerinin yönetimine bırakacağını”⁴⁷ belirtiyordu. Onlara göre komünizm, üretimin durmadan karmaşıklaşan yönetiminin kamusal bir nitelik kazanacağı yüksek derecede örgütlenmiş bir toplum olacaktı. Marx ve Engels, gerçekliğin derin bir incelemesine girişerek açıkladıkları bu evrimin ayrıntılarına girmiyorlardı. Dönemlerinin koşulları yüzünden, bu evrimin somut biçimlerini ayrıntılı olarak saptamak istemenin ütopyacı bir yönelim olacağını düşünüyorlardı. Bundan ötürü Marx, *Gotha Programının Eleştirisi*’nde, devletin geleceğini ve sönümlenme sürecini irdelerken, komünist toplumun gelecekteki devletinin genel bir formülüyle yetindi.⁴⁸

Marx ve Engels’in devletin sönmesi ve bunun diyalektiği üzerindeki düşünceleri daha sonra Lenin tarafından geliştirilecekti.

Komün’ün özelliğini irdelemekle birlikte Marx, burjuva parlamentarizmini, burjuva parlamentarizm kuramlarının sözüm ona demokratik niteliğini, tüm halkın gereksinim ve özlemlerini yansıtmaya yeteneksizliğini, proleter iktidarın siyasal biçimi olarak geçersizliğini eleştirmekten de geri kalmıyordu. Komün’ü Marx, parlamentonun gerçekte denetimsiz ve zengin bir sömürücüler katmanına bağımlı, tam yetkili bir yürütme gücüne boyun eğen boş bir görüşme odası-

dan başka bir şey olmadığı burjuva parlamenter devletin karşıtı olarak gösteriyordu. Marx, Komün'ün "parlamenter bir örgüt değil ama aynı zamanda hem yürütmeci hem de yasamacı, etkin bir örgüt" olduğunu belirtiyordu.⁴⁹ Toplumu dönüştürmeyi amaçlayan büyük devrimci görevlerin gerçekleştirilmesini, ancak yasama ve yürütme gücünü birleştiren ve tüm seçmenler karşısında sorumlu bu tür bir örgüt sağlayacak yetenekteydi. Marx'ın düşüncelerini özetleyen Lenin, şöyle yazıyordu: "Burjuva toplumun iliklerine dek çürümüş, satılık parlamenterizmi yerine Komün, düşünce özgürlüğü ve tartışmanın yutturmaca halinde yozlaşmadığı organları geçirir. Bu organlarda düşünce özgürlüğü ve tartışma yutturmaca halinde yozlaşmaz, çünkü parlamenterler kendileri çalışmak, yasalarını kendileri uygulamak, bu yasaların etkilerini kendileri denetlemek, bunlar üzerine seçmenlerine karşı doğrudan doğruya kendileri yanıt vermek zorundadırlar."⁵⁰

Komün Marx'a, proletarya diktatörlüğünün demokratik niteliğini somut olarak ve yalnızca teorik düzeyde kalmayacak bir biçimde ortaya koymak olanağını veriyor, proletarya diktatörlüğünün gerçeklikte, yeni siyasal biçimler içinde, ne olduğunu gösteren somut, canlı bir gereç sağlıyordu. Marx bileşimi bakımından Komün'ün, geniş emekçi katmanları temsil ettiğini, Paris emekçilerinin gözbebeği olduğunu belirtiyordu. Komün organları "işçilerden ya da işçi sınıfının tanınmış temsilcilerinden" bileşiyordu.⁵¹ Memurların, işçinin ücretini geçmeyen ödenekleri, seçmenler karşısındaki sorumlulukları, yalıtık bir bürokratik kastın ortaya çıkmasını olanaksız bir duruma getiriyor ve devlet aygıtının işleyişi bakımından yeni koşullar yaratıyordu. Komün'ün organları –komisyonlar, halk milisinin silahlı kuvvetleri, mahkemeler– geniş halk yığınlarına dayanıyorlardı ve geniş halk yığınlarının desteği, büyük ya da küçük tüm sorunların çözümüne katılımları olmaksızın güçsüz kalırlardı. Demek ki herhangi bir burjuva devlet biçiminde diktatle hükümetten uzak tutulan bu aynı yığınlar, şimdi kendi çıkarlarına göre ve kendi inisiyatifleriyle işleyen bir hükümet ve bir yönetim sistemine sahip bulunuyorlardı. Komün yönetiminde halk, en başta da işçi sınıfı, yalnızca yasa gereği değil ama gerçekte de kendi öz yazgısının efendisi, egemen iktidarın öznesi durumuna geldi.

Marx ayrıca bu yeni kurumların, yaşamın ortaya çıkardığı sorunları çözmek ereğiyle yığınların devrimci inisiyatifi ve yaratıcı etkinlikleri sayesinde kurulduklarını da gösteriyordu. Ve her ne kadar komüncüler, eylemlerini doğrulamak için bazen eski yasa ve gelenekleri ileri sürüyor olsalar da, gerçekte yeni iktidar ve kurumları, devrimci halkın otorite ve gücüne dayanarak, bu eski yasa ve geleneklere aldırıyorlardı.

Bu yeni tezler, Komün'ün gösterdiği etkinliğin titiz bir çözümlemesine dayanarak, büyük bir ustalıkla bu halk iktidarının burjuva devletin sömürücü doğasına ne kadar aykırı olduğunu ortaya koymasını bilen Marx tarafından geliştiriliyorlardı.

Komün'ün etkinliğinin Bonapartçı hükümet ve "ulusal savunma" hükümetinin etkinlikleriyle somut ve doğrudan karşılaştırılması, proletaryanın sınıf egemenliğinin Fransa'nın ulusal çıkarlarına uygun düştüğünü açıkça gösteriyordu. 18 Mart devrimi konusunda Marx, "bu devrimin işçi sınıfının... hatta Paris orta sınıfının büyük bölümü... tarafından bile, toplumsal girişkenliğe yetenekli tek sınıf olarak tanındığı ilk devrim olduğunu" yazıyordu.⁵² Ve biraz ileride de şöyle ekliyordu "Komün köylülere: 'Bizim zaferimiz sizin tek umarınızdır' derken, yerden göğe kadar haklıydı."⁵³

Marx, Bonapartçı hükümetin, ardından Thiers Hükümeti'nin ulusal çıkarlara ihanet ettiklerini ve Fransa'yı derin bir bunalımın içine attıklarını gösterdi. 18 Mart devrimi, bu bunalıma bir çare bulma girişimiydi. İlk kez olarak proletarya, yalnız ulusun yazgısından sorumlu olduğunu sezmekle kalmıyor ama bu sorumluluğu üstleniyordu da. Sınıfların durum, gerçek ilişki ve konumlarını belirleyen Marx, şöyle yazıyordu: "Paris'in Prusyalı saldırganı karşı kazandığı bir zafer, Fransız işçinin Fransız kapitaliste ve onun devlet asalaklarına karşı kazandığı bir zafer demektir. Ulusal görev ile sınıfsal çıkar arasındaki bu çatışmada Ulusal savunma hükümeti bir an bile duraksamadı ve bir Ulusal ihanet hükümeti durumuna dönüştü."⁵⁴ Durum, proletaryanın sınıfsal çıkarlarının ulusal görevlerle örtüştüğünü son derece açık bir biçimde gösteriyordu. Bu diyalektik birlik, Marx'a göre Komün'ün en belirtici özelliklerinden biriydi.

Marx demek ki bir işçi sınıfı hükümetinin, ulusun kurtuluş koşulu olduğunu ve öte yandan “işçi sınıfı hükümetinin, ancak kendi *öz kurtuluşu* için çalışırsa ...ulusal bir görevi yerine getirebileceğini”⁵⁵ belirtiyordu. Somut durumun çözümlenmesinden çıkarılan bu tez, genel bir değer taşıyordu ve proletaryanın hegemonyası öğretisine yeni bir katkı oluştuyordu. Devrimci bir bunalım sırasında proletaryanın tüm ulus çıkarlarının temsilcisi olarak gördüğü işlev, daha sonra sınıfsal egemenliğinin, devletin belirtici özelliği durumuna geliyordu. Marx, Komün döneminde işçilerin, ülkeyi kendi çıkarları ve tüm ulusun çıkarları için yönetmek üzere, hükümet etmek ayrıcalığına ilk kez olarak kastettiklerini belirtiyordu. Komün’ün sınıfsal niteliğinin, proletarya diktatörlüğünün özelliğinin anlaşılması, devrimin önderi olarak proletaryanın işlevinin anlaşılmasına bağlıydı. Bu fikir Marx ve Engels tarafından, durumun ve işçi sınıfının kapitalist toplumdaki rolünün, devrimci süreç içindeki yerinin çözümlenmesinden çıkan bir fikir olarak daha önce de dile getirilmişti. Paris Komünü, işçi sınıfının devrimdeki yönetici işlevi üzerindeki tezin doğruluğunu ortaya koydu. *Fransa’da İç Savaş*’ta Marx, Sovyetler iktidarı döneminden sonra dolaylı ya da dolaysız sonuçları görülen bir başka temel konu üzerinde, Komün’ün uluslararası niteliği üzerinde de duruyordu. Salt Fransız bir bağlamda doğmuş olmasına rağmen, ancak Paris ölçüsündeki somut görevleri yerine getirmek zorunda olan Komün, gene de uluslararası bir nitelik taşıyordu, çünkü dünya çapında tarihsel öneme sahip soylu bir işe, emeğin kurtuluşuna giriyordu. Böylece Komün, “hem kendisi hem de insanlık için”⁵⁶ çalışıyordu.

Komün’ün etkinliğinin incelenmesi Marx’a, “Öyleyse Komün, Fransız toplumunun tüm sağlıklı öğelerinin gerçek temsilcisi ve dolaşısıyla gerçek ulusal hükümet olduğu kadar, aynı zamanda bir işçi hükümeti ve böylece emeğin kurtuluşunun gözü pek bir savunucusu olarak, sözcüğün gerçek anlamında uluslararası bir hükümetti de”⁵⁷ sonucunu çıkarma olanağını sağlıyordu. Tarihte ilk kez olarak gerçekten ulusal bir hükümet, aynı zamanda uluslararası bir göreve de girişerek, kendi ulusal sorunlarını çözüyor, tüm dünya proletaryasının temsilcisi gibi davranıyordu.

Komün'ü proletarya diktatörlüğünün ana örneği olarak gören Marx ve Engels, proleter devletin ulusal ölçekte örgütlenmek zorunda olduğunu, merkeziyetçilik ve yerel özerkliği içermesinin gerektiğini belirtiyorlardı.

Merkeziyetçilik ile federalizm arasındaki ilişkiler sorunu, XIX. yüzyılın ilk üçte ikisi boyunca tartışmaların en önemli konusunu oluşturuyordu. Federalist düşünceler 1789 Fransız devriminden sonra, Almanya ve İtalya'nın birleşmesinin yol açtığı ve yarım yüzyılı aşkın bir zaman boyunca kafaları kurcalayıp duran en yakıcı sorunların izinde geniş bir yaygınlık kazanmışlardı. Bu düşünceler birbirini pek tutmayan düşüncelerdi ve kendilerine yol açan çeşitli toplumsal ve ideolojik etkenleri yansıtıyorlardı. Bazıları, jakoben diktatörlüğüne karşı bir tepki oldukları için, gerici bir ayrımcık (nüans) taşıyordu. Ama genel olarak bu düşüncelerin çoğu, küçük burjuva devrimcilerin düşünceleriydi. Kapitalist gelişmenin merkezleştirici gücüne karşı küçük burjuva bir protesto olarak birinci ve ikinci İmparatorluğun bir merkeze bağlı siyasetine doğal bir tepki niteliğiyle ortaya çıkıyorlardı. Birçok küçük burjuva ideolog için federalist bir rejim, onlara göre bireyin özgürlük ve bağımsızlığını güvence altına almaya en elverişli rejim olduğu için, demokrasiyi simgeliyordu. Marx ve Engels'in bu ütopyacı teoriler karşısındaki tutumu ve özellikle Almanya'nın birleşmesi dolayısıyla benimsedikleri davranış biliniyor.

Özyönetimi belli bir merkeziyetçilikle bileştirmek de Komün'ün karşısına çıkan bir sorundu.

Çağdaşlarından çoğunun Komün'ü, salt federalist bir ayaklanma olarak yorumladıkları biliniyor; özellikle Bakuninciler onu, her şeyden önce kendi aşırılıkçı bir federalizm kavramlarının bürünümü ve doğrulanması olarak görüyorlardı.⁵⁸ Komün üzerine bu yargının anlamdan yoksun olduğu söylenemezdi. Ancak bu yargı, görüşlerin yüzeysel niteliğini, yeni görüngüler ve gelişme eğilimlerini eski basmakalıp ve beylik düşüncelerle örtüştürmek isteğini açıkça ortaya koyuyordu. Komün'ün özelliğini yeni bir biçimde açıklamak başarısını yalnız Marx gösterdi. Daha *Fransa'da İç Savaş*'ın yazma denemelerinde Marx, Komün'ün İngiliz türü, yani *burjuva* bir özyönetim

olmadığını belirtti. Birinci yazma denemesinde şöyle yazıyordu: "Söz konusu olan şey kentlerin, kaplumbağa çorbası tiryakisi belediye yargıçları tarafından, düzenbaz ruhani meclisler tarafından ve acımasız 'work-houses' yöneticileri tarafından özerk yönetimi değil. Söz konusu olan şey kontlukların dolu keseli ve boş kafalı büyük toprak sahipleri tarafından özerk yönetimi değil. Söz konusu olan şey 'Great Unpaid'lerin adli tiksiniçliği değil. Söz konusu olan şey ülkenin oligarşik bir kulüp aracılığı ile ve *Times* gazetesinin yayılması sayesinde özerk hükümeti değil. Söz konusu olan şey kendi -için ve kendi-başına hareket eden halk."⁵⁹ Burada Marx'ın sınıfsal nitelikleri bakımından toplumsal görüngüleri nasıl çözümlediği açıkça belli oluyor. *Fransa'da İç Savaş*'ta Marx, "Komün ve devlet iktidarı karşıtlığının, haksız yere aşırı merkezîyetçiliğe karşı eski savaşımın aşırı bir biçimi olarak görüldüğünü" belirtiyordu.⁶⁰ Marx Komün'ün eski *aşırı* bürokratik merkezîyetçiliğin olumsuzlaması olduğunu yadsımıyordu. Ve bu konuda, Komün'ün sınıfsal niteliğini ortaya çıkaran Marx, bunun genel olarak devletin sönmesine doğru atılan ilk adım olduğunu açıklıyordu. Belirgin bir sınıf çözümlemesi ve devletin gelişme (ve sönümlenme) yasalarının bulgulanması Marx'a, aynı zamanda yeni görüngünün içerik ve biçimini de ortaya koymak olanağını sağlıyordu. Marx, Komün'ün, "Fransa'nın Fransız toplumu dışında var olan bu biçimsel birliği yerine, Fransız toplumun komünal örgütlenmeden doğan siyasal birliğini geçirmeye" giriştiğini yazıyordu.⁶¹ Bir başka deyişle, proletaryanın sınıfsal egemenliği, ulusun tepeden tırnağa yeni bir temel üzerindeki birliğine yol açıyordu. Proletarya diktatörlüğü devleti, yerel özyönetim ve yığınların etkinliğine dayanan yeni bir merkezîyetçilik türüydü. *Fransa'da İç Savaş*'ta bu düşünce açıkça dile getiriliyordu: "Ulusun birliği bozulmayacak, tam tersine, Komün anayasasıyla örgütlenecekti. Bu birlik, onun bürünümü olduğunu ileri sürmekle birlikte, gerçekte ulusun asalak bir uru olmasına rağmen, ulustan bağımsız ve onun üzerinde yer almak isteyen devlet iktidarının ortadan kaldırılmasıyla bir gerçeklik durumuna gelecekti"⁶².

Komün deneyimini gelecekteki proletarya diktatörlüğü toplumunun olası örgütlenmesi bakımından çözümleyen Marx, bunun yalnız-

ca eski merkezîyetçiliğin olumsuzlanması olmadığını gösterdi. Şöyle yazıyordu: "Paris Komünü elbette Fransa'nın bütün büyük sanayi merkezlerine örnek hizmeti görecekti. Komün rejimi Paris'te ve ikincil merkezlerde bir kez yerleştikten sonra, eski merkezi hükümet yerini taşra illerinde de üreticilerin kendileri tarafından yönetilmesine bırakacaktı."⁶⁵

Komün'ün bir "ulusal örgütlenme" planı hazırlayacak zamanı olmadı; yalnız kendisine benzer bir şeyin "...en küçük kırsal yerleşme merkezlerinin bile siyasal biçimi" olması gerektiğini ortaya koydu.⁶⁴ Ama Parislilerin deneyimi merkezîyetçilik ve ulusal birlik zorunluluğunun tersini göstermiyordu. Komün'ün yerel inisiyatif ile belli bir merkezîyetçiliği en çok birleştirme olanağı sağlayan biçimleri aramaktan başka bir yapacağı yoktu. O yolu ulusun birliğinin, tüm halkın çıkarına modern üretim ve kamusal işlevlerin demokratik yoldan yerine getirilme gereksinimlerine uygun düşen demokratik bir örgütlenmesine açıyordu. Bu sorunu daha somut olarak ve ayrıntılı bir biçimde çözmek olanağını Marx'a, daha sonra yalnızca tarihsel deneyim sağlayacaktı.

Bu vesileyle bu sorun üzerindeki vargıları için ilk öncüller hizmetini Marx'a, yalnızca Komün deneyiminin değil ama iktisadi araştırma sonuçlarının, en başta da gelecekteki toplumda planlı bir üretim zorunluluğu anlayışının sağladığını belirtmek gerekiyor. Marx merkezîyetçiliği iktisadi gelişme gereksinimlerine, proleter devletin "ulusal ve uluslararası düzeyde bu biçimlerin (toplumsal üretim biçimlerinin) uyumlu eşgüdümüne"⁶⁵ yolaçacak artan bir iktisadi etkinlik gereksinimlerine bağlıyordu. Ekonominin gelişmesi bakımından bu merkezîyetçilik zorunluluğu, Engels'in *Otorite Üzerine* başlıklı makalesinde de parlak bir biçimde açıklanıyordu.

Geleceğin ulusal ölçekteki 'proleter devletin örgütlenme sorunları' konusu'nda Marx, hem çok ilginç hem de çok güncel bir düşünce ileri sürdü. Şöyle yazıyordu: "Büyük devletlerin birliği, başlangıçta zor yoluyla kurulmasına rağmen, şimdi güçlü bir toplumsal üretim etkeni durumuna geldi."⁶⁶ Engels'in Almanya tarihi üzerindeki notlarında da, daha kapalı bir biçimde de olsa, benzer düşüncelerle karşılaşılması ilginçtir.⁶⁷

Ekonomi üzerinde ikincil, üst yapısal etkenler tarafından yapılan geriye yönelik (*retroactive*) etki üzerine burada belirtilen ve sonradan derinliğine geliştirilen tezden başka, ulusal üretimin güçlü bir gelişme etkeni olarak Marx'ın ulusal birliğe atfettiği önemli rol üzerinde de durmak gerekiyordu. Bu etken, diyordu Marx, geleceğin toplumunda da önemini koruyacaktır. Dahası, bu önem artacaktı, çünkü proleter devrimden sonra büyük makineli üretim durmadan gelişecekti.

Marx'ın Komün deneyimine dayanan birçok büyük sentezi, sınıflar savaşımının geliştiği ve proleter hareketin deneyim birikimi arttığı ölçüde özel bir anlam ve yeni bir yankılanma kazanacaktı. Marx ve Engels'in Komün'e ilişkin yapıtlarının, devlet ve devrim teorisini geliştirirken Lenin için ne büyük bir önem taşıdıkları biliniyor. Marx ve Engels'in yapıtlarını Lenin'in yeni tarihsel koşulların ışığında çözümlemesi, *Fransa'da İç Savaş*, *Gotha Programının Eleştirisi*, *Konut Sorunu* vb. gibi yapıtların büyük ideolojik zenginliğini değerlendiriyordu.

Marx'ın görüşlerinin genişliği, sonradan Marksistler tarafından özellikle Rusya'daki 1905-1907 ve 1917 devrimlerinin ışığında tamamen gerçekleştirilen önemli tezleri tohum halinde içeren birçok öğenin ortaya konması olanağını sağlıyordu. Böylece, devrimci hükümet olarak Ulusal Muhafız MK'sının etkinliği⁶⁸ ile Komün'ün etkinliğini çözümledikten sonra Marx, bu iki iktidar biçiminin de gerçekte proletarya diktatörlüğünün, yeni tipte bir devletin bürünümü olduklarını gösteriyordu. O halde Marx, çeşitli proletarya diktatörlüğü biçimlerinin olanaklı olduğunu saptıyordu. Marx'ın çözümlemesinden çıktığı gibi bu biçimler, savaşımaları içinde yığınların kendileri tarafından yaratılıyor, bir yandan bu savaşımın gereksinimleri, öte yandan bazı tarihsel gelenekler ve durumun özgüllüğü tarafından koşullandırılıyorlardı.

Bir olguyu daha belirtmek gerekiyor: Ulusal Muhafız MK'sı, yönetici sınıfların karşıdevrimci komplo ve dış düşmanla suç ortaklıklarına karşılık vermesi gereken örgüt olarak, devrimci durumun gelişmesi sırasında, 18 Mart devriminden önce kurulmuştu; devrim-

den sonra M.K, geçici hükümet işlevlerini üstlendi. Öyleyse yeni iktidar organlarının, devrimci bir bunalım sırasında yığınların kendileri tarafından devrimden de önce kuruldukları saptanıyordu. Marx da Engels de, verili durum içinde, MK'nın hükümet işlevlerini sürdürmesi gerektiğini, Komün seçimlerinin mevsimsiz olduğunu düşünüyorlardı.

Komün'ün ana örneğini oluşturduğu yeni, tarihsel olarak yüksek tipte devletin özelliklerini ortaya çıkaran Marx, bu devletin ancak yığınların *bilinçli* etkinliği sayesinde işleyebileceğini açıklıkla gösteriyordu. Komün'ün büyük ve yıkımına yol açan yetersizliklerinden biri, yığınların *kendiliğinden* etkinliği gereğince davranmasıydı. Enternasyonal yılları boyunca görüşlerinden çoğunu bir yana bırakan Komün önderleri, –başlıcaları Blanquiciler ve Proudhoncular– genel olarak gerçek bilimsel teoriyi özümlememişlerdi, hareketin temel görevlerini ve bu görevleri gerçekleştirme araçlarını anlamıyorlardı. Sonradan Engels, “asıl şaşılacak şeyin, Blanquici ve Proudhonculardan oluşan Komün tarafından gene de yapılmış olan birçok doğru şey”⁶⁹ olduğunu belirtecekti. Somut sorunlarla boğuşmak zorunda kalan Komün, yöneticilerinin teorilerinin tersine davranıyordu.⁷⁰ O yalnız bilimsel teorinin doğruluk ve canlılığını değil ama bilinçli bir etkinliğin zorunluluğunu da doğruluyordu. Komün'ün düştüğü yanılgılar ve Komün'ün tarihi, anarşist ve reformistlerin kendiliğindenlik karşısındaki secdeye varmaları aleyhinde, yalnızca yığınların devrimci içgüdüsüne dayanan umut aleyhinde tanıklık ediyordu. Proletaryanın iktidarını yerleştirmek için, toplumu yeniden örgütlemeyi amaçlayan büyük olumlu çalışmayı gerçekleştirmek için tek başına devrimci coşkunluk yetmiyordu, yığınları “yönetmesini bilmek” de gerekiyordu. Komün Marx ve Engels'in sosyalist devrim ve komünist toplumun kuruluş sürecinde bilincin artan rolü ve partinin bu süreçteki işlevi üzerindeki düşüncelerini büyük ölçüde doğruladı. Derinleştirilmiş bir teorik çalışmanın, işçi sınıfının bilimsel teoriyle donanmış bir siyasal partisinin ne büyük bir önem taşıdığı görülüyordu. Bu olmadıkça proletaryanın eski sömürü dünyasının güçlerine karşı az da olsa kalımlı bir zaferi olanaklı değildi. Komün'ün ilk ve en önemli *pratik*

dersi buydu. Parisli işçilerin kahramanlara özgü “cennete baskın yapmak” girişiminden sonra, bu tür partiler kurmak için savaşım, uluslararası işçi hareketinin en önemli ve güncel görevi durumuna geldi.

DİPNOTLAR

1. V. Lénine, *OEuvres*, c.15, sf. 312 (“İki mektup konusunda”).
2. Karl Marx, *Fransa’da İş Savaş* içinde, Sol Yayınları, Ankara 1991 ikinci baskı, sf. 146-147.
3. Bu ikinci yazma denemesi, bütün olarak korunamadı. Her iki yazma denemesi için de şu derlemeye bakınız: Marx-Engels-Lenin, *Paris Komünü Üzerine*, Sol Yayınları, Ankara 1977, “Birinci yazma denemesi”, sf. 136-237; “İkinci yazma denemesi”, sf. 238-288.
4. Lenin, *Devlet ve İhtilal*, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 1994, sekizinci baskı, sf. 56-57. Lenin ancak ölümünden sonra yayımlanan söz konusu taslakları okuyup öğrenemezdi.
5. Karl Marx, *Fransa’da İş Savaş*, agy., sf. 59-60.
6. Lenin, *Devlet ve İhtilal*, agy., sf. 115-116.
7. Lenin, *Devlet ve İhtilal*, agy., sf. 46.
8. Türkçe bir çeviri için bkz. *Komünist Manifesto*, agy., sf. 20.
9. Marx, Komün’ün, gerçekte Ulusal Muhafız MK’sının girişimlerini onaylayan ilk kararnamelerine dayanıyordu: Sürekli ordunun kaldırılması (19 Mart tarihli kararname); Kilise ve devletin ayrılması; Memurların alacakları ücret üzerine kararname; Gelir üzerine tek verginin kabulü; Zorunlu genel eğitim üzerine kararname.
10. Karl Marx, *Fransa’da İş Savaş*, agy., sf. 146.
11. Lenin, *Devlet ve İhtilal*, agy., sf. 48.
12. Marx-Engels-Lenin, *Paris Komünü Üzerine*, agy., sf. 167.
13. Karl Marx, *Fransa’da İş Savaş*, agy., sf. 48.
14. Marx-Engels-Lenin, *Paris Komünü Üzerine*, agy., sf. 199.
15. Marx-Engels-Lenin, *Paris Komünü Üzerine*, agy., sf. 198.
16. Marx-Engels-Lenin, *Paris Komünü Üzerine*, agy., sf. 196.
17. Marx-Engels-Lenin, *Paris Komünü Üzerine* agy., sf. 201.
18. Marx-Engels-Lenin, *Paris Komünü Üzerine*, agy., sf. 168.
19. Karl Marx, *Fransa’da İş Savaş*, agy., sf. 55.
20. Karl Marx, *Fransa’da İş Savaş*, agy. sf. 55-56.
21. Marx-Engels-Lenin, *Anarşizm ve Anarko-Sendikalizm*, Sol Yayınları, Ankara 1979, birinci baskı, sf. 185.
22. K. Marx-F. Engels, *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*, Sol Yayınları, Ankara 1989, üçüncü baskı, sf. 51-60. Bu tezler Lenin tarafından çok beğen-

niliyordur (Lenin, *Devlet ve İhtilal*, agy., sf. 73-74).

23. K. Marx-F. Engels, *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*, agy. sf. 40.
24. Karl Marx, *Fransa'da İç Savaş* içinde, agy., sf. 19.
25. Karl Marx, *Fransa'da İç Savaş*, agy., sf. 81.
26. Marx-Engels-Lenin, *Paris Komünü Üzerine* içinde, agy. sf. 269-270.
27. Karl Marx, *Fransa'da İç Savaş*, agy., sf. 59.
28. Bkz. V. Lenin, *Tüm Yapıtlar*, c. 33, sf. 225 (Rusça baskı).
29. Marx-Engels-Lenin, *Paris Komünü üzerine*, agy., sf. 200-201.
30. Karl Marx, *Fransa'da İç Savaş*, agy., sf. 61. *Fransa'da İç Savaş'tan* 20 yıl sonra yazılan son yapıtlarından birinde Engels, şöyle yazıyordu: "Paris Komünü'ne bakın. Paris Komünü, proletarya diktatörlüğüydü". (Karl Marx, *Fransa'da İç Savaş* içinde, agy., sf. 20.)
31. Karl Marx, *Fransa'da İç Savaş*, agy., sf. 49.
32. Türkçe bir çeviri için bkz.: K. Marx-F. Engels, *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*, agy., sf. 57.
33. Türkçe bir çeviri için bkz.: Marx-Engels, *Komünist Manifesto* agy., sf. 65.
34. Marx-Engels-Lenin, *Paris Komünü Üzerine*, agy., sf. 206.
35. *Ibid*, sf. 207.
36. Karl Marx, *Fransa'da İç Savaş*, agy., sf. 62.
37. Türkçe bir çeviri için bkz.: Marx-Engels-Lenin, *Anarşizm ve Anarko-Sendikalizm*, Sol Yayınları, Ankara 1979, birinci baskı, sf. 182.
38. *Ibid.*, sf. 185.
39. Türkçe bir çeviri için bkz. K. Marx-F. Engels, *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*, agy., sf. 41.
40. "Devlet üzerine bu gibi gevezeliklere son vermek gerek, özellikle gerçek anlamda bir devlet olmayan Komün'den sonra" diyordu Engels, August Bebel'e yazdığı 18-28 Mart 1875 tarihli mektubunda (*Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi* içinde, agy., sf. 56-57).
41. Marx-Engels-Lenin, *Paris Komünü üzerine*, agy., sf. 200.
42. *Ibid.*, sf. 202.
43. Türkçe bir çeviri için bkz. Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar 2*, agy., sf. 339- 340.
44. *Ibid.*, sf. 451.
45. Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, Sol Yayınları, Ankara 1977, ikinci baskı, sf. 444.
46. K. Marx ve F. Engels, *Yapıtlar*, c. 18, sf. 616 (Rusça baskı).
47. Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, agy., sf. 444.
48. K. Marx-F. Engels, *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*, agy., sf. 41.
49. Karl Marx, *Fransa'da İç Savaş*, agy., sf. 58.
50. Lenin, *Devlet ve İhtilal*, agy., sf. 56.
51. Karl Marx, *Fransa'da İç Savaş* agy., sf. 58.
52. Karl Marx, *Fransa'da İç Savaş*, agy., sf. 63. Ayrıca bu yapıtın birinci yazma

denemesinde Marx, "orta sınıf'ın, kurtuluşu getirebilecek tek şeyin... işçi sınıfının yiğit özlemleri ve herkülce gücü olduğunu" anladığını da yazıyordu (Marx-Engels-Lenin, *Paris Komünü Üzerine*, agy., sf. 214).

53. *Ibid.*, sf. 64.
54. *Ibid.*, sf. 37.
55. Marx-Engels-Lenin, *Paris Komünü Üzerine*, agy., sf. 220.
56. *Ibid.*, sf. 207.
57. Karl Marx, *Fransa'da İç Savaş*, agy., sf. 65; ayrıca bkz.: Marx-Engels-Lenin, *Paris Komünü Üzerine*, agy., sf. 205-206.
58. Anarşizmin önderlerinden biri olan Guillaume'un, *Fransa'da İç Savaş'ta* Marx'ın federalizme bir ödün verdiğini tanıtlamaya çalışması belirticidir (J. Guillaume, *Internationale*, belge ve anılar (1864-1878), c. II., Paris 1907, sf. 192).
59. Marx-Engels-Lenin, *Paris Komünü Üzerine*, agy., sf. 173.
60. Karl Marx, *Fransa'da İç Savaş*, agy., sf. 60.
61. Marx-Engels-Lenin, *Paris Komünü Üzerine*, agy., sf. 224-225.
62. Karl Marx, *Fransa'da İç Savaş*, agy., sf. 59.
63. *Ibid.*, sf. 58-59.
64. *Ibid.*, sf. 59.
65. Marx-Engels-Lenin, *Paris Komünü Üzerine*, agy., sf. 207.
66. Karl Marx, *Paris Komünü Üzerine*, agy., sf. 60.
67. K. Marx ve F. Engels, *Yapıtlar*, Moskova 1961, c. 18, sf. 574 (Rusça baskı).
68. Şöyle yazıyordu Marx: "Şanlı 18 Mart işçi devrimi Paris üzerinde söz götürmez egemenliğini kurdu. Merkez komite, bu devrimin geçici hükümeti durumuna geldi" (*Fransa'da İç Savaş*, agy., sf. 49). Genel Konsey'deki konuşmalarında Engels de benzer bir düşünceyi dile getiriyordu.
69. Karl Marx, *Fransa'da İç Savaş*, agy., sf. 16.
70. "Komün tarafından alınan iktisadi önlemlerde 'itici ruh' rolünü anlamsız ilkelerin değil ama yalnızca pratik zorunluluğun oynaması, Komün'ün bir övünme nedenidir", diye yazıyordu Engels (Türkçe bir çeviri için bkz.: Friedrich Engels, *Konut Sorunu*, Sol Yayınları, Ankara 1992, ikinci baskı, sf. 80).

IV

Marx ve Engels Paris Komünü Deneyimine Dayanarak Proleter Parti Öğretisini Nasıl Geliştiriyorlardı

B. Tartakovski

Proleter bir devrimin ilk girişimi olarak Paris Komünü deneyimi, Marksizmin kurucularına proleter partinin niteliği, işlevleri, örgütsel ve ideolojik temelleri üzerindeki, toplumun sosyalist temeller üzerindeki köktenci dönüştürümündeki rolü üzerindeki görüşlerini derinleştirmek ve somutlaştırmak olanağı sağlayan birinci derecede bir önem taşıyordu.

Bu deneyim, sosyalist devrim teorisinin Marx ve Engels tarafından geliştirilmesinde olağanüstü bir rol oynadı. Bu deneyim Marx ve Engels'e, Komün tipi proleter devrimin, onu daha önceki bütün devrimlerden kesin olarak ayıran tikel özellikleri açıkça ortaya koymak ve büyük bir doğrulukla belirginleştirmek olanağını sağlıyordu. *Fransa'da İç Savaş'tan* Engels'in son yayımı olan Karl Marx'ın *Fransa'da Sınıf Savaşından* (1848-1850) başlıklı yapıtına Giriş'e kadar, Marksizmin kurucuları bu tikel özellikler üzerine birçok kez dikkat çekiyorlardı. İlk proleter devrimin çoğunluğun, yani emekçi ve sömürülen yığınların yararına gerçekleştirildiğini belirtiyorlardı. Ve proleter devrim ancak en büyük sayıdaki yığınların katılımıyla

başarı kazanabilirdi. Bu katılım, kapitalizmin devrilmesi ve iktidarın alınması için savaşımla yetinmiyor, ayrıca bu savaşımla izleyecek derin toplumsal dönüşümlerin uygulanmasında ve yeni toplumun kuruluşunda yığınların etkin bir rol oynamasını da içeriyordu. Geçmişin burjuva devrimlerinde yığınların oynadığı rolü saptayan Engels, şöyle yazıyordu: “Ama çoğunluk devrimle işbirliği yaptığı zaman bile, bunu ancak –bilerek ya da bilmeyerek– bir azınlığın hizmetinde yapıyordu; ama bu yüzden ve daha önce çoğunluğun pasif ve dirençsiz tutumu nedeniyle de, azınlığın bütün halkın temsilcisi olmak gibi bir havası oluyordu.”¹ Komün, proleter devrimin ancak, devrimci çatışmalar sırasında yığınların yalnız kararlaştırmacı öge olarak canla başla müdahale etmekle yetinmedikleri ama bilinçli olarak kendi sınıf çıkarları yönünde davrandıkları takdirde yenebileceğini çürütülmez bir biçimde gösterdi. O zaman proleter devrim, gerçekten gerçek bir “çoğunluk devrimi” olacaktı.

Komün’ün derslerini çözümleyen Marx ve Engels, özellikle parti üzerindeki öğretinin ve proleter devrimde nesnel ve öznel etkenler arasındaki ilişkinin gelişmesi bakımından önemli, bir başka derin teorik sonuç daha çıkarıyorlardı. Bu sonuç, iktidar için doğrudan savaşımlar döneminde, geçiş döneminde ve yeni toplumsal düzenin kuruluş döneminde toplumun, sosyalist temeller üzerinde köktenci dönüştürümü için yığınların bilincinin, bilinçli etkinliğinin durmadan artan özel rolüyle ilgiliydi.

Böylece Komün, proleter devrimin zaferi için öznel etkenin rolünü gözler önüne seriyordu. Ve böylece, ilkin devrim aracı olarak, yığınları devrim ve devrimin zaferi için örgütleyen ve hazırlanmasını sağlayan güç olarak proleter partinin rolünü sergiliyordu. Komün’ün yanlıgılarının ve yenilgi nedenlerinin çözümlenmesi de, muzaffer bir proleter devrimin temel koşulu olarak bilimsel teoriyle donanmış bir proleter parti zorunluluğunu doğruluyordu. Bundan böyle partinin önemi, siyasal iktidarın proletarya tarafından fethi için devrimin zaferinin örgütleyicisi rolüyle ve bu zaferi pekiştiren ve temel toplumsal dönüşümlerin uygulanmasını sağlayan siyasal ve sosyo-ekonomik önlemlerin uygulayıcısı olarak zaferden sonraki etkinliğiyle belirleniyordu ve

bu bakımdan Komün deneyimi çok büyük bir önem taşıyordu. Geçmişin devrimleri tarihinde Komün deneyiminin eşi benzeri yoktu.

Ve bu bir dereceye kadar alçakgönüllü deneyim düşünmeye yol açıyor, proleter partinin örgütlenmesinin rolü ve yeri konusunda, yalnızca halk yığınlarını ivedi gereksinimlerine karşılık düşen önlemlerin değil, yalnızca iktidarın emekçilerin elinde kalmasını sağlayan önlemlerin değil, ama kapitalizmin iktisadi dayanaklarının tasfiyesine, başlıca üretim araçlarının özel mülkiyetinin kaldırılmasına ve yeni toplumsal ilişkilerin kurulmasına karşılık düşen önlemlerin de kamusal yaşamın bütün alanlarında uygulanması sırasında proleter partinin Marksist programının önemi konusunda sonuçlar çıkarılmasını sağlıyordu.

Bu deneyimin irdelenme ve çözümlenmesi Marx ve Engels'e, proleter partinin özellik ve belirtici nitelikleri, proletaryanın kurtuluş savaşımındaki rolü ve yeri üzerindeki anlayışlarını derinleştirip genişletmek olanağını kazandırıyordu.

Komün'den önce Marx ve Engels, bir partinin zorunluluğundan söz ederken, onu özellikle işçi sınıfını burjuva ve küçük burjuva partilerin etkisinden kurtarmaya, işçi sınıfına toplumdaki yerini, sınıfsal amaçlarını açıklamaya, öncü işçilere teorik düzeyde kurtuluşlarının koşullarını anlatarak onları bir araya getirmeye yönelik bir örgüt olarak düşünüyorlardı. Marksizmin kurucuları, proleter partinin sınıfsal niteliğini, siyasal ve örgütsel bakımdan tam bağımsızlığını belirtmekten hiç usanmıyorlardı. Bakunincilere karşı zorlu bir savaşım sırasında Marx ve Engels, proletaryanın siyasal etkinliğe katılımının önem ve kaçınılmazlığını gösteriyor, her şeyden önce de partinin bu alandaki önemini belirtiyorlardı. Bu düşünce Engels tarafından, Komün'den bir ay önce, 13 Şubat 1871'de Uluslararası İşçi Birliği'nin İspanyol federal konseyine yazdığı bir mektupta, büyük bir açıklıkla dile getiriliyordu. Şöyle yazıyordu Engels: "Deneyim her yerde, emekçileri eski partilerin egemenliğinden kurtarmanın en iyi yolunun, her ülkede bağımsız bir siyaset izleyen proleter bir parti kurmak olduğunu gösterdi, çünkü bu partinin işçi sınıfının kurtuluş koşullarını dile getirmesi gerekiyor."²

Marx ve Engels aynı zamanda proleter partinin işçi sınıfının siyasal ve toplumsal kurtuluşu için, kapitalizmin devrimci yıkılmasına hazırlanması için oynayacağı rol üzerinde de duruyorlardı. Ama Komün'den önce bu tür bir devrim üzerine henüz hiçbir deneyim yoktu, böyle bir rolden ancak çok genel bir biçimde söz edilebilirdi.

Komün sorunu somut bir biçimde koydu. Artık partinin sınıfsal niteliği konusundaki eski tezle yetinilemezdi. Sorunun daha geniş bir biçimde konması, partinin oynayacağı rolün proleter devrimden çıkarılması gerekiyordu. Londra Konferansı'nda işçi sınıfının siyasal etkinliğinden söz eden Engels, Komün'den hemen birkaç ay sonra bunu yüksek sesle açıklıyordu. Bakunin'in işçi sınıfının siyasal etkinlik zorunluluğunu ve bunun işçi sınıfına vereceği "zararı" kabul etmemeyi sürdüren yandaşlarına var gücüyle karşı çıkıyordu. "İşçi Partisinin siyasal parti olarak şu anda var olduğunu" belirten Engels, şöyle devam ediyordu: "Devrim en yüce siyasal eylemdir; devrimi isteyeninin onun ... işçileri hazırlayan, onlara devrimci eğitim veren ve böylece işçilerin, savaşımın hemen ertesi günü oyuna gelmelerini engelleyecek olan aracını da istemesi gerekir."³ Bu düşünce 25 Eylül 1871'de Enternasyonal'in yedinci yıldönümü dolayısıyla yaptığı bir konuşmada Marx tarafından da yineleniyordu: Üretim araçları üzerindeki özel mülkiyeti kaldırmak için, diyordu Marx, "ilk koşulu proleter bir ordu olan proletarya diktatörlüğü zorunlu bir duruma gelir. İşçi sınıfı kurtuluş hakkını savaş alanında kazanmalıdır. Enternasyonal'in (bir başka deyişle proleter partinin B.T.) görevi, emek güçlerini gelecekteki savaşım için örgütlemek ve birleştirmektir."⁴ Siyasal partinin devrimin öncü ve örgütçüsü olduğu düşüncesi, Londra Kongresi'nin kararlarında açıkça dile getiriliyor ve bir yıl sonra da Enternasyonal'in Lahey Kongresi tarafından Enternasyonal tüzüğüne katılıyordu. Varlıklı sınıfların birleşik iktidarına karşı, deniyordu bu belgede, "işçi sınıfı ancak varlıklı sınıflar tarafından kurulan bütün eski partilere karşı ayrı bir siyasal parti biçimde örgütlenirse sınıf olarak davranabilir." Ve şöyle ekleniyordu: "Toplumsal devrimin ve onun en yüksek ereğinin, sınıfların kaldırılmasının zaferini güvence altına alabilmek için proletaryanın bir siyasal parti olarak örgütlenmesi zorunludur."⁵

Bu görevleri yerine getirebilecek bir partinin nasıl bir parti olması gerekiyordu? Ve Komün deneyimi, Marx ve Engels tarafından hazırlanan parti öğretisi üzerinde ne ölçüde etkili oluyordu? Bu partinin kurtuluş savaşımındaki rolünün, öneminin ve yerinin, ama ideolojik ve örgütsel ilkelerinin, taktiğinin ve siyasal çizgisinin de anlaşılabilmesi için Komün, yeni olarak ne getiriyordu? Marx ve Engels ilkin partinin bilimsel teori temelindeki ideolojik birliğinin önemini belirtiyorlardı. Komün'den yaklaşık bir çeyrek yüzyıl sonra Engels, Komün'ün her ikisi de ne yapılması gerektiğini bilmeyen "iki partinin kısır çekişmesi içinde kendini tükettiğini" yazıyordu.⁶ Komün'den önce, ideolojik birliğe yol açmak olanaksız bir şeydi, ya da en azından bu iş çok büyük güçlüklerle karşılaşır. Çünkü Enternasyonal'in daha birkaç yıl önce üzerinde kurulduğu ortak ideolojik temel çok genişti. Engels, 1888'de şöyle yazıyordu: "Enternasyonal'e İngiliz trade-unionlarına, Fransız, Belçikalı, İtalyan ve İspanyol Proudhoncularına, Alman Lassallecılara kapıyı kapamayan bir program gerekiyordu."⁷ Bu ortak programla gerçek bir ideolojik birlik arasında kırk yıllık yol vardı, öyle ki yukarıda adı geçen her akım Kuruluş Bildirgesi'nin içeriğini istediği gibi yorumluyordu. İşçi sınıfının kurtuluş savaşımının erek ve koşullarını bilimsel olarak dile getiren bir programın kabul edilmesinin olanaklı bir duruma gelebilmesi için direngen savaşım yılları, bıkmadan usanmadan sürdürülen açıklamalar, çetin tartışmalar gerekiyordu, Komün trajedisi gerekiyordu. Komün yalnızca ideolojik birliğin zorunlu olduğunu göstermekle kalmıyor, ayrıca ideolojik birliği kurma zamanının geldiğini de gösteriyordu.

Komün kurtuluş savaşımı militanlarının bilincinde büyük değişikliklere yol açıyor, Proudhoncu ve Blanquici dogmalar konusunda birçoklarında bir kuşku uyandırıyor ve bilimsel sosyalizme katılmalarını hızlandırıyordu. Öte yandan Komün, proleter sosyalizmin çeşitli küçük burjuva sosyalizm akımlarıyla ideolojik ayrılığını da hızlandırıyordu. Bu ayrılık, uluslararası işçi hareketinin daha yüksek bir dereceye erişen gelişmesinin kaçınılmaz sonucu ve ayrıca ideolojik birliğin bilimsel sosyalizmin temelinde kurulmasının zorunlu bir koşuluydu.

Bu da yalnızca üretim araçlarının toplumsallaştırılması ve sosyalist dönüşümlerin kabul edilmesi anlamına değil, ayrıca eski burjuva devletin ortadan kaldırılmasının, siyasal iktidarın proletarya tarafından fethinin, yani halk çoğunluğunun çıkarlarını dile getiren özel bir devlet biçimi olarak proletaryanın devrimci diktatörlüğünün kurulmasının da kabul edilmesi anlamına geliyordu.

Komün'den az sonra Engels tarafından dile getirilen proletaryanın sınıf savaşımının üç biçimi üzerindeki ünlü tez, Marx ve Engels'in proleter hareketin ideolojik birliğine verdikleri önemin bir kanıtıydı. Engels işçi hareketinin merkezinin, Komün'ün yenilgisinden sonra Almanya'ya kaymasının nedenlerinden birinin de Alman işçi sınıfının gücü olduğunu düşünüyordu. Almanya'da "bir işçi hareketi var olalı beri savaşım, ilk kez olarak teorik, siyasal ve pratik iktisadi ... üç yönü içinde uyum, bağlantı ve yöntemle yürütülüyordu."⁸ Komün'ün uluslararası proletaryanın kurtuluş savaşımına "çok büyük bir canlılık" kazandırdığını belirten Engels, ayrıca onun teorik güçsüzlüğünü, yöneticileri o dönemde bilimsel sosyalizmi hemen hiç bilmeyen Fransız işçi hareketindeki, Proudhonculuğun yol açtığı "anlaşmazlık ve kararsızlıkları" da ortaya koyuyordu. Bu durum Komün deneyiminin, Marksizmin kurucularının düşüncelerinin gelişmesinde, bu alanda da önemli bir rol oynadığını gösteriyordu.

İşçi sınıfının teorik ve ideolojik savaşımına böyle bir önem atfeden Marx ve Engels, proleter partilerin kendi gerçek sınıfsal çıkarlarına karşılık düşen ve işçi sınıfını kesin olarak kurtarmanın erek, olasılık ve amaçlarını gösteren kendi açık ve seçik programlarına sahip olmaları gerektiğini de belirtiyorlardı. Komün ve işçi hareketinde oluşan öteki olaylar, Lahey kongresinin ve Londra konferansının kararları, oluşmakta olan proleter partileri böyle bir programla donatmak için gerekli temeli yaratıyorlardı. Engels 1890'da şöyle yazıyordu: "Sermayeye karşı yürütülen savaşım içinde karşılaşılan olaylar ve iniş çıkışlar, hatta zaferlerden çok yenilgiler, savaşımıcılara o güne dek körü körüne güvendikleri her derde deva düşüncelerin yetersizliğini sezdirecek ve işçinin kurtuluşunu gerçek koşullarını tamamıyla anlamalarına yol açacaktı."⁹

Burada sosyalist partilerin oluşma sürecinin ve belge, programlarının hazırlanmasının 70-90 yılları arasında nasıl geliştiğini somut bir biçimde göz önünde bulundurmadan, bu belgelerin bir içerik çözümlemesine girişmeden, yalnızca çeşitli dönemlerde ve çeşitli vesilelerle dile getirilen parti programları konusunda Marx ve Engels'in düşüncelerinin nasıl evrildiklerini inceleyelim. İlk bakışta bunlardan bazıları ötekilerin tersini söylüyorlardı. Marksizmin kurucuları her kezinde işçi sınıfının şu ya da bu ulusal müfrezesinin düzey, koşul ve deneyimini göz önünde bulunduruyor ve bu müfrezelerin belge, programları konusundaki istemlerini buna göre saptıyorlardı. Engels'in belirttiği gibi, "İngiliz ve Fransız işçi hareketlerinin omuzları üzerinde" doğan ve "onların pahalıya edinilmiş deneyimlerinden yararlanma ve şimdi o zaman onların çoğu kaçınılmaz olan yanılgılarından kaçınma"¹⁰ olanağına sahip ve daha da önemlisi elinde bilimsel sosyalizm teorisi gibi güçlü bir silah bulunan Alman işçi hareketi bir şeydi. Komün'den on beş yıl sonra, ideolojik ve teorik düzeyi son derece düşük ve işçi sınıfının ezici çoğunluğunun bilinci henüz burjuva dünya görüşü çerçevesini aşmayan ABD'deki işçi hareketi bir başka şeydi. Bu nedenle Marx ve Engels'in birçok önermesi ancak içinde dile getirildikleri somut durumu hesaba katılması koşuluyla doğru olarak yorumlanabilirlerdi. Ve doğal olarak, gelişmekte olan proleter partilerin belge, programlarının niteliği ve görevleri üzerindeki görüşlerini, bu önermelerin tümünde incelemek gerekiyordu. Ayrıca ilkin işçi hareketinin en gelişmiş olduğu ülkelerdeki partilerin programları karşısındaki tutumlarını irdelemek gerekiyordu.

Marx ve Engels partinin ereklerini saptayan, proleter sınıfsal niteliğini belirleyen belge olarak bir programın zorunluluğunu durmadan belirtiyorlardı.¹¹ Komün'den az sonra, İngiliz işçi hareketi içindeki durumdan söz eden Engels, işçileri liberallerin siyasal etkisinden kurtarmanın en iyi yolunun "açıkça yazılmış bir programa sahip yeni ve güçlü bir işçi partisi" olduğunu söylüyordu.¹² Komün'ün ezilmesinden sonra Alman işçi hareketinin öncü rolünden söz eden Engels, ilkin o zamanki Alman sosyal demokrat partinin programda belirlediği amaçların açıklığını belirtiyordu: "Alman komünistler, istençle-

rinin değil ama tarihsel gelişmenin yol açtığı orta terimler ve uzlaşmalar aracıyla, sınıfların kaldırılması ve toprağın ve üretim araçlarının özel mülkiyetine yer olmayan bir toplumsal düzenin kurulması yolundaki sonal ereği açıkça gördükleri ve onu sürekli olarak izledikleri için komünisttirler.”¹³ Ve *Konut Sorunu*’nda Engels, Alman sosyal demokrasisi tarafından uygulanan sınıf siyaseti üzerine özellikle dikkat çekiyor ve bu siyaseti onun başlıca övünçlerinden biri olarak görüyordu.

Eğer Marx ve Engels 1875’te Gotha program taslağını çok sert bir eleştiriden geçiriyorlardıysa bunun nedeni kazanılmış bulunan konumlara ve Eisenach Partisinin Programı’nda benimsenen ilkelere göre bu taslakta bir gerileme görmeleri idi.¹⁴ Bu eleştirinin içeriğini incelemeden ve Marx’ın ünlü yapıtının bir çözümlemesine girişmeden, yalnızca Marksizm’in kurucuları tarafından ortaya konan proleter parti programlarının önemine ilişkin ilkesel tezler üzerinde duruyoruz. Marx ve Engels tasarının yetkinlikten uzaklığına değil ama tasarısındaki temel teorik yanlışların, Almanya’daki işçi hareketinin gelişmesindeki aşımış bir aşamayı yansıtan küçük burjuva türde sosyalist bir akımı simgeleyen Lassallecılara verilen ödünlerden kaynaklanmasına kızıyorlardı. Bu ödünler hareketin erişmiş bulunduğu teorik düzeye göre bir gerilemeydi ve Marx ile Engels bunu kesinlikle kabul edilmez buluyorlardı. Engels şöyle yazıyordu: “... başlıca noktalarıyla 1869 Eisemach programını ya da bu programın düzeltilmiş ve bugünkü koşullara uydurulmuş yeni bir baskısını kabul etmek gerekiyordu.”¹⁵ Sonra şöyle ekliyordu: “Bu program hiçbir durumda bir gerileme göstermemeliydi.”¹⁶ Şimdi işçi hareketi Komün deneyimine ve *Fransa’da İç Savaş*’ta bu deneyimin Marx tarafından parlak genelleştirilmesine sahip olduğu için bu gerileme çok daha zararlıydı.

Tasarıyı, ardından Mayıs 1875’te Gotha’daki Alman sosyal demokrasi birleşme kongresinde kabul edilen kesin program metnini eleştiren Marx ve Engels, Alman işçi hareketinin o zaman uluslararası proletaryanın öteki ulusal müfrezeleri tarafından bir model olarak görüldüğü ve yeni programın, hareket önderlerinin teorik düzeyleri nedeniyle bu programdaki yanlışları ortaya çıkaracak yetenekte olmadıkları öteki

ülkeler işçi partileri için bir tür ölçü olacağı (gerçekten de öyle oldu) gerçeğini göz önünde bulunduruyorlardı. Bundan ötürü Marx ve Engels, başlangıçta yeni programı açıkça reddetmeyi düşünüyorlardı ama eğer bunu yapmadılarsa nedeni yalnızca işçilerin, Engels'in de yazdığı gibi, "onu komünist olarak yorumlamış" olmalarıydı.¹⁷ Ama bu durum Marksizmin kurucularının bu belge karşısındaki tutumunu değiştirmiyordu. Programda belirsiz ve bilimsel komünizm teorisine ters düşen tezlerin bulunmasının harekete, partinin yetke ve etkisine zarar verebileceğini düşünüyorlardı. Çünkü, "... ilkesel programlar çıkarıldığı zaman, açıkça tüm dünyaya Parti'nin hareket düzeyini gösteren işaret direkleri dikilmiş olur." diyordu Marx.¹⁸

Hazırlanmasına Marx ve Engels'in doğrudan katıldıkları Fransız işçi partisinin programı, bu işaret direklerinden biriydi. Olay herkesçe bilinir: Parti'nin kurucularından biri olan Jules Guesde'e Marx, Mayıs 1880'de, bu programın teorik girişini kendi söyleyerek yazdırıyordu. Komün deneyimi bu girişte doğrudan doğruya yansiyordu. Marx proletaryanın sonal ereğini –üretim araçlarının toplumsallaştırılması– ve bu ereğe erişme yollarını parlak bir belirginlikle, kısaca dile getirmekle yetinmiyor, "bunun ancak ayrı bir siyasal parti halinde örgütlenen üreticiler sınıfının –yani proletaryanın– devrimci eylemiyle gerçekleştirilebileceğini" de belirtiyordu.¹⁹

Burjuvazinin karşıdevrimci eğilimi yüzünden proleter devrimin yalnız özgül olarak proleter görevleri değil ama genel demokratik görevleri de yerine getirmek zorunda olduğunu açıkça gösteren Komün'den sonra, parti programı bu durumu göz önünde bulundurmadan hazırlanamazdı. Bu nedenle parti programı, genel ereğin ortaya konması dışında, gerçekleşmesi kapitalizmin temellerinin yıkılması anlamına gelmeyen ama bu yönde önemli bir adım oluşturan ivedi istemleri de kapsayacaktı. Marx'ın yazdırdığı bu teorik girişte, azami program ile asgari program arasındaki, daha sonra bütün sosyalist parti programlarının temelinde yatacak olan ayrım belli belirsiz fark ediliyordu.

Fransız işçi sınıfı partisinin bilimsel sosyalizm ilkelerine dayanan kendi öz devrimci programına sahip olduğu şu anda Marx ve Engels,

kazanılan konumların gerisine düşmemek zorunluluğu üzerinde kesin olarak direniyorlardı. İşçi partisinin 1882’de bölünmesinden ve gerçekte bu programı bir yana bırakarak yerine, Engels’in deyimiyle “programsız gerekçelerinin yoksullar çorbası”nı²⁰ geçiren olanakçıların (*possibilistes*) oportünist partisinin kurulmasından sonra, Marksizmin kurucuları devrimci sosyalistlerin, kolektivistlerin (devrimci sosyalistler o zaman böyle adlandırılıyordu) ne pahasına olursa olsun kazanılan teorik mevzileri savunmaları gerektiğini düşünüyorlardı. Geçici olarak azınlıkta kalmak, diye yazıyordu o zaman Engels, “programsız geniş bir yarı-saymaca potansiyel yandaşlar çevresinden daha iyidir.”²¹

Marksizmin kurucularının proleter parti programının nasıl olması gerektiği konusundaki düşüncelerini anlamak için, Engels’in Almanya sosyal demokrat partisinin 1891’deki program taslağı üzerindeki eleştirileri büyük bir yarar taşıyordu. Komün’den yirmi yıl sonra, Alman sosyal demokrasisi uzun ve zengin bir devrimci savaşım deneyimine sahip ve teorik düzeyi Gotha birleşme dönemindeki düzeyiyle karşılaştırılamayacak derecede yüksek bir durumdayken Engels, bu program konusunda en sert eleştirileri dile getirebiliyordu. Partide Engels’in demokratik hamkafalar olarak adlandırdığı birçok oportünist ve reformist eğilimler temsilcisi bulunduğu için, bu eleştiriler çok önemliydi.

Engels her şeyden önce programın, “çağdaş bilim alanındaki”²² devrimci teorinin kazanımlarına karşılık düşen bir düzeyde, Marksist bir temele dayanmasını istiyordu. Program, diyordu, kesin biçimini aldığı zaman bir tartışma konusu yapılamazdı; bilimce tanıtlanmış tezler içermeliydi. Şöyle yazıyordu: “Önemli olan şudur ki teorik bakımdan program tartışılabilir hiçbir şey içermez.”²³

Ayrıca Engels, yığınların daha kolay anlayabileceği bir duruma getirmek niyetiyle, programın teorik düzeyini düşünmeyi kabul etmiyordu. Öncü işçilerin bilincinin, buna gereksinme duymayacak kadar gelişmiş olduğunu belirtiyordu. Engels “elden geldiğince kısa ve açık” olmasını istediği bu programın biçimsel görünümüne özel bir önem atfediyordu, “... kısa ve çarpıcı tümce, diyordu, bellekte yerleşir ve bir belgi durumuna gelir, oysa daha uzun bir açıklama için bu hiçbir zaman böyle olmaz.”²⁴

Engels "tumturaklı tümceleri", ilk tasarının bazı formüllerinin belirsizlik ve açıklıktan uzaklığını kesinlikle eleştiriyor, "kısaca ve açıklıkla dile getirilen bilimsel görüşler"²⁵ istiyor, bu tür belgeler yerine çok ayrıntılı, gereksiz uzunlukta yorumlamalar ileri sürmek münasebetsizliğine karşı çıkıyordu.

İşçi hareketinin yeterli bir teorik bilgi dağarcığına sahip olduğu ülkeler sosyalist partilerinin belge, programları karşısında bu kadar çatık kaşlı görünmekle birlikte Engels, ABD gibi proletaryanın kurtarıcı savaşımının henüz erken bir aşamada bulunduğu ya da İngiltere gibi iktisadi savaşım deneyimine rağmen ideolojik düzeyin gene de çok düşük olduğu ülkelerin işçi örgütleri için başka ölçütler ileri sürüyordu.

80'li yılların ortasından başlayarak Engels, Amerikalı sosyalistlerin temel görevinin, işçi sınıfının yığınsal bir siyasal örgütünü oluşturmak olduğunu düşünüyordu. Bu örgütün ortak bir programla donatılması gerekiyordu; bu program ne kadar geçici olursa olsun, diyordu Engels, yeter ki gerçek bir işçi sınıfı programı olsun.²⁶ Amerikalı sosyalistler karşısında Engels, yirmi yıl önce Enternasyonal program belgelerinin hazırlanması sırasında Marx'ı yönlendiren düşüncelerle yetiniyordu. O dönemdeki Amerikan işçilerinin ve büyük bir bölümüyle İngiliz işçilerin sınıf bilinci düzeylerinin düşüklüğü nedeniyle, tutarlı bir Marksist program henüz onların erişemeyeceği bir şeydi; ABD sosyalist işçi partisinin deneyimi, bunu açıkça gösteriyordu. Marksist nitelikte bir programa sahip olmakla birlikte bu parti (Engels bu partinin, "Amerika'da 'bizim platformumuzu' genel olarak kabul eden tek işçi örgütü" olduğunu söylüyordu.²⁷), özellikle Alman göçmenleri bir araya getiren sekter bir topluluktan başka bir şey değildi. Bu sektarizm, Marksist programın birçok tezini kabul ettikten sonra, bu tezleri dogmatik bir biçimde yorumlayan ve işçi yığınlarını kendine bağlamak başarısını göstere-meyen İngiliz sosyal demokrat federasyonu da lekeliyordu. İşte bu nedenden ötürüdür ki Engels, "burjuva dünya görüşünün ötesine hiç olmaza bir ilk adım atılması gerektiğini",²⁸ yani "doktrin ve dogmatik aşılamaya",²⁹ içeriği ne kadar doğru olursa olsun henüz işçiler tarafından sindirilemeyecek belgiler ve istemlerle ortaya çıkmaya çalışma-

dan, proletaryanın en geniş yığınlarının anlayabileceği bir programın yapılması gerektiğini belirtiyordu. İngiltere konusunda Engels, 1890'lı yılların başında, bu ülkede yığinsal bir sosyalist partinin ancak, işçi örgütlerini, "hepsinin kendi ortak alanları üzerinde buluşabilmeleri için, her türlü eski önyargıdan -burjuva-, eski usul sendikalizmden miras kalan ve hatta doktriner bir sosyalizmin önyargılarından" kurtarmak koşuluyla kurulabileceğini söylüyordu.³⁰

Bütün bu söylenenler Komün deneyiminin, onun toplumu ilk dönüştürme girişimlerinin çözümlenmesinin, Marx ve Engels'in açık ve seçik bir parti programının önemi konusundaki düşüncelerini doğruladığını bir kez daha gösteriyor. Bağımsız proleter partilerin oluşmasını yönlendiren somut koşullar karşısında Marx ve Engels, hem genel hem de temel bir önem taşıyan birçok tez öneriyorlardı. Proleter partilerin programları soyut açıklamalar ya da salt propaganda bildirgeleri olmamalıydı. Bu programlar işçi sınıfının şu ya da bu müfrezesinin somut savaşım koşullarının bir çözümlenmesine dayanmalıydı ve bu çözümlemeye de hareketin iyi anlaşılmış uluslararası ortak görevlerini eklemek gerekiyordu.³¹

Komün'den sonra işçi hareketi, proleter enternasyonalizm ilkelelerini belge, programlara sokmayı olanaklı ve zorunlu duruma getiren bir düzeye erişiyor, Marx ve Engels parti programlarının yalnızca işçi sınıfının eylem birliğini değil ama eylemlerini de güvence altına almaları gerektiğini söylüyorlardı. Komün'ün olumlu olduğu kadar olumsuz deneyimi de proletaryanın bütün savaşım evrelerinde eylemi desteklemeye elverişli somut ve genel istemlerin açık formülasyonunun bu bakımdan taşıdığı önemi parlak bir biçimde gösteriyordu. Marx ve Engels'e göre program belgeleri hareketin ideolojik birliğine erişme olanağını veren bir temel oluşturuyorlardı, ancak doğal olarak sekter ya da dogmatik bir nitelik taşımamaları ve hareketin gerçek düzeyi ile devrimci savaşımın gerçek koşullarını hesaba katmadan hazırlanmamaları gerekiyordu.

Kuşkusuz, Marx ve Engels ideolojik birliğin, kuruluşları Komün'den sonra işçi hareketinin ivedi bir görevi, bu hareketin gelişmesinin içeriği ve aynı zamanda koşulu durumuna gelen proleter partilerin temel ama

tek olmayan bir özelliği olduğunu düşünüyorlardı. Eğer Komün deneyimi proleter devrimin ancak "çoğunluğun devrimi" olmak koşuluyla ve yığınların bu devrime kendi yararlarına bilinçli bir biçimde katılmaları kaydıyla yenebileceğini gösteriyorduysa, işçi sınıfı partisinin –bu devrimi gerçekleştirmeye yarayan aletin– bilinçsiz bir çoğunluğu kendi ardından sürükleyen bilinçli bir azınlığın dar, kapalı bir grubu olamayacağı açıktı. Tersine bu parti, işçi sınıfının bütün ileri öğelerini bir araya getiren ve bu öğelerin gelişmesi sayesinde saflarını durmadan tamamlayan gerçekten yığınsal bir parti olmalıydı. Marx ve Engels partinin gerçek gücünün, savaşkanlığının ve toplumsal yaşamdaki rolünün, her zaman yığınlarla bağlanma, yığınlar arasında etkinlik gösterme ve onları kendine çekme yeteneğine bağlı olduğunu düşünüyorlardı. Partinin zafer güvencesini Marx ve Engels, yığınların bilinçli desteğinin ta kendisinde görüyorlardı.

Eisenach partisi Lassallecılarla birleşmeye yöneldiği, parti önderleri parti saflarını Ortodoks Lassallecılıktan uzaklaşan örgüt ve kişileri bu saflara sokarak artırmayı düşündükleri ve parti etkinliğinin bu yönü egemen yön durumuna geldiği ölçüde Engels, Bebel'e yazdığı 20 Haziran 1873 tarihli bir mektupta, çok değerli birçok düşünce sergiliyordu. Bu ünlü mektubun temel düşüncesini, Lassallecılarla mevsimsiz birleşmenin simgelediği tehlike oluşturuyordu. Parti çalışmasının önemli bir yönünün Engels, henüz örgütlenmemiş proleterleri harekete çekmek, işçi sınıfının geniş yığınları arasında parti propagandasını geliştirmek olması gerektiğini belirtiyordu. Şöyle yazıyordu Engels: "Bize göre –ve bu kanı uzun bir pratikle doğrulanmış bulunuyor– iyi propaganda yapma biçimi birkaç kişiyi ya da üyelerinin birkaçını hasımdan uzaklaştırmaya değil ama –Engels'in renkli bir biçimde dediği gibi, onları "hiçlikten" koparıp almak için– henüz ilgisiz büyük yığınlar üzerinde etkili olmaya dayanıyor."³²

Marx ve Engels'in 70-80 yılları boyunca Alman sosyal demokrasisinin etkinliğini o kadar çok beğenmelerinin nedeni, gerçekte yasadışı bir durumda bulunan Alman sosyal demokrasisinin, yalnız örgütünü korumak başarısını değil ama Alman proleterleri içinde etkisini biraz daha artırmak başarısını da göstermesiydi. Sosyalistlere karşı

ayrım yasasının sert koşullarına rağmen, seçmenlerinin sayısı durmadan artıyordu; hatta yasa kaldırıldıktan sonra da, parti safları artışı sürdürüyordu. Partinin yasama seçimlerindeki başarısının, yığın ajitasyonu yapmak, işçileri kendine kazanmak yeteneğinin kanıtı olduğu sonucuna varan Engels, bu başarıların başarı olarak değil ama partinin güçlenmesinin ve kararlaştırmacı savaşımına hazırlığının belirtisi olarak değer taşıdıklarını düşünüyordu.

Partinin yığınları kendine çekme savaşımına Marx ve Engels'in verdikleri önem, işçi hareketindeki her türlü sektarizm belirtisi karşısındaki kesinlikle olumsuz tutumlarını da açıklıyordu.

Marx ve Engels, Komün'den önce de sektarizmle uzun yıllar boyunca savaşmışlardı. Komün'den sonra, işçi hareketi ulusal bir ölçüde proleter partiler kurmak biçimindeki o büyük görevle yüz yüze geldiği zaman, sekte anlayışın –kurtuluş savaşımının olasılıkları bakımından– zarar ve gericisi niteliğini savaşım içindeki proletaryaya açıklamak kesinlikle zorunlu bir duruma geldi. Bu sektarizmin en açık belirtisi olan Bakuninciliğe karşı savaşımın birinci derecede bir önemi vardı. Anarşizmin ideolojik yenilgisi, ardından örgütlenme düzeyinde ondan ayrılma ve sekte eğilimleri yüzüstü bırakma, hareketin gerçek bir gelişmesinin *sine qua non* (olmazsa olmaz) koşulu, proletaryanın bağımsız ve yaşanabilir siyasal partilerini kurmak olanağını veren bir koşulu durumuna geliyordu. Gerçekten yığınsal, sözlerde değil gerçeklerde devrimci işçi partileri, ancak varlıkları bile kaçınılmaz olarak işçi hareketini güçten düşüren anlaşmazlıklara yol açan sektlere (mezheplere) karşı gözü pek eylemler sonucu kurulabilirlerdi. Ve Lahey Kongresi'nde Marx ve Engels ile yandaşları tarafından takınılan ilkesel tavrın, kurtarıcı savaşımın kimi içten ve etkin katılımcıları dahil bazı yüzeysel gözlemcilere ilk bakışta Enternasyonal'e zararlı bir tavır gibi görünebilmesine rağmen, olayların gelişmesi çok geçmeden bu eylemlerin proleter hareketin gelişmesi için ne kadar doğru ve gerekli olduklarını gösterecekti.

Bu tavrı açıklayan Engels, Bebel'e şöyle yazıyordu: "Ama eğer Lahey'de bir uzlaşma anlayışıyla davransaydık, eğer bölünmenin kendini göstermesini engelleseydik, sonuçlar ne olurdu? Sekteler yani

Bakuninciler, Enternasyonal adına budalalıklar ve daha da kötü alçaklıklar yapmak için bir yıl daha kazanırlardı; en gelişmiş ülkelerin işçileri tiksintiyle uzaklaşırlardı; ... ve her şeye rağmen bunalıma yol açacak olan bir sonraki kongre, rezalete dönüşürdü. ... Enternasyonal işte o zaman gerçekten ölürdü, 'birlik' yüzünden ölürdü!"³³

Kuşkusuz sekte düşüncelere ve bu düşünceleri uygulama girişimlerine karşı Marksizmin, bilimsel sosyalizmin, yığınsal sınıf partileri düşüncesinin ideolojik zaferinin kendini tamamen gösterebilmesi için yıllar gerekti. Başarı bir anda gelmedi. Ama partilerin gerçekten proleter bir temel üzerinde, proleter, bilimsel sosyalizm temeli üzerinde kurulmaları, ancak Marx'tan önceki küçük burjuva ütopyacı sosyalizme özgü sekte düşüncelerin aşılmasından sonra olanaklı bir duruma geldi.

Gerçi Marksizmin zaferinden sonra da Marksizmin işçi hareketi içindeki karşıtlarının gitgide daha açık bir duruma gelen başarısızlığına rağmen sekte anlayış, gene aynı derecede zararlı bir başka biçim altında kendini göstermeye başlıyordu. Ve Marksizmin tek kaygıları proleter partiler kurmak ve pekiştirmek olan kurucuları da bu yeni "Marksist" sekte anlayışın zararını açıklamayı sürdürüyorlardı. Bu olay, şu ya da bu ülkede proleter partilerin kurulması sırasında işçi hareketinin ideolojik ve örgütlenme düzeyini göz önünde bulundurmamak, bilimsel sosyalizm düşüncelerini özümleme yeteneğini ve bu işin elden gelen en hızlı ve en etkili bir biçimde gerçekleşebilmesi için izlenmesi gereken yolları hesaba katmak gerektiği gerçeğinin anlaşıl-mamasına bağlı yeni bir özellik kazanıyordu. Bu sekte anlayış özellikle Marksizmin, ilk ve son olarak verilmiş değişmez bir tezler toplamı olarak dogmatik yorumundan, Marksist öğretiyi çeşitli bağlamlarda uygulama yeteneksizliğinden ileri geliyordu. Engels'in birçok kez yinelediği gibi dogmatizm, sonunda Marx'ın öğretisini kaçınılmaz olarak "Ortodoks bir mezhebin değişmez bir dogması"³⁴ durumuna dönüştürüyor ve böylece onu gerçek yığın hareketinden koparıp uzaklaştırıyordu. Özellikle 80-90 yıllarında anglo-sakson ülkelerde ortaya çıkan bu sektarizm, bu ülkelerde işçi sınıfının yığınsal siyasal partilerini kurma girişimlerinin karşısına büyük güçlükler çıkartıyordu.

Marx'ın ölümünden sonra belli bir genişlik kazanan bu olayla karşılaşan Engels, gerçek Marksizme yabancı bir nitelik taşıyan bu çizgiyi bütün olanaklarla eleştirmeye çalışıyordu.

ABD Sosyalist işçi partisi ve İngiliz sosyal demokrat federasyon örnekleri üzerine Engels, 80'li yıllar boyunca partinin, programı teorik bakımdan ne kadar doğru olursa olsun, Marksizmden uzak konumları benimseyen yığınsal işçi örgütleriyle el birliği yapmaktan vazgeçerek, kendini kaçınılmaz bir biçimde gerçek işçi hareketinden kopmaya mahkûm edeceğini söylüyordu. Aralık 1886'da Engels, partinin "gerçek işçi sınıfının her türlü genel hareketi için yürümesi, onun çıkış noktasını çıkış noktası olarak kabul etmesi ve yapılan her yanlışın, uğranılan her yenilginin, nasıl ilk programda yer alan teorik nitelikteki yanlışların zorunlu bir sonucu olduğunu ortaya koyarak, onu derece derece teorik düzeye erdirmesi"³⁵ gerektiğini yazıyordu. İşçilere "şimdilik gerçekten yiyemeyecekleri şeyleri"³⁶ zorla yedirmek girişimlerini, düpedüz bir sektarizm belirtisi olarak görüyordu. Böyle bir siyaset izleyen parti, sınıf bilinci düzeyi henüz yetersiz olan işçi sınıfı üzerinde etkili olmak olanağından kendi kendini yoksun bırakıyor ve "böylece bir gün bir mezhepten başka bir şey durumuna gelmek olanağını da yitiriyordu."³⁷

Gerçeklikte bu sekte tutum, işçilerin kurtuluşuna katkıda bulunmak şöyle dursun, onların burjuva ve küçük burjuva ideolojik etkilerden kurtuluşlarını önüyor, işçi sınıfının siyasal yığın partilerinin kurulmasını engelliyordu. Kuşkusuz Engels, geniş proleter yığınları bilimsel sosyalizme alıştırmak, kapitalist sisteme karşı bilinçli bir savaşıma girişen kimseleri eğitmek görevini temel görev olarak koyarken, dizginleri henüz yeterli bir sınıf bilinci olmayan yığınlara kaptırmak tehlikesine karşı da her zaman uyarıyordu. Tersine, 1887'de "... kendi öz konumumuzu ve hatta ayrı örgütümüzü bırakmak ya da saklamaksızın işçi sınıfının genel hareketi ile bu hareketin her evresinde yan yana yürümenin olanaklı olduğunu tüm eylemimiz gösterdi" diye yazıyordu.³⁸ Demek ki Engels bilimsel sosyalizm konumlarını benimseyen küçük partileri yığın içinde erimeye çağırıyor ama yalnızca proleter yığınlarla bağlarını sıkıştırmaları, güçlendirmeleri,

genişletmeleri ve onları derece derece kendi düzeylerine yükseltmeleri için ısrar ediyordu. Çünkü gerçek hareketten kopan sekter partiler, kararlaştırıcı uğrakta, yığınları siyasal iktidarın fethine yöneltmeye yetenekli bir güç durumuna gelemezlerdi.

Komün'den az sonra başlayan proleter partiler kurma süreci, Marx ve Engels'i bu partilerin, proletaryanın öteki örgütleri arasındaki yerlerini çok büyük bir kesinlikle belirlemeye sürükledi. Komün her türlü işçi hareketinin, ama başta sendikalar olmak üzere, işçi sınıfının öteki yığın örgütlerinin gelişmesini de geniş ölçüde yüreklendirdi. Ayrıca Komün, güçlerin kutuplaşmasını hızlandırıyor ve trade-unioncu önderlerin Enternasyonal'den apar topar ayrılmalarına da yol açıyordu. Komün'den önce Marx ve Engels, henüz partilerin, örneğin İngiltere'nin özgül koşulları içinde, sendikalardan doğabileceklerine inanıyorlardı. Komün'den ve trade-unioncu önderlerin Enternasyonal'den ayrılmasından sonra bu yol, pek de olanaklı gibi görünmüyordu. Bunun böyle olduğu, özellikle, Komün'ün ezilmesinin oluşturduğu korkunç darbeden sonra, sendika odaları denilen meslek örgütlerinin, sosyalist hareketin yeniden canlanması için gerekli koşulların gerçekleşmesinden önce örgütlenmeye başladıkları Fransa'daki işçi hareketinin gelişmesiyle tanıtlanıyordu. Ama bu odalar, Engels'in dediğine göre, "İngiliz trade-unionlarından daha da can sıkıcı"ydılar.³⁹ Kendi başlarına sendikalar, diyordu Engels, yüksek ücretler ve iş gününün kısaltılması için, yani kapitalist sistem çerçevesinde karşılanabilecek istemler için savaşımla yetinebilirlerdi. Eğitim dernekleri vb. gibi proleter bileşimli öteki örgütler için bu daha da böyleydi. Dahası, yığınları kendine çekme savaşımı canlanır, proleter siyasal partilerin çalışır duruma gelmesi yeni yeni başlarken Marx ve Engels, sendikaların siyasal örgütler durumuna dönüştürülmesinin değıl –Komün'den sonra bu kesinlikle gerçek dışı bir şeydi– ama yapıları, bileşimleri ve erekleleriyle proletaryanın bambaşka bir tipteki sınıf örgütlerini oluşturacak partilerin kurulmasının söz konusu olduğunu belirtiyorlardı. Lahey Kongresi'nden az sonra, ünlü kararın anlamını açıklayan Engels, şöyle yazıyordu: "Karar trade-unionlara ve siyasal bakımdan yansız öteki örgütlere siyasetle uğraşmayı bir görev durumuna getirmi-

yor. Yalnızca her ülkede işçi sınıfının tüm burjuva partilere karşı bağımsız bir partinin kurulmasını istiyor.⁴⁰

Böylece proletaryanın en bilinçli temsilcilerini toparlayan, sınıfsal çıkarlarını dile getiren ve sonal ereklere için savaşım veren siyasal örgütlenmesinin özel biçimi olarak parti konusunda *Komünist Parti Bildirgesi*'nde daha önce genel bir biçimde önerilen düşünce, Komün'den sonra Komün'ün ve Enternasyonal'in deneyimleriyle de desteklenerek, daha da geliştiriliyordu. Komün'den ön yıl sonra Engels, İngiliz işçilere kendi öz siyasal partilerini kurma zorunluluğunu açıklarken, "çeşitli mesleklerden sendikalar yanında ya da onların üzerinde ortak bir birliğin, tüm işçi sınıfının siyasal bir örgütünün kurulması gerekiyor" diyordu.⁴¹

Proleter partinin örgütlenme ilkeleri konusunda Marx ve Engels'in düşüncelerinin evrimi üzerinde Komün'ün yaptığı doğrudan etkiyi ortaya çıkarmak, genel olarak bu etkiden hiçbir kuşku duyulmamasına rağmen, çok güçtür. Enternasyonal deneyimi, ardından ilk sosyalist işçi partilerinin deneyimleri, bu konuda kesin bir önem taşıyor. Ama 1871'den sonra işçi hareketinin gelişmesi Komün'ün o derece etkisinde kalmıştı ki bu etki parti öğretisinin bu yönü üzerinde de ister istemez kendini gösterecekti.

Komün gelecekteki devrimin başarısının çok büyük bir ölçüde partinin örgütlenme *biçimine* bağlı olacağını açıkça göstermişti. Ve partinin temel örgütlenme ilkelerinin Komün'den sonra, eskisinden çok daha ileri bir biçimde geliştirilmiş olmaları da bir rastlantı değildi. Kuşkusuz bu gelişme, partilerin kurulmasının ilk kez olarak böyle geniş bir kapsam kazanmaları ve her yıl gerçekten proleter bir parti örgütlenmesini destekleyecek ilkelerin hazırlanması üzerinde az ya da çok etki yapan yeni bir deneyimin gelip eklenmesi olgusuyla da açıklanıyordu.

Londra Konferansı'nda Genel Konsey'in işlevini güçlendirecek, sektör grupçukları kaldıracak ve Enternasyonal içindeki disiplini daha da sağlamlaştıracak kararlar alındı. Genel Konsey'in işlevinin ve dolayısıyla merkezîyetçi ilkenin güçlendirilmesi, büyük ölçüde Bakunin ve yandaşlarının Enternasyonal'i içeriden dağıtma girişimlerine karşı savaşı-

mın sonucuydu. Bununla birlikte bu ilkeyi uygulama zorunluluğu, hareketin hemen Komün'den sonra ortaya çıkan genel görevlerinden kaynaklanıyordu. Genel Konsey'in, "Enternasyonal'in bir şubesini gelecek kongreye kadar görevden almak"⁴² ve her ülke içinde ya da Enternasyonal çapında şubeler *arasında* ortaya çıkan anlaşmazlıkları çözmek hakkı da Londra Konferansı'nda dile getirildi.

Enternasyonal içinde disiplinin güçlendirilmesi için, demokratik merkezîyetçiliğin tutarlı uygulanması için savaşım veren Marx ve Engels, bu ilkenin komplocuların gizli dernekleri içindeki ilişkilerle hiçbir ilişkisi olmadığını belirtmeyi sürdürüyorlardı. Enternasyonal'in başarıları, diyordu Engels 1872 başında, "her ulusal ya da yerel federasyona tam bir eylem özgürlüğü bırakan ve merkezi organlarına ancak bu organların tek program ve ortak çıkarlar uğruna başarıyla savaşım vermeleri için zorunlu olduğu ölçüde tam yetki veren derneğimizin kendine özgü örgütsel yapısı sayesinde olanaklı oldu."⁴³ Ayrıca Marksizmin kurucuları, Enternasyonal'in içinde dernek ilkeleriyle bağdaşmaz ilkelere dayanan anlamsız özerk örgütler kurulmasını da kabul edilmez buluyorlardı. "Enternasyonal," diyordu Engels, "bir bölümü ortak kuralları kabul eden, öteki bölümü reddeden iki kategori şubeye sahip olamaz."⁴⁴

Lahey Kongresi kararları, proleter partilerin örgütlenme ilkelerinin gelişmesinde yeni bir ilerlemeyi simgeliyorlardı. Bakunin ve Guillaume'un Enternasyonal'den çıkarılmaları, Genel Konsey'in etkinlikleri Enternasyonal belge, programlarına ters düşen bir dizi şubenin dernekten çıkarılması konusundaki kararlarının kongre tarafından onaylanması, Örgütlenme yönetmeliği maddelerine getirilen ve Genel Konsey'in yetkilerine ilişkin kimi açıklayıcı bilgiler, bütün bunlar kongrenin Marx ve Engels tarafından hazırlanan ve Komün deneyiminin ışığında geliştirilen örgütlenme ilkelerini onayladığını gösteriyordu.⁴⁵

Bu ilkeler azınlığın çoğunluğa bağımlılığını, örgütün en yüksek toplantısı tarafından seçilen ve bu toplantılar arasında, çıkarma ve kabul etme dâhil, örgütün genel yönetimini gerçekleştiren merkezi

bir yönetici organın varoluşunu, yerel örgütlerin belge, programlara ve ortaklaşa kabul edilen kararlara engel olmayacak etkinliklerinin özgüllüğü tarafından koşullandırılan bağımsız etkinliklerinin zorunluluğunun kabulünü içeriyorlardı. Şubelerin tam özerkliğini isteyen Bakunin'i eleştiren Engels, şöyle yazıyordu: "Örgütün olduğu yerde, eylem birliği adına özerkliğin bir bölümünün feda edilmesi kaçınılmaz bir şeydir."⁴⁶

Enternasyonal'in tarihsel alandan yitip gittiği dönemde, derneğin örgütlenme ilkeleri, büyük bölümü Komün dersleri sayesinde, hareketin ileri militanları tarafından gerçi eşit olmayan bir biçimde özümlemiş bulunuyordu ve bu da proletaryanın ulusal alandaki siyasal partilerinin kuruluşu sırasında ortaya çıkıyordu.

Proletarya ve geniş emekçi yığınlar yararına gerçekleşen devrimin zaferini güvence altına almak için, işçi sınıfı partisinin ilkeleri, yapısı ve yaşam kurallarıyla burjuva partilerden ayrılması gerekiyordu ve Komün'ün tüm etkinliği bunu karşı çıkılmaz bir biçimde ortaya koymuştu. Komün'ü izleyen yıllar boyunca Marx ve Engels, işçi hareketinin öncü militanlarına bunu anlatmaya çalışacaklardı.

İşçi sınıfının kurtuluş savaşımının strateji ve taktiğinin gelişmesi üzerinde Komün, çok büyük bir etki yaptı. Dünyanın ilk proleter devrim deneyimi bu alanda olağanüstü bir öneme sahipti. Bu devrim sırasında o zamana kadar ancak özellikle teorik çıkarsamalara dayanan çok genel yanıtlar verilebilen birçok sorun, daha çok ortaya çıkarılıyor ve yeni, somut bir içerik kazanıyorlardı. Komün'ün etkinliğinin, Komün'ü ortaya çıkaran ve yenilgisine yol açan nedenlerin çözümlenmesi Marx ve Engels'e, proleter devrimin başarısı için bazı nesnel ve öznel koşulların zorunluluğu üzerindeki çok önemli tezi derinleştirmek ve geliştirmek olanağını sağlıyordu. Daha önce de söylediğimiz gibi, Komün derslerinin çözümlenmesinde öznel etken sorunlarına ayrı bir yer veriliyordu. Ayrıca Komün Fransa'da, 1871'de proleter bir devrim için nesnel koşulların henüz var olmadıklarını gösteriyordu. Komün aynı zamanda gelişmiş kapitalist ülkelerde "proleter bir devrimden başka devrimin olanaklı olmadığını"⁴⁷ da gösterdi, ama henüz proleter bir devrimin zamanı gelmemişti. Öyleyse işçi

hareketinin stratejisi bir dereceye kadar uzun bir tarihsel dönemin zorunluluk ve kaçınılmazlığını hesaba katmalıydı. Bu dönem boyunca bir partide birleşmiş ve tepeden tırnağa silahlı işçi sınıfı ve öncüsünün, kararlaştırıcı uğrak için hazırlanmaları gerekiyordu.

Ama burada bir ihtiyat kaydı zorunlu. Marx ve Engels'e göre bu sonuç hiç de işçi sınıfının belirsiz bir zaman boyunca devrimin başarisını tamamen güvence altına alan koşulların ortaya çıkmasını sabırla beklemesi gerektiği anlamına gelmiyordu. Böylesine şematik, böylesine antidiyalektik bir görüş onlara son derece yabancıydı. İşçi sınıfının zaferinin tarihsel bakımdan kaçınılmaz olduğu yolundaki inançlarının yazgıcılıkla hiçbir ilgisi yoktu. Tarihin en beklenmedik değişkenlikleriyle karşılaşmaya her zaman hazır dılar. Gerçek devrimciler olarak Marx ve Engels, bazı koşullarda bir ya da bir başka ülke proletaryasının, oldukça büyük bir tehlikeyle de olsa, korkusuzca müdahalede bulunmak ve böylece tarihsel bir girişkenlikle olayları hızlandırmak zorunda kalma olasılığını düşünüyorlardı.

Komün'ün ortaya çıkma nedenlerini ve dönemin işçi hareketinin durumunu irdeleyen Marx'ın bazı koşullarda proletaryanın şu ya da bu müfrezesinin savaşıma girmeden geri çekilmesinin tüm işçi hareketine bu müfrezenin yenilgiye uğramasından daha çok zarar verebileceği yolundaki önemli düşünceyi dile getirdiği de biliniyor.

Öyleyse devrimin hazırlık döneminde proleter partilerin taktiği ne olmalıydı? İşçi sınıfı, geniş emekçi yığınlar devrimi, devrimin görev ve ereklerinin tam bilinci içinde, hangi araçlarla gerçekleştirebilirlerdi? Geniş emekçi yığınlarını proleter partinin çevresinde toplamak için ne yapmak gerekiyordu? Komün deneyimini göz önünde bulundurmadan bu soruları yanıtlamak olanaksızdı.

Proletaryanın köylülük karşısındaki siyaseti üzerindeki düşüncelerini geliştirme olanağını Marx ve Engels'e işte bu deneyim sağladı. Komün'den önce de Marx ve Engels'in, köylülükle bağlaşmanın devrimin zaferinin başlıca koşullarından biri olduğunu birçok kez yinledikleri biliniyor. Ama o zaman bu düşünce özellikle teorik spekülasyonlara dayanıyordu. Komün yalnızca bu düşüncenin doğrulu-

ğunu göstermekle kalmıyor ama onu doğrulamak ve geliştirmek için çok zengin bir gereç de sağlıyordu. Daha *Fransa'da İç Savaş*'ta ve bu yapıt için yazma denemelerinde Marx, Komün'ün, emekçi köylülüğün gerçek çıkarlarını dile getirdiğini ortaya koyuyordu. Ulusal Muhafız Merkez Komitesi'nin, savaş vergisinin başlıca yükünün savaş kışkırtıcılarına düşmesi gerektiğini söyleyen bildirgesi, ilkin bu çıkarlara uygun düşüyordu. Daha sonra Marx, sürekli ordunun kaldırılmasının köylüleri, zorunlu askerlikten, bu "kan vergisi"nden⁴⁸ kurtaracağını belirtiyordu. Bastırmacı devlet makinesinin ve asalak memurlar ordusunun kaldırılmasının köylü için sunduğu büyük maddi ve manevi yararı saptıyordu.⁴⁹ Proleter devrimin zaferinden köylünün iktisadi bir yarar sağladığını saptıyordu: "Komün ... ona hemen büyük ödünçler verebilecek tek iktidardır; köylünün iktisadi koşullarının dönüşümünü sağlayabilecek ... tek hükümet biçimidir; köylünün saymaca toprak mülkiyetini, emeğinin ürünü gerçek mülkiyet durumuna dönüştürebilecek... tek hükümet biçimi."⁵⁰

Bu çözümlemeden doğrudan doğruya Komün'ün, niteliği gereği Fransız köylüsüne büyük bir yarar sağlayan bir iktidar olduğu ve nesnel olarak onu kendi yanına çekecek yetenekte bir iktidar olduğu sonucu çıkıyordu. Marx Komün'ün programı eğer köylülerce bilinsaydı, desteklerinin sağlanacağını, eğer komüncülerin Paris'i taşrayla iletişim kurabilseydi, "üç aylık özgür bir bağlantı süresinin, köylülerin genel bir ayaklanmasına yol açacağını"⁵¹ düşünüyordu. Bu, gerçekleşmedi. Hem zaten dönemin köylü yığınının bilinç düzeyinden dolayı bunun gerçekleşmesi kuşkuluydu. Ama ne olursa olsun Komün deneyimi, köylülük yönünde bir şey yapmak zorunluluğunu gösteriyor ve dönemin Fransız toplumunun en kalabalık sınıfı olan bu sınıfın desteği olmadıkça, işçi sınıfının bir zaferine güvenmenin güç olduğu konusunda hiçbir kuşku bırakmıyordu. Bu düşünceler Engels'in, 1894 sonuna doğru yazılan ve özellikle Fransa'nın tarihsel deneyimine dayanan *Fransa'da ve Almanya'da Köylü Sorunu* başlıklı ünlü yapıtında geliştirileceklerdi.

Proletaryanın olası tek bağlaştığı köylülük değildi. İşçi sınıfının özelemlerini yansıtan Komün, ayrıca geniş küçük burjuvazi yığınları-

nın çıkarlarını da dile getiriyordu. Şöyle yazıyordu Marx: "Tarihte ilk kez olarak küçük ve *moyenne* (orta) burjuvazi, işçi devrimine açıkça katıldı ve bu devrimin kendi öz kurtuluşu ile Fransa'nın kurtuluşunun tek aleti olduğunu ilan etti."⁵² Ve bu yalnızca Komün'ün bu halk katmanlarını korumak için bir dizi önlem almasından ileri gelmiyordu. Fransız tarihinin kararlaştırmacı bir uğrağında işçi sınıfı, ulusun bütün zinde kuvvetlerini çevresinde toplamaya ve onların gerçekten ulusal çıkarlarını savunmaya yetenekli tek güç olarak ortaya çıkmıştı. Ve Komün, demokratik dönüşümleri yalnızca proleter devrimin başarıyla sonuçlandırabilecek güçte olduğunu düşünen Marx ve Engels'i doğruluyordu. Çünkü tarihsel olarak ilerlemeci bir sınıf olmaktan çıkan ve kendini toplumsal yaşama bağımsız olarak karışan proleteryanın karşısında bulan burjuvazi, toplumsal yaşamın kaldırılmasını kendi istediği öğelerini korumak gereksinimini duyuyordu. Öyleyse proleter devrimin yalnızca özgül olarak proleter değil ama demokratik görevleri de yerine getirmesi bekleniyordu. Ve yalnızca emekçilerin proleter olmayan katmanlarının değil ama küçük ve hatta belli bir aşamada orta burjuvazi katmanlarının da proletarya çevresinde ve onun yönetimi altında toplanmasının nesnel temeli işte buydu. Devrimin zaferinin temel koşulu olarak proletaryanın sınıfsal ereklere için savaşımla demokratik savaşımın birleşmesi üzerindeki bu önemli çıkarım, Komün deneyimi tarafından doğrulanıyordu. Bu deneyim gerçek tarihsel koşullar içinde bu görevlerin birbirinin içine girdiğini gösteriyor, bu görevleri toplu olarak yerine getirmek zorunluluğunu doğruluyordu.

Muzaffer bir proleter devrimin hemen gerçekleşmesinin olanaksız olduğu gerçeğinin kabul edilmesi zorunluluğu gibi, potansiyel bağlaşıklarını proletaryanın yanına çekmek olanağını sağlayan, işçi sınıfının geri kalmış katmanlarının sınıf bilincini uyandırmaya ve onları eylemli olarak savaşıma sokmaya katkıda bulunan taktik yolları saptamak zorunluluğu da işte bundan kaynaklanıyordu. Harekete organik olarak bağlı bulunan yollar (iktisadi savaşım, grevler vb.) dışında işçi hareketinin, parlamenter rejim altında 1871'den sonra Batı Avrupa ülkelerinin çoğunda gerçekleştirilen yasal savaşım yolların-

dan yararlanması da çok önemliydi. Başta parlamenter savaşım yolları geliyordu.

Batı Avrupa'daki proleter partiler, genel kural olarak parlamenter cumhuriyetler ya da anayasal krallıklarda, işçi sınıfı için siyasal yaşama katılma zorunluluğunun kabul edilmesinin seçim kampanyalarına, seçmen oylarını kazanma savaşımına, parlamento içi etkinliklere vb. katılması anlamına geldiği zaman kurulmuşlardı. Paris Komünü deneyimi Marx ve Engels'e, görünüşte en demokratik biçim olan parlamenter cumhuriyet dâhil bütün burjuva devlet biçimlerinin eleştirisini geliştirip derinleştirmek olanağını sağladı. Öte yandan, Komün'ün nesnel olarak kaçınılmaz yenilgisi ve dolayısıyla işçi hareketinin karşısına çıkan görevler –gelecekteki kararlaştırmacı savaşımalar için güçlerini bir araya getirmek-, seçme ve seçilme hakkı, yasal partiler, kendi basın organlarına sahip olma olanağı vb. gibi proletaryanın katılımıyla kazanılan burjuva demokratik özgürlüklerin proletaryanın eline verdiği bütün olanaklardan sonuna kadar yararlanılmasını gerektiriyordu. Komün'den daha birkaç ay sonra Engels, proletaryanın siyasal etkinliğe katılmasına karşı çıkan Bakunincileri yanıtlarken, Londra Konferansı'nda eğer burjuva rejim "bize ona karşı çıkma olanaklarını veriyorsa, bu olanakları kullanmak, var olan durumu kabullenmek demek değildir" diyordu.⁵³

Kuramsal olarak Marx ve Engels, işçi sınıfının burjuva parlamentolardaki temsilini Komün'den çok önce açıkça öngörüyorlardı ve doğal olarak da bundan, işçi milletvekillerin bütün burjuva partilerin siyasetinden özünde farklı ve kesin olarak bağımsız bir sınıf siyaseti izleyeceklerini anlıyorlardı.

Ancak bunun için bağımsız bir proleter siyasal parti gerekiyordu. Gerçi örgütlü işçi hareketi tarihinde ilk kez olarak proleter milletvekilleri –Bebel ve Liebknecht– 1867'de, Eisenach partisinin kurulmasından da önce, Kuzey Almanya Reichstag'ına seçilmişlerdi. Ve başlangıçtan başlayarak etkinlikleri –partinin kurulmasından sonra daha da çok olmak üzere– proleter enternasyonalizmden esinleniyordu. Fransız-Prusya savaşı sırasında Prusya yönetici çevreleri ve Alman burjuvazisinin militarist ve şoven siyasetini kınayan ve Paris Komünü'nden

yana çıkan parlak konuşmaları, sosyal demokrasinin Alman işçiler arasındaki etkisini ve uluslararası saygınlığını artırmaya çok büyük bir katkıda bulunuyordu. Bebel ile Liebknecht'in Reichstag'daki etkinlikleri Marx ve Engels için, siyasal savaşımда çekimserliği öneren Bakuninci öğretiyeye karşı savaşımда, en önemli pratik kanıtlardan birini oluşturdu. Komün derslerinden ayrı olarak bu deneyim, bağımsız işçi hareketinin ilkelerini savunmak için parlamento kürsüsünün taşıdığı önemi bir kez daha gösteriyordu. 1872'de Engels şöyle yazıyordu: "Enternasyonal'e katılan işçilerin bütün parlamentolarda yer almalarını ve şimdiye kadar bu onuru taşıyan tek kişi olan Bebel'in her yerden bir destek görmesini çok önemli buluyorduk."⁵⁴

Bağımsız işçi partilerinin seçim savaşımına katılmalarını Marx ve Engels, siyasal etkilerinin başlıca ölçütlerinden biri olarak görüyorlardı. Alman sosyal demokratlar 1874 seçimlerinde temsilcilerinden dokuzunu Reichstag'a seçtirme başarısını gösterdikleri zaman Engels, bunda "Alman proletaryasını Avrupa işçi hareketinin başına" geçiren çok önemli bir olay görüyor, özellikle "birçok işçinin kendi öz adamlarını seçmeleri, özerk bir parti gibi müdahale etmeleri" olgusu üzerinde duruyordu.⁵⁵ Ve altı yüz bin seçmenin sosyal demokratlar için oy verdiği 1877 seçimlerin sonucunun Engels, "işçiler tarafından şimdiye kadar kazanılan en parlak zaferlerden biri" olarak niteliyordu.⁵⁶

Öte yandan, reformist yola giren İngiliz işçi hareketini düşünen Engels, İngiltere seçimlerinin düzeneğini çözümlerken, "*burjuvazinin yüksek müsaadesiyle*"⁵⁷ seçimlere giren işçi adayların burjuva adaylar durumuna dönüşmelerine kesinlikle karşı çıkıyordu. Her türlü "parlamentar alıklık" belirtisini, yani oportünistlerin parlamentar etkinliği tüm öteki savaşım biçimlerinin kendisine bağlanması gereken işçi sınıfının en önemli savaşım yolu olarak gösterme doğrultusundaki her türlü girişimi var gücüyle kınıyordu.

Seçim kampanyalarına katılım, diye yineliyordu Engels, yığınlar içinde ajitasyon çalışması için, kendi program istemlerinin propagandası için, hükümet çevrelerinin ve burjuva partilerin ipliğini pazara çıkarmak için proleter partilere geniş olanaklar kazandırıyor. Seçim

sonuçları, özellikle şu ya da bu biçimde bütün yurttaşlara oy hakkının tanındığı ülkelerde, partilere yığınlar arasındaki etkilerini ve bu etkinin artma (ya da düşme) dinamiğini, hem de yalnız tüm ülkede değil ama kimi bölgelerinde de somut olarak saptamak, yani propagandalarının çeşitli halk grupları arasındaki etkililiğini denetlemek olanağını sağlıyordu. O sırada sosyal demokrasinin parlamentoda bir dereceye kadar önemli bir gruba sahip bulunduğu tek ülke olan 1875 Almanyası konusunda Engels, seçimleri güçlerin genel denetimi olarak niteliyordu.⁵⁸

Ama parlamenter etkinliğin önemini Engels, bu tür bir denetimle sınırlamıyor ve parlamento kürsüsünün sosyalist milletvekillerine düşüncelerini yaymak ve yönetici sınıfların uyguladığı siyasetin ipliğini pazara çıkarmak için çok etkili bir araç hizmeti gördüğünü belirtiyordu. Koşullar uygun olduğu zaman parlamentolara katılım işçi sınıfı ve genel olarak emekçiler için bazı sonuçlar, iş gününün kısaltılması üzerine yasa, emeğin korunması vb. gibi bazı gerçek ödünler elde etmek olanağını sağlıyordu. Engels emekçiler için, öteki muhalefet partilerinin milletvekilleri tarafından sunulan elverişli ve yararlı yasa tasarılarına sosyalist milletvekillerinin olumlu oy vermelerinin olanaklı ve bazı durumlarda kaçınılmaz olduğunu düşünüyordu. Gene de burjuva partilerin parlamenter kombinezonlarına isteyerek ya da istemeyerek bulaşma tehlikesine karşı uyarıyor ve sakınım ve uyanıklık öğütlüyordu. Sosyalist gruplar tarafından kendi yasa tasarılarının sunulmasını, ilkin bu eylemlerin propaganda değerini sezinleterek, onların parlamenter etkinliklerinin çok önemli bir yönü olduğunu düşünüyordu.

Sosyalist partilerin parlamenter etkinliklerinin temel koşulunu Engels, her zaman bu partiler milletvekillerinin siyasal ve örgütsel düzeydeki tam bağımsızlıkları olduğunu düşünüyordu. Öteki partiler ve parti gruplarıyla, hatta kısa süreli ve özel nitelikte de olsa her türlü anlaşma sırasında bunun, kesinlikle zorunlu bir koşul olduğu kanısındaydı.

İşçi partileri büyüyüp güçlendikçe, toplumsal yaşamdaki işlevleri arttıkça, etkileri ve parlamenter temsilcilerinin etkisi geliştikçe, hareketin sorumluları parlamenter etkinliği mutlaklaştırmak, onu iktidar

savaşımının temel aracı durumuna getirmek yönünde bir eğilim gösteriyorlardı. 90'lı yılların ortasına doğru, Engels son yapıtını (Marx'ın *Fransa'da Sınıf Savaşimleri* yapıtına giriş) yazdığı sıralarda, bu eğilimler geniş bir yaygınlık kazanmıştı. Parlamentoda çoğunluğu kazanmanın proletarya için siyasal iktidara geçmenin başlıca yolu olup olmadığı sorunu ortaya çıkmıştı. Engels'in bu yapıtında ele alınan sorun da buydu. Bu yapıt aynı zamanda, Komün deneyimini ve Komün'ü izleyen bir çeyrek asır içindeki işçi hareketini göz önünde tutarak, işçi sınıfının kurtuluş savaşımında kazanılan parlak başarıların proleter partilere açtıkları gerçek yönelim ve olanakların çözümleme zorunluluğundan da kaynaklanıyordu.

Toplumsa düzenin devrimci dönüşümü için savaşımında barışçı olan ve olmayan yollar arasındaki ilişki söz konusuydu. Ve Paris Komünü burada da ilk planda bir rol oynuyordu.

Daha "*Fransa'da İş Savaş'ın* yazma denemeleri"nde Marx, devrimin esas itibariyle barışçı bir gelişme olanak ve olasılıklarını tasarlamıştı. Çünkü Paris Komünü'nün kuruluşu, ne kadar önemsiz olursa olsun herhangi bir silahlı çatışma ve ölü ya da yaralı olmaksızın, barışçı yoldan gerçekleşmişti. Eğer Komün öteki kentlerin etkili desteğinden yararlansaydı, Fransa'daki olayların gelişmesinin alabileceği biçimler üzerinde akıl yürüten Marx, şöyle yazıyordu: "Komünal örgütlenme bir kez ulusal ölçüde sağlamca yerleştikten sonra, belki gene de karşılaşacağı felaketler, olsa olsa kölecilerin yer yer, barışçıl ilerleme çalışmasını zaman zaman kesintiye uğratmakla birlikte, toplumsal devrimin kolunu silahlandırarak, hareketi hızlandırmaktan başka bir sonuç vermeyecek olan ayaklanmaları olurdu."⁵⁹ Öyleyse Marx devrimin Fransa'da, ona barışçı yollardan sağlamlaşmak olanağı veren bir biçim almasının gerçekte olanaklı olduğunu düşünüyordu ve bu da ilkin siyasal egemenliklerinden yoksun kalan sömürücü sınıfların davranışına bağlıydı.⁶⁰

Oysa Komün'ün tüm tarihi burjuvazinin, eğer harekete geçmek için gerçek ve yeterli bir güce sahip olmayı sürdürseydi, iktidarını korumak için zora başvuracak olduğunu açıkça gösteriyordu. Bu durumda proletarya, bir iç savaşa sürüklenir ve devrimci bastırmanın tüm ola-

naklarından yararlanmak zorunda kalırdı. Komün'ün yıkılmasından birkaç hafta sonra Marx, Enternasyonal'in yedinci yıldönümü dolayısıyla yaptığı bir konuşmada, bu düşünceyi şöyle dile getiriyordu: "İşçi sınıfı kurtuluş hakkını savaş alanında kazanmalıdır."⁶¹ Bir yıl sonra, Lahey Kongresi'nin bilançosunu çıkaran Marx, şöyle diyordu: "Kıta ülkelerinin çoğunda; devrimlerimizin kaldırıcı şiddet olacaktır; emeğin egemenliğini kurmak amacıyla bir zaman için şiddete başvurmak gerekecektir."⁶² Ve Marx, militer ve bürokratik bastırma aygıtının az geliştiği ülkelerde, emekçilerin ereklerine barışçıl yollardan erişebileceklerini dışalamamak gerektiğini de ekliyor⁶³ ve bu ülkelerin doğrudan doğruya adını veriyordu: Amerika, İngiltere ve belki Hollanda. Ama genel kural olarak proletaryanın şiddete başvurması gerektiğini düşündükleri için, Marx ve Engels o zaman bunu bir ayıklama olarak görüyorlardı. *Otorite Üzerine* (1873) başlıklı makalesinde Engels, şöyle yazıyordu: "... ve zaferi kazanan taraf eğer boşuna savaşım vermiş olmak istemiyorsa, iktidarını silahlarının gericilerde yarattığı korku ile sürdürmelidir."⁶⁴ Komün deneyimi bunu tanıtlamıştı.

Sonraki yıllar boyunca Marx ve Engels, özünde bu görüşe bağlı kaldı. Marx 1880'de, işçi sınıfının nüfusun önemli bir bölümünü oluşturduğu, zorlayıcı bir aygıt yokken –ya da Avrupa kıtasındaki ülkelerde olduğundan çok küçük bir ölçüdeyken– burjuva demokratik kurumların var oldukları İngiltere gibi bir ülkede devrimin şiddete dayanmayan bir yol izlemesinin olanaklı olduğunu gene yineliyordu. "Ama," diye ekliyordu, "İngiliz işçi sınıfı gücünü nasıl kullanacağını ve yasanın kendisine tanıdığı özgürlüklerden nasıl yararlanacağını bilmiyor."⁶⁵

Ancak bu durumda da Marx, Britanya toplumunu dönüştürmenin o dönemdeki gerçek ve gerçekleştirilebilir yollarından çok, teorik olarak var olan olanaklardan söz ediyordu. Yığınsal bir sosyalist partisi olmayan İngiliz proletaryasının sınıf bilinci ve siyasal örgütlenme düzeyinin yetersizliğini belirtiyordu. Engels 80'li yılların sonuna doğru, Danimarkalı sosyalist Gerson Trier'ye şöyle yazıyordu: "Şiddete dayanan bir devrim olmadıkça proletarya, yeni topluma açılan tek kapı olan siyasal üstünlüğünü sağlayamaz."⁶⁶

İktidara dört elle sarılan burjuvazinin şiddete dayanan eylemlerini kaçınılmaz olarak gördüğü için Engels, proletaryanın şiddete dayanan eylemlerinin de kaçınılmaz olduğunu düşünüyordu. Alman sosyal demokrasisi içindeki, her durumda şiddete başvurulmasını öneren yarı anarşist “gençler” grubunu eleştiren Engels, 90’lı yılların başında şöyle yazıyordu: “Kendisine karşı savaşım verilmesi gereken gerici şiddet olmadığı zaman, herhangi bir devrimci şiddet de söz konusu edilemez; çünkü devrilmesine gerek bile olmayan şeye karşı devrim yapmak olanaklı değildir.”⁶⁷ Bir başka deyişle Engels bazı koşullarda, şu ya da bu ülkedeki iç siyasal bunalımın yoğunlaşması sonucu, o ülkedeki yönetici sınıfların, siyasal iktidarın işçi sınıfının eline geçmesine bir direniş gösterecek güçten uzak olacaklarını kabul ediyordu.

Ama bunun için, Engels’in birçok kez sözünü ettiği bir koşul zorunluydu. Paris Komünü deneyimi –1895’ten önce Engels, bir başka yığınsal proleter devrim ya da halk devrimi deneyiminin sözünü edemezdi– özellikle gösteriyordu ki eğer gerici güçler düzenli ordu üzerindeki etkilerini koruyor, eğer devrim askerler yığını ya da aralarından büyük bir bölümünü kendine kazanmak başarısını gösteremiyorsa, bu durum devrimin başarı olasılıklarını aşırı derecede düşürüyor ve her ne olursa olsun devrimin barışçı evrimini olanaksız bir duruma getiriyordu. Engels bu düşüncüyü daha önce sözü edilen son yapıtında açık ve seçik bir biçimde dile getirdi, ama bu düşünce daha önceki yapıtlarında ve özellikle mektuplarında da dile getiriliyordu. Hatta Komün’den önce, Kasım 1868’de Engels, Fransa’da antibonapartist bir ayaklanmanın olanak ve olasılıklarını çözümlerken, Marx’la tam bir anlaşma içinde, askeri birliklerin desteği olmadıkça, bu ayaklanmanın hiçbir başarı olasılığı olmadığı sonucuna varıyordu. “Orduda ayaklanma olmadıkça hiçbir şey elde edilemez” diyordu.⁶⁸ Ve 1884’te, Lafargue’a yazdığı bir mektupta, şöyle açıklıyordu: “Silahların güncel durumunda (seri atışlı tüfekler vb.) devrimin orduda başlaması gerekiyor.”⁶⁹ Engels bu düşüncüyü Bebel’e yazdığı bazı mektuplarda da geliştiriyordu: “Modern bir ordu karşısında halk, askerce söylemek gerekirse, biraz önemsiz bir büyüklüktür.”⁷⁰ “Ordudaki güncel durumdan ötürü, silahlı güç bize karşı oldukça

savaşına girmeyeceğiz. Silahlı güç bize karşı bir güç olmaktan çıkana kadar bekleyebiliriz.”⁷¹

Ve Sorge’ye yazdığı bir mektupta, Paris Komünü’nü anmak için düzenlenen bir gösteri sırasında Paris polisinin işçileri hazırlıksız bir eyleme kışkırtma girişimlerinden söz eden Engels, doğrudan doğruya 1871 deneyimini anımsatıyor ve şöyle diyordu: “Artık Ulusal Muhafız olmadığına göre, kendine silah bulmak olanaksızdır ve her türlü ayaklanma başarısızlığa mahkûmdur.”⁷²

Engels’in son yapıtının anlaşılması bakımından büyük bir önem taşıyan bu düşünceler doğrudan doğruya Komün deneyiminden olduğu kadar Komün’ü izleyen yılların devrimci hareket deneyiminden de kaynaklanıyorlardı. Oy hakkından yararlanma 1871’den sonra uygulanan askeri reformlar sayesinde Avrupa ülkelerinin çoğunda orduların büyük çoğunluğunu meydana getiren gençlerden çoğunun özellikle belli bir süre askeri hizmetle yükümlü işçiler ve köylülerden oluşmalarına karşın, bir başka yön daha gösteriyordu. 1890 seçimlerinde Alman sosyal demokrasisi tarafından kazanılan büyük başarıyı çözümleyen Engels, Prusya’nın doğu eyaletlerindeki geniş tarım işçileri yığınının parti tarafından kazanılmasına özel bir önem veriyordu, çünkü askerlerin çok önemli bir bölümü onlar arasından toplanıyordu. Mart 1890’da Engels şöyle yazıyordu: “Tarım işçilerini üç yıl içinde kendimize kazanabileceğiz, işte o zaman Prusya ordusunun örnek alayları bizim elimizde olacak.”⁷³ Buna göre Engels, proletaryanın devrimdeki başlıca zafer koşullarından birinin de orduyu proletaryanın yanına çekmek olduğunu düşünüyordu. XIX. yüzyıl devrimleri deneyimine dayanan Engels, ordunun morali sarsılmadıkça, “sayıca daha küçük birlikler için bile, ağır basanın donatım ve eğitim, tek yönetim, silahlı kuvvetlerin sistemli kullanım ve disiplin üstünlüğü olduğunu” yazıyordu.⁷⁴

Son yapıtında çıkarılan sonuçların temelinde, Engels’in bu akıl yürütmeleri yatıyordu. 1848’den sonra geçen on yıllar boyunca “koşullar, sivil savaşçılar için çok daha elverişsiz, birlikler için ise çok daha elverişli olmuştu.”⁷⁵ Dünyanın ilk proleter devrim deneyimi de bunun böyle olduğunu gösteriyordu. “Halkın tüm katmanlarının sevgi ve ya-

kınlığına sahip bir ayaklanma çok güç gerçekleşecektir; sınıf savaşımında tüm orta katmanlar, belki de hiçbir zaman burjuvazinin çevresinde toplanan gerici partiyi hemen tamamen ortadan kaldırmak üzere oldukça eksiksiz bir biçimde proletaryanın çevresinde toplanmayacaktır.”⁷⁶ Öyleyse ayaklanmanın başarısı için bu “elverişsiz durum”un “başka etmenlerle ödünlenmiş” olması,⁷⁷ yani ilkin yığınların daha iyi bir hazırlanmasıyla, ayaklananların daha önemli güçleriyle ve son olarak bütün birliklerin olmasa da, hiç değilse büyük asker topluluklarının ayaklananlar karşısındaki iyi dilekli tutumuyla ödünlenmiş olması gerekiyordu. Bu nedenle yıllar boyunca Engels, Almanya ve öteki ülkeler sosyalistlerini, hemen hiçbir olumlu sonuç vermek olasılığı olmayan her türlü hazırlanmamış ayaklanma girişimine karşı sürekli olarak uyarıyordu. Yönetici sınıfların proletaryayı kolayca ezilecek ve “Almanya’daki savaşkan sosyalist güçlerin sürekli büyümesini geçici olarak durdurabilecek ve hatta bir süre geriletebilecek”⁷⁸ bir müdahaleye tüm kışkırtma girişimlerini uyanıklıkla gözetim altında tutmak zorunluluğu üzerinde önemle duruyordu. Belirli durumda Engels, Almanya’yı düşünüyordu, ama bütün açıklamalarından bu gözlemin çok daha geniş bir kapsamı olduğu sonucu çıkıyordu.

Bu yapıtta Engels tarafından çıkarılan bir başka sonuç, buna sıkı sıkıya bağlanıyordu: “Etkisini yavaş yavaş gösteren propaganda çalışması ve parlamenter etkinlik”,⁷⁹ Batı Avrupa’daki sosyalist partilerin şimdiki görevi işte bu olmalıydı. Kararlaştırıcı bir müdahale, kararlaştırıcı bir çatışma zorunluluğunun ortaya çıkacağı bir uğrakta olabilecek en elverişli bir güçler dengesini güvence altına almak ereğiyledir ki Engels, partileri bir süre için özellikle yasal savaşım olanaklarından, her şeyden önce de oy hakkının onlara sağladığı şeylerden yararlanmaya, iktidardaki sınıflar çığnemedikçe yasallığa aykırı davranmamaya çağırıyordu. Proletarya kendi “devrim hakkı”ndan, Engels’in belirttiği gibi, “arkadaşlarımızın hiçbir zaman vazgeçmedikleri”⁸⁰ bu haktan işte o zaman yararlanabilirdi.

Demek ki 90’lı yılların ortasına doğru Engels tarafından önerilen taktik, “kararlaştırıcı günde”, yani koşulların devrimi kolaylaştıracakları zaman, işçi sınıfının en yüksek başarı olanaklarına sahip

olması için olabilecek en büyük sayıdaki işçiyi ve öteki emekçi grupları kazanması amacıyla, burjuva “yasallık” tarafından emekçilere sağlanan olanaklara geniş ölçüde başvurmaya dayanıyordu. Alman sosyal demokrasisi seçmenlerinin sürekli artışı dolayısıyla Engels, bu partinin “bütün öteki güçlerin ister istemez karşısında eğilmeleri gereken kararlaştırıcı güç durumuna gelinceye kadar”⁸¹ büyüyebileceği olasılığını dıştılamıyordu. Bir başka deyişle Engels, elbette yönetici sınıfların yasallığa saygılı davranmaları koşuluyla, devrimin barışçı gelişme olanağını dıştılamıyordu. Gerçi Almanya’da işlerin böyle bir gidiş izlemesi için çok küçük bir olasılık olduğunu da belirtiyordu.

Böylece, birinci proleter devrimin, işçi sınıfının elli yıllık kurtuluş savaşımı deneyiminin ve özellikle 70-90 yılları arasında kurulan sosyalist partilerin derslerine dayanan Marx ve Engels, proletarya partisi, bu partinin program ve örgütlenme ilkeleri, strateji ve taktiği üzerindeki öğretilerini hazırlıyorlardı. Proleter savaşımın etkin katılımcı ve önderleri olan onlar için bu deneyim, büyük ölçüde kendi deneyimleriydi de. Proleter parti öğretisinin Marx ve Engels tarafından hazırlanması, onların işçi sınıfının devrimci bir teori ve bilimsel olarak doğrulanmış bir strateji ve taktikle donanmış bağımsız siyasal partilerinin oluşması için zaman ve güçlerinin büyük bir bölümünü verdikleri direngen ve sistemli savaşımlarından ancak çok saymaca bir biçimde ayrılabilirdi. Gerçekte Marx ve Engels’in düşünceleri yalnızca proletaryanın zengin savaşım deneyiminden kaynaklanmakla kalmıyor ama bu deneyimin bir parçasını, proleter hareketin önemli bir gelişme etkenini de oluşturuyorlardı.

DİPNOTLAR

1. Karl Marx, *Fransa’da Sınıf Savaşimleri (1848-1850)*, Sol Yayınları, Ankara 1988, üçüncü baskı, sf. 13.
2. K. Marx ve F. Engels, *Yapıtlar*, c. 17, sf. 291 (Rusça baskı).
3. Türkçe bir çeviri için bkz.: Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar 2*, agy., sf. 294 ve 295.
4. Karl Marx, *Fransa’da İlk Savaş*, agy., sf. 131.
5. Türkçe bir çeviri için bkz.: Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar 2*, agy., sf. 347.

6. Karl Marx, *Fransa'da Sınıf Savaşımı* (1848-1850), agy., sf. 18.
7. Türkçe bir çeviri için bkz.: Marx-Engels, *Komünist Manifesto*, agy., sf. 25- 26.
8. Friedrich Engels, *Köylüler Savaşı*, Sol Yayınları, Ankara 1990, ikinci baskı, sf. 25 (1874'te yazılan önsöz).
9. Marx-Engels, *Komünist Manifesto*, agy., sf. 34.
10. Friedrich Engels, *Köylüler Savaşı* (1874 önsözü), agy., sf. 25.
11. Kasım 1882'de Engels şöyle yazıyordu: "Programsız, önüne gelenin girdiği bir partikurulunca, artık bu bir parti değildir" (K. Marx-F. Engels, *Correspondances*, sf. 365).
12. K. Marx ve F. Engels, *Yapıtlar*, c. 18, sf. 478 (Rusça baskı). Bu durumda somut olarak, hareketin teorik düzeyinin çok düşük olduğu ve reformist trade-union-cu ideolojinin sözünü geçirdiği İngiltere söz konusu olduğuna göre, Engels her halde kurtuluş savaşımının genel ereklarının açıkça ama basit militanların anlayabilecekleri bir biçimde dile getirildiği bir programı düşünüyordu. Bizim için burada Marksizmin kurucularının parti programının önemi üzerindeki ilkesel düşünceleri önem taşıyor.
13. Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar 2*, agy., sf. 459.
14. K. Marx-F. Engels, *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*, agy., sf. 49-86.
15. Türkçe bir çevirisi için bkz.: *Ibid.*, sf. 52.
16. *Ibid.*, sf. 58
17. *Ibid.*, sf. 65
18. *Ibid.*, sf. 20
19. G. Cogniot, *Çağdaşımız Karl Marx*, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 1975, birinci baskı, sf. 96.
20. K. Marx-F. Engels, *Mektuplar*, (Correspondances), agy., sf. 365.
21. *Ibid.*, sf. 366.
22. K. Marx-F. Engels, *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*, agy., sf. 91.
23. K. Marx ve F. Engels, *Yapıtlar*, c. 38, sf. 204 (Rusça baskı).
24. K. Marx-F. Engels, *Gotha ve Erfurt programlarının eleştirisi*, agy., sf. 92.
25. K. Marx ve F. Engels, *Mektuplar*, sf. 467.
26. F. Engels, *La situation de la classe laborieuse en Angleterre*, sf. 384.
27. K. Marx ve F. Engels, *Yapıtlar*, c. 36, sf. 528 (Rusça baskı).
28. *Ibid.*, c. 37, sf. 297.
29. K. Marx-F. Engels, *Mektuplar*, sf. 44.

30. F. Engels, *La situation de la classe laborieuse en Angleterre*, sf. 399.
31. Bu çok önemli tez, bilindiği gibi, *Gotha Programının Eleştirisi*'nde çok açık bir biçimde sergileniyordu.
32. K. Marx-F. Engels, *Mektuplar*, sf. 290-291.
33. K. Marx-F. Engels, *Mektuplar*, sf. 292.
34. K. Marx-F. Engels, *Mektuplar*, sf. 516.
35. *Ibidem.*, sf. 417.
36. *Ibidem.*
37. K. Marx ve F. Engels, *Yapıtlar*, c. 38, sf. 360 (Rusça baskı).
38. K. Marx-F. Engels, *Mektuplar*, sf. 419.
39. *Ibid.*, sf. 366.
40. K. Marx ve F. Engels, *Yapıtlar*, c. 18, sf. 194 (Rusça baskı).
41. K. Marx ve F. Engels, *Yapıtlar*, c. 19, sf. 268 (Rusça baskı).
42. *Le Conseil Général de la Première Internationale, 1870-1871, Procès-verbaux*, Editions du Progrès, Moskova, 1975, sf. 402.
43. K. Marx ve F. Engels, *Yapıtlar*, c. 18, sf. 58 (Rusça baskı).
44. K. Marx ve F. Engels, *Ibid.*, c. 18, sf. 67.
45. Kongre'de proleter partilerin kurulması sorununda Marx ve Engels'in en ateşli yandaşlarının Komün'ün etkin militanları olmaları belirtici bir özelliktir. Bkz.: *Le Congrès de la Haye de la Première Internationale, 2-7 septembre 1872. Procès-verbaux et documents*, Moskova 1970, sf. 129-130, 132, 150-152 (Rusça baskı). (Daha fazla ayrıntı için bir sonraki bölüme bakınız.)
46. K. Marx ve F. Engels, *Yapıtlar*, c. 18, sf. 171 (Rusça baskı).
47. Karl Marx, *Fransa'da Sınıf Savaşları*, agy., sf. 18.
48. Karl Marx, *Fransa'da İç Savaş*, agy., sf. 64.
49. *Ibid.*, sf. 64.
50. Marx-Engels-Lenin, *Paris Komünü Üzerine*, Sol Yayınları, Ankara 1977. birinci baskı, sf. 211.
51. Karl Marx, *Fransa'da İç Savaş*, agy., sf. 65.
52. Marx-Engels-Lenin, *Paris Komünü Üzerine*, agy., sf. 213.
53. Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar 2*, agy., sf. 295.
54. K. Marx ve F. Engels, *Yapıtlar*, c. 33, sf. 351-352 (Rusça baskı).
55. K. Marx ve F. Engels, agy., c. 33, sf. 516.
56. K. Marx ve F. Engels, agy., c. 19, sf. 217.

57. K. Marx ve F. Engels, agy., c. 18, sf. 479.
58. K. Marx ve F. Engels, agy., c. 36, sf. 184.
59. Marx-Engels-Lenin, *Paris Komünü Üzerine*, agy., sf. 206.
60. Burada Marx'ın, aynı parçada dile getirilen şu çok derin düşüncesi üzerine durmuyoruz: Burjuvazinin karşıdevrimci eylemleri, toplumsal dönüşümleri herhalde hızlandıracaktı –ama zorlu bir biçim altında-.
61. Karl Marx, *Fransa'da İç Savaş*, agy., sf. 131.
62. G. Cogniot, *Çağdaşımız Karl Marx*, agy., sf. 87.
63. Komün'ün ezilmesinden az sonra Marx, New York *The World* muhabiriyle yaptığı bir konuşmada şöyle diyordu: "Örneğin İngiltere'de işçi sınıfının siyasal gücünü gösterme olanağı vardır. Barışçı propagandanın ereğe daha çabuk ve daha güvenli bir biçimde götürebileceği bir yerde ayaklanma bir çılgınlık olurdu. Fransa'da baskı yasalarının çokluğu ve sınıflar arasındaki korkunç karşıtlık, toplumsal savaşımının zora dayanan bir çözümünü belki de kaçınılmaz bir duruma getiriyor. Ama böyle bir çözümün seçilip seçilmemesi, bu ülkenin işçi sınıfının işidir" (G. Cogniot, *Çağdaşımız Karl Marx*, agy., sf. 150).
64. Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar 2*, agy., sf. 452.
65. K. Marx ve F. Engels, *Yapıtlar*, c. 34, sf. 383 (Rusça baskı).
66. K. Marx-F. Engels, *Mektuplar*, sf. 444.
67. K. Marx ve F. Engels, *Yapıtlar*, c. 38, sf. 419-420 (Rusça baskı).
68. K. Marx ve F. Engels, *Yapıtlar*, c. 32, sf. 167 (Rusça baskı).
69. K. Marx ve F. Engels, *ibid*, c. 36, sf. 219.
70. K. Marx-F. Engels, *Mektuplar*, sf. 393.
71. K. Marx ve F. Engels, *Yapıtlar*, c. 36, sf. 207 (Rusça baskı).
72. *Ibid.*, sf. 279.
73. K. Marx ve F. Engels, *ibid.*, c. 37, sf. 305.
74. Karl Marx, *Fransa'da Sınıf Savaşimleri (1848-1850)*, agy., sf. 23.
75. *Ibid.* sf. 26.
76. *Ibid.*, sf. 25.
77. *Ibid.*, sf. 26.
78. *Ibid.* sf. 30.
79. *Ibid.*, sf. 28.
80. *Ibid.*, sf. 28.
81. *Ibid.*, sf. 29.

V

Komün'ün Öğrettikleri ve 70'li Yıllardan 90'lı Yılların Başına Kadar İşçi ve Sosyalist Hareket¹

V. Kunina

1871'de işçi sınıfının siyasal egemenliğini ilk kurma girişimiyle "evrensel bir tarihsel önem taşıyan yeni bir çıkış noktası" kazanılıyor-
du.² Ama XIX. yüzyılda işçi sınıfı devrimi için gerekli koşullar henüz
olgunlaşmamıştı. İşçi sınıfının daha sert sınıflar savaşımı okulundan
geçmesi, bilimsel sosyalizm ve proleter enternasyonalizm düşünceleri-
ni sindirmesi, kararlaştırmacı savaşımına hazırlanması gerekiyordu.
İşçi sınıfı Parisli komüncülerin "pahalıya mal olan sınıflar savaşımı
deneyimi"nden (Engels) yararlanmak zorundaydı.

Yeni tarihsel dönemin –proleter devrimlerin hazırlık dönemi-
nin– niteliği, işçilerin karşısına 1871 devriminin en önemli dersini
pratiğe geçirmek ivedi görevini çıkarıyordu: Belli bir devlet çapında
özerk bir proleter parti kurmak görevi; proletaryaya siyasal iktidarı
fethetme olanağını sağlayan temel koşuldu bu.

Paris Komünü, uluslararası işçi hareketinin gelişmesinde yeni bir
evre açıyordu. Bu evrenin özellikleri, genel olarak Lenin tarafından
ortaya kondu. Lenin, işçi hareketinin eriştiği büyük gelişmeyi, yığın-

ların sosyalizme doğru yönelmeye başlamasını, Marksizmin Marx'tan önceki eski sosyalist akımların etkisini azaltan yayılmasını, bileşimleriyle proleter ve nitelikleriyle sosyalist partilerin kurulmasını betimliyordu. Lenin'e göre Marksizm, XIX. yüzyılın 90'lı yıllarına doğru, işçi hareketi içinde büyük bir başarı kazanıyordu.

Paris Komünü işçi hareketinin gelişmesini iyice hızlandırdı. Lenin şöyle yazıyordu: "Komün'ün yaşam ve ölüm tablosu, dünya başkentini eline geçiren ve iki aydan çok elinde tutan işçi hükümeti imgesi, proletaryanın kahramanca savaşımının ve yengiden sonraki acılarının görünüşü, tüm bunlar milyonlarca işçinin ruhunu tutuşturdu, sosyalizme olan umutlarını canlandırdı ve sevgilerini kazandırdı."³

Paris'teki devrim ve Komün'ün ilanı daha duyulur duyulmaz, birçok Avrupa ülkesinde ve ABD'de işçilerin komüncülerden yana yığinsal gösterileri başlıyordu. İşçi sınıfının ilk hükümetiyle dayanışma hareketi, Birinci Enternasyonal'in grevleri desteklemek için, savaşa karşı, ulusal kurtuluş hareketlerini savunmak için yıllar boyunca açtığı siyasal kampanyalar tarafından hazırlanmıştı. Ama Komün'le dayanışma hareketi, genişlik ve daha iyi örgütlenmesiyle, Komün'ün uluslararası proleter görevinin yüksek kavranma yetisiyle, işçi sınıfının daha önceki müdahalelerinden ayrılıyordu. 1871 hareketinin özgül özelliği, bu harekete katılanların birleşmesine, onları kendi "öz" gericiliklerine karşı, emekçi yığınların siyasal haklarının genişlemesi ve demokratik dönüşümler için etkin siyasal savaşıma sokmaya katkıda bulunmasıydı.⁴

Paris Komünü ile dayanışma hareketinde, Komün için geniş emekçi yığınların ve demokrat aydınların duyduğu sevgi ve yakınlığın kendiliğinden dışa vurumu ve Uluslararası İşçi Birliği'ne üye işçilerin bilinçli proleter enternasyonalizm gösterisi gibi "karşıt akımlar" açıkça ortaya çıkıyorlardı.

Fransa'da devrimin ilk günlerinden başlayarak, Enternasyonal Genel Konseyi dayanışma hareketinin başına geçiyor, taşrada bu hareketi dernek şubeleri örgütleyip yönlendiriyorlardı. Marx'a Paris'te

gerçekten ne olup bittiğini açıklamasını isteyen yüzlerce mektup geliyordu.⁵

Kendi devrimci partileri tarafından yönlendirilen Alman işçiler, dayanışma hareketinin öncülüğünü yapıyorlardı. Alman sosyalistler Komün'ün siyasetiyle tamamen eş kanıda olduklarını bildiriyor ve Komün ilkelerinin bütün dünyada zafer kazanacağı sarsılmaz umudunu dile getiriyorlardı. Auguste Bebel'in konuşması, en gerici parlamentolardan birinin –Alman Reichstag'ının– kürsüsünden, tüm burjuvaziye ve onun “öz” hükümetine yönelik bir meydan okuma etkisini yapıyordu. Paris barikatları üzerinde son kavgaların verildiği gün olan 25 Mayıs 1871'de Bebel, Komün ilkelerine bağlılık yemini ediyordu.⁶ Milletvekillerinin ve tüm burjuva basının hoşnutsuzluğuna yol açan konuşmasını yorumlayan Liebknecht, parti merkez organı *Volksstaat* yazı kurulu adına şu açıklamayı yapıyordu: “Biz Komün'le dayanışma içindeyiz ve ne zaman ve kime karşı olursa olsun etkinliklerini savunmaya hazırız.”⁷ Alman devrimci sosyal demokrasisi şu belgiyle müdahale ediyordu: “Komün yenildi ama yeniden canlanacak!”

Wilhelm Liebknecht, Leipzig işçilerine şöyle diyordu: “Varsınlar ‘önder’leri içeri atsinlar, varsınlar işçi gazetelerini yasaklasınlar, enternasyonalizm fikri ve uluslararası hareket yaşamaya devam edecek. Komün ezildi, ama muzaffer ve daha da görkemli bir biçimde canlanacağı gün gelecek.”⁸

Ağustos 1871'de Alman sosyal demokrasisinin Deresden Kongresi'nde, Paris Komünü'nün davasıyla dayanışma içinde olduğu ilan ediliyordu.

İsviçre, Avusturya ve öteki ülkelerin sosyalist gazeteleri, “Komün öldü, yaşasın Komün!” belgisiyle yayınlanıyorlardı. Miting ve toplantılarda işçiler, ezilen komüncülerin yazgısını paylaşmaya hazır olduklarını bildiriyorlardı. Milano işçilerinin mitinginde, 18 Haziran 1871'de, kabul edilen bildirgede şöyle deniyordu: “Arkadaşlar! Komün'ün ilkeleri bizim ilkelerimizdir; Komün'ün yaptıklarının sorumluluğunu üstlenmeyi kabul ediyoruz...”⁹

Bu konuşmalar geniş işçi yığınlarının ruhsal durumunu dile getiriyor, Komün'ün yaptığı etkiyi, işçi sınıfının bilincinde ortaya çıkan nitel değişimleri gösteriyordu. Bu değişimler ülkelere göre çeşitli biçimler alıyordu. Paris olayları üzerine yapılan yorumlar, şu ya da bu ülkenin savaşım içindeki proletaryasının bu olaylardan çıkardığı sonuçlar, işçi sınıfının ideolojik düzey ve örgütlenme derecesine bağlıydı.

Bazı ülkelerde Paris Komünü'yle dayanışma hareketi, proleter kanadı genel burjuva demokratik cumhuriyetçi hareket akımından kurtarmaya yardım ediyordu. Toplumsal cumhuriyet için işçi hareketinin Mart 1871'de başladığı İngiltere'de bu açıkça görülüyordu. Burjuva cumhuriyetçilerden farklı olarak işçiler, en başta da Enternasyonal'e bağlı Toprak ve Emek Birliği üyeleri, "Paris'tekiyle aynı tipte" bir "kırmızı toplumsal cumhuriyet" in kurulmasını istiyorlardı. İspanya ve İtalya'da da benzer olaylarla karşılaşılıyordu.

Komün'ün devrimci etkisiyle, Avrupa ve ABD'de grevci savaşım yoğunlaştı. Grevler şimdi daha uzun ve daha sürekli bir duruma geliyor, grevcilerin sayısı artıyor, iktisadi grevlerin siyasal grevlere dönüşmesi doğrultusunda bir eğilim kendini açıkça gösteriyordu.

Fransa'daki devrim, geniş işçi çevrelerinin burjuvazi ile proletarya arasındaki çıkar birliği konusundaki inançlarının ne kadar safça bir şey olduğunu ortaya koydu. Komün sayesinde sınıflar savaşımının, daha önce işçilerin çoğu tarafından anlaşılmayan ve ancak küçük bir proleter devrimciler grubu için açık olan anlamı, işçi sınıfının çok daha kalabalık katmanları için apaçık bir duruma geldi. Komün onlara, emek ve sermaye arasındaki çelişkilerin uzlaşmaz nitelikte olduklarını, işçilerin kapitalist boyunduruktan kendi başlarına kurtulmalarının gerektiğini anlamak olanağını sağladı. Sınıflar savaşımı proletaryanın, Enternasyonal tüzüğü'nün birinci maddesinin anlamını kavramasına yol açtı: "İşçi sınıfının kurtuluşu, emekçilerin kendi eseri olmalıdır."¹⁰

İşçilerin artan sınıf bilinci kendini ilkin sosyalist propagandaya karşı gösterdikleri daha büyük bir ilgiyle gösteriyordu. Viyana'da yayınlanan *Volkswille* gazetesinde daha Eylül 1871'de şöyle okunuyor-

du: "Sosyalist hareket tüm Avrupa'da büyük gelişmeler gösterdi. ... Bu gelişme, geçen Mart ayından beri öngörülebiliyordu."¹¹

Paris Komünü'nün uluslararası işçi hareketi üzerindeki etkisi, kendini Enternasyonal'in artan sevilgenlik ve yetkesiyle açığa vuruyordu. Uluslararası proletarya Parisli komüncülerin etkinliğini Uluslararası İşçi Birliği düşüncelerinin gerçekleşmesi olarak görüyorlardı. Enternasyonal'in etkisi Doğu Avrupa, Güney Amerika ve Avustralya'da yeni yeni ülkelere yayılıyordu. Derneğin örgütleri sayıca artıyor, yeni şubeler ve yeni federasyonlar kuruluyordu.¹²

Enternasyonal'in Güney Amerika komitesi Londra Konferansı'na şöyle yazıyordu; "Paris Komünü'nün görkemli savaşımından sonra, en bilinçli işçiler ateşli bakışlarını Uluslararası İşçi Birliği'ne çevirdi."¹³ Komün'den sonra, Enternasyonal, Avrupa'da büyük bir moral güç durumuna geldi.¹⁴

Koşullar bilimsel sosyalizm düşüncelerinin propagandası için elverişli bir duruma gelmişti. Olayların akışı, Enternasyonal'in daha önceki etkinliği, emekçileri Komün derslerini sindirmeye hazırlamıştı.

Komün'ün öğrettiklerinin ve Marksizmin düşüncelerinin başlıca propaganda araçlarından biri de Genel Konsey'in *Fransa'da İç Savaş* başlıklı çağrısıydı. Bu çağrı Enternasyonal tarihinde Marx'ın, komünist ülkeleri, proleter devrimin ve proleter bir devletin kurulmasının zorunluluğunu açıkça ilan ederek işçilere *Komünist Parti Bildirgesi*'nin diliyle hitap ettiği ilk belge, programdı.

13 Haziran 1871'de Londra'da ilk kez İngilizce yayınlanan *Fransa'da İç Savaş* (İngiltere'de bu yapıt 1871'de üç baskı yaptı), iki yıl (1871-1872) içinde Almanya, Avusturya, İsviçre, Bohemya, Sırbistan, Danimarka, Hollanda, Belçika, İspanya, İtalya ve ABD'de tamamen ya da uzun özetler biçimde yayınlandı. Bu yapıt Fransızca, Rusça, İngilizce, Almanca, Lehçe, Sırp ve Hırvatça, Çekçe, İspanyolca, İtalyanca, Flamanca, Danca ve İsveççe olarak basıldı. Bilimsel komünizmin bu temel yapıtının geniş ölçüde yayılması, Marksist düşünce tarafından çözümlenen Komün deneyimini işçilerce anlaşılır bir duruma getirmeye büyük bir katkıda bulundu.

Komün ve onun işçi hareketinde yol açtığı gözle görülür ilerlemeler, Enternasyonal'in siyasal programının kesin olarak hazırlanmasını zorunlu bir duruma getiriyordu. Bu programda, devrimci işçi hareketinin ereklerine erişme yol ve araçlarının açık ve seçik bir biçimde ortaya konması gerekiyordu. Temmuz 1871'de Engels, mektuplaştığı kimselerden birine şöyle yazarken işte bunu düşünüyordu: "Çok daha ileri gitmemiz gerekiyor, sorunun olumlu bölümünü, proletaryanın kurtuluşunu nasıl gerçekleştirmeli bölümünü genişletmemiz gerekiyor."¹⁵

Bu zorunluluk, Komün'den sonra Enternasyonal içinde ortaya çıkan şiddetli ideolojik savaşım tarafından da dayatılıyordu.

Paris Komünü, Enternasyonal içinde varlığını sürdüren ideolojik uyuşmazlıkları su yüzüne çıkarıyor, sınıflar savaşımının teori ve taktik sorunları üzerindeki ayrılıkları ortaya koyup derinleştiriyordu. Komün, Enternasyonal içinde daha önce var olan "tüm bölüntülerin safça birleşmesi"ne¹⁶ bir son veriyordu. Bilimsel sosyalizm ile küçük burjuva sosyalizmi arasındaki derin karşıtlık, Komün üzerindeki çeşitli yorumlarda ve işçi sınıfı için Komün deneyiminden alınacak derslerde ortaya çıkıyordu. *Fransa'da İç Savaş*'ın yayınlanmasından sonra bu özellikle apaçık bir duruma geldi. Şimdi ideolojik savaşım, devrim sorunu; devrimin hazırlanması, devrimin gerçekleştirilmesinin süreleri ve yöntemleri; burjuva devlet karşısında işçilerin tutumu ve proleter bir devlet kurma zorunluluğu gibi işçi hareketi teori ve pratiğinin temel sorunları üzerinde odaklaşıyordu.

Paris Komünü'nden sonra birçok Avrupa ülkesinde belli bir etkisi olan anarşizm (Bakunincilik), Marksizmin başlıca hasmı durumuna geldi. Enternasyonal içinde 60'lı yılların sonundan başlayarak anarşizme karşı yöneltilen teorik savaşım şimdi doğrudan doğruya pratik alana yayılıyordu; çünkü Bakuninciler uluslararası işçi hareketinin yönetimini ellerine almaya ve program olarak ona kendi öğretilerini kabul ettirmeye girişiyorlardı. Hareketin yönelim ve yazgısı büyük ölçüde bu savaşımın sonucuna bağlıydı.

Marx'ın yaptığı Komün çözümlemesinin ve bu çözümlemeden çıkan sonuçların karşısına Bakuninciler, federalist ilkeyi, genel olarak

devletin yadsınmasını ve proletaryanın uluslararası örgütlenme zorunluluğunu çıkarıyorlardı. *Fransa'da İç Savaş'a* yanıt olarak Bakunin, gerçekte anarşistlerin tüm bu sorunlar üzerindeki amentüsü olan *Paris Komünü ve Devlet Kavramı* adlı yapıtını yazdı. Bakunin Komün'ün devrimci sosyalistlerin (yani anarşistlerin) parlak bir deneyimi olduğunu, "devletin gözü pek, açıkça belirtilen bir yadsınması"¹⁷ olduğunu ileri sürüyordu. Komün'ün değerlendirilmesi konusunda Bakunin, devlet sorunu üzerinde Marksistlerle derin görüş ayrılığının, "güçlü bir iktidar ve devletin tam girişkenliğinden yana olan kolektivist sosyalistlerin, federalistlerden tamamen ayrıldıkları nokta üzerinde olduğunu" söylüyordu. Bakunin'e göre, berikiler ve ötekiler (yani Marksistler ve anarşistler) "aynı ortak ereğe" salt kolektif çalışmaya dayalı yeni bir toplumsal düzene sahip olmalarına rağmen, iki ayrı yöntem kullanıyorlardı: "Kolektivist sosyalistler, devletlerdeki siyasal iktidarı fethetmek için işçilerin güçlerini örgütlemek gerektiğini düşünüyorlar. Federalist sosyalistlerse devletleri ortadan kaldırmak, ya da daha yumuşak bir deyimle yeğlerseniz, ilga etmek için örgütleniyorlar."¹⁸ Bakunin'in açısından Komün'ün büyük yanılgısı, komüncülerin, "anarşist pratik"lerinin tersine, "devrimci sosyalizm"in ilk koşulundan vazgeçmeleri ve devrimci bir hükümet ile bir ordu kurmalarıydı; böylece "jakoben gericiliği yoluna" giriyorlardı.¹⁹

Engels'in çok bilinen bir tezi, "bütün düşünceler deneyimden kaynaklanır, gerçekliğin doğru ya da çarpıtılmış yansımasıdır"²⁰ tezi, Bakunincilerin görüşlerine tamamen uygulanabilir bir nitelik taşıyordu. Anarşistlerin düşünceleri, ilk proleter devrim deneyiminin bozulmuş bir özümlemesiydi.

Anarşistlerin temelsiz pratikleri, Komün'ün etkinliği ve öğrettikleri üzerindeki son derece yanlış çözümlemelerinden kaynaklanıyordu. Bakuninciler işçileri topluca olmayan ayaklanma ve başkaldırmalar yoluna sokmak istiyorlardı. Proletaryanın her türlü siyasal etkinlikten vazgeçmesini öğütleyen öğretileri, işçi sınıfının elini kolunu bağlıyor ve onu güçten düşürüyordu.

O dönem İtalya ve İspanya'sında olduğu gibi kapitalizmin pek de gelişmiş olmadığı ülkelerde koşullar, 1871'den sonra anarşizmin ya-

yılmasına uygun bir duruma geliyordu. Bağımsız işçi hareketi ancak tohum durumundaydı ve kapitalizmin yıkıma uğrattığı küçük burjuvazinin de kendisine katıldığı genç işçi sınıfı, Bakunincilerin sözde devrimci parlak sözleriyle oyalanmaya yatkındı. Bundan ötürü bu ülkelerdeki işçi hareketinin Komün tarafından yol açılan gelişmesi, başlangıçta anarşistlerin belgilerinin etki alanında kalıyordu. “Komün’ün öcünü hemen alma” çağrıları, zafer kazanan gericiliğe, krallığa, burjuva cumhuriyete, sermayeye, kiliseye, devlete, “güncel yaşamın bütün belirtilerine”²¹ vb. savaş ilanları, burjuva demokrasi-nin düş kırıklığına uğrattığı asi gençliği yüreklendiriyordu. Engels bu konuda şöyle yazıyordu: “Bakunin’in yırtıcı devrimci şamataları, her yerde istenen alkışları topluyordu.”²²

İşçi hareketinin Komün tarafından yol açılan gelişmesinden yararlanan Bakuninciler, birçok Avrupa ülkesinde Enternasyonal’in kendi teorilerine dayanan şubelerini kuruyorlardı. Bu örgütlere dayanan Bakuninciler, Genel Konsey’in hazırladığı siyasal programa karşı bir savaşıma giriştiler. Bilimsel komünizmin bu programa temel hizmeti görmesi gereken tezlerinin tersine Bakuninciler, proleter devlet ve proleter parti otoritesini bu kavramın içine sokarak, her türlü örgütlenmenin temel ögesi olan otoriteyi yadsıyan “ilke”yi ve siyasal savaşım karşısında işçilerin çekimserliğini öneriyorlardı. Gerçekte Komün’ün gerçekten devrimci derslerinin bir yadsınmasıydı bu.

Enternasyonal’deki devrimci kanadın bir başka hasmı da, 70’li yılların başında İngiltere’de özellikle trade-unioncuların sağ kanadı tarafından temsil edilen reformizmdi. Komün savaşım veren proletaryanın siyasal görevlerinin devrimci yorumu ile trade-unioncuların yorumu arasında derin bir uçurum açmıştı. Pratik etkinliğiyle Komün, sağ trade-unioncuların kapitalizmin dokunulmazlığı ve onun temelini oluşturan özel mülkiyetin bozulmazlığı üzerindeki temel tezlerine bir darbe indirmişti.²³ Trade-unioncuların Genel Konsey’deki sağ temsilcileri, yalnız Paris komüncülerinden yana müdahalede bulunmayı kabul etmemekle kalmıyor ama Komün’e karşı suçlamalarında İngiliz burjuvazisiyle ağız birliği de ediyorlardı. Konsey üyesi iki trade-uninoncunun *Fransa’da İç Savaş* çağrısını

imzalamaktan gösterişçi bir biçimde kaçınması, Engels ve öteki Enternasyonal üyeleri tarafından kararlaştırıcı uğrakta işçi sınıfına bir ihanet olarak, burjuvaziyle gizli anlaşma içinde olduklarının bir kanıtı olarak görülüyordu.²⁴

1871 Londra Konferansı ve 1872 Lahey Kongresi, Derneğin görevlerini anarşizm ve reformizm açısından tasarlamak girişimlerine bir son vermeye yönelik siyasal bir programın hazırlanmasıyla uğraşıyorlardı.

Londra Konferansı ve Lahey Kongresi'nin dikkati, Enternasyonal tarihinde ilk kez olarak her ülkede işçi sınıfının öteki siyasal partilerden bağımsız partilerini kurma zorunluluğu sorununda odaklaşıyordu. Marx ve Engels'in 40'lı yıllardan başlayarak önerdikleri Marksizmin bu önemli tezi, şimdi pratik, dolaylımsız bir çözüm gerektiren bir görev olarak, uluslararası proletaryanın sınıf savaşımından, özellikle Paris komüncülerinin deneyiminden kaynaklanan önemli bir ders olarak dile getiriliyordu.

Uluslararası proletaryanın ileri müfrezelerine bu görevi, sınıflar savaşımının kendi evrimi kavratıyordu. Almanya'da 1869'dan başlayarak Eisenach partisi vardı; 60'lı yılların sonuna doğru, gerçi başarısızlığa uğramakla birlikte Fransa, Avusturya ve İngiltere'de işçi partileri kurmak için girişimler yapıldı. Komün örneği proletaryanın, savaşımının başına geçmeye yetenekli bir siyasal örgütün yokluğunu pahalı ödediğini göstermişti. Marx ve Engels, devrimin bu olumsuz deneyiminin savaşım veren tüm proletaryaya bir ders olmasını istiyorlardı.

Londra Konferansı'nda Marx ve Engels, başarısı her şeyden önce anarşizme karşı savaşımın sonucuna bağlı olan bu görevin ivediliğinden söz ediyorlardı. Enternasyonal'in yedinci yıldönümü dolayısıyla düzenlenen 25 Eylül 1871 toplantısında yaptığı bir konuşmada Marx, işçi hareketinden beklenen yeni görevleri açıklıyordu. Komün'ün "siyasal iktidarın işçi sınıfı tarafından fethi",²⁵ onun diktatörlüğü olduğunu belirten Marx, bu diktatörlüğü kurmanın ilk koşulunun proleter partilerin kurulması olduğunu söylüyordu.

Londra Konferansı'nda anarşist öğretilere ağır bir darbe indirildi. Paris Komünü örneğinden başlayarak Engels, proletaryanın siyasal

savaşımını yadsıyan dogmanın teorik dayanıksızlığını ortaya koydu. Şöyle diyordu Engels: “Özellikle proletaryanın siyasal etkinliğini gündeme getiren Paris Komünü’nden hemen sonra, çekimserlik büt-bütün olanaksızdır.

Biz sınıfların ortadan kaldırılmasını istiyoruz. Buna ulaşmanın yolu nedir? Proletaryanın siyasal egemenliği. Ve bu herkesçe benim-sendiği zaman, bizden siyasete burnumuzu sokmamamız isteniyor! ... Ama devrim, siyasetin en yüksek aşamasıdır; devrimi isteyen, aracını da, devrimi hazırlayan, işçilere devrim eğitimini veren siyasal etkinli-ği de istemek zorundadır...”²⁶

Londra Konferansı’nda kabul edilen IX. karar, Uluslararası İşçi Birliği’nin bütün üyelerine, temel görevlerinin işçi sınıfının siyasal partiler halinde, “toplumsal devrimin zaferini güvence altına almak ve sonal ereğine, sınıfların ortadan kaldırılmasına erişmek”²⁷ için gerekli örgütlenmesi olduğunu bildiriyordu.

Lahey Kongresi bu istemi Enternasyonal Tüzüğü’ne sokacaktı.²⁸ Kongre’nin toplanmasına öngelen yıl içinde, Derneğin tüm örgütleri Londra Konferansı’nın kararları çevresinde başlayan savaşıma sürük-leniyordu. Bu geniş ideolojik savaşım “cephe”si ve ele aldığı sorunların önemi, Marksizmin en önemli tezlerini özümlemeye yetenekli işçile-rin ileri bölümünün sınıf bilincinin olgunlaştığını gösteriyordu.

Enternasyonal’in Eylül 1872’de Lahey’de toplanan beşinci kong-resi, ilk günden son güne kadar Paris Komünü’nün etkisi altında geçti. Çarpışmada ölenlerin anısına karşı saygı belirtisi olarak, komüncü Ranvier kongre başkanlığına seçildi. Toplam 65 delege ara-sında 18 komüncünün varlığı da Komün ile Uluslararası İşçi Birliği arasında var olan moral ilişkiyi belirtiyordu. Genel Konsey’in Londra Konferansında kabul edilen IX. kararın Enternasyonal programına alınma önerisi, anarşistlerle onları destekleyen reformistlerin şiddetli muhalefetiyle karşılaştı. Genel Konsey yandaşları Komün deneyim ve derslerini ileri sürüyorlardı. Komüncü Edouard Vaillant şöyle diyor-du: “Bizim bütün egemen ve varlıklı sınıflar partilerine karşı kendi öz partimizi kurmamız gerekiyor. ... Kuruluş bildirgesi daha o zaman-

dan proletaryanın siyasal etkinliğini tavsiye ediyordu. ... Londra Konferansı bu maddenin gerekliliğini çok iyi anladı ve Komün karşı-sındaki sorumluluğunu yükledi.”²⁹

Charles Longuet de ayrı düşünceyi geliştiriyordu: “Komün yeter-siz siyasal örgütlenmesi yüzünden yıkıldı. Güçlerin bir merkezde toplanması olmayınca, Bakunin ve Guillaume’un kolektivizmi kaç para eder? İşçiler siyasal savaşım için siyasal parti biçiminde örgütlen-meli, yoksa Enternasyonal’den hiçbir şey kalmaz.” Longuet Tüzüğün, çeşitli ülkelerde bağımsız bir proleter siyasal partinin kurulmasını isteyen bir maddeyle tamamlanmasının zorunlu olduğu sonucuna varıyordu. Guillaume’un bir Proudhon yandaşı olduğu için, Longuet’nin anarşistleri tutması gerektiğini ileri süren açıklaması, şu yanıtı yol açtı: “Proudhon seçim savaşımından vazgeçmek gerektiği-ne safça inanıyordu. ... Eğer siyasal bir işçi örgütüne sahip olsaydık. ... Komün, istilayı püskürttükten sonra, Paris ve Berlin’de sağlamlaştırdı. ... Guillaume bu kararı, bizim daha kısa bir süre önce aldığımız kor-kunç dersin ışığında yorumlamaya çalışmıyor...”³⁰

Enternasyonal Kuzey Amerika Federasyonu temsilcisi F. Sorge şöyle diyordu: “Biz disiplin istiyoruz, biz bağlılık istiyoruz; ama bir kişi, komite ya da konsey bakımından değil, ilke bakımından, örgüt bakımından disiplin ve bağlılık.” “... Düşmanlarımız topla ateş ettik-leri zaman, biz onlara bezelye ya da saçmalarla ateş ederek karşılık vermek istemiyoruz.”³¹

Alman sosyal demokrasisinin temsilcisi Hepner de aynı düşünceyi dile getiriyordu: “Komün’den sonra otoriteye karşı çıkılabilir mi? Biz Alman işçileri Komün’ün, ne olursa olsun yeterli otoriteyi göstereme-diği için yıkıldığına inanıyoruz.”³²

Marx ve Engels sözü geçen maddenin Tüzüğe sokulmasının, yal-nız proleter partinin anarşist yadsınmasına değil ama proleter parti-nin görevlerinin liberal burjuvazinin çıkarlarına reformist uyarlan-masına da bir darbe indirdiğini düşünüyorlardı. İngiliz *International Herald* gazetesinde Engels, proletaryanın siyasal partisi üzerindeki kararın, “her ülkede bağımsız bir işçi sınıfı partisinin kurulmasını

gerektirdiğini ... işçi sınıfını burada, İngiltere’de, ‘büyük liberal parti’nin kuyruğunda sürüklenmeyi bırakmaya çağırdığını” yazıyordu.³³

Zorlu bir savaşımdan sonra Marksistler, Kongre’de zafer kazanıyorlardı. Tüzüğe sokulan ve Londra Konferansı’nın IX’uncu kararını kısa ve özlü bir biçimde açıklayan madde 7 a, varlıklı sınıfların bütün partilerine karşı çıkan kendi öz bağımsız partisini kurmayı uluslararası işçi sınıfına ivedi görev olarak gösteriyordu. Toplumsal devrimin hazırlanması ve gerçekleştirilmesi ve sonal erekle sınıfların ortadan kaldırılması gibi genel siyasal görevler de saptanıyordu. Tüzükte bundan böyle “siyasal iktidarın fethinin proletaryanın büyük görevi durumuna geldiği” belirtiliyordu.³⁴

Bu kararla Lahey Kongresi tüm Enternasyonal için bundan böyle sosyo-ekonomik bölümünde olduğu kadar siyasal bölümünde de Marksizm ilkelerine dayanan tek bir programın hazırlanması işini tamamlanıyordu. Kongre’nin bilançosunu İtalyan sosyalist basınında yorumlayan Engels, kongrenin en önemli sonucunun, sekte azınlığın yadsıdığı Enternasyonal’in siyasal programını “elden gelen tüm açıklıkla” ilan etmek olduğunu yazıyordu.³⁵

İşçi hareketinin devrimci teori ve pratiğinin kilit sorunlarındaki Marksizm ilkelerinin Enternasyonal programında doğrulanması, proletaryanın Marksist düşünce tarafından yaratıcı bir anlayışla genelleştirilen sınıf savaşımı ve Paris Komünü deneyimlerinin bu belgeye katılmış olduğu anlamına da geliyordu. Şimdi bu zenginleşmiş deneyim işçi hareketine, onun teorik dışı vurumu olarak, onun ivedi etkinlikler programı olarak, “yeniden kavuşuyordu”. Bunun büyük onuru Marx’a aitti. Kongre’den sonra, Enternasyonal programının başlıca tezlerini yığınlara anlatmak için sürekli bir savaşıma girişiliyordu.

Marx ve Engels’in savaşım arkadaşları, Lahey Kongresi’nin Marksist kararlarının, Komün’ün devrimci dersleriyle ilişkilerini belirterek, geniş bir tanıtımını yapıyorlardı. Frankel şöyle yazıyordu: “Komün deneyimini göz önünde bulundurmak gerekiyor, Marx’ın öğretisini anlamak gerekiyor ve gerçekte bu da siyasal iktidarın fethi için proleter bir parti kurmanın temel görev olduğu anlamına geliyor.”

Marksistlerin Lahey'deki zaferi, kendisine karşı canla başla savaşım vermek zorunda kalınacak olan anarşizmin henüz kesin yenilgisine yol açmıyorduydu da, gene de ona ağır bir darbe indirilmiş oluyordu. Kongre'nin Marksist kararları, Marx'tan önceki sekter sosyalizmin ve küçük burjuva ütopyacı sosyalizmin gelecekteki batkılarını büyük ölçüde ortaya koyuyorlardı. Bu tür sosyalizmlerin işçi sınıfı üzerindeki etkisi hızla gücünü yitiriyordu, bunu her şeyden önce Proudhonculuğun ve belli bir ölçüde de Blanquiciliğin yazgısı gösteriyordu. Pratik zorunluluklar, bu akımların temsilcilerini –eski komüncüler– kendi öz görüşlerine aykırı ve Enternasyonal programının istemlerine çok yakın bir siyaset izlemek zorunda bırakıyordu. Daha devrim sırasında, Komün'ün pratik deneyiminin etkisiyle bir grup, başta Edouard Vaillant olmak üzere, "Ortodoks Blanquicilik"ten ayrılıyordu. 1871-1872'de Enternasyonal içindeki ideolojik savaşım sırasında bu grup tarafından benimsenen tutum, onun Marksizme yaklaştığını gösteriyordu.³⁶

Vaillant ve öteki Blanquiciler tarafından kabul edilen işçilerin iktisadi ve siyasal savaşımalarını birleştirme zorunluluğu, devrim ve tüm üretim araçlarının kendisine devredileceği proletarya diktatörlüğünün kurulma zorunluluğu, Engels'e 1873'te düşüncelerini sergileyen bu Blanquiciler grubunun açıklamasının, "*Fransız işçilerin çağdaş Alman komünizmine katıldıklarını gösteren*"³⁷ ilk bildirge olduğunu söylemek olanağını sağlıyordu.

Ama bu Vaillant ve arkadaşlarının Marksizmin ilkelerine tamamen katıldıkları anlamına da gelmiyordu, işçi hareketinin taktik sorunlarında onları kaçınılmaz olarak serüvenciliğe doğru sürükleyen istenççilik henüz devam ediyordu, teorik ve pratik nitelikteki ilkesel ayrılıklar devam ediyordu. Blanquiciler Komün'ün yıkılmasından sonra Avrupa'da ortaya çıkan gerçek durumu anlamıyor ve Enternasyonal tarafından yeni bir devrimci eylemin örgütlenmesi üzerinde direnmeyi sürdürüyorlardı. Gerçek savaşım koşullarının anlaşılması, somut durumun titiz bir çözümlemesine girişme yeteneksizliği, devrim aşamalarını yapay olarak atlama isteği onları Bakunincilere benzetiyor ve çok geçmeden Enternasyonal'den kop-

malarına yolaçıyordu. *Volksstaat* sayfalarında Engels, bu Blanquicilerin yanlış görüşlerini sıkı bir çözümlemeden geçirdi. Ama bu Blanquiciler grubunun teorik, siyasal ve taktik yanlışları Engels'in, gene de bu grubun bilimsel sosyalizme doğru bir dönemeç yaptığını görmesini engellemiyorlardı.

Sol Proudhoncuların, işçi sınıfının siyasal savaşımları, devrim, devlet ve proleter parti karşısındaki tutumlarını gözden geçirip değiştirmeleri, daha karmaşık bir olaydı. Paris Komünü sırasında, kolektivist Proudhoncular iktisadi yönetimi yüklenmek ve kendi öz dogmalarına ters düşen pratik kararlar almak zorunda kaldıkları zaman, bu sorunları anlayışlarında önemli değişiklikler olmuştu. Yüzüstü bırakılan atölyelerin zoralımı ve emekçilerin oluşturdukları birliklere verilmeleri üzerindeki 16 Nisan (1871) günlü kararname, gerçekte bu Proudhoncuların sosyalist düşünceleri kabul ettiklerini gösteriyordu. Komün'den sonra sol Proudhoncu komüncülerin çoğu, gerçekte Proudhoncu çekimserlikten vazgeçerek, Marx ve Engels'in anarşizme karşı savaşımalarını destekliyorlardı.³⁸ Marksizm üzerine daha ayrıntılı bir bilgi edindikten sonra sol Proudhoncular, bilimsel sosyalizm konumlarını benimsiyorlardı.³⁹ Akım olarak Proudhonculuk, Fransız işçi hareketinde görünmez oluyordu. Engels 1892'de şöyle yazıyordu: "Paris Komünü'nün yıkılmasından sonra Proudhoncu teori, ufuktan kesin olarak yitip gitti."⁴⁰

Komün deneyim ve derslerini yaymak için Marx ve Engels, olanaklı bütün araçlardan yararlanıyorlardı. Marx 1871 sonuna doğru "Komün'ün gerçek tarihi"ni yazmak isteyen bir göçmen komüncüler grubu tarafından Londra'da kurulan toplumsal araştırmalar derneğinin çalışmalarına katıldı.⁴¹ Aralarında yer alan Lissagaray, bu derneğin oturumlarında 1871 Fransız devriminin tarihi üzerine bir dizi rapor sundu. Marx'ın okuyup öğrendiği Komün tarihi tasarısının yazarlarından biri de oydu. Komün tarihi o dönemde henüz yazılmamış olduğu halde, daha sonra yayımlanan *Paris Komünü'nün Tarihi* için belgelemenin bir bölümünün toplumsal araştırmalar derneğinde Lissagaray tarafından hazırlanmış olması olasıydı. Marx bu yapıtı çok beğeniyor, onu 1871 devriminin ilk gerçek tarihi olarak görüyordu.

Bu kitabı “partimiz için önemli” bulan Marx, sosyalist yazının Alman yayıncısı W. Bracke’ye onu “okuyan tüm Alman halkı” için yayımlamayı salık verdi.⁴²

Devrimi anmak için düzenlenen toplantılar Komün düşüncelerinin propagandası için büyük bir rol oynuyorlardı. Mart 1872’de, bu soylu gelenek Marx, Engels ve Genel Konsey delegeleri tarafından başlatıldı, ilk toplantı 18 Mart’ta Londra’da, Komün mültecileriyle birlikte, Genel Konsey ve Britanya Federal Konseyi tarafından düzenlendi. Marx tarafından yazılan kısa kararlarda, “insanlığı sınıflar rejiminden ebediyen kurtaracak büyük toplumsal devrimin şafağı”⁴³ olarak Komün’ün uluslararası anlam ve önemi belirtiliyordu. Gene Enternasyonal Britanya Federal Konseyi tarafından Londra’da düzenlenen bir sonraki toplantıda, *Fransa’da İç Savaş*’tan parçalarla oluşturulan çağrı, resmî bildirge olarak kabul edildi. Marx bu çağrıya Paris Komünü’nün niteliğini, proleter olmayan emekçi yığınları işçilerin yanına çekme zorunluluğunu ve proleter enternasyonalizmi ele alıp işleyen bölümler katıyordu.⁴⁴ Enternasyonal Genel Konseyi’nin Fransa’daki proleter devrimin tarihini düzenli olarak anmak ve Komün derslerini Marksist yorumlarıyla yaymak için bu anma etkinliklerinden yararlanmak yolundaki kararı, daha sonra uluslararası sosyalist hareketin tüm sol kanadı tarafından desteklenip onaylanacaktı.

XIX. yüzyılda işçi sınıfının en büyük başarısı, çeşitli devletlerde kendine sosyalist erekler saptayan yığın partilerinin kurulmasıydı. İşçilerin bağımsız bir siyasal örgütlenme ivedi zorunluluğunun bilincine varabilmeleri için zorlu bir sınıflar savaşımı, Marx tarafından yönetilen Birinci Enternasyonal’in etkinliği ve bilimsel komünizm fikirlerinin yorulmak bilmez ve sistemli propagandasıyla dolu birçok yıl gerekiyordu. Uluslararası İşçi Birliği’nde Marx tarafından hazırlanan ve ilk proleter devrim deneyimini de katarak Marksizm ilkelerine dayanan program, devrimci proleter partilerin kurulması için zorunlu teorik temeli sağlıyordu. Paris Komünü bu süreci adamakıllı hızlandırdı. İşçi yığınlarına Marksizmi öğreten 1871 devrimi, devrimci teorinin işçi hareketiyle birleştiği yeni bir evreyi başlatıyordu. Kendi

öz devrimini gerçekleştirdikten sonra işçi sınıfı, artık toplumsal ve iktisadi bağımlılıktan kurtulmak için kendisine ütopyacı yollar gösteren küçük burjuva sosyalizmin dogmalarıyla yetinemezdi. İşçiler yaşamın karşılıklarına çıkardığı sorulara bir yanıt arıyor ve "Marx'a katılmaya" başlıyorlardı (Lenin).

1870'ten sonra, Marksist metinlere karşı ilgi önemli derecede arttı. *Komünist Parti Bildirgesi, Felsefenin Sefaleti, Louis Bonaparte'in 18 Brumaire'i, Fransa'da İç Savaş* ile Marx ve Engels'in öteki yapıtlarının geniş bir biçimde yayılması, işçi yığınların bilincinde değişikliklerin söz konusu olduğunu gösteriyordu. Son olarak ileri işçiler ve demokrat aydınlar, "proletaryanın temel kitabı"nın, *Kapital*'in birinci cildinin irdelemesine canla başla girişiyorlardı.

1871'den sonra işçi sınıfının ve demokratik hareketin bazı seçkin temsilcilerinin gösterdiği siyasal evrim, Komün'ün etkisi ile Marksizmin özümlemesi arasındaki derin içsel ilişkiyi ortaya koyuyordu.⁴⁵

Fransız sosyalist Jules Guesde, Mart-Mayıs 1871 olaylarının etkisiyle anarşizmden vazgeçiyordu. Göçmen olarak yaşadığı Milano işçilerinin yaşam ve savaşımalarını görüp öğrendikten ve *Plebe* gazetesi çevresine toplanan İtalyan sosyalistlerle dostça ilişkiler kurduktan sonra Guesde, *Kapital*'i de inceledikten sonra, sonunda kesin olarak Marksizme geçiyordu. 1878'de Guesde, düşünceleriyle aynı kanıda olduğunu Marx'a yazıyordu.⁴⁶

İtalya'da Costa, Gnocchi-Viani ve öteki anarşistler⁴⁷ sosyalizmin konumlarını benimsiyor, İngiltere'de demokrat aydınların temsilcileri -Henry Hyndman, Belford Bax, Williams Morris, sosyalist hareketin etkin militanları- Marksizmin etkisinde kalıyorlardı. Morris, "sosyalizmi benimsemelerinin Paris Komünü'nü tanımakla başladığını" söylüyordu.⁴⁸

Nasıl sosyalist olduğu sorusuna Bax, şu yanıtı veriyordu: "Sosyalizm üzerine ilgimi, ilk kez olarak Komün çekti, ardından 1879'da Marx'ı (*Kapital*'i) okudum ve sosyalist harekete pratik olarak katıldım."⁴⁹ Marksizmin ilkelerini Hyndman da *Kapital*'i irdeledikten sonra kabul ediyordu.

1871 devrimi derslerinin ve Marx ve Engels'le kişisel dostluğun dolaysız etkisiyle, Komün generali Polonyalı devrimci Walery Wróblewski, sosyalizm düşüncelerini benimsedi. Marx ve Engels'i desteklediği Enternasyonal içindeki savaşıma katılması, sosyalist inançlarını daha da sağlamlaştırdı. Sonunda Polonyalıların özgürlükleri için giriştikleri savaşımın ancak sosyal demokrasi bayrağı altında gelişebileceği sonucuna vardı.⁵⁰ Polonya devrimci göçmenler çevresi tarafından Londra'da düzenlenen bir toplantıda Wróblewski, "ancak sosyalizmin bir geleceği olduğunu, tüm halklar için ancak bir tek toplumsal kurtuluş yolu bulunduğunu" söylüyordu.⁵¹

Komün'ün etkisiyle, Rus devrimci göçmenler çevresinin en iyi temsilcileri ve özellikle P. Lavrov, Marksizme yaklaşıyorlardı. 1871 devriminin niteliği üzerindeki düşüncelerinde Lavrov, Marx'a katılıyordu. Kara çalma selleri Enternasyonal'in ve kişisel olarak *Fransa'da İş Savaş* yazarının üstüne boşalırken Lavrov, şöyle yazmak cesaretini gösteriyordu: "Karl Marx'ın bildirgesi ancak selamlanabilir. ... Bu bildirgeyle Genel Konsey, henüz gerçek önemiyle değerlendirilemeyen tarihsel bir hareketin başına geçiyor."⁵² *Vpériod!* gazetesinde Lavrov, Fransa'da *ilk proleter devrimin* patlak verdiğini ortaya koyuyordu.

"*Tarihte ilk kez olarak* 1871 devrimi, başlangıçtan başlayarak başına halktan çıkan 'ünsüz'leri geçirme cesaretini gösterdi. ... 1871 Paris Komünü toplumun, başında Frankeller, Varlinler, Theiszler, Pindyler, Clémentler ve öteki kol emekçileri bulunan ilk örgütlenmesiydi..."

"Eskiden ancak mantığa dayanarak ileri sürülebilecek şeyler, şimdi *deneyime dayanarak* yinelenabiliyor... 1871 Paris Komünü tüm dünyaya eski toplum için korkunç bir haberi, işçi proletarya kendi işlerini kendi çekip çevirecek kadar olgunlaştı haberini verdi..."⁵³

1880'de Cenevre'de yayınlanan *18 Mart 1871 Paris Komünü* başlıklı kitapta Lavrov, *Fransa'da İş Savaş*'tan bolca alıntı yapıyor ve kendi sonuçlarını Marx'a dayanarak doğruluyordu. Lavrov da 16 Nisan kararnamesine büyük bir önem veriyor ve bu kararnameyle Komün'ün emekçilere kapitalist boyunduruktan kurtulma yolunu gösterdiğini belirtiyordu. Lavrov'a göre, kapitalist Batı'nın çok geri-

sinde kalan Rusya'da oluşan seçmeci dünya görüşünün, devrimci sosyalizmi kesin olarak benimsemesini engellemesine rağmen, Komün'ün düşünceleri ile devrimci sosyalizmin düşünceleri eş anlamlı düşüncelerdi. Ama gene devrimci sosyalizm yönünde attığı adım, sosyalizmi yeni Rus devrimciler kuşağına tanıtmaya, Marksizmin düşüncelerini Rusya'da yaymaya katkıda bulunuyordu.

Komün Rus devrimciler üzerinde güçlü bir etki yaptı. Bu devrimciler komün derslerinin doğru bir kavrayışına bir anda varmıyor, bazıları hâlâ ütopyacı popülizmin etkisinde kalmayı sürdürüyorlardı.

Ama Komün popülizmin evrimi üzerinde de etkili oldu. Stepnyak Kravçinski şöyle yazıyordu: "Korkunç patlaması tüm uygar dünyayı sarsan Paris Komünü'nden başlayarak Rus sosyalizmi, gelişmesinin militan evresine giriyor ve köylere ve atölyelere ulaşmak üzere, özel hücreler ve özel toplantılardan çıkıyordu."⁵⁴

Komün'ün devrimci düşünceleri, ilk proleter örgütlerin üyeleri olan Rus işçiler üzerinde de etkili oluyordu. "Kuzey Rus işçileri birliği"nin programında şöyle deniyordu: "Batıdaki kardeşlerimiz milyonlarca bireyin kurtuluş bayrağını daha şimdiden kaldırdı, bize düşen onlara katılmaktı. "Güney Rusya işçileri birliği"nin üyeleri ise Enternasyonal tarihini ve Komün tarihini irdeliyorlardı. Fransa'daki devrim, ilk Rus Marksistleri olan Plehanov, Zasuliç, Deutch vb. Marksistlerin yetişmesi üzerinde büyük bir etki yapıyordu.

İşçi ve demokrat hareketin en iyi temsilcilerinin Komün'ün etkisiyle Marksizme geçmeleri ya da ona yaklaşmaları olgusu, Marx'tan önceki sosyalist akımların evriminin ve Avrupa işçi hareketinde ortaya çıkan nitel değişimlerin bir göstergesiydi.

Devrimci sosyalist düşünce, küçük burjuva zihniyet ve ideolojinin hâlâ yaptığı baskıya rağmen, işçi yığınları içinde kendine bir yol açıyordu. Ve Paris Komünü, bu evrimin en önemli etkeni olarak kalıyordu. 1877'de Gand'da toplanan Uluslararası sosyalist kongre'nin sonuçları, bunun apaçık bir doğrulamasını veriyordu.

Bu kongrede ne Marx, ne de Engels hazır bulunuyordu. Marksistleri yalnız W. Liebknecht ile L. Frankel temsil ediyordu ama

delegelerin çoğu da onları izliyordu. Kongrenin ilgisi beş yıl önceki, Enternasyonal'in Lahey Kongresi'ndeki sorunlar üzerinde toplanıyordu: İşçi sınıfının siyasal savaşımlı, işçi sınıfının siyasal egemenliğini kurma ve üretim araçlarını onun ellerine aktarma zorunluluğu, proleter parti. Tıpkı Lahey'de olduğu gibi Gand'da da anarşist delegelere karşı işte bu sorunlar çevresinde zorlu bir savaşım verildi.

Tartışma sırasında işçi hareketinin devrimci kanadını temsil eden delegeler 1871 devriminin tarihsel deneyimini ileri sürüyorlardı.⁵⁵

Anarşistlerin "otoriter" sosyalizmin bireysel özgürlükle bağdaşmaz olduğunu, her türlü "devletin yığınları bir ezme aleti olduğunu" vb. tanıtılma girişimlerine rağmen, bütün üretim araçlarının halkı temsil eden devlete aktarılması kararı alınıyordu.⁵⁶

Anarşistler, proletaryanın siyasal partiler karşısındaki tutumu ve siyasal savaşıma katılımı üzerindeki tartışmalar sırasında da yeniliyorlardı. Bu konu üzerinde, daha şimdiden yarım milyonu aşkın bir seçmenin izlediği partiyi temsil eden Wilhelm Liebknecht'in konuşmaları büyük bir önem taşıyordu. Alman sosyalistleri "Alman burjuvaziyle gizli anlaşma içinde olmak"la suçlayan anarşistlerin tutumunu Liebknecht, savaşılan proletaryayı sırtından vurmak olarak niteliyordu.

Parti üzerindeki kararda şöyle deniyordu: "Toplumsal kurtuluş siyasal kurtuluştan ayrılmaz olduğu için kongre, iktidardaki sınıfların bütün öteki partilerine karşı olan bağımsız bir parti biçiminde örgütlenen proletaryanın, bütün proleterlerin toplumsal kurtuluşuna yol açan bütün siyasal olanaklardan yararlanması gerektiğini bildirir".⁵⁷

Gand sosyalist kongresinin kararları, genel olarak işçi hareketinin Komün'den beri gösterdiği gelişmeyi yansıtıyordu. Bu kararlar hareketin Birinci Enternasyonal tarafından belirtilen yönde geliştiğini ortayakoyuyordu. Engels bu konuda şöyle yazıyordu: "Enternasyonal'in son kongresinde çoğunluk tarafından ilan edilen siyaset, olaylar tarafından tamamen doğrulandı."⁵⁸

Kongre sonuçları anarşizmin işçi hareketi içindeki yığınların desteğini yitirdiğini ortaya koyuyordu.

Gand Kongresi'nin proleter parti sorunu konusundaki kararı, Avrupa ve ABD işçi hareketinde daha şimdiden ortaya çıkan değişiklikleri yansıtıyordu. 1878 başına doğru Belçika, Fransa, İsviçre, Macaristan, Avusturya, Danimarka, Portekiz, İtalya ve İspanya'nın bir bölümü ile ABD işçileri kendi öz yığinsal partilerinin örgütlenmesine başlıyorlardı. Bu süreci ilgiyle izleyen Marx, özelliklerini şöyle değerlendiriyordu: Partiler "düşünce alışverişi, yardımlaşma ve ortak özelemlerle kaynaşan etkin ve dolaysız, sürekli bir ilişki içinde bulunan işçi yığınlarının kendileri tarafından kuruluyor."⁵⁹

Bu süreç, öncü işçilerin Lahey'de Marksistler tarafından konulan bu görevin önemini anladıklarını ve Komün'ün en büyük dersini özümlediklerini gösteriyordu.

Proleter sosyalist partiler küçük burjuva sosyalizme karşı, liberal burjuvazinin etkisine karşı, reformist ve anarşist ideolojiye karşı derin bir ideolojik savaşım içinde kuruluyorlardı. Daha baştan tartışma, işçi sınıfı partilerinin dayanmaları gereken teorik temeller yöresinde kızıştı. Devrimci sosyalist hareketin teorik ve pratik ilkeleri, yanlış yorumlanmak tehlikesiyle karşı karşıya bulunuyordu. Bu tehlikeyle ilk karşılaşanlar da Alman sosyal demokratlardı.

Lassallecılarla Eisenachçıların tek bir sosyal demokrat parti içinde birleşmeleri, Almanya'daki işçi hareketinin karşılaştığı pratik zorunlulukların bir sonucuydu. Komün'le dayanışma bu birliği yüreklendiriyordu. Lassallecılarla Eisenachçıların komüncülerden yana birbirine bağlı müdahaleleri, yalıtıklığın aşılmasına ve henüz Lassalleci dogmaların tutsağı olan işçilerin sekter düşüncelerinin etkisizleştirilmesine katkıda bulunuyordu.

Ama bu tek sosyal demokrat partinin, Gotha birleşme kongresinde kabul edilen programı, Birinci Enternasyonal'in programına ve Eisenach partisi dâhil ileri sosyalistler tarafından Komün deneyiminden çıkarılan sonuçlara oranla belli bir gerileme gösteriyordu.

1875 (Gotha) Programı, Lassallecıların işçi sınıfının kurtuluşuna yol açan gerçek araçları anlamadıklarını gösteriyordu. Bu programda proletaryanın tarihsel görevinin betimlenmesi, proleter devrimin, işçi

sınıfı tarafından siyasal iktidarın fethinin ve proleter devletin kurulmasının zorunluluğunun olumlanması eksikti; proleter partinin temel görevleri bu programda dile getirilmiyordu. İşçi sınıfı tarafından siyasal iktidarın fethi isteminin yerine, bir “özgür halk devleti” geçiriliyordu. “Toplumsal sorun”u çözmek için benimsenecek yöntemlerin betimlenmesi konusunda Eisenachçı önderler, Lassallecileri izliyorlardı. Üretim araçlarının kolektif mülkiyetinin ve işçi sınıfının siyasal egemenliğinin devrimci yoldan kurulmasını isteyecek yerde, işçi üretim birliklerinin burjuvazi ve junkerler devletinin yardımıyla kurulması üzerine Lassalleci bir formül yineleniyordu. Savaşımın son ereği olarak karşıt sınıfların ortadan kaldırılmasının yerine, “özgür devlet”in bütün yasal olanaklarıyla “her türlü toplumsal ve siyasal eşitsizliğin ortadan kaldırılması” istemi geçiyordu. Komün’den sonra “Komünist Parti Bildirgesi”nin kimi tezleri ile Lassalleci dogmaların seçmeci bir karışımından oluşan bir parti programının kabul edilmesi, herhalde bir gerilemenin belirtisiydi.

Bu program tasarısının Marx ve Engels tarafından eleştirilmesinin nedeni, belli bir ölçüde bu tasarının işçi hareketinin *yeni* düzeyine karşılık düşmemesiydi.

Gotha programı devrimci sosyal demokrasi önderlerinin, teorisinin önemini küçümsediklerini gösteriyordu. Bebel’e, Bracke’ye ve Liebknecht’e yazdıkları ve programın yanlış formülleştirmelerinin ayrıntılı bir eleştirisini içeren mektuplarında Marx ve Engels, işte bunları belirtiyorlardı.

Bununla birlikte Eisenachçıların birleşme sırasında verdikleri ödümler, onların devrimci ereklerinden vazgeçtikleri ve Komün’ün devrimci mirasını terk ettikleri anlamına da gelmiyordu. Hatta Gotha Kongresi’nin hazırlanması ve toplanmaya çağırılması sırasında bile sosyal demokrasinin devrimci kanadı, Marksizmin siyasal iktidarın proletarya tarafından fethi üzerindeki temel tezinden şüphelenmiyordu.⁶⁰ Alman devrimci sosyal demokrasisi kendini her zaman “Paris Komünü’nün canının canı, kanının kanı”⁶¹ olarak görüyordu.

Fransa işçi partisinin 1880’de kabul edilen programı çok daha üstündü. Guesde ve Lafargue’in Marx’ın dediklerine göre kaleme aldıkları giriş bölümü, Komün deneyimini yansıtıyordu. Programın teorik bölümü, Enternasyonal’in Lahey Kongresi’nin Marksist kararlarına dayanıyordu. Proleter devrim ve proleter devletin görevleri konusunda bilimsel komünizmin en önemli tezleri açık ve seçik bir biçim altında bu bölümde yer alıyordu. Marx ve Engels’e göre “komünist *gerekseler*”, işçi partisinin görevlerini belirtiyordu.⁶²

Programın esas itibariyle Guesde tarafından kaleme alınan somut istemleri, özü ve sözüyle, sınıflar savaşımı deneyimine dayanıyor ve büyük bir bölümü bakımından Komün’ün somut istemlerini yansıtan kararnamelere başvuruyorlardı. Bu istemler “gerçekten işçi hareketinin kendiliğinden ortaya çıkıveren” istemleriydi.⁶³

Anarşizmin etkisinin henüz üstesinden gelinemediği ülkelerde bile sosyalist partilerin çekirdekleri vardı. Şubat 1877’de, Milano’da toplanan Yukarı İtalya Sosyalist Federasyonu Kongresi’nde (*Plebe grubu*), sosyalizmi egemen duruma getirmek için, iktisadi savaşımdan başlayarak tüm savaşım olanaklarına başvurmanın yerinde olduğunu, kendi bağımsız sosyalist partisini kurmak gerektiğini özellikle belirten bir karar alındı. Engels bu kararı çok beğendi: “Siyasal savaşım, siyasal bir partinin kurulması ve anarşistlerden kopma. Bu kararlarla Yukarı İtalya Federasyonu, Bakuninci mezheple kesin olarak bozuştı ve büyük Avrupa işçi hareketinin ortak alanına girdi.”⁶⁴

Sınıflar, savaşımı yoğunlaştıkça, işçi sınıfının bilinci olgunlaştıkça, işçi hareketi de giderek öncü müfrezelerinin düzeyine yükseliyordu. Başlangıçta Avusturya, Bohemya, İsveç ve öteki ülkelerin sosyalist partiler programlarında varlıklarını sürdüren Lassalleci yanılığlar bir yana bırakılıyordu. 1887’de Brno Kongresi’nde kabul edilen Çekoslovak Partisi’nin programında, tüm üretim araçlarının toplum mülkiyetine devri isteniyor, ancak sınıfların ortadan kaldırılması tezi yerine, “toplumsalvesiyasaleşitsizliğin ortadan kaldırılması” üzerine Lassallecilerden alınan tez hâlâ varlığını sürdürüyordu. Programda üretim araçlarına ilişkin istemin, “ancak gücünün bilincinde olan, deneyimli bir işçi partisi” tarafından gerçekleştirilebileceği belirtiliyordu.⁶⁵

Bir yıl sonra Hainfelds Kongresi'nde, Bohemya, Galiçya, Silezya, Kärnten, Moravya dâhil, imparatorluğun çeşitli bölgelerinden gelen 110 delege, hazırlanmasına Engels'in de katkıda bulunduğu yeni bir programı kabul ediyorlardı. Lassalleci formülleştirmelerden çoğunun bir yana bırakıldığı bu programda, proletaryanın tarihsel ve evrensel görevinin güncel iktisadi düzeni dönüştürmek ve buna erişmenin yolunun da üretim araçlarının kolektif mülkiyetinin kurulmasına götürecektir sınıflar savaşımı olduğu ileri sürülüyordu. Kongre bildirgesinde işçi sınıfının rolü, partinin uluslararası bileşimi (bu parti için son derece önemli bir nokta) belirtiliyor, sürekli ordunun kaldırılması isteniyordu. Partinin proletaryayı siyasal olarak örgütlemek, durumunun ve görevlerinin bilincine varmasına yardım etmek, sınıfsal çıkarlarını savunmak gibi görevleri de özel olarak dile getiriliyordu.

İngiltere'de 1884'te Demokratik federasyona katılan sosyalistler, onu sosyal demokrat federasyona dönüştürmek başarısını gösteriyor ve Marksizmin kendi teorik amentüleri olduğunu açıklıyorlardı. Sosyal demokrat federasyon "bizim teorimizi" açıkça kabul etti, diyordu Engels; bizim programımız "İngiliz sosyal demokrat federasyonun programıyla hemen tamamen örtüşüyor..." Ama Engels, Federasyonun Marksist programının, ancak Federasyon eğer yığinsal işçi hareketinin başına geçmek ve onu "sosyalizme doğru yönleltmek" başarısını gösterirse bir önem taşıyacağını belirtmeyi de sürdürüyordu.⁶⁶

İsveç'te 1886'da, işçi hareketindeki devrimci eğilimin gelişmesini dile getiren *Social-democraten* gazetesi, "sıkı sıkıya bilimsel bir temele dayanan kesinlikle yeni bir dünya görüşü için, kolektif mülkiyet için, sınıf ayrımlarını ortadan kaldıracak olan sosyalist devrim için",⁶⁷ yani İsveç İşçi Partisi'nin daha önceki programının Lassalleci ilkelerine taban tabana karşıt bir savaşım programı ortaya attı.

İspanya'da, Yeni Madrid Federasyonu'ndan başlayarak kurulan sosyalist parti, 1888'de Barcelona Kongresi'nde, emeğin kurtuluşu için zorunlu yol olarak özel mülkiyetin toplumsal mülkiyet durumuna dönüştürümünü isteyen bir program kabul etti. İktidarın işçi sınıfı tarafından fethi bu programda, zorunlu ön koşul olarak ilan

ediliyordu. Bu programın, "birçok bakımdan... çok iyi olduğunu" yazıyordu Engels.⁶⁸

Ocak 1888'de Engels, Romanyalı sosyalist Joan Nâdejde'ye şöyle yazıyordu: "Ülkenizin sosyalistlerinin kendi programlarında ... müteveffa dostum Karl Marx tarafından yaratılan teorinin ... temel ilkelelerini benimsediklerini öğrenmekten büyük bir sevinç duydum."⁶⁹

İtalyan sosyalist hareketi, İtalya'da uzun yıllar boyunca egemen olan anarşizmin etkisinden kurtulmak için güç bir yoldan geçmek zorunda kaldı. İtalyan Emekçiler Partisi'nin Cenova Kongresi kararları, 1892'de anarşistlerle bozuşmayı onaylıyordu. Cenova programı üretim araçlarının toplumsallaştırılmasını ve işçilerin siyasal iktidara geçmesini istiyordu. Ve programın henüz küçük burjuva ideolojinin etkisinden tam kurtulmamış olmasına rağmen, kongrenin önemi anarşistlerden ayrılan sosyalist işçi partisinin kurulmasında yatıyordu.⁷⁰

Bilimsel komünizm düşünceleri ilk Rus Marksist örgütü olan "Emeğin kurtuluşu" grubunun programını da etkiliyordu. Plehanov tarafından kaleme alınan program tasarısında işçi sınıfının tarihsel görevleri belirleniyor, üretim araç ve nesnelerinin toplumsal mülkiyet durumuna geçmesi yoluyla emeğin sermaye boyunduruğundan kurtarılması isteniyordu. Toplumsal ilişkilerin kökten bir dönüştürümünün ön koşulu, siyasal iktidarın işçi sınıfı tarafından fethiydi.⁷¹

"Emeğin kurtuluşu" grubunun bu programının Lenin, genel olarak dönemin sosyal demokrat teorisiyle tamamen aynı düzeyde olduğunu belirtiyordu.⁷² Yurtdışında "Emeğin kurtuluşu" grubunun kurulmasıyla aynı zamanda, Rusya'nın birçok kentinde Marksist grup ve çevreler de ortaya çıkıveriyorlardı. "İlk Marksist örgütlerin ortaya çıkmasıyla, Rusya sosyal demokrasisi uluslararası sosyalist işçi hareketinin organik bir parçası durumuna geliyordu."⁷³

1882'de Polonya "Proletarya" partisi üretim araçlarının kolektif mülkiyeti tezini programına sokuyordu. Somut istemleriye, Paris Komünü'nün pratik etkinliğinden esinleniyordu.⁷⁴

Bu partinin programı köylüleri işçilerle ortaklaşa savaşıma çağırıyor, proleter enternasyonalizm ilkesini onaylıyor, ulusal boyunduru-

ğün kaldırılmasına ancak toplumsal devrimin yol açabileceğini ilan ediyordu. Polonyalı sosyalistler 1889'da yeni bir girişkenlik gösteriyor, artık var olmayan "Proletarya"nın yerine geçirmek üzere, Marchlewski'nin yönetiminde "Polonyalı işçiler birliği"ni kuruyorlardı. Bu birliğin Rosa Luxemburg, "daha başlangıçta bir yığın hareketinin, sözcüğün geniş ve dolaysız anlamında gerçek bir sınıflar savaşımının ürünü olduğunu, Polonya'da sosyalizme yeni ve geniş bir gelişmenin yolunu açtığını" yazıyordu.⁷⁵

1891'de Alman sosyal demokrasisinin yeni programının kabul edilmesi, Avrupalı sosyalist partiler programlarının hazırlanmasını cömertçe etkiliyordu.

Engels'in egemen bir rol oynadığı canlı tartışma ve görüşmeler boyunca, yaklaşık altı ay süren uzun konuşmalardan sonra, Lassalleci yanılıglardan arıtılmış bir program kabul edildi. Parti yaşamının bu olayı konusunda Engels, Sorge'ye şöyle yazıyordu: "Erfurt'ta her şey çok iyi geçti; Bebel ve benim savunduğumuz tasarı, yeni programın, onun teorik bölümünün *temeli* olarak alındı. Marx'ın eleştirisinin kesin bir etki yaptığını görmekten büyük bir keyif duyduk. Lassalleciliğin son izleri de ortadan kaldırıldı."⁷⁶

Erfurt programı kapitalist gelişme yasalarını Marksist bir açıdan irdeliyordu. Bu yasalar kaçınılmaz olarak kapitalizmin çökmesine ve yerine sosyalist bir oluşumun geçmesine yol açacaklardı. Kapitalist mülkiyetin toplumsal mülkiyete dönüşme zorunluluğunu doğrulayan programda, siyasal iktidarın işçiler tarafından fethiyle ilgili bir istem dile getiriliyordu. Sosyalist partinin görevleri, işçi sınıfının siyasal savaşımına bilinçli bir nitelik kazandırmak ve onu siyasal egemenliğin fethi için savaşıma hazırlamak olarak belirleniyordu. Bütün ülkeler proleterlerinin çıkar ortaklığının saptandığı programda, Alman sosyal demokrasisinin öteki ülkeler sosyalist partileri ile uluslararası dayanışması ilan ediliyordu. Programın bazı somut tezleri Almanya'nın özgül koşullarınca belirlenmişlerdi ama bir dizi sorun üzerinde bu tezler, komüncülerin pratik önlemleriyle örtüşüyorlardı. En önemli istemlerden biri de sürekli ordunun kaldırılması ve halkın silahlandırılması istemiydi. Erfurt programında açıkça oportünist

eğilimler de kendini göstermiyor değildi; Marksizmin temel istemi, proletarya diktatörlüğü bu programda yer almıyordu ve sonradan sağ oportünistler bu eksiklikten yararlanacaklardı; ancak özünde Alman sosyal demokrasisi, ileriye doğru büyük bir adım atıyordu.

Genel olarak, Avrupalı sosyalist partilerin 80'li yıllar içinde ve 90'lı yılların başında kongrelerinde kabul edilen birçok program, öncü işçilerin bilincinde Marksizmin geliştiğini, sosyalist hareket içinde devrimci eğilimin güçlendiğini gösteriyordu. Bu durum Engels'e, daha 1887'de şöyle yazmak olanağını veriyordu: "Marx'ın temel istemi, bütün üretim araçlarının toplum adına, siyasal iktidarı tek başına kullanacak bir duruma gelen proletarya tarafından sahiplenilmesi istemi, bugün tüm devrimci işçi sınıfının istemi durumuna geldi."⁷⁷

1889'da uluslararası proletaryanın, I. Enternasyonal'in devrimci gelenekleri kendisine miras olarak kalan yeni bir derneği, II. Enternasyonal kuruldu. Derneğin Paris'te toplanan ilk kongresi, komüncü Edouard Vaillant tarafından açıldı. Fransız sosyalistler kongre delegelerini, "Haziran 1848, Mart, Nisan ve Mayıs 1871 günleri adına, Babeuf, Blanqui ve Varlin'in Fransası adına selamlıyorlardı."

Kongre siyasal iktidarın fethine, üretim araçlarının kapitalist mülkiyetini kolektif bir mülkiyet durumuna dönüştürmek üzere kamulaştırılmasına çağırıyordu. Sürekli orduların yerine barışın ve demokrasi-nin üzerine titreyecek silahlı halkın geçirilmesini istemek kararı almı-yordu. Komüncülerin deneyimi burada da tartışılmaz bir kanıttı.

Uluslararası İşçi Birliği'nin Lahey Kongresi kararları ile ideolojik temeli bilimsel komünizm teorisi olan II. Enternasyonal'in Paris Kongresi kararları arasında dolaysız bir zincirlenme vardı.

II. Enternasyonal'in ilk kongrelerinin kararları, işçi hareketinin değişik gelişme koşullarından bağımsız olarak, proletaryanın ileri bölümünün, görevlerin birliği ve araçların ortaklığının ortak ereğe, işçi sınıfının bu sınıfın kendisi tarafından kurtarılması ereğine eriş-mek için zorunlu olduğunu anladığını gösteriyordu.

Devrimci sosyalist hareket bunu, işçi sınıfının bazı müfrezeleri içinde olduğu kadar uluslararası alanda da giriştiği derin ideolojik

savaşım sırasında anlıyordu. Şimdi en önemli hasım artık Marx'tan önceki eski sosyalizm değil ama sağ oportünizm yani sosyalist hareketin içerisinde doğan sosyal reformizmdi.

Marx ve Engels öğretisinin devrimci özünü saptıran sosyal reformistler, onu burjuva liberalizme uyarlamak istiyorlardı (Britanyalı fabienler, "sosyalizmi liberalizmin içine sindirmek" diyorlardı). Reformizmin "teorisyen"leri 1871 devrimiyle sarsılan burjuva toplumun değişmezliği üzerindeki tezlerini sağlamlaştırmak istedikleri için, ya Komün'ün yanlıgılarını mutlaklaştırıyor, ya da Komün'ün ortaya çıkmasını ve siyasetini Fransa'nın "istisnai koşulları" ile Fransız-Prusya savaşımından kaynaklanan "koşulların mutsuz bir rastlaşması" ile açıklıyorlardı. Devrim sırasında bile, "gerçek Komün fikri"nin çarpıtıldığı tezini geniş olarak yayıyorlardı. Özellikle Komün'ün "doğru gelişme"sinin Fransa'da belediye sosyalizminin kurulmasına yolaçması gerektiğini ilan eden olanakçıların (*possibilistes*) ileri sürdükleri tez işte buydu. İngiliz fabienleri de bu aynı düşüncüyü "tanıtlamaya" çalışıyorlardı. Reformist basının en çok sevdiği konu, eğer Fransız işçiler "yasal yolu" izleseler ve burjuvazi ile onun için kabul edilebilir ödünler sağlamaya çalışan bir uzlaşmaya varsalardı, "18 Mart'ın trajik sonuçları"ndan kaçınılabileceğini ileri sürmektir. Bu çözümleme doğrudan doğruya Komün'ün uluslararası niteliğinin ve işçi sınıfının ulusal ödevlerine karşı uluslararası ödevlerinin yadsınmasına yol açıyordu.

Alman sağ sosyal demokratlar da aynı yönde düşünüyorlardı. 70'li yılların sonuna doğru Schramm, Bernstein, Hochberg "Zürich üçlüsü", Bebel, Liebknecht, Bracke ve onlarla birlikte Marx ve Engels'i de, Paris Komünü ile dayanışmalarını "çok gösterişçi" bir biçimde açıklamış ve böylece Alman işçi sınıfının burjuvaziyle ilişkilerini bozarak ona zarar vermiş olmakla suçluyorlardı. Devrimden yana bu müdahale, "bütün öteki noktalarda bize yakınlık duyan insanları bizden uzaklaştırmak ve özellikle *burjuvazinin* bize karşı *düşmanlığını artırmak*" tehlikesine yol açıyordu.⁷⁸ Sağ oportünistlerin 90'lı yıllarda yazdıkları da buydu. Ünlü önderleri Vollmar, Fransa-Prusya savaşı ve Paris Komünü sırasında Bismarck'ın ilhakçı siyasetini kınayan

Alman sosyalistlerin ulusal çıkara ihanet ettiklerini ileri sürüyordu. Böylece reformistlerin, Alman sağ sosyal demokratların Birinci Dünya savaşı sırasındaki ihanetlerinin ve genç Sovyetler Rusyası karşındaki hainliklerinin ideolojik temelini daha o zamandan hazırladıkları görülüyordu.

Alman sosyal demokrasisinin devrimci kanadını Fransızseverlikle suçlayan “Zürich üçlüsü” –Wollmar ve ötekiler-, gerçekte Marx’ın “Alman işçileri kendi yurtlarına karşı kışkırttığı”nı ileri süren burjuvazi ile iş birliği yapıyorlardı.

Sağın 1871 proleter devrimi karşındaki tutumu, genel olarak reformizme özgü özellikleri ortaya koymak olanağını sağlıyordu. Ulusal ilişkilerinden bağımsız olarak sosyal reformistler, proleteryanın siyasal savaşımlı, devrim, devlet ve proleter devrim, siyasal iktidarın işçi sınıfı tarafından fethi ve üretim araçlarının kamulaştırılma zorunluluğu ile ilgili olarak özdeş bir görüşü savunuyorlardı. Bilimsel komünizmin bu temel istemi karşısına onlar, “işçilerin devlet yönetimine katılması” biçimindeki silik formülü çıkarıyorlardı. Çeşitli ülkeler sağ oportünistlerinin sosyal reformist görüşlerinin temelinde, kapitalizmin sosyalizmle barışçıl bütünleşmesi üzerindeki tez yatıyordu. Ayrıca sosyalist partilerinin işlevlerini yalnızca, sonunda burjuva toplumu sağlamlaştırmaktan başka bir şey yapamayacak olan tek tek reformlar için savaşımla sınırlandırmak gibi ortak bir yanları daha vardı.

Marx, Engels ve yandaşları, sağ oportünizme ağır darbeler indiriyorlardı. Reformizme karşı savaşımlı, devletin yazgısı, iktidarın işçi sınıfı tarafından fethi, proleter partinin niteliği ile ilgili sorunlar yöresinde, yani Komün’ün koyduğu sorunlar ve I. Enternasyonal’in Marksist kararları yöresinde toplanıyordu. Marx ve Engels’in Alman sosyal demokrasisi içindeki oportünist duraksamalara karşı yönelttikleri zorlu savaşımlı ve özellikle Gotha Programı’na yönelttikleri eleştiriler ile 1879’da “Zürich üçlüsü”nün ve Fransız olanakçıların, İngiliz fabienlerin reformist düşüncelerinin ipliğinin pazara çıkarılması vb. aynı zamanda Paris Komünü’nün devrimci derslerinin bir propaganda ve savunma biçimini de oluşturuyorlardı.

Marx'ın ölümünden sonra, ikisi yerine çalışmak zorunda kalan Engels, devrimci proletaryanın gerçek bir önderinin yorulmak bilmez içgöçüyle işçi sınıfına yenme sanatını öğretiyor, genç sosyalist partiler yöneticilerini yanlış adımlara karşı uyarıyor, sağlam ve ilkesel bir siyaset izlemelerini istiyordu. Gerçek durumu, işçi hareketi tarafından erişilen düzeyi sıkı sıkıya göz önünde bulundurmalarını öğretiyordu.

Engels'e göre genel olarak sosyalist partilerin özel olarak da bu partiler temsilcilerinin devrimci eğilimlerinin ölçütü, her şeyden önce devrim, devlet ve proleter partinin görevleri sorunları karşısındaki tutumlarıydı. Avrupa proletaryasının en önemli partisini, Alman sosyal demokrasisinin programını Engels, işte bu açıdan değerlendirdi. Marx'ın *Gotha Programının Eleştirisi* adlı yapıtı, Engels'in çabaları sayesinde ilk kez olarak 1891 başında yayımlandı. Hemen hemen aynı zamanda Engels, *Fransa'da İç Savaş*'ın yeni Almanca baskısı için uzun bir giriş yayımlıyor ve aynı yılın yazında da Alman sosyal demokrat parti yönetimine Erfurt programının tasarısı üzerine ayrıntılı gözlemler gönderiyordu. Bütün bu çalışmalar (aynı dönemdeki öteki makale ve mektuplarının bazıları da dâhil) Engels'in reformizme karşı, Marksist teorinin kapitalizmden sosyalizme geçiş, proleter devletin görevleri, proleter partinin devrim sırasında ve işçilerin siyasal iktidara geçişinden sonraki işlevi gibi başlıca sorunları üzerindeki teorik müdahaleler çevresini oluşturuyordu.

Gerçekte başlı başına bir yapıt olan *Fransa'da İç Savaş'a giriş'te* Engels, "Komün'den çıkan dersleri dikkate değer bir belirginlikle" açıklıyordu.⁷⁹

Reformistlerin bu dersleri saptırmak ve böylece proletaryanın kurtuluşuna hangi yolların götürdüğünü doğru olarak anlamasını engellemek girişimlerinin karşısına Engels, Komün'ün Marx tarafından yapılan çözümlemesini çıkarıyordu. "Komün'ün en önemli kararnamesine", işçi üretim birliklerinin örgütlenmesi konusundaki 16 Nisan 1871 kararnamesine Marx'ın verdiği önem üzerine Engels, dikkati bir kez daha çekiyordu. "Marx'ın *İç Savaş*'ta çok haklı olarak söylediği gibi, sonunda komünizme ... varacak olan bir örgüt..." diyordu.⁸⁰ Proletarya diktatörlüğünün tarihsel kaçınılmazlığı üzerine

Marksizmin temel düşüncesini desteklemek için Engels, 1871 deneyimine başvuruyordu. Yapıtını Komün'ün proletarya diktatörlüğünün ta kendisi olduğunu olumlayarak bitiriyordu.⁸¹ *Fransa'da İç Savaş'a giriş*'te Engels, siyasal iktidarın tüm üretim araçlarını sahiplenecek olan işçi sınıfı tarafından fethinin mutlak zorunluluğunun, Paris Komünü üyesi proleter devrimcilerin deneyimiyle tanıtlandığını açıklıyordu.

Engels'in Erfurt program tasarısı konusundaki gözlemlerinde, eski toplumun sosyalist toplumla "bütünleşme teorisi"nin eleştirisi ile Marx'ın proleter devrim ve proleter devlet üzerindeki öğretisinin propaganda ve savunması büyük bir yer tutuyordu.

Çeşitli ülkeler sosyalistlerinin devrimci kanadı tarafından özenle sürdürülen Paris Komünü'nün yıldönümünü her yıl anma geleneğinin, reformizme karşılık vermek üzere, işçilere gerçekten proleter enternasyonalizmi aşılacak ve işçi hareketi içinde Marksizm ilkelerini sağlamlaştırmak bakımından büyük bir önemi vardı. Engels ölümüne kadar bu anma toplantılarında etkin bir yer aldı. "Yığınlara genellikle benim-senebilir devrimci etkinlikleri hatırlatmak gerektiğini"⁸² düşünen Engels, işçi sınıfının Komün'ün anısını korumasına, Komün derslerinin ve Komün deneyiminin unutulmamasına çalışıyordu.

90'lı yılların başında Engels, Londralı sosyalistler tarafından düzenlenen gösterişli toplantılara sürekli olarak katılıyordu. İlgiyi 1871 devriminin öğrettiklerinin güncelliği üzerine çeken Engels, sosyalistleri "Odgerler ve Lucraftlar"la⁸³ savaşımaya, Komün'ün büyük dersini, yani işçi sınıfının siyasal bir partisini kurma zorunluluğunu unutmamaya çağırıyordu.⁸⁴ Uluslararası devrimci sosyal demokrasinin birçok seçkin temsilcisi de gerek yazı, gerek sözle aynı düşünceleri dile getiriyorlardı. Komün'ün yirminci yıldönümü sırasında Lafargue, 18 Mart 1872'de Londra'da Komün'ün ilk anma toplantısında kabul edilen Marksist kararın terimlerini yineleyerek, Komün konusunda onun toplumsal devrimin şafağı olduğunu yazıyordu.⁸⁵

Guesdeciler bu yıldönümlerinden Marx'ın Komün ve öğrettikleri üzerindeki değerlendirmesini yaymak için yararlanıyorlardı.

Komün'ün işçi sınıfını iktidara getiren tarihin ilk devrimi olduğu fikrini geniş bir biçimde yayarak, uluslararası proletaryaya kapitalist baskıdan kurtulmanın yolunu gösteriyorlardı. Guesde, "18 Mart 1871-18 Mart 1892" başlıklı makalesinde şöyle yazıyordu: "18 Mart devriminin tüm tarihi, Paris proletaryasının iktidarı eline aldığı gerçeğine dayanıyor."⁸⁶ Aberdeen (İngiltere) sosyalist derneğinin 18 Mart 1893 mitingi için isteği üzerine yazdığı bir mektupta Guesde, şu tezi yeniden geliştirdi: "Proletarya kendi kendini gerçekten kurtarabilir, ama devlete egemen olmak ve toplumsal dönüşüm olanaklarını eline geçirmek koşuluyla." Şimdilik, diye sürdürüyordu, tüm dünya işçileri bu amaçla bağımsız bir siyasal parti içinde birleşiyor.⁸⁷ İngiltere sosyalistleri, tıpkı bazı öteki ülkeler sosyalistleri gibi, Mart'ta Komün'ün anısıyla birlikte Karl Marx'ın da anısını anma geleneğini yerleştirerek, büyük proleter devrimcinin ve kahraman Parisli savaşçıların düşünce birliğini belirtiyorlardı.⁸⁸

P. Lavrov da bu geleneği sürdürmeye çalıştı.⁸⁹ Batı Avrupa'ya göç etmiş devrimci Rus gençleri karşısındaki konuşmalarında Lavrov, çarlığa karşı savaşım veren Ruslara düşen görevleri saptamak amacıyla, uluslararası sosyalist hareketin ve Rusya'daki durumun niteliğini çözümlüyordu. Mart 1879'da Lavrov, Komün'den ve Komün'ü izleyen olaylardan çıkarılması gereken derslerden söz ediyor ve yiğit Komün savaşçılarının yenilgisine neden olan yanlışları belirtiyordu. Paris'te, "1871 Paris Komünü'nün parlak günlerini birlikte anmak" için 19 Mart 1887'de düzenlenen toplantıda Lavrov, konuşmasına Marx'ın şu sözleriyle başlıyordu: "Eski dünya, Belediye Sarayı üzerinde dalgalanan ve emek cumhuriyetinin simgesi olan kıızıl bayrak karşısında, öfke sarsıntıları içinde iki büklüm oldu."⁹⁰ Lavrov Rus gençliğini, Rusya'da hüküm süren gericilik karşısında cesaretini yitirmeye çağırıyordu. Konuşmasını şöyle tamamlıyordu: "Rus sosyalistler, büyük umutlar besledikleri zaman Komün'den bugün de gene o kadar önemli dersler çıkarabilirler..."⁹¹

Mart 1895'te Engels, haklı olarak şöyle ilan edebiliyordu: "Paris Komünü'nün yıldönümü tüm proletaryanın ilk evrensel bayram günü oldu."⁹²

Paris Komünü'nün yirmi beşinci yıldönümü sırasında uluslararası proletarya, yeni ve önemli zaferler kazanıyordu. Uluslararası proletaryanın öncüsü Marx'ın, ereği siyasal iktidarın işçi sınıfı tarafından fethi ve tüm üretim araçlarının topluma verilmesi olan bağımsız bir proleter parti kurmak zorunluluğuna ilişkin temel tezini özümlüyor ve 1871 devriminin bu dersini uygulamaya başlıyordu.

1891'de II. Enternasyonal'in Brüksel Kongresi, anarşizm ve reformizme karşı yirmi savaşımlı yılının bilançosunu çıkarıyordu. Anarşistlerin Brüksel'deki yenilgisi, ardından Enternasyonal'den çıkarılmaları, devrimci eğilimin uluslararası işçi hareketinde kendini göstermeye devam ettiğini ortaya koyuyordu. "Eski Enternasyonal bununla bitti, yenisi bununla başlıyor. Lahey Kongresi kararlarının, on dokuz yıl sonra, düpedüz doğrulanmasıdır bu."⁹³

Kongre'nin öteki kararları, özellikle işçilerin militarizm karşısındaki tutumuna ilişkin karar, sağ oportünizmle ilgiliydi. Genel olarak, Brüksel Kongresi'nin kararları Marksistlerin, teorik düzeydeki zaferleri kadar pratik düzeydeki zaferlerini de kanıtlıyordu. Uluslararası sosyalist hareketin yeni bir aşamaya eriştiğini gösteriyordu bu.

Sosyalist hareketin XIX. yüzyılın ilk yarısındaki gelişmesi, Marksizmin açık üstünlüğünü belirtiyordu. İşçi sınıfının öncüsü, proletarya diktatörlüğü ve proletarya diktatörlüğünü kurmak için proleter partinin oynaması gereken rol düşüncesini kavramaya başlıyordu. Bununla birlikte o dönemde, Marksizmin bu temel tezleri henüz özümlemiş değildi. Hatta sosyalist hareketin Marx ve Engels'in görüşlerini paylaşan birkaç yöneticisi bile, Marksizmin bu temel istemlerini partilerinin programlarına sokmak yolundaki ilkesel zorunluluğu anlamıyordu. Sosyalist partilerin programları sağ oportünizme açık ödünler içeriyor, sosyalist hareketin yönetici çevreleri sağ oportünizm karşısında uzlaştırmacı bir tavır takınıyorlardı.

Yalnız *yeni tipte* proleter partiler, proleter devrimin temel dersi olan proletarya diktatörlüğünü kurmak zorunluluğunu tam olarak ve yaratıcı bir anlayışla özümleyebiliyorlardı. XX. yüzyılın başında

kurulan Leninist-bolşevik parti, Marksizm-Leninizmin bu büyük tezini benimsiyor ve işçi hareketi tarihinde ilk kez olarak proletarya diktatörlüğü için savaşımı pratik devrimci etkinliklerinin programı durumuna getiriyordu.

DİPNOTLAR

1. Bu bölümde ilk proleter devrimin Komün'ü izleyen 25 yıl boyunca işçi hareketinin gelişmesi, devrimci eğilimlerin gelişmesi ve sosyalist partilerin kuruluşu üzerinde yaptığı etkiyi ana çizgileriyle ortaya koymak ereği güdülüyor.
2. K. Marx-F. Engels, *Mektuplar*, agy., sf. 269.
3. V.İ. Lenin, *Komün Dersleri*, Sol Yayınları, Ankara 1992, ikinci baskı, sf. 61.
4. İngiltere'de yabancı suçluların geri verilmesine karşı, İsviçre ve Belçika'da işçi mevzuatının kabulü için, Almanya ve Avusturya-Macaristan'da demokratik özgürlükler için, ABD'de sekiz saatlik iş günü ve zencilerin hak eşitliği için vb. hareketler düzenlendi.
5. Örnek olarak Marx'a Avusturyalı sosyalist ve Enternasyonal üyesi H. Scheu tarafından gönderilen mektuptan bir alıntı yapalım. 27 Mart 1871'de H. Scheu, şöyle yazıyordu: "Saygıdeğer yurttaş, hareketin niteliği ve bu hareket karşısında Enternasyonal'in tutumu üzerine bizi bilgilendirmenizi ya da birini bizi bilgilendirmekle görevlendirmenizi rica ediyoruz." *Birinci Enternasyonal ve Paris Komünü*, Belgeler ve gereçler, Moskova 1972, sf. 449 (Rusça).
6. *Die I International in Deutschland (1864-1872)*, Dokumente und Materialien, Berlin 1964, sf. 586.
7. *Volkstaat*, 7.4.1871.
8. *Volkstaat*, 2.8.1871.
9. *Birinci Enternasyonal ve Paris Komünü*, agy., sf. 395.
10. Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar 2*, agy., sf. 21.
11. *Volkswille*, Viyana n° 37, 16 Eylül 1871, sf. 1.
12. Bkz. *Birinci Enternasyonal*, bölüm 2, kesim 4.
13. *Birinci Enternasyonal'in Londra Konferansı, 17-23 Eylül. 1871, Moskova 1936*, sf. 166.
14. K. Marx-F. Engels, *Mektuplar*, sf. 295.
15. K. Marx ve F. Engels, *Yapıtlar*, c. 33, sf. 219 (Rusça baskı).
16. K. Marx-F. Engels, *Mektuplar*, sf. 295.
17. 17) Mihail Bakunin, *Seçme Yapıtlar*, c. IV, Moskova 1920, sf. 252 (Rusça baskı). *Paris Komünü ve Devlet Kavramı* 1871 sonuna doğru yazıldı ve 1872 başında yayımlandı.
18. *Ibid*, sf. 251.
19. *Ibid*, sf. 254-256.

20. K. Marx ve F. Engels, *Yapıtlar*, c. 20, sf. 629 (Rusça baskı).
21. *Toplumsal Devrim İçin İtalyan Komitesi*, Ocak 1874. *La Première Internationale*, belgeler derlemesi, C. IV, Cenevre 1971, sf. 381-384. Bakuncinciliğin merkezi olan Jura Federasyonu'nun *Bülten*'inde, "ayaklanma eyleminin en etkili propaganda yolu ve Komün'ün ortaya koyduğu gibi, toplumu en derinden etkileyen tek yol olduğu"nu yazıyordu. Bu aynı *Bülten*, burjuvaziyle her türlü ittifakın dışında "özgür devrimci eylem"e ve sınıfını yitirmiş bir gençliğin var olduğu bütün ülkelerde Komün'ü hemen bir kez daha yinelemeye çağırıyordu.
22. K. Marx ve F. Engels, *Yapıtlar*, c. 19, sf. 100 (Rusça baskı).
23. Paris Komünü'nün sahipleri tarafından yüzüstü bırakılan fabrika ve atölyelerin işçi birliklerine verilmesi üzerindeki 16 Nisan 1871 tarihli kararnamesi, özellikle sağ trade-unioncuların hoşnutsuzluğuna yol açtı. Ciltciler trade-unionunun yöneticisi Danning, "ancak delilerin 'başkasının malı'na kastedebileceklerini" açıkladı. Bir başka gözde trade-unioncu olan G. Howell'in görüşü de bu merkezdeydi.
24. Karl Marx, *Fransa'da İç Savaş*, agy., sf. 116-117.
25. Karl Marx, *Fransa'da İç Savaş*, agy., sf. 131.
26. Türkçe bir çeviri için bkz.: Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar 2*, agy., sf. 294- 295.
27. K. Marx ve F. Engels, *Yapıtlar*, c. 17, sf. 427 (Rusça baskı).
28. Konferansın kendi kararlarını Enternasyonal belge, programlarına sokmak yetkisi yoktu, bunu yalnız kongre yapabiliirdi.
29. *Le Congrès de la Haye de La Première Internationale, 2-7 septembre 1872. Procès-verbaux et documents*, Moskova, sf. 130.
30. *Le Congrès de La Haye de la Première Internationale, 2-7 septembre 1872. Procès verbaux et documents*, sf. 60,132.
31. *İbid.*, sf. 28,120.
32. *İbid.*, sf. 131.
33. K. Marx ve F. Engels, *Yapıtlar*, c. 18, sf. 194 (Rusça baskı).
34. Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar 2*, agy.,sf. 348.
35. K. Marx ve F. Engels, *Yapıtlar*, c. 18, sf. 163 (Rusça baskı).
36. Vaillant sınıf egemenliğinin proletarya diktatörlüğü aracıyla ortadan kaldırılacağına, devrim sırasında inandığını açıkladı; 18 Mart'tan başlayarak bir gerçeğin, siyasal iktidarın proletarya tarafından fethinin onun gerçek kurtuluş aracı olduğu gerçeğinin apaçık bir duruma geldiğini yazıyor ve proletaryanın devrimci bir diktatörlük dönemini kurmak zorunluluğunu belirtiyordu (*International et Révolution. A propos du Congrès de Ha Haye par des Réfugiés de la Comune, Ex-membres du Conseil Général de l'Internationale*, Londra 1872, sf. 4).
37. Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar 2*, agy., sf. 461.
38. Daha 1871 Londra Konferansı'nda Proudhoncu Albert Theisz, işçilerin daha az siyasal kayıtsızlık göstermeleri dileğini dile getiriyordu, çünkü "siyasete katılmaktan çekinmek, silahları bırakmak ve sosyalizmin zaferinden vazgeç-

mek anlamına geliyor"du (*Conférence de Londres...* sf. 66).

39. Theisz konusunda Marx şöyle yazıyordu: "Komün'ün yıkılmasından sonra Londra'ya geldiği sırada sadık bir Proudhoncu olan Theisz (zaten bütün "entelektüel" Fransız sosyalistlerin durumu buydu), benimle kişisel ilişkilerinin ardından ve *Kapital*'i büyük bir dikkatle irdeledikten sonra düşüncelerini tamamen değiştirdi" (K. Marx-F. Engels, *Mektuplar*, sf. 343). Bir başka sol Proudhoncu olan Zephirin Camelinat'nın (1840-1932) izlediği yol, Fransız işçi hareketinin gerçekleştirdiği devrimci gelişmeleri ortaya koyuyordu. Komün yöneticilerinden biri, 1871-1872'de anarşizmekarşı savaşında Marx yandaşı, ardından işçi hareketinin üyesi olan Camelinat, Fransız Komünist Partisi'ne katıldı.
40. K. Marx ve F. Engels, *Yapıtlar*, c. 22, sf. 202 (Rusça baskı).
41. Derneğin özel kararıyla Marx, dernek etkinliklerine katılmaya çağrıldı. Komün'ün Avrial, Camelinat, Longuet, Ranvier, Theisz, Frankel, Moreau gibi güçlü kişileri dernek üyesiydi (Bkz. V. Kunina, "Londra'ya göç eden Parisli komüncüler. Toplumsal araştırmalar derneği" *Modern ve Çağdaş Avrupa* içinde, Moskova 1966, sf. 265-274, Rusça baskı).
42. K. Marx ve F. Engels, *Yapıtlar*, c. 34, sf. 158 (Rusça baskı). Lissagaray'nin kitabı 1878'de Braunschweig'da yayımlandı ve 80'li yıllarda Eleonore Marx tarafından İngilizceye çevrildi.
43. Karl Marx, *Fransa'da İç Savaş*, agy., sf. 134.
44. Bu bildirge ilk kez olarak *Birinci Enternasyonal ve Paris Komünü* başlıklı belgeler derlemesinde yayımlandı, sf. 223-235 (Rusça baskı).
45. Vaillant, Theisz, Camelianat ve öteki Blanquici ve sol Proudhoncuların düşüncelerindeki evrimden daha önce söz edilmişti.
46. *Le combat marxiste*, Paris, n° 19, Mayıs 1935, sf. 19- 20.
47. Bkz. G. Manacorda, *Il movimento operaio italiano attraverso i suoi congressi. Dalle origini alla formazione del Partito Socialista (1853-1892)*, Roma 1953.
48. Bkz. E. P. Thompson, *William Morris*, Londra 1955, sf. 233-239.
49. *How I became a socialist*, Londra [1896], sf. 9,10,13.
50. Bk. *Vpèriod!*, 31(19). 12. 1875, sf. 758-759.
51. *Etudes sur l'histoire du mouvement social polonats du XIX et début du XXe siècle*, Moskova 1974, sf. 341.
52. Lavrov'un Belçika'da yayımlanan *Liberte* gazetesi için yazdığı bu makale, ilk kez olarak *Birinci Enternasyonal ve Paris Komünü* başlıklı derlemede yayımlandı, sf. 402-404.
53. *Vpèriod!*, 15(30). III. 1875, n° 5, sf. 132.
54. S. Stepanyak-Kravçinski, *La Russie clandestine*, Moskova 1960, sf. 26. "1871 yılı geldi, diye yazıyordu Kravçinski. ... Ve genç adamın karşısında birdenbire, halkın haklarını savunmak için ayaklanan büyük bir kent imgesi beliriverdi. ... Hangi dava için ölüyordu bu adamlar? Emekçinin kurtuluşu için, çağımızın soylu toplumsal düşüncesi için. ... Genç adam şimdi ne yapması gerektiği bili-

- yor. Elini köylüye uzatacak..." (*Ibid.*, sf. 24).
55. Üretim araçlarının kime ait olması gerektiği konusu üzerindeki tartışmalar sırasında Belçikalı sosyalist Paepe, "Eğer çalışma aletlerine sahip olsalardı, Ganlılar ne yapardı?" sorusuna, yetenekli işçilerden oluşan bir komite atar ve bir Komün kurarlardı, yanıtını veriyordu (*Birinci Enternasyonal*, c. IV, sf. 564). Kongre'den sonra Paepe Malon'a, hem Paris Komünü'nü hem de Macar sosyalist partisini temsil eden Frankel'in hazır bulunmasının da bu bakımdan çok iyi bir etki yaptığını yazıyordu. (*Ibid.*, sf. 587)
56. *Histoire de la Deuxième Internationale, Moskova 1965, c. 1, sf. 111.*
57. *La Première Internationale, agy., c. IV, sf. 737.*
58. K. Marx ve F. Engels, *Yapıtlar*, c. 19, sf. 132 (Rusça baskı). Sorge, Marx'a şöyle yazıyordu: "Grand Kongresi, Lahey Kongresi'nin üzerinde bittiği şeyle başladı" (*Arşiv*, MLE, n°2141).
59. K. Marx ve F. Engels, *Yapıtlar*, c. 19, sf. 156 (Rusça baskı).
60. 1876'da Leipzig'te, Paris Komünü'nün niteliği üzerindeki tartışma sırasında Auguste Bebel, Komün'ün 16 Nisan (1871) günlü kararnameyi konusunda şöyle diyordu: "Komün eğer gerekli güce sahip olsaydı bu önlemleri tamamiyle uygulardı. ... Eğer yapabilseydik biz de öyle davranırdık" *La Première Internationale et la Commune de Paris*, sf. 285).
61. F. Mehring, "Ein proletarischer Gedenktag", *Die Neue Zeit*, c. 1, 1911, sf. 794.
62. K. Marx - F. Engels, *Mektuplar*, sf. 342-361.
63. *Ibid.*, sf. 343. Parti Programını reformistlerin saldırılarına karşı savunan Lafargue, Paris Komünü'nün gelecekteki proleter devrimin ilk kararnameyi, özel mülkiyetin toplumsal mülkiyete dönüşü kararnameyi uygulamaya başladığını söylüyordu.
64. K. Marx ve F. Engels, *Yapıtlar*, c. 19, sf. 103-104 (Rusça baskı).
65. Bkz. Z. Scholle, *Le mouvement ouvrier en territoire tchéque vers la fin du XIX siècle, Moskova 1954, sf. 103-104.*
66. K. Marx ve F. Engels, *Yapıtlar*, c. 22, sf. 566-567 (Rusça baskı).
67. Bkz. Kn. Bekstroem, *Histoire du mouvement ouvrier en Suède, Moskova 1961, sf. 180-181.*
68. Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar 2*, Sol Yayınları, Ankara 1979, birinci baskı, sf. 532.
69. K. Marx ve F. Engels, *Yapıtlar*, c. 37, sf. 4 (Rusça baskı).
70. *Histoire de la Deuxième Internationale, bölüm I, sf. 209.*
71. *Histoire du PCUS, Moskova 1964, c. I, sf. 140.*
72. Bkz. V. Lénine, *OEuvres*, c. 4, sf. 141 ("Partimiz için program tasarısı").
73. *Histoire du PCUS*, c. 1, sf. 141.
74. N. Publov, *Sur l'histoire du Parti social-démocrate de Pologne, Moskova 1968, sf. 19-20.*
75. *Ibid.*, sf. 41-42.
76. K. Marx ve F. Engels, *Yapıtlar*, c. 38, sf. 157 (Rusça baskı).

77. Türkçe bir çeviri için bkz.: Friedrich Engels, *Konut sorunu*, Sol Yayınları, Ankara 1992, ikinci baskı, sf. 10.
78. Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar* 3, agy., sf. 110.
79. Lenin, *Devlet ve İhtilal*, agy., sf. 84.
80. Karl Marx, *Fransa'da İç Savaş*, agy., sf. 17.
81. *Ibid*, sf. 20.
82. K. Marx ve F. Engels, *Yapıtlar*, c. 36, sf. 285 (Rusça baskı).
83. Engels 1871'de, Komün'le dayanışma içine girmeyi kabul etmeyen ve bu nedenle Enternasyonal'den ayrılan İngiliz trade-unionculara anıttırmada, bulunuyordu.
84. Bkz. *The Labour Elector*, 25.III.1893.
85. P. Lafargue, *Yapıtlar*, Moskova 1925, c. 1, sf. 123 (Rusça baskı).
86. Jules Guesde, *La Commune de 1871*, Paris 1936, sf. 45.
87. *The Labour Elector*, 25.III.1893.
88. 25 Mart 1893'te Guesde'in mektubunu ve Engels'in Londra toplantısındaki daha önce sözü geçen konuşmasının özetini yayımlayan Aberdeen *The Labour Elector* yazı kurulu şöyle yazıyordu: "İngiliz işçilerin Paris Komünü'nün yıldönümünü kutlamaya devam ettiklerini bildirmekten mutluluk duyuyoruz."
89. Bkz. V.Altman, "P. Lavrov ve Paris komüncüleri", *L'Europe à l'époque moderne et Ocomtemporaine* içinde, agy., sf. 275-292.
90. Karl Marx, *Fransa'da İç Savaş*, agy., sf. 63.
91. P. Lavrov, *Deux discours*, Cenevre 1887, sf. 31.
92. *Karl Marx, Fransa'da Sınıf Savaşları (1848-1850)*, agy., sf. 19.
93. F. Engels ve L. Lafargue, *Correspondance*, Editions sociales, Paris 1959, c. 3 (1891-1895), sf. 95.

VI

Lenin ve Paris Komünü

V. Gorbunov, V. Yeremina

Paris Komünü'nün Tarihçisi Olarak Lenin

Lenin, Paris Komünü için canlı bir ilgi duyuyor, araştırma yapıtlarında ona önemli bir yer ayırıyordu.

Komintern II. Kongresi'nin açılış günü olan 19 Temmuz 1920'de Lenin, kardeş işçi ve komünist partiler delegeleriyle birlikte, Petrograd Saray Meydanı'ndan komüncüler anıtına ilk taşın konmasına katılıyordu. Komün'ün yaklaşan ellinci yıldönümü için düzenlenen mitingde Lenin, parlak bir konuşma yaptı. "Bugün, diyordu Lenin, bundan elli yıl önce Paris'te isyan bayrağını çeken, iktidarı ele geçiren ve sosyalist toplumun kurulmasına girişen komünizm savaşçıları anıtının ilk taşını koyuyoruz. Bu savaşçılar bir yenilgiye uğradı. Emperyalist Alman birlikleri, Fransız burjuvazisiyle birlikte, Paris işçilerini ezdiler, ama bu yenilgiye rağmen görüyoruz ki davaları ölmedi. Biz Rusya'da Sovyetler Cumhuriyeti'nin kuruluşunu başarıyla sürdürüyoruz."¹ Lenin'in Paris Komünü konusundaki son konuşmasıydı bu.

Tarih yurtdışında yaşayan Lenin tarafından, Londra'da ve Paris'te, Cenevre'de ve Zürih'te ve başka birçok kentte Komün'ün yıldönümü

için düzenlenen uluslararası miting ve toplantılarda yapılan birçok konuşmanın anısını koruyor. 9 (22) Mart 1904'te Cenevre'de düzenlenen bu toplantılardan biri konusunda M. Essen şu anıyı dile getiriyor: "Lenin, Komün'den söz ediyordu ve biz onun güçlü soluğunu, evrensel önemini duyurmuyorduk. ... Bugüne kadar bu konuşmayı ve yol açtığı coşkunluğu hiç unutamadım. Lenin'in o esinli ve ateşli tüm konuşmasından açıkça Paris Komünü'nün yalnızca işçi sınıfının dirilik ve gücünü gösteren kahramanca bir tarihsel oluntu değil ama bizi coşturacak bir örnek de olduğu sonucu çıkıyordu."²

Ekim zaferinden sonraki konuşmalarında da Lenin, Komün deneyimini, bu deneyimin dersleri ve önemini birçok kez anımsatıyordu.

Komün'ün ölümsüz derslerini çözümleyen onlarca metin yazdı Lenin. "Komün Dersleri" ve "Komün'ün Anısına" başlıklı makaleler ile Lenin'in Komün deneyimini inceden inceye irdelediği *Devlet ve İhtilal* ve *Proleter Devrim ve Dönek Kautsky* gibi temel yapıtlar bu metinler arasında yer alıyor. Öteki yapıt, makale ve notlarının birçoğunda da Komün üzerine değerlendirmeler bulunuyor.

Paris komüncülerinin savaşım tarihini Lenin, büyük bir dikkatle ve bütün yönleriyle inceledi. Bu konuda büyük bir sayıda tarih ve toplumbilim kitabını inceliyor, aralarından bazılarını özetliyordu. Ama her zaman özellikle Komün'ün tarihsel ve evrensel önemini ilk gösteren ve 1871 olaylarını derinliğine ilk inceleyen kişiler olan Marx ve Engels'in yapıtlarına dayanıyordu.

Lenin sık sık, *Devlet ve İhtilal* adlı kitabının özellikle Komün deneyimine ayrılan III. bölümünde ayrıntılı bir şekilde çözümlediği Marx'ın *Fransa'da İç Savaş* başlıklı yapıtına göz atıyordu.³

Engels'in *Fransa'da İç Savaş* için 1891'de yazdığı önsözü ve "Marksizmin tam ve derinlemesine anlaşılabilmesi bakımından çok özel bir önem" taşıyan⁴ Marx'tan Kugelmann'a mektupları Lenin çok beğeniyor ve sık sık inceliyordu. Özellikle de Marx'ın soylu Paris Komünü'ü kahramanlığını övdüğü 12 Nisan 1871 tarihli ünlü mektubu⁵ beğeniyordu. Lenin Marx'tan Kugelmann'a mektupların Rusça

çevirisine özellikle, bu mektuplarda "Marx'ın bize verdiği siyaset, proletaryaya yaraşır bir siyaset derslerinin kısa bir özetini"⁶ yaptığı bir önsöz de yazdı.

Lenin'in gerçekte *Devlet ve İhtilal* için hazırlayıcı bir belge olan *Devlet Konusunda Marksizm* başlıklı yapıtında, Marx ve Engels'in devlet ve proletarya diktatörlüğü üzerindeki en önemli açıklamaları bir araya getiriliyordu. Paris Komünü'ne bu yapıtta büyük bir yer veriliyordu. Bu yapıtın, başlangıcında Lenin, Marx ve Engels'in yirmi kadar yapıtını kapsayan bir özet yazıyordu.⁷

Lenin'in özetini yaptığı metinlerin listesi, Marksizmin kurucularının bu konu üzerindeki hiçbir yapıtının dikkatinden kaçmadığını gösteriyordu.

Lenin çeşitli tarihçilerin ve her şeyden önce de 1871 ilkbahar olaylarına çağdaş ve katılanların Komün'e ilişkin metinlerini özenle irdeliyordu.

Devrimci kariyerinin başından başlayarak Lenin, Komün tarihiyle, Komün deneyimiyle ilgilendi. Daha 1895'te, ilk kez olarak yurtdışına çıkan ve Paris Ulusal Kitaplığı'nda çalışan Lenin'in dikkati, Komün üyesi G. Lefrançais'nin, Komün tarihiyle ilgili ilk yapıtlarından biri olan *1871'de Paris'teki Komüncü Hareket Üzerine İrdeleme* başlıklı bir yapıtta karar kılıyordu. Lenin bu kitabın ilk proleter devletin doğuşuna öngelen olayların sergilendiği birinci bölümünün ayrıntılı bir özetini çıkardı. Proudhoncu Lefrançais'nin ideolojik konumlarını eleştirmekle birlikte Lenin, 18 Mart olaylarının öngününde Fransa'daki devrimci hareketi belirlemek ve Komün'ün ilanına katkıda bulunan nedenleri açıklamak için bu kitapta sergilenen gerçek olgulardan yararlandı.

Lenin, Komün'ün bir başka üyesi olan P. Lissagaray'nin, Marx'a göre "Komün'ün söz götürmez ilk tarihi" olan *1871 Komün'ünün Tarihi* adlı yapıtını derinliğine biliyordu. Birçok yazısında Lenin bu yapıttan yararlandı.⁸

G. Weill'in *1852'den 1902'ye Kadar Fransa'daki Toplumsal Hareketin Tarihi* adlı kitabını da iyi biliyordu Lenin. Özellikle

Enternasyonal Genel Konsey muhabir-sekreteri P. Dupont'un bu kitapta yer alan mektuplarından ve öteki belgelerden de yararlandı.⁹

Rusya'daki 1905 devrimci olayları dolayısıyla Lenin, Komün generali Cluseret'nin anılarını dikkatle irdeledi. Onun girişimiyle bu kitaptan bir parça, 1905'te bolşevik *Vperyod* gazetesinde yayımlandı. B. Filatov(Sevrtsev) tarafından çevrilen metin, Lenin tarafından gözden geçirildi.¹⁰

E. Lepelletier'nin Birinci Dünya Savaşı'nın öngününde yayımlanan kitabı¹¹ ile İtalyan sosyalist A. Labriola'nın İtalyan sosyalist parti "Toplumsal okul"unda verdiği konferanslar¹² da Lenin'in dikkatini çekiyorlardı.

Seçkin Fransız tarihçi ve arşivci G. Hanotaux'un *Çağdaş Fransa'nın Tarihi* adlı kitabının Lenin tarafından yapılan bir özeti, günümüze kadar korundu. Lenin 5 (18) Mart 1905'te Cenevre'de sunulan raporunun planını hazırlarken bu kitaptan yararlanıyordu.¹³

Rusya'daki Şubat devrimi Lenin'i Zürih'te yakaladı. Devrimci savaşıma doğrudan doğruya katılmak için ülkesine elden geldiğince çabuk dönmek istemesine rağmen Lenin, o fırtınalı günlerde araştırmalarını sürdürmekten de geri kalmıyordu. Rusya'ya hareketinden hemen birkaç gün önce, S. Raviç'e yazdığı bir mektupta Lenin,¹⁴ ondan M. Bakunin'in Rusça ve Fransızca olarak yayımlanan *Paris Komünü ve Devlet Kavramı* broşürünü kendisine sağlamasını istiyordu.

Verilen örnekler bu konunun işlenmesi sırasında Lenin'in yararlandığı metinlerin listesini hiç de tüketmemekle birlikte, gene de Paris Komünü'nün tarihi üzerindeki araştırmalarını oturttuğu sağlam tarihsel temel konusunda bir fikir edinilmesini sağlayacaktır.

Marx ve Engels'in yapıtları gibi Lenin'in yapıtları da, Komün tarihi üzerindeki Marksist araştırmanın temellerini atıyordu. Marx ve Engels'in ardından Lenin de ilk proleter devrimin tüm olaylarını titizlikle inceliyor, Komün'ün Fransız işçi hareketi tarihinde, dünya devrimci sürecinde oynadığı rolü ve tuttuğu yeri gösteriyordu. Lenin,

Paris Komünü ve Rusya'daki devrimci hareket, Paris Komünü ve birinci Rus devrimi, Paris Komünü ve emperyalizm döneminde sosyo-ekonomik gelişme sorunları, Paris Komünü ve Ekim Devrimi, Paris Komünü ve Sovyetler ülkesindeki sosyalist kuruluş deneyimi gibi önemli konuları ilk olarak ele alıyordu.

Komün'ün tarihçisi olarak Lenin'i en iyi ne belirginleştiriyordu? Öyle görünüyor ki bu, Komün'ün tüm tarihini, bu geniş konunun bütün yönlerini çözümlemek ve aydınlatmak için Marksist yöntemden büyük bir tutarlılıkla yararlanma yolundaki parlak yeteneği idi.

Komün'ün tarihini irdelerken Lenin, Komün'e yol açan sosyo-ekonomik koşulların çözümlemesine girişiyor, ilk proleter devrimin başlıca başarı ve başarısızlık nedenlerinin, üretici güçlerin ve üretim ilişkilerinin gelişme düzeyinde, işçi sınıfının örgütlenme ve sınıf bilincinde yer aldıklarını gösteriyordu. O dönemdeki Fransız kapitalizminin özelliklerini, Fransa ekonomisinin genel durumunu, sanayisinin yapısını, ülkenin emekçi nüfusunun toplumsal görünümünü, sınıf güçlerinin dağılımını somut bir biçimde belirterek, bu sorunları çok açık olarak ortaya koyuyordu.

Böylece, Komün üzerine 1904 raporu için özetlerde, ilk nedenlerden biri olarak, ülkenin "hızlı sınaî gelişmesi"ni, ikinci nokta olarak da Fransa'daki işçi hareketinin gelişmesini belirtiyordu.¹⁵ 1908'de yazılan "Komün'ün anısına" başlıklı makalede Lenin, bu konuyu daha ayrıntılı bir biçimde aydınlatıyor, toplumsal devrimin zaferi için en azından iki koşulun, yani ülkenin üretici güçlerinin yeterli bir gelişmesi ve kararlaştırmacı devrimci etkinliklere hazırlanmış bir proletarya gibi iki koşulun zorunlu olduğunu özellikle belirtiyordu.

70'li yılların başında Fransa'da Lenin, proleter devrimin başarısını sağlayacak nesnel koşulların gerçekte var olmadığını yazıyordu: "Fransız kapitalizmi henüz pek gelişmemişti ve Fransa özellikle bir küçük burjuvazi (zanaatçılar, köylüler, dükkâncılar vb.) ülkesiydi."¹⁶

Komün'ün tüm olayları üzerine Lenin tarafından yapılan çözümlemenin, Komün'den önce ve Komün sırasında Fransız toplumundaki sınıfların karşılıklı ilişkilerini açıklamak gibi bir özelliği vardı. Bu

çözümlemede temel ve ikincil sınıf uzlaşmazlıkları, tarihsel 1871 yılı boyunca farklı farklı ortaya çıkan ve olaylarla birlikte evrilen farklı toplumsal ögeler irdeleniyordu. Lenin komüncülerin savaşımın başındaki ve sonundaki toplumsal bileşimini betimliyordu. Karşıdevrim kampını belirliyor, Bonapartizmin toplumsal niteliğini, Ulusal Meclis üyelerinin parti ilişkiliklerini vb. ortaya koyuyordu.¹⁷ Ayrışık sınıfsal ögelerin alacalı bulacalı girişikliğinden Lenin, Komün tarafından alınan önlemlerin niteliğini belirleyen temel sınıfsal gücü, işçi sınıfını çıkarıp ortaya koyuyordu.¹⁸

“Marx’ın yöntemi, diyordu Lenin, her şeyden önce belli bir uğrakta ve belli koşullar içindeki tarihsel sürecin *nesnel* içeriğini göz önünde bulundurmaya dayanır.”¹⁹ Bu gereklik Marksist tarihsel araştırma ilkesinin temelini oluşturuyor ve Lenin her olaya somut bir tarihsel açıdan yaklaşmak, her olayı kendi gelişmesi içinde ve öteki olaylarla ilgili olarak göz önünde bulundurmak zorunluluğunu durmadan anımsatıyordu.

30 Kasım 1916’da I. Armand’a gönderdiği bir mektupta Lenin, tarihsel araştırmanın temel yöntembilimsel zorunluluğunu kısaca dile getiriyordu. Lenin’e göre bu zorunluluk, her tezi “a) tarihsel açıdan; b) yalnızca öteki tezlerle ilgili olarak; c) yalnızca somut tarihsel deneyimle ilgili olarak” incelemeye dayanıyordu.²⁰

Komün olaylarını çözümlerken Lenin, tarihsel ilkeyle yetiniyordu. Ona göre önemli olan, her tarih araştırmasında olduğu gibi, şuydu: “Temel tarihsel bağlantıyı unutmamak; her sorunu şu açıdan göz önünde bulundurmak: Filanca olay tarihte nasıl ortaya çıktı, gelişmesinin başlıca evreleri nelerdir; ve bu gelişme açısından bu olayın bugün ne duruma geldiğini düşünmek.”²¹ Lenin 1871 devrimini, Fransa tarihini temel alarak betimliyor, sürekli olarak komüncülerin ayaklanmasına öngelen olayları anımsatıyor, öteki Fransız devrimleri ile tarihsel koşutluklar kuruyor ve aralarındaki nitel farklılık ve benzerlikleri gösteriyordu. Lenin, Komün üzerindeki açıklamalarına genellikle genel bir tarihsel betimlemeyle başlıyordu. Napoleon III döneminde Fransa-Komün üzerine 1904’teki raporunun ilk maddesi buydu;²² 1905’teki “Komün üzerine konferans planı” şu sözlerle başlıyordu: “Komün’ün tarihsel özeti”,²³ “Komün’ün öğrettikleri” makale-

sinde Lenin, konusuna 1848 devrimiyle yaşıyor, ardından 1789 Büyük devrimine uzanıyordu.²⁴

Her durumu “*yalnızca öteki (durumlarla) ilgili olarak*” göz önünde bulundurma zorunluluğu, Paris Komünü’nün yaşamındaki dolaysız olayları ülkedeki, ülkenin bazı eyaletlerindeki genel durumla olduğu gibi uluslararası durumla ve cephedeki askeri operasyonların, Bismarck’ın siyasetinin vb. gelişmesiyle de ilgili olarak irdelenmesiyle dışa vuruluyordu. Komün üzerindeki yapıtlarının hemen her birinde Lenin, bu iç ve dış ilişkiler üzerinde duruyordu.²⁵

Olayları “*yalnızca tarihin somut deneyimiyle ilgili olarak*” göz önünde bulundurmak²⁶ ilkesine de aynı titizlikle uyuyordu. Komün tarihinin açıklanması konusunda Lenin, bu ilkeye çok büyük bir önem veriyordu.

Komün deneyimini titizlikle irdelemeye özendirmekle birlikte Lenin, bu deneyimi eleştirel olmayan bir anlayışla uygulama, bu ülkenin somut tarihsel koşullarını ve gelişmesinin ulusal özelliklerini unutma ve böylece tarihselcilik ilkesine uymama tehlikesine karşı da sürekli olarak uyarıda bulunuyordu. 1871 devriminin derslerine yaratıcı bir anlayışla yaklaşmayı öğretiyordu. Parisli komüncülerin savaşımını dikkatle irdelemek, diyordu Lenin, “onların her belgisini körü körüne yinlemek anlamına değil, Rusya’nın güncel durumuna yanıt veren program ve etkinlik belgilerini açıkça uygulamak” anlamına gelir.²⁷

Komün deneyiminden dolayı Marx, Engels ve Lenin, proletaryanın programında yazılı olan halkın genel silahlandırmasıyla ilgili istemi, sık sık anımsatıyorlardı. Muzaffer işçi sınıfının devrimci kazanımlarını koruma sorunu da genelde işte böyle konuyordu. Ama Sovyetler iktidarının ilk yıllarında olduğu gibi, düşmanın elinde modern düzenli ordular bulunduğu zaman, uzun bir iç savaş ve silahlı bir müdahale koşullarında halkın bu genel silahlandırılmasının alacağı somut biçimler, ancak yeni olaylar hesaba katılarak saptanabilirdi. Ekim Devrimi’nin zaferinden sonra, Lenin düzenli bir işçi ve köylü ordusunun, Kızıl Ordu’nun kurulma zorunluluğunu ortaya koyup tanıtladığı zaman, işte böyle oldu.

Bunun bir başka örneği de komüncülerin, eski memurları proleter devletin “maaşları iyi bir işçinin alışılmış ücretini *geçmeyen*”²⁸ sıradan görevlileri durumuna getirmek biçimindeki belgeleri idi. Kuramsal olarak Sovyetler iktidarı, sorunu bu yönde çözüyordu. Ama o dönemde, Rusya’da iktisadi ve askeri kuruluş için nitelikli kadroların kıtlığı ve burjuva entelijansiyanın baltalaması yüzünden Lenin, bu sorunu somut olarak koyuyor ve yaşamsal önem taşıyan bir sorunu, burjuva uzmanlara alışık oldukları çalışma ve biraz düşük de olsa yeterli ücret koşullarını güvence altına alarak çalışmaya katılmalarını sağlamak sorununu ortaya atıyordu. Demek ki Komün’ün her sorununu, her tarihsel dersini Lenin, yaratıcı bir anlayışla ele alıyordu.

Komün deneyimine Lenin, çalışma görevlerini çözmek ve yeni sonuçlar çıkarmak için dayanıyordu. Komün’ü ilk kez olarak daha “*Halkın Dostları* ” *Kimlerdir ve Sosyal Demokratlara Karşı Nasıl Savaşılır?*” yapıtında anımsatan Lenin, onu XIX. yüzyıl sonundaki proleter savaşımın somut görevleri açısından değerlendiriyordu.²⁹

1903’te RSDİP Programı’nın bazı paragraflarını, özellikle ulusal sorun ve köylü sorununa ilişkin paragrafları hazırlarken Lenin’in, gene Komün’ün tarihine başvurması da anlamlı bir olguydu. Birinci durumda Lenin, RSDİP saflarındaki milliyetçi eğilim tehlikesine karşı uyarıda bulunuyordu;³⁰ ikinci durumda ise köylü hareketini küçümsemenin kabul edilmez olduğunu söylüyordu.³¹ Lenin Komün deneyiminin, her iki durumda da doğru çözümü esinlediğini belirtiyordu.

Tarihsel benzerliklere sık sık başvuran Lenin, 1871 devrimiyle ilgisi olan çeşitli olguları sık sık aktarıyordu. Örneğin Paris Komünü üzerindeki raporu için hazırladığı özetlerde şu konuları özellikle belirtmeyi gerekli görüyordu: “Bismarck 1871. Konfer. 1904”, “1871 ve 1904 Birmarckı”.³² İlkbahar 1905’te kaleme alınan “Komün üzerine konferans planı” başlıklı özetinde, Rusya’daki son devrimci olaylarla daha o zamandan bir bağ kurulduğunu görüyorduk: Lenin Komün’ün cellatları D’Aureile de Paladines ve Valentin ile 1905 Rus devriminin cellatları Trepov ve Vasilçihov’un davranışları arasında bir benzeşim kuruyordu.¹¹ Nisan 1911’de yazılan “Komün’ün anısına” başlıklı makalede Lenin, Bonapartçı generalleri Rusya’daki

devrimci hareketin bastırıcıları olan çarçı General Rennenkampf ve Meller-Zakomelski ile karşılaştırıyordu.³⁴

Güncellik ile kurulan bu ilişki, Lenin'in Komün üzerindeki bütün yapıtlarında görölüyordu. Komün konusundaki düşünceleri, Plehanov'un aynı konudaki önermeleriyle çarpıcı bir karşıtlık içindeydi. Bu konuda Plehanov'un Lenin'e, Komün'ün yıldönümü için *İskra* yazı kurulunun Plehanov'a bir makale ısmarlama kararıyla ilgili 20 Nisan 1901 tarihli mektubunu kaydedelim. Genel olarak bu öneriye karşı çıkmamakla birlikte Plehanov, gene de Komün'ün kendi fikrinde "eski tarih"ten başka bir şey olmadığını söylüyordu.³⁵ Evet, Plehanov'a göre Komün, "eski tarih" sorunuydu. Lenin'e göreyse ölümsüz bir davanın yaşayan deneyimi.³⁶

Lenin tarafından kullanılan araştırma yönteminin bir başka temel özelliği burada açıkça ortaya çıkıyordu. Bütün olayların değerlendirilme ve açıklığa kavuşturulmasında parti anlayışından esinlenmek oluşturunuyordu bu özelliği. Marx'ın dünya tarihi, özellikle Komün tarihi üzerindeki görüşlerini belirginleştiren Lenin, "Marx'ın tarihi onu *yapan* kimselerin bakış açısından incelediğini" belirtiyordu.³⁷ Lenin de aynı şeyi yapıyordu. Ona göre araştırıcının bağlanması, onun sınıf konumlarının dışı vurumuydu.

Leninist parti anlayışı (*esprit de parti*) ilkesi, olayların değerlendirilmesinde her türlü öznelciliği yadsıyordu; tarihsel sürecin nesnel gelişmesiyle çelişmiyor ama bu sürecin doğru ve şaşmaz açıklamasıyla uyuyor ve bu da bilimsel olarak geçerli kararlar almak olanağını sağlıyordu. Bu konuda Lenin'in, 1871 devrimi sırasında Blanquicilerin tutumu üzerindeki eleştirisini anımsayalım. Lenin'e göre Blanquiciler, tarihsel evrimin henüz aşılmamış evreleri üzerinden atlamak istiyor ve her zaman istenççiliğe yöneliyorlardı.³⁸

Paris komüncülerinin savaşımını Marx'ın nasıl değerlendirdiğinden söz eden Lenin, Marx'ın bağlanması önemli bir özelliğinin de "geleceği yaratma yeteneği", yığınların gelecekteki savaşımına hazırlanması olduğunu belirtiyordu.³⁹

Tarihin geçmişin biliminden başka bir şey olmadığını düşünen burjuva toplumbilimcilerin tersine Marksistler, tarihsel deneyimin yarınlarıyla, gelişme olasılıklarıyla da ilgileniyorlardı. Marksizmin (ve özellikle de Komün'ün) büyük teorik mirasının derinleştirilmiş bir irdelenmesini öğütleyen Lenin, şöyle yazıyordu: "İnsan komünist olunca, yarının görevlerine dünün görevlerinden daha dikkatli olmalı."⁴⁰

Marksizm-Leninizmin güçlerini diyalektik materyalizm yasalarından alan kurucuları, olağanüstü bir derinlik ve doğrulukta kestimler yapıyor, insanlığa kendi gelişmesinin olasılıklarını gösteriyorlardı. Bu bakımdan geçmişin deneyiminin ve ilkin de devrimler deneyiminin genelleştirilmesine olağanüstü bir görev düşüyordu. Paris Komünü'nün ölümsüz derslerine Marx, Engels ve Lenin, işte bu nedenle böyle bir ilgi gösteriyorlardı.

Komün deneyiminin Marx tarafından yapılan çözümlemesinin özelliklerini belirtirken Lenin, şöyle yazıyordu: "Marx'ta ütopyacılığın zerresi yoktur; tepeden tırnağa 'yeni' bir toplum tasarlamaz o, tepeden tırnağa 'yeni' bir toplum türetmez. Hayır, o yalnızca yeni toplumun eskisinden *başlayarak doğmasını*, eski toplumdan yeni topluma geçiş biçimlerini, doğal bir tarih süreci olarak irdeler. Somut proleter yığın hareketi deneyimini ele alır ve ondan pratik dersler çıkarmaya çalışır. Komün okulundan des alır Marx, tıpkı bütün büyük devrimci düşünürlerin ... büyük ezilen sınıf hareketleri okulundan ders almakta duraksamadıkları gibi."⁴¹

Görkemli Komün deneyimini Lenin de böyle tasarlıyordu. Çözümlemeleri her zaman geleceğe, devrimci savaşım ve sosyalist kuruluşun yakın görevlerine doğru yöneltiliyordu. Her tarihsel evrede bu yönelim, kendi temel eksenini izliyor, özgün bir yoğunluk taşıyordu.

Eğer Lenin'in Komün üzerindeki tüm yapıtları zamandizinsel sıralarına göre sıralanırsa, bu konunun irdelenmesinde başlıca üç evre ayırt edilebilir: 1) Şubat 1917 devriminden önce; 2) Ekim Devrimi'nin hazırlanması sırasında; 3) Sovyetler dönemi.

Birinci dönemde Lenin, komüncülerin savaşım taktiğine büyük bir ilgi gösteriyor ve ilk proleter devrimin tarihini ayrıntılı olarak ser-

giliyordu. Komün'ün, pek yakın savaşımında Rus proletaryasının gözden yitirmemesi gereken derslerine, yani proleter devrim karşısında burjuvazinin kaçınılmaz karşıdevrimci davranışına, zaferin vazgeçilmez koşulu olarak proletaryanın organik bağımsızlığını güçlendirme zorunluluğuna,⁴² uzlaşmasız ve kararlı bir savaşıma hazırlanma⁴³ gereğine özel bir ilgi gösteriyordu.

Ekim Devrimi'nin öngününde, yeni proleter iktidar, yeni toplumsal ilişkilerin kurulması sorunu doğrudan doğruya ortaya çıkınca Lenin, Komün tarihi ve Komün derslerine bir kez daha yöneliyor, bu tarih ve bu dersleri hemen eski devlet makinesinin yıkılması ve yeni tipte bir devletin kurulma olasılıkları açısından inceliyordu.

Sovyetler dönemine ait yapıtlarında da Lenin, sık sık Komün deneyimini çözümlüyordu. Şimdi bu sorun onu özellikle Sovyetler Rusyası'nın gündemindeki siyasal ve toplumsal ivedi dönüşümlere ilişkin görevler dolayısıyla ilgilendiriyordu.

Lenin'in yapıtlarındaki Komün konusu izlenirken, çeşitli tarihsel dönemlere özgü dönüm noktaları ortaya çıkarılıyor, düşüncelerin evrildikleri, konunun genişleyip derinleştikleri, incelemenin durmadan yeni sorunlara yayıldığı görülüyordu. Örneğin (Lenin'in çeşitli yıllara uzanan bazı yapıtlarında), birinci Rus devriminin öngününde, Komün üzerine rapor özetinde Lenin, 1871 devrimine öngelen olayların oldukça ayrıntılı bir tarihsel incelemesini yapıyor, silahlı ayaklanmanın gelişmesini betimliyor, ardından Komün'ün siyasal ve iktisadi önlemlerini çözümlüyor ve sona erdirmek için de savaşım derslerinin bilançosunu çıkarıyordu.

Bu aynı konu üzerindeki 1905 raporu da aşağı yukarı aynı planı izliyordu. Ama bu kez, komüncülerin savaşımından söz ederken Lenin, Rusya'daki devrimci olayları da anımsatıyor, Komün ve köylülük gibi yeni bir konu ortaya çıkıyor ve sonuç proletaryanın bağımsız bir örgütlenme zorunluluğunu ortaya koyuyordu.

1908. "Komün dersleri" makalesi. 1871 devrimi 1905-1907 devrimiyle karşılaştırılıyor, benzer ve farklı özellikleri ayrıntılı olarak çözümleniyordu.

1911. "Komün'ün anısına" makalesi. Lenin'in daha önceki yapıtlarıyla karşılaştırıldığında, 1871 devriminin gelişmesini yönlendiren iktisadi ve toplumsal koşullar bu yapıtta daha eksiksiz bir biçimde ortaya konuyordu.

1917. *Devlet ve İhtilal'in* III. ve IV. bölümleri. Lenin tarafından daha önce biriktirilen çok geniş belgelemenin bireşimiydi bu yapıt, Komün'ün niteliği üzerine bu yapıtta yeni sonuçlar çıkarılıyordu. Demek ki ilk konferanslardan başlayarak Lenin'in yapıtlarında bu konunun nasıl geliştiğini, somut tarihsel belgeleme ile çözümsel belgeleme arasındaki ilişkinin çözümsel belgelemenin somut tarihsel belgeleme zararına artması yönünde yavaş yavaş nasıl değiştiğini görüyorduk. *Devlet ve İhtilal'*de Lenin, 1871 devriminin betimlemesini büsbütün ortadan kaldırıyor ve dikkatini Komün'ün toplumsal özünün çözümlenmesi üzerinde, doğuş ve gelişmesine egemen olan özellikler üzerinde ve "Komün dersleri" ile "Komün'ün anısına"dakinden çok daha tam ve ayrıntılı bir biçimde topluyordu.

Son olarak Ekim Devrimi'nden sonraki ve Komün deneyimiyle ilgili yapıtlar. Bu dönemde Lenin'in Komün'e özel yapıtlar ayırma olanağı yoktu. Kasım 1917'de Lenin, "... 'bir devrim deneyimi' yapmak, o konuda yazmaktan daha güzel ve daha yararlıdır."⁴⁴ diye yazıyordu. Gene de Ekim'i izleyen dönemde Lenin, çeşitli vesilelerle Paris Komünü'nün derslerini anımsatıyordu. ("Eskinin batkisından ürkenler ve yeni için savaşanlar", "Olumlu yarışmayı nasıl örgütlemeli?", *Proleter Devrim ve Dönek Kautsky*, "Avrupa ve Amerika işçilerine Mektup", RK(b)P VII. Kongresi'ne, Sovyetler III. Kongresi'ne, Komintern I. Kongresi'ne raporlar, vb.). Komün konusunun işlenmesinde bu dönemde ortaya çıkan genel eğilimden yukarıda söz edilmişti. Burada bu yapıtların her birinde 1871 devrimi tarihinin ilk sosyalist kuruluş deneyimiyle karşılaştırıldığını ve tüm bu sorunların, Sovyetler iktidarı ve Paris Komünü gibi geniş ve yeni bir tarihsel konunun işlenme olanağını sağladıklarını belirtmek gerekiyor. Komün'ün Marksist tarihyazımında yeni bir evre oluşturuyordu bu dönem.

Paris Komünü'nün Dünya Devrimci Süreci İçindeki Rolü ve Yeri Üzerine Lenin

Komün tarihinin Marx tarafından çözümlenmesi konusunda Lenin, şöyle yazıyordu: "Ereğine ulaşmamış da olsa, yığınların devrimci hareketinde Marx, çok önemli bir tarihsel deneyim, dünya proleter devriminde ileriye doğru kesin bir adım, yüzlerce program ve akıl yürütmeden çok daha önemli gerçek bir ilerleme görüyordu."⁴⁵ Komün derslerini bu irdeleme biçimiyle Lenin, tamamen birlik içindeydi ve 1871 ilkbaharının olaylarına da işte böyle yanaşıyordu.

Ulusal Muhafız Merkez Komitesi'nin Paris halkına ilk bildirgesinde şöyle deniliyordu: "Yurttaşlar, bugün bize şimdiye kadar ruhlarımızı coşturan en görkemli halk gösterisine tanık olmak nasip oldu; Paris tarih kitabının beyaz bir sayfasını açıyor ve oraya kendi güçlü adını yazıyordu. ... Öyleyse Komün'ünüzün yöresinde güvenle toplanın, zorunlu reformlara katılarak işlerini kolaylaştırın; kardeşler, aranızda yol gösteren kardeşleri izleyin; geleceğin yolunda sarsılmazlıkla, yılmazlıkla yürüyün; özgürlüğün değerini ortaya koyarak özünüzü sözünüze uydurun, işte o zaman önümüzdeki ereğe, Evrensel Cumhuriyete kuşkusuz erişeceksiniz."⁴⁶

Devrimci bir iyimserlik, yakın ve kararlaştırıcı zafere sarsılmaz bir inanç... Komün'ün çağrılarının dünyaya getirdikleri işte buydu. Ve görkemli ereğin o zaman komüncülerin düşündüklerinden daha uzakta olduğunun ortaya çıkmasına rağmen, yeni bir dünyaya doğru ilk adım atılmış bulunuyordu.

Komün deneyimini Lenin, Fransız ve Avrupa devrimci hareketinin gelişmesi, Rusya'daki işçi hareketi üzerindeki etkisi bakımından, genel olarak dünya devrimci sürecindeki yeri ve rolü ve özel olarak proleter devrimin hazırlanması bakımından, bütün yönleriyle irdeliyordu.

Komün'ü büyük proleter devrim olarak niteleyen Lenin,⁴⁷ "XIX. yüzyılın en görkemli proleter hareketinin en görkemli örneğidir", diye yazıyordu.⁴⁸

Lenin, Marx'ın sözlerini, "devrimler... tarihin lokomotifleridir"⁴⁹ yolundaki sözlerini yineliyordu. Bu renkli karşılaştırma, toplumsal devrimlerin dünya devrimci sürecinin evrimi içindeki rolünü tam olarak dile getiriyordu.

Geniş bir tarihsel plan üzerinde bu devrimler, şöyle sıralanıyordu: XVIII. yüzyılda, Büyük Fransız burjuva devrimi; XIX. yüzyılda, Paris Komünü; XX. yüzyılda, Büyük Ekim sosyalist devrimi.

Kuşkusuz, Komün'ün dünya devrimci süreci içindeki yerini ve rolünü belirlemek için, daha önceki devrimci hareketin olduğu kadar onu izleyen devrimci hareketin yasalarının özgüllüğünü de çözümlemek gerekiyordu. Lenin'in çok büyük bir dikkatle yaptığı da buydu.

Burjuva toplumun gelişmesinin, yükselmesinden çökmesine kadar birçok tarihsel dönemden geçtiği biliniyordu. Toplumsal süreçte bu dönemler, Lenin'in de gösterdiği gibi, özdeş bir rol oynamıyorlardı. Baştaki dönem Reform'a ve XVI. yüzyılın ilk burjuva devrimlerine bağlanıyordu. O sıralarda burjuva ilişkiler henüz sağlamlaşmamışlardı ve feodalizm yeni sınıfın ilk saldırısını püskürtüyordu. İkinci dönem, en gelişmiş sanayi ülkesinde burjuva egemenliğini sağlamlaştıran ama henüz ulusal çerçeveyi aşır bir Avrupa olayı durumuna gelmeyen XVII. yüzyıl İngiliz burjuva devrimiyle simgeleniyordu. Üçüncü dönem Büyük Fransız devriminin başından Paris Komünü'ne kadar gidiyordu. Bu dönem, Batı Avrupa'daki burjuva düzenin zaferinde bir dönüm noktası oluşturunuyordu. "Bu dönemin sonunda Batı Avrupa ... bir burjuva devletler sistemi durumuna dönüştü."⁵⁰

Büyük Fransız devriminin evrensel tarihsel önemi konusunda Lenin, şöyle yazıyordu: "... Tüm XIX. yüzyıl, tüm insanlığa uygarlık ve kültür kazandıran bu yüzyıl, Fransız devriminin etkisi altında geçti. Dünyanın bütün köşelerinde bu yüzyıl, Fransız burjuvazisinden gelen büyük devrimcilerin yarattıklarını uygulamaktan, parça parça gerçekleştirmekten ve tamamlamaktan başka bir şey yapmadı..."⁵¹

Bununla birlikte Lenin, 1789 Fransız devriminin, toplumsal dönüşürümler yolunda tüm öteki burjuva devrimlerden daha ileri gitmiş olmasına rağmen, tarihin önüne koyduğu bütün sorunları çözme başa-

rısını gösteremediğini de belirtiyordu. Her burjuva devrim gibi o da, sonuna kadar tutarlı kalmıyor ve gelişmesi boyunca kazanımlarından birçoğunu yitiriyordu. Krallık, kastlar, feodal toprak mülkiyeti, kilisenin siyasal yaşama karışması, milliyetlerin ezilmesi, kadının eşitsiz durumu gibi servaj kalıntılarının Lenin, bu Ortaçağ kokuşmuşluklarını yeterince temizlemeden bırakan burjuva devrimlerden sonra da tüm uygar ülkelerde büyük ölçüde korunup sürdürüldüklerini vurguluyordu.⁵² Komün'e öngelen dönem konusunda Lenin, düşüncesini şöyle açıklıyordu, "Bir haydutlar çetesi tarafından soyulan Fransa."⁵³

Ama burjuva devrimlerin bilançosunu yaparken gözden yitirilmesi gereken şey bu devrimlerin, bir yandan burjuva dünyanın temel çelişkisini, yani emek ve sermaye arasındaki çelişkiyi sonuna kadar ortaya çıkarır ve sınırsız bir biçimde ağırlaştırırken, bir yandan da alanı hızlı bir kapitalist gelişmeye hazırlamasıydı.⁵⁴ 18 Mart 1871 devrimin ilk nedeni emek ve sermaye arasındaki çelişkiydi.

Devlet Konusunda Marksizm'de Lenin, dikkati Marksizmin kurucularının yapıtlarındaki en parlak yerlerden biri olarak gördüğü şey üzerine, Engels'in Fransa tarihi konusundaki şu önermesi üzerine çekiyordu: "Büyük devrim sırasında Fransa, feodalizmi ezdi ve başka hiçbir Avrupa ülkesinin hiçbir zaman erişmediği *klasik bir açıklıkla* burjuvazinin katıksız egemenliğini kurdu. Ve egemen burjuvaziye karşı başını kaldıran proletaryanın savaşımı da bu ülkede, kendini *öteki ülkelerde görülmeyen* ağırlıktaki bir biçimle gösterdi."⁵⁵ Daha sonra, *Devlet ve İhtilal'de* bu saptamayı yorumlayan Lenin, 1871 konusunda Komün'ün, sınıflar çatışmasını çok keskin, klasik bir biçimde bir kez daha gösterdiğini eklemeyi gerekli görüyordu. Ama Komün'ün yıkılışından sonra, Fransa'daki devrimci hareket geçici bir gerileme gösteriyor ve bundan ötürü, Lenin'in de belirttiği gibi, Fransız tarihinin yeni dönemi için eski formülün geçerliği kalmıyordu.⁵⁶

Komün'ün tarihsel işlevinin değerlendirilmesi ve genel devrimci gelişme süreçlerinin anlaşılması bakımından, burjuva demokratik devrimin tamamlanması ve yeni bir tarihsel döneme geçiş sorununun Lenin tarafından özümlenir bir duruma getirilmesi büyük bir teorik önem taşıyordu. Mart 1910'da yazılan *Bir Gazetecinin Notları'nda*

Lenin, "burjuva demokratik devrimin tamamlanması" deyiminin içeriğini ayrıntılı bir biçimde inceliyordu. Bu deymi Lenin, eğer "eski düzene saldıran ama onu tamamen yıkamayan" dalgalardan biri olarak tikel bir devrim düşünülürse *dar* anlamda ve eğer *geniş* bir anlamda kullanılırsa "... burjuva devrimin nesnel tarihsel görevlerinin çözümü, burjuva devrimin 'tamamlanması', yani burjuva bir devrime yol açmaya yetenekli dayanağın kendisinin ortadan kalkması, burjuva devrimler *tam çevriminin* tamamlanması" anlamında olmak üzere, iki biçimde yorumlamanın olanaklı olduğunu belirtiyordu.⁵⁷

Devrimci savaşımın başlangıcından tüm tarihsel çevriminin tamamlanmasına kadar Fransız burjuva demokratik devrimini bu geniş anlamda göz önünde bulunduran Lenin, "Fransa'da burjuva demokratik devrimin, 1789'da başlamasına karşın, ancak 1871'de *tamamlandığını* belirtiyordu."⁵⁸

Karl Marx'ın Öğretisinin Tarihsel Yazgısı başlıklı bir başka yapıtta gene bu soruna dönen Lenin, şöyle yazıyordu: "Burjuva reformların bu evrimini Paris Komünü (1871) tamamladı."⁵⁹ Ve burada da çok önemli bir düşünceyi, burjuva devrimi sonuna kadar götürmeye ancak proletaryanın kesin savaşımının yetenekli olduğu düşüncesini dile getiriyordu Lenin.⁶⁰

Böylece Komün, dünya devrimci süreci içinde önemli bir işaret direği durumuna geliyor, burjuva devrimler çevrimini tamamlıyor ve insanlık tarihindeki ilk proleter devrim niteliğini kazanıyordu.

1871'den sonra Fransa'da yeni bir burjuva devrim gereksiz bir duruma geliyordu. Komün gündeme sosyalist devrimi getiriyordu. Lenin'in belirttiği gibi Komün, uluslararası işçi devrimi fetihlerinin başlangıcını simgeliyordu.⁶¹ Büyük sosyalist Ekim Devrimi, en parlak ve en önemli fetih olacaktı.

Paris Komünü ve Sovyetler iktidarını Lenin, aynı bir dünya uluslararası devrimci savaşım zincirinin halkaları olarak düşünüyordu. "Sovyetler iktidarı" diye yazıyordu Lenin, "proletarya diktatörlüğünün gelişmesinin ikinci adım ya da ikinci evresini oluşturuyor. Paris Komünü bunun ilk adımıydı."⁶²

Parisli işçilerin dalgalandırdığı Komün bayrağı, dünya siyasetinin sahne önünde yeni bir toplumsal gücün, devrimci proletaryanın kendini göstermesi anlamına geliyordu. Yeni bir tarih evresini başlatan 1871 yılını Lenin'in, dünya devrimci sürecinde burjuva dönüşümlerin tamamlanma ve sosyalist aşamanın başlangıç yılı olarak nitelemesi boşuna değildi, "iyi", "eski" öntekelci kapitalizm doruğundan uzaklaşıyor ve "hür" kapitalizm derece derece burjuva toplumun son gelişme aşaması olan emperyalizm durumuna dönüşmeye başlıyordu. XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başına doğru burjuva düzen, içerdiği toplumsal ilerleme olanaklarını tüketiyordu. Şimdi "yüzyılın sorunları" ancak sosyalist devrim aracıyla çözülebilirdi.

Lenin, tüm toplumsal çelişkilerin, görülmemiş sınıf kaynaşmalarının, kapitalist dünyanın temellerini sarsan ve yıkıp dökken devrimci patlamaların çok büyük bir artış çağı olan emperyalizm döneminin gelişini ilk görenlerden biriydi. Yeni dönemde toplumun Lenin tarafından bulunan siyasal ve iktisadi gelişme yasaları onu, emperyalizmin gerçekte sosyalist devrimin öngünü olduğu yolundaki mantıksal sonuca götürüyorlardı. Daha sonra, bu gerçek apaçık bir olgu durumuna geldiği zaman Lenin, gerçekleşmekte olan görkemli tarihsel süreçlerin içyüzünü kısaca şöyle dile getiriyordu: "Başlayan yeni evrensel tarih döneminin içeriğini, kapitalizmin ve kalıntıları'nın ortadan kaldırılması ve komünist düzenin temellerinin atılması oluşturuyor."⁶³ Tarihsel gelişmenin içerik ve yönelimi, dünya kapitalizminin tarihsel yazgısı, kaçınılmaz çöküşü, proletaryanın kararlastırıcı rolü, sosyalizm ve komünizmin tüm dünyadaki zaferi; yeni dönemin özellik belirtici sorunları işte bunlardı. İnsanlık, diyordu Lenin, sosyalizme doğru yürümedikçe ilerleyemez. Bu yol ilk kez olarak Paris Komünü tarafından gösterilmişti.

Dünya devrimci süreci günün bütün ilerlemeci hareketlerini yansıtıyordu, ancak bu sürecin temel, belirleyici ve yönetici gücünü de komünist partiler tarafından yönetilen işçi hareketi oluşturuyordu. Hiçbir şey bazı "solcu"ların, henüz sosyalist ideolojiyi özümleyecek kadar olgunlaşmadıkları bahanesiyle, ilerlemeci demokratik öğeleri (özellikle milyonlarca köylüyü) devrimci hareketten "aforoz etmek"

girişimleri kadar zararlı değildi. Komün derslerini irdelerken Lenin, bu soruna da büyük bir ilgi gösteriyordu.

Bu bakımdan halk devrimi sorunlarının Lenin tarafından özüm-
lenir bir duruma getirilmesi büyük bir önem taşıyordu. Lenin özellik-
le Komün'ün ilanından az sonra, gerçek bir halk devriminin ön
koşulunun bürokratik militer devlet makinesinin yıkılması olduğu
yolunda Marx tarafından yapılan gözlemi belirtiyordu.⁶⁴ "Bu 'halk'
devrimi kavramı, diyordu Lenin, Marx'ın ağzında şaşırtıcı görünebi-
ler ve Rusya'da Plehanov'un çömezleri ile menşevikler... Marx'ın bu
deyimini pekâlâ bir 'dil sürçmesi' olarak nitelendirebilirler. Onlar
Marksizmi öylesine yavanca liberal bir öğreti durumuna düşürmüşler-
dir ki onlara göre burjuva devrim ve proleter devrim antitezi dışında
hiçbir şey yoktur; üstelik bu antitezi de en skolastik bir biçimde anlar-
lar."⁶⁵ Avrupa ve Asya'daki çeşitli devrimlerin itici güçleri üzerine
yaptığı çözümleme, Lenin'e "halk devrimi" kavramının klasik bir
tanımını yapmak olanağını sağlıyordu. Şöyle yazıyordu Lenin:
"Örnek olarak XX. yüzyıl devrimleri alınırsa, Portekiz ve Türk dev-
rimlerini burjuva devrimler olarak kabul etmek besbelli kaçınılmaz
bir şey olacaktır. Ama halk yığınları, halkın geniş çoğunluğa, kendine
özgü iktisadi ve siyasal istemlerle etkin, bağımsız ve hissedilebilir bir
biçimde bu devrimlerin ikisi içinde de görünmediği için bu devrim-
lerin ikisi de 'halk' devrimi değildir. Buna karşılık 1905-1907 Rus
burjuva devrimi, Portekiz ve Türk devrimlerinin zaman zaman ka-
zandıkları kadar 'parlak' başarılar kazanmamasına rağmen, söz
götürmez bir 'gerçek halk' devrimiydi. Çünkü halk yığınları, halk
çoğunluğu, halkın baskı ve sömürü altında bunalan en derin 'aşağı'
toplumsal katmanları, kendiliklerinden ayaklanmış ve devrimin tüm
gelişmesi üzerinde *kendi* istemlerinin, yıkılmakta olan eski toplum
yerine kendi gönüllerince yeni bir toplum kurma yolundaki *kendi*
girişimlerinin damgasını basmışlardır."⁶⁶

XX. yüzyıldaki devrimlerin çeşitli tipleri üzerine yaptığı ayrıntılı
çözümleme Lenin'e, 18 Mart 1871 devriminin nitelik ve itici güçleri-
ni değerlendirmek olanağını sağlıyordu. "Halk" kavramının kendisi-
ni aydınlığa kavuşturduktan sonra Lenin, burada bu kavramın iki

sınıfı, proletarya ile köylülüğü kapsadığını belirtiyordu. Komün gerçekten de bu iki sınıfın çıkarlarını dile getiriyordu ve tıpkı Rusya'daki 1905-1907 devrimi gibi, içeriği bakımından bir "halk" devrimiydi. Komün'ün ereklerinin geniş olarak demokratik niteliğini, girişimlerinin nesnel tarihsel anlamını ortaya koyan Lenin, 18 Mart 1871 devriminin itici güçleri sorununu çok basit bir biçimde ele almaya karşı, dilekleri gerçek olarak, gelişme eğilimlerini sonal sonuç olarak almak isteğine karşı, Rusya'daki XX. yüzyıl devrimleriyle mutlak, basitleştirici benzerlikler kurmaya karşı da uyarıda bulunuyordu. Komün'ün toplumsal tabanının bir dereceye kadar dar olduğunu gösteren Lenin, koşulların rastlaşmasının engin Fransız köylüler çoğunluğunun ilk işçi hükümetinin niteliğini anlamasını ve ereklerini desteklemesini engellediğini anımsatıyordu. Ama gene de işçi ve köylü hareketlerinin birlik yolunu gösteren Komün olmuştu.

İşçi sınıfının ardışık tüm savaşımlı bakımından Komün deneyiminin taşıdığı büyük önem, dünya devrimci sürecinin gelişmesinde yeni bir evre açan ilk proleter devrim olarak Komün'ün yerini belirledi.

18 Mart 1871 devrimi her şeyden önce Fransız işçi hareketinin gelecekteki evrimini, yığınların siyasal eğitimini etkiliyordu. Marx'ın ardından, komüncülerin savaşımının taşıdığı önemi belirten Lenin, "tarihin bazı uğraklarında, hatta umutsuz bir dava için bile olsa, *yığınların* zorlu bir savaşımının, bu yığınların gelecekteki eğitimi için, onları *gelecek* savaşıma hazırlamak için *zorunlu* olduğunu" yazıyordu.⁶⁷

Komün'ün yıkılışından ancak altı yıl sonra, Komün savaşçıları'nın çoğu henüz hapisane ve zindanda acı ve sıkıntı çekerken, Fransa'da yeni bir işçi hareketinin başladığını anımsatan Lenin, şöyle yazıyordu:

"Büyüklerinin deneyimi ile zenginleşen ve yenilgileri ile hiçbir zaman yılgınlığa kapılmayan yeni sosyalist kuşak, Komün savaşçıları'nın ellerinden düşen bayrağı kaldırdı ve ... güven ve gözü peklik içinde ileriye götürdü."⁶⁸

Komün'ün Fransız devrimci hareketinin gelişmesi üzerinde yaptığı büyük etkiyi belirtmekle birlikte Marksizm-Leninizmin kurucula-

rı, onun tüm ülke ve kıtalar işçi hareketi bakımından taşıdığı uluslararası önemini belirtmeyi de unutmuyorlardı.

Dünya devrimci süreci yalnızca çeşitli dönemlerdeki toplumsal hareket ve devrimlerin zamandizinsel bir ardışıklığından oluşmuyordu. Bu süreç her şeyden önce, bir devrim bir başkasını hazırladığı ve uyardığı, öteki ülkeleri etkilediği, devrimci öğeleri uluslararası ölçüde toparladığı ve eski dünyaya karşı savaşım cephesini genişlettiği zaman, bu hareketlerin etkileşimiydi.

18 Mart 1871 devrimini bu açıdan değerlendirirken Lenin, “*Komün’ün anısına*” başlıklı makalesinde şu sonuçları çıkarıyordu: “Komün savaşçıların anısı yalnız Fransız işçiler için değil ama tüm dünya proletaryası için de kutludur. ... Toplumsal devrimin öncü savaşçısı olan Komün, proletaryanın acı çektiği ve savaştığı her yerde sevgi kazandı. Komün’ün yaşam ve ölüm tablosu, dünya başkentini eline geçiren ve iki aydan da çok elinde tutan işçi hükümeti imgesi, proletaryanın kahramanca savaşımının ve yenilgiden sonraki acılarının görünüşü, tüm bunlar milyonlarca işçinin ruhunu tutuşturdu, sosyalizme olan umutlarını canlandırdı ve sevgilerini kazandı. Paris toplarının gürlemesi, proletaryanın en geri katmanlarını derin uykularından uyandırdı ve sosyalist devrimci propagandaya her yerde yeni bir atılım verdi.”⁶⁹

Lenin aynı düşüncüyü *Komün dersleri* başlıklı bir başka makalede de dile getiriyor ve Komün’ün “Avrupa’daki sosyalist hareketi derinden derine harekete getirdiğini” belirtiyordu.⁷⁰

Komün’ün etkin üyelerinden biri olan *Enternasyonal* yazarı Eugène Pattier’nin ölümünün 25. yıldönümü dolayısıyla 1913’te yazdığı “Eugène Pottier” başlıklı makalesinde Lenin, yeniden anımsatıyordu: “Komün ezildi. ... Ama Pottier’nin *Enternasyonal*’i onun fikirlerini tüm dünyaya yaydı ve şimdi Komün her zamankinden daha canlı.”⁷¹

XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile XX. yüzyılın başında Lenin, dünya devrimci hareketinin merkezinin derece derece Batıdan Doğuya gittiğini belirtiyor ve Komün’ün bu tarihsel süreç içindeki yerini gösteriyordu. *Ne Yapmalı? Hareketimizin Can Alıcı Sorunları* başlıklı önemli

teorik yapıtında Lenin, Rus devrimci hareketinin XX. yüzyılın başında gösterdiği büyük gelişmeleri belirtiyor ve Engels'in şu cümlesini aktarıyordu: "İngiliz trade-unionları ile Fransız siyasal işçi savaşımının geçmişi olmasaydı, özellikle Paris Komünü tarafından verilen devsel atılım olmasaydı, bugün hareketin neresinde olurduk?"⁷²

Daha ileride Lenin, 1871 Fransız devriminin yenilgisinden sonra, devrimci savaşımın merkezinin Almanya'ya aktarıldığını gösteriyordu. Ve daha sonra da doğrudan doğruya Rusya'daki devrimci gelişmenin olasılık ve özellikleri üzerinde duruyordu. Kendi ünlü program tezini de işte o zaman açıklıyordu: "Tarih şimdi bize herhangi bir başka ülke proletaryasının bütün ivedi görevlerinden çok daha devrimci bir ivedi görev veriyor."⁷³

Bu açıkça, dünyanın çeşitli ülkeleri arasındaki bayrak yarışında, Fransız proletaryası tarafından yakılan proleter devrim meşalesinin Rusya işçi sınıfı tarafından devralındığı anlamına geliyordu.

1905-1907 Büyük Rus devrimi bu yoldaki ilk devrimdi. Lenin şöyle diyordu: "Güncel harekette biz hepimiz Komün'e dayanıyoruz."⁷⁴ Ve ilk Rus devriminin yenilgisinden az önce, "cennetin fethine çıkan" Parisli komüncülerin kahramanlığı konusunda Marx'ın sözlerini anımsatan Lenin, şöyle yazıyordu: "Rusya işçi sınıfı "cennetin fethine çıkmaya" yetenekli olduğunu şimdi bir kez gösterdi ve daha da gösterecektir."⁷⁵

Sosyalist devrimi hazırlamak ereğiyle görevler saptarken Lenin, proletaryayı en çok etkileyecek iki büyük tarihsel deneyimi anıyordu: "1871 Paris Komünü ve 1905 Rus devrimi."⁷⁶

XX. yüzyıldaki dünya devrimci sürecinin özelliklerini anlayabilmek için büyük bir önem taşıyan burjuva demokratik devrim bilimsel kavramını özümленir duruma getirmek övüncü Lenin'e aittir. Bu sorunları Lenin *Demokratik Devrimde Sosyal Demokrasinin İki Taktiği* (1905)⁷⁷ adlı yapıtında ve öteki yapıtlarında ayrıntılı bir biçimde açıklıyordu. Bu vesileyle Lenin, 18 Mart 1871 devrim deneyiminin bir değerlendirilmesini de yapıyor, bu deneyimi birinci Rus devrim deneyimi ile karşılaştırıyor ve bu deneyimlerin ortak ve özgün özelliklerini ortaya koyuyordu.

O sırada Lenin, menşeviklerin Rus devriminin niteliği ve burjuvazi ile işçi sınıfının bu devrimde oynadıkları rol üzerindeki yanlış anlayışlarıyla savaşmak zorunda kaldı. İş söze gelince Komün deneyimini menşevikler (A. Martinov ve L. Martov) de kabul ediyor ama onu Rus gerçekliğine mekanik olarak uyguluyorlardı. Menşevikler ilkin komüncülerin 18 Mart 1871 devrimi sırasındaki görevlerini salt sosyalist bir anlamda yorumlayarak, ardından Rus devrimini burjuvazinin hegemonyayı elde tuttuğu olağan bir burjuva devrim gibi göstererek tarihi çarpıtıyorlardı. Ayrıca Rus proletaryasının yürüttüğü savaşımın niteliğiyle komüncülerin savaşımının niteliğini tamamen özdeşleştiriyor ve bundan proletaryayı bu devrimdeki yönetici rolden “uzaklaştırmak” gerektiği sonucunu çıkarıyorlardı.

Lenin’in 1905’de Komün deneyiminden yararlanılması üzerindeki açıklamalarını, birinci Rus devrimi konusundaki bu iki görüş – bolşevik ve menşevik– arasında girilen savaşımın ışığında yorumlamak, Martinov, Martov ve Marksizmin öteki basitleştiricilerinin eleştirisindeki vurguları, gene bu savaşım ışığında hesaba katmak gerekiyordu.

Bu dönemde Lenin’in Komün sorununu koyma biçiminde belirtici olan neydi?

İlkin Lenin menşeviklerin, komüncüler hareketinin salt sosyalist niteliği üzerindeki basitçi görüşlerini eleştiriyor ve Komün’ün ereklelerinin salt demokratik erekler olduğunu açıklıyordu. Ardından Rus devriminin özgül olarak tarihsel ve ulusal görevlerini 18 Mart 1871 devriminin görevlerinden ayırıyor ve Komün belgilerinin körü körüne yinelenmesine karşı uyarıda bulunuyordu.⁷⁸ Çünkü bazı bakımlardan Paris Komünü 1905-1907 devriminden daha ileri gidiyor (burjuva devrimler Fransa’da daha önce tamamlanmıştı) ama başka bazı bakımlardan ondan geride kalıyordu (sınıf uzlaşmazlıkları ve proletaryanın siyasal bilinci Paris Komünü’nde 1905-1907 devrimindeki kadar gelişmemişti).

Lenin tarihselcilik ilkesine her zaman sıkı sıkıya uyarak ve devrimci hareketin evrelerini atlamak ve savaşımın sonal ereklerini unut-

mak tehlikesine karşı uyarıda bulunarak, bu iki tezi diyalektik bir birlik halinde düşünüyordu.

İşçi sınıfının savaşımlı tarafından erişilen her yeni evrede Lenin, proleter devrimin evrensel gelişme kaynağı olarak Komün tarihine dönüyordu.

Ekim Devrimi'nin zaferinden az sonra Lenin, her iki proleter devrim -18 Mart 1871 devrimi ile 25 Ekim 1917 devrimi- arasında var olan ardışıklık ilişkilerini belirtirken, 1905'te kullandığı renkli deyimi yeniden kullanıyor, bu kez Sovyet gerçekliğinden söz ederek, biz "Paris Komünü"nün omuzlarına çıkmıştık"⁷⁹ diyordu.

Dünya devrimci süreç aşamalarını belirginleştirir ve XX. yüzyılın proleter devrimleri ile XIX. yüzyılın proleter devrimleri arasındaki tarihsel bağı ortaya koyarken Lenin, her şeyden önce siyasal ve iktisadi gelişme düzeylerinin farklılığına dayanan farklılıklarını belirtmekten de hiçbir zaman geri kalmıyordu. Komün deneyimini büyük bir dikkatle irdelemeye çağıran Lenin, "...1905 ve 1917 Rus devrimlerinin, ayrı bir çerçevede, başka koşullar içinde, Komün'ün yapısını sürdürdüklerini..." belirtiyordu.⁸⁰ Büyük sosyalist Ekim Devrimi'nin zaferinden az önce, Lenin inançla şöyle yazıyordu: "Rus Komünü'nün bütün dünyada 1871'de olduğundan yüz kat daha güçlü bağlaşıkları olacak.." ⁸¹

XX. yüzyıldaki yeni tarihsel durumu göz önünde bulundurduğu içindir ki Lenin, Marksist sosyalist devrim teorisini geliştirip zenginleştirebiliyor ve yeni koşullar içinde sosyalizmin ilkin birkaç ülkede ve hatta tek bir ülkede zafer kazanma olanağı konusunda ilkesel bir önem taşıyan bir sonucu çıkarabiliyordu.

Sosyalist Ekim Devrimi ile 18 Mart 1871 devrimini karşılaştırırken Lenin, bu iki tarihsel olay arasındaki ilişkiyi genellikle yapıldığı gibi iki ülkenin ulusal çerçevesiyle sınırlandırmıyor, işçi hareketi deneyimini daha geniş bir biçimde, daha geniş bir ölçekte göz önünde bulunduruyor, onu dünya devrimci sürecinin tümü açısından, proletaryanın sınıf savaşımının belli bir uğraktaki daha yüksek düzeyi açısından değerlendiriyordu. Paris Komünü'nü Sovyetler iktidarıyla karşılaştırırken Lenin, "O zamanki proletarya diktatörlüğü ile bugünkü proletarya

diktatörlüğü arasındaki bu karşılaştırma, uluslararası işçi hareketi tarafından atılan dev adımını bize hemen gösteriyor” diyordu.⁸²

4 Mart 1919’da Lenin, Komintern’in I. Kongresi’nde, burjuva demokrasi ve proletarya diktatörlüğü üzerindeki raporunun tezlerinde, “bütün dünyayı kucaklayan Sovyetler hareketinin, Komün’ün başladığı işi herkesin gözü önünde sürdürdüğü”nü⁸³ komünistlerin bu uluslararası forumunda özellikle belirtmeyi gerekli görüyordu. Çok anlamlı bir şeydi bu.

Lenin 18 Mart 1871’den başlayarak, uluslararası işçi hareketinin ileriye doğru büyük bir adım attığını, Sovyetler iktidarının Paris komüncülerinin yapamadıkları şeyi gerçekleştirmek başarısını gösterdiklerini belirtiyordu. 24 Ocak 1918’de Lenin, Rusya Sovyetleri III. Kongresi’ne sunduğu raporda, iki büyük proleter devrimin karşılaştırmalı bir çözümlemesine girişiyor ve iki ay on beş günden beri (yani Komün’den ancak beş gün daha çok) var olan Sovyetler iktidarının, son derece güç savaş ve yıkım koşullarına rağmen, çok daha elverişli bir durum içinde olduğunu belirtiyordu. “Fransız işçiler, diyordu Lenin, Fransız köylülerin büyük çoğunluğunun ne anlamını, ne de ereğini bildiği bir işçi hükümetinin ilk deneyimini görülmemiş özveriler pahasına yaptı. ... Paris proleterlerinin aygıtları yoktu ve ülke onları anlamamıştı; oysaki biz, daha baştan beri Sovyetler iktidarına dayandık ve bu nedenle de Sovyetler iktidarının yığınların büyük çoğunluğunun sevgi ve en güçlü, en candan desteğine sahip bulduğundan ve bunun sonucu yenilmez olduğundan hiçbir zaman kuşku duymadık.”⁸⁴

Sovyetler iktidarının yaşadığı her yıl, Parisli komüncülerin yapıtının engin yaşamsal gücünün yeni kanıtlarını gösteriyordu. Komüncülerin devrimci ve yaratıcı girişkenlikleri, verdikleri tarihsel dersler, her ülkeden milyonlarca emekçiyi baskıcılara karşı savaşımalarında yüreklendiriyordu.

Halkların komünizme doğru görkemli ilerleyişinde, özgürlük için verilen savaşımaların yankısı, ilk proleter devrimi simgeleyen Paris Komün’ünün sesi açıkça duyuluyordu.

Devrimci Strateji ve Taktiği Hazırlamak İçin Komün Deneyiminden Yararlanmak

“Komün Avrupa proletaryasına sosyalist devrim sorunlarını somut olarak koymasını öğretti” diye yazıyordu Lenin.⁸⁵ Sosyalist devrimin görevlerini somut olarak ortaya koymasını bilmek demek, her şeyden önce proletaryanın savaşım strateji ve taktiğini doğru olarak saptamak demektir ve bu alanda komüncülerin deneyimi sürekli bir değer taşıyordu. Devrimci hareketin yükselme döneminde olduğu kadar düşme ya da eski dünyanın temellerine saldırmaya hazırlanma döneminde de Lenin sık sık bu deneyime başvuruyordu. *Devlet ve İhtilal’de* Rusya’daki devrimin gelişme yollarını belirleyen Lenin, Komün’ün tarihsel deneyimine önemli bir yer veriyordu. Şöyle yazıyordu: “Bu deneyimi çözümlemek, ondan taktik dersler çıkarmak, teorisini sıkı bir eleştiriden geçirmek için ondan yararlanmak; Marx’ın kendisi için saptadığı görev işte budur.”⁸⁶ Ve Lenin Marksizmin kurucularının örneğini izlemeye, işçi sınıfının somut devrimci savaşım deneyimine dayanarak teoriyi yaratıcı bir anlayışla geliştirmeyi onlardan öğrenmeye çağırıyordu.

Komün derslerini çözümlerken Lenin, “toplumsal bir devrimin zafer kazanabilmesi için en azından iki koşulun, yüksek derecede gelişmiş üretken güçler ile iyi hazırlanmış bir proletaryanın zorunlu olduğunu” gösteriyordu.⁸⁷ Ama XIX. yüzyılda henüz bu koşullar eksikti ve Komün’ün yenilgisinin derin nedeni de işte burada yatıyordu.

Tarihin her döneminde bir ülkenin iktisadi olgunluk düzeyi her ne kadar isteğe göre değiştirilemeyen (ama hesaba katılması gereken) tarihsel olarak verilmiş bir değer ise de, yığınların siyasal bilinç düzeyi devrimci hareket yöneticilerinin bilinçli çabalarına büyük ölçüde bağlıydı. Devrimin hazırlanma ve gelişmesinde proleter parti strateji ve taktiğinin büyük etkisini de işte bu belirliyordu. Proleter hareketin birçok ivedi görevini sonradan genelleştirmek ve çözmek olanağını sağlayan Komün deneyimi, bu bakımdan çok büyük bir değer taşıyordu.

Proleter savaşımın stratejik ve taktik çizgisini doğru olarak saptayabilmek bakımından önemli olan, devrimci hareketin her evresin-

de sınıfsal güçleri doğru olarak değerlendirmekti. Lenin şöyle yazıyordu: "Yalnız belli bir toplumun istisnasız tüm sınıflarının ilişkiler bütününe nesnel irdelemesi ve dolayısıyla bu toplumun nesnel gelişme düzeyinin ve onunla öteki toplumlar arasındaki karşılıklı bağıntıların bilgisidir ki öncü sınıfın doğru bir taktiğine temel hizmeti görebilir. Ayrıca tüm sınıflar ve tüm ülkeler statik bir durumda değil ama dinamik bir durumda, yani hareketsizlik durumunda değil ama hareketleri (yasaları her sınıfın iktisadi yaşam koşullarından türeyen hareketleri) içinde göz önünde bulundurulur."⁸⁸ Komün'ün doğuş ve gelişmesine bağlı tüm olayları Lenin, işte bu açıdan göz önünde bulunduruyordu.

Ayrışık toplumsal oluşumların, çeşitli toplumsal akımların, değişik ve bazen çelişik istemleriyle siyasal toplulukların karmaşık girişikliklerinin ardında Lenin, temel savaşım eksenini, temel gelişme yönelim ve eğilimlerini, savaşım içindeki temel güçleri ayırt etmeyi gösteriyordu.

Daha "*Halkın Dostları Kimlerdir ve Sosyal demokratlara Karşı Nasıl Savaşılır*"da Komün üzerindeki ilk önermesinde Lenin, 1871 devrimi sırasında savaşan iki temel kampı bir sınıf anlayışıyla ciddi bir şekilde sınırlamak zorunluluğu üzerinde duruyordu. Proletaryanın eski toplum güçlerine karşı savaşımının sınıfsal temelini anlamayan N. Mihailovski'nin öznelciliğini eleştiren Lenin, şöyle yazıyordu: "B. Mihailovski ulusal düşmanlıkla tek savaşma yolunun her ülkedeki eziciler sınıfına karşı savaşım vermek için ezilenler sınıfını birleştirmek ve bu ulusal işçi örgütlerini uluslararası sermayeye karşı savaşım için tek bir uluslararası işçi ordusu biçiminde bir araya getirmekten ibaret olduğunukavramakbaşarısınıgösteremiyordu. Enternasyonal'in işçilerin birbirini boğazlamasına engel olmadığı yolundaki olumlamaya gelince, B. Mihailovski'ye örgütlenmiş proletaryanın savaşı yöneten yönetici sınıflar karşısındaki gerçek tutumunu ortaya koyan Komün olaylarını anımsatmak yeter."⁸⁹

Lenin 1903'te, RSDİP'nin ilk programının hazırlanması konusunda da Komün'den söz ediyordu. Tutarlı Marksistlerin tutumu konusunda şöyle yazıyordu: "Sosyal demokratlar birinci plana ... şu

karşıtlığı koyarlar: ‘Biz’, proleterler ve ‘onlar’, burjuvazi.”⁹⁰ Ve savaşı sınıf güçlerinin çatışmasındaki bu temel çelişkinin niteliğini daha somut bir biçimde göstermek için Lenin, Komün örneğine başvuyordu.

Bu temel “biz, proleterler” ve “onlar, burjuvazi” karşıtlığı, Fransa’daki 1871 ilkbaharı olaylarının farklılığı üzerinde düşünürken hiçbir zaman gözden yitirilmemesi gereken şey işte buydu.

İşçi sınıfının 18 Mart 1871 devriminin temel itici gücü ve yöneticisi olduğunu durmadan yineliyordu Lenin. Başlangıç döneminde bu hareketin toplumsal bakımdan oldukça ayrışık bir nitelik taşıdığını belirten Lenin, “bu harekette başrolün doğal olarak işçiler tarafından (özellikle Parisli zanaatçılar tarafından) oynandığını ve bu işçiler arasında İkinci İmparatorluğun son yılları boyunca etkin bir sosyalist propagandanın yürütüldüğünü ve birçoğunun da Enternasyonal’e üye olduğunu” anımsatıyor ve şöyle sürdürüyordu: “*Kendi* hükümetlerini korkmadan ve usanmadan yalnız Fransız proleterler destekledi; yalnız Fransız proleterler onun için, yani işçi sınıfının kurtuluşu için, tüm emekçilerin daha iyi bir geleceği için savaştılar ve öldüler.”⁹¹ Ayaklanan işçilerin acıklı yazgısına rağmen Komün, devrimi yalnız proletaryanın iyi bir sonuca bağlayacak yetenekte olduğunu gösterdi. Proletaryanın hegemonyası üzerindeki sonucu Lenin, Komün’ün en önemli derslerinden biri olarak görüyordu. Rus proletaryasının devrimci savaşımının çeşitli evrelerinde, bu sonucu geliştirdi. Proletaryanın devrimci harekette hegemonyayı elde tutabilmesinin baş koşulunu savaşı, sürekli olarak Marksist ve proletaryanın yürüttüğü savaşımın başına geçmeye yetenekli bir partinin varlığı oluşturunuyordu. Sosyalist devrimin zaferi ve komünist toplumun kuruluşu için savaşımında proleter partinin yönetici rolü sorununun Lenin, işçi sınıfı savaşımının stratejik ve taktik tüm temel görevlerinin çözümü için Marksist-Leninist teorisinin başta gelen sorunlarından biri olduğunu düşünüyordu. Partinin “yığını eğitip bilgilendirdiğini, onun *kendi* çıkarlarını dile getirdiğini, bilinçli bir sınıf siyaseti yolunda yönlendirdiğini” yazıyordu.⁹² Komün dersleri çözümlemesinde Lenin, bu soruna büyük bir ilgi gösteriyordu.

Daha 1895'te Lenin, Lefrançais'nin *Etüde sur le mouvement communaliste à Paris en 1871* (1871'de Paris'te komünalci hareket üzerine inceleme) başlıklı yapıtından yararlanarak Komün'ün doğuşuna öngelen olayları çözümlerken, 31 Ekim 1870'te proletaryanın Paris'teki ayaklanmasının ilk başarısızlık nedeninin "Enternasyonal tarafından her türlü yönetim eksikliği" olduğunu belirtiyordu.⁹³ 1905-1907 devriminin başında, Parisli komüncülerin savaşım derslerinden söz eden Lenin, işçi sınıfının yenebilmesi için "proletaryanın bağımsız bir örgütlenmesinin" zorunlu olduğunu yineliyordu.⁹⁴ Ve devrimin yenilgisinden az sonra Lenin, Parisli işçilerin yapıtını sürdürmeye ve yığınların hareketini yüksek savaşım biçimlerine yükseltmeye ancak Rusya'daki devrimci sosyal demokrasi gibi bir proleter partinin yetenekli olduğunu belirtiyordu.⁹⁵

"Komün'ün anısına" başlıklı genelleştirme makalesinde Lenin, partinin devrimdeki yönetici rolünün incelenmesine büyük bir yer verdi. Komüncüler hareketinin güçsüz yanlarını anımsatan Lenin, 1871'de "işçi partisinin olmadığını; işçi sınıfının ne hazırlığı ne de uzun bir savaşım alışkanlığı olduğunu ve yığın olarak görevleri ve bunları gerçekleştirme yolları üzerinde pek açık bir fikri bile olmadığını; ne ciddi bir siyasal örgütlenmesi, ne de yığın sendikaları ya da kooperatif birlikleri olduğunu" belirtiyordu.⁹⁶ Oysa toplumsal devrimin başta gelen zafer koşullarından biriydi bu.

Lenin'in yeni tarihsel dönemin devrimlerinde proletaryanın hegemonyası ve partinin yönetici rolü üzerindeki tezlerinin evrensel bir nitelikleri vardı ve Marksist bir strateji ve taktiğin hazırlanmasına temel hizmeti görüyorlardı.

1871 devriminin; 1) Proletarya ile burjuvazinin karşılıklı ilişkiler sorunları ve 2) Proletarya ile köylülüğün karşılıklı ilişkiler sorunları, gibi iki kilit sorunu üzerindeki Leninist çözümleme, stratejinin temel ilkelerini ortaya çıkarmak bakımından çok büyük bir önem taşıyordu.

Lenin'in Komün derslerinden söz ettiği hemen tüm yapıtlarında, burjuvazinin bu devrimdeki rolünün bir değerlendirilmesi görülür. Proletaryanın devrimci hareketinin gelişmesi sırasında burjuvazinin

ve burjuva katmanlardan bazılarının davranışının ne olacağını bilmek, Rusya için de en yakıcı sorunlardan biriydi. Ve yüzyılın başında ülkenin burjuva demokratik devrim görevlerini çözmek zorunda olmasına rağmen, yeni dönemin devrimci hareketi içinde proletaryanın yönetici rolü çok açık bir biçimde kendini gösteriyordu. Dolayimsız tarihsel olasılık olarak yalnız demokratik devrimin zaferi sorunu değil ama demokratik devrimin sosyalist devrime dönüşümü sorunu da ortaya çıkıyordu. Fransa'da 1871 devrimi ve Rusya'da 1905-1907 devrimi sırasında burjuvazinin konumunu belirleyen koşulların belli bir benzerliği işte buna dayanıyordu. Lenin'e Rus ve Fransız burjuvazisinin tutumunu birçok kez karşılaştırma olanağını da işte bu sağladı.

1905-1907 devriminin öngününde, Komün konusundaki raporunun özetlerinden birinde, 1871 olaylarının başlıca derslerinin eleştirel bir incelemesine girişen Lenin, şu tezin altını çiziyordu: "Burjuva demokrasisinin kararsızlığı."⁹⁷ Ve devrimin başında, "Komün üzerine konferans planı"nda da, bu tezin niteliğini ortaya koyuyordu: "Dersler: Burjuvazi *her şeye* hazırdır. Bugün: Liberaller, radikaller, cumhuriyetçiler; yarın: İhanet, kurşuna dizmeler."⁹⁸

Lenin 1908'de, biraz farklı bir açıdan da olsa, bu soruna gene döndü. Batkıya uğrayan III. Napoleon rejiminin yerine geçen "ulusal savunma hükümeti"nin Fransa'da gösterdiği etkinlik örneğine göre burjuvazinin konumunu inceliyordu. Bu olayları çözümleyen Lenin, tuhaf bir karşılaştırmaya girişti. "Rus devrimine öngelen ve onu hazırlayan dönem, Fransa'daki Napoleonic boyunduruk dönemiyle bir benzerlik gösteriyordu. Rusya'da da mutlakiyetçi güruh, ülkeyi iktisadi yıkım ve ulusal aşağılanmaya sürüklemişti."⁹⁹ Burjuvazi ülkeyi bu bunalımdan kurtarmaya yetenekli miydi? Sıkboğaz eden toplumsal sorunları çözebilir miydi? Fransa olaylarını Rus gerçekliği ile ilişkili olarak çözümlerken Lenin, bu sorunlara tüketici bir yanıt verdi. Şöyle yazıyordu: "Burjuvazi o zaman, proletaryanın ulusun bağımsızlığı için yönetimi altında savaşıacağı bir 'ulusal savunma hükümeti' oluşturuyordu. Gerçeklikte bu hükümet, görevini Paris proletaryasına karşı savaşımında gören bir 'halka ihanet' hükümetiydi."¹⁰⁰

Rus burjuvazisinin XX. yüzyıl başındaki konumunu Fransız burjuvazisinin geçmişin devrimleri sırasındaki konumuyla karşılaştıran Lenin, Rusya'da da burjuvazinin yalnız devrime ihanet etmekle kalmayacağını ama daha da gerici olduğunu göstereceğini açıkladı. Şöyle yazıyordu: "Proletarya ile burjuvazi arasındaki uzlaşmazlık, ülkemizde 1789, 1848 ve 1871'de olduğundan çok daha derin; bu yüzden burjuvazi *proleter* devrimden daha çok korkacak ve kendini gericiliğin kollarına daha çabuk atacak."¹⁰¹ Tarih bu sonucu tamamen doğrulayacaktı.

Ama Lenin karşıdevrim kampı üzerine genel bir betimleme yapmakla yetinmedi. Ayrıca şu ya da bu nedenle, geçici olarak komüncülere katılan burjuva ve küçük burjuva akımlar temsilcilerinin davranışlarını da çözümledi. "Komün'ün anısına" başlıklı makalede şöyle yazıyordu: "Başlangıçta bu hareket, son derece karışık ve belirsizdi. Komün'ün Almanlara karşı savaşı yeniden başlatıp iyi bir sonuca varıracaklarını uman yurtseverler, bu harekete katılıyorlardı. Senetlerin ve kiraların ödenmesi ertelenmediği takdirde (bunu hükümet kabul etmemiş ama Komün etmişti) yıkım tehlikesi ile karşı karşıya bulunan küçük tüccarlar bu hareketi destekliyordu. Son olarak başlangıçta bu hareket, gerici Ulusal meclisin ("köylüler", yabancı toprak ağaları meclisi) krallığı yeniden kurmasından çekinen burjuva cumhuriyetçilerin bile sevgisini kısmen kazanmıştı. ... Komün'e sonuna kadar yalnızca işçiler bağlı kaldı. Burjuva cumhuriyetçiler ile küçük burjuvalar çok geçmeden Komün'den ayrıldılar: Birileri hareketin sosyalist ve devrimci, proleter niteliğinden ürktükleri için; öbürleri ise onu kesin bir yenilgiye mahkûm gördükleri zaman."¹⁰²

Buna göre Lenin, savaşım boyunca çeşitli toplumsal öğelerin evrimsel hareketini, sınıf güçlerinin kutuplaşmasını, proletaryadan kaçınılmaz olarak ayrılan akımları önceden açıkça görüyordu. Ve liberal ve küçük burjuva kampın geçici yol arkadaşlarının kararsızlıklarını etkisiz duruma getirmek için işçi sınıfının bu denemelere hazır olması gerekiyordu.

Proletaryanın her ne pahasına olursa olsun devrimci demokratik burjuvazi ile birleşmesi gerektiği anlamına mı geliyordu bu? 18 Mart 1871 devrim deneyimini çözümlerken Lenin, bu soruya da yanıt veri-

yordu. Devrimin demokratik görevlerin çözmek için “sosyalist proletarya temsilcilerinin küçük burjuvazi yanında devrimci hükümete girişinin, ilkeler düzeyinde pekâlâ kabul edilebilir ve belirli koşullar içinde düpedüz zorunlu olduğunu” belirtiyordu.¹⁰³

Ama Lenin ortak hareketin ne ölçüde kabul edilebilir olduğunu, proleter demokrasi ile küçük burjuvazinin yollarının nerede kaçınılmaz olarak ayrılacaklarını durmadan anımsatıyordu. 1905-1907 devrimi sırasında anarşist bir tavır takınan şair Valeriy Bryusov’un bir dizesini açımlayarak Lenin, küçük burjuva devrimcilere kendi sözleriyle yanıt veriyordu: “Birlikte yıkacağız; ama birlikte kurmak için, hayır.”¹⁰⁴

Bu tümce Komün’deki çeşitli toplumsal akımların karşılıklı ilişkilerini de çok doğru olarak belirginleştiriyordu. Başlangıçta Paris işçilerine katılan küçük burjuva demokratların temel yığını, Lenin’in yazdığı gibi, sonradan işçileri yüzüstü bırakıyorlardı.

Haziran 1917’de yazdığı “Büyük geri çekilme” başlıklı makalesinde Lenin, devrimin Rus menşevik ve popülist önderler tarafından yüzüstü bırakılma nedenlerini inceliyor, küçük burjuva kararsızlıklarının niteliği ortaya koyuyor ve onu “Lois Blancvari yaradılış” olarak adlandırıyordu. Bu konuda “tanınmış küçük burjuva sosyalist Louis Blanc’ın 1848’de Fransız hükümetine girdiğini ve 1871’de de hazin bir ün kazandığını” anımsatıyordu.¹⁰⁵ Louis Blanc kendini Versaylılar kampında buluyor ve Lenin’in dediği gibi “burjuvazinin elinde bir oyuncaktan başka bir şey olmuyordu.”¹⁰⁶

Devrimin çeşitli evrelerinde proleter partinin stratejik ve taktik çizgisinin hazırlanması sırasında Lenin, büyük sorunlardan birinin de köylülüğün tutumu sorunu olduğunu düşünüyordu. Komün derslerini çözümlerken Lenin, birçok kez bu sorun üzerine geldi. Versailles ve Alman birlikleri tarafından kuşatılan komüncülerin, taşra ile az da olsa kararlı ilişkiler kuramadıkları ve geniş köylü yığınları kendi yanlarına çekemedikleri biliniyordu. Eylül 1917’de bolşeviklerin, Parisli komüncülerle karşılaştırıldığında sahip oldukları üstünlükleri gösteren Lenin, bolşeviklerin iktidara geldikleri takdirde halka verebile-

cekleri şeyi, yani köylülere toprağı, Komün'ün hemen veremediğini belirtiyordu. Marx'ın "Komün Paris'i ile taşra illeri arasındaki üç aylık özgür iletişim köylülerin genel bir ayaklanmasına yol açabilirdi" yolundaki gözlemini Lenin, çok önemli buluyordu. *Devlet Konusunda Marksizm* özetlemesinde Lenin, *Fransa'da İç Savaş*'tan bu parçayı özellikle aktarıyor, altını üç çizgiyle çiziyor ve sayfa kenarına da "NB" (*nota bene*) işaretini koyuyordu.¹⁰⁷

Karşıdevrimci güçlerin Bismarck tarafından desteklenen burjuva koalisyonu, diye yazıyordu Lenin, "bilgisiz köylüler ile taşra küçük burjuvazisini Paris proletaryasının karşısına çıkarmayı... başardı."¹⁰⁸

Bununla birlikte Komün tarihi öğreticiydi ve işçi sınıfının köylülükle bağlaşması düşüncesini doğrulamak olanağını veriyordu. Komün deneyimini ilk kez olarak Lenin 1903'te, RSDİP'in II. Kongresi'nde parti program tasarısının tartışılması sırasında anımsattı. Bund temsilcisi M. Liber ile tartışırken, şöyle diyordu: "Emekçi ve sömürülen halkın herhangi bir *katmanı* için hep birlikte proletaryanın yanına geçme olasılığı, Liber yoldaşın yaptığı gibi yadsınamaz. Fransız köylülerin ayaklanmalarını düşünen Marx'ın 1852'de, *18 Brumaire*'de köylülüğün bazen geçmişin, bazen de geleceğin temsilcisi olarak davrandığını yazdığını anımsayın. Köylülerin yalnız önyargılarına değil ama sağduyularına da seslenilebilir, diyordu Marx. Ayrıca sonradan Marx'ın, komüncülerin Komün'ün davasının köylülüğün de davası olduğu yolundaki olumlamlarını tamamıyla doğru olarak kabul ettiğini de anımsayın."¹⁰⁹ Lenin burada *Fransa'da İç Savaş*'ın, "Komün köylülere 'Bizim zaferimiz sizin tek umarınızdır!' derken yerden göğe kadar haklıydı" denilen yerine anıştırmada bulunuyordu.

Komüncülerin bu program bildirgesi 1917'de, Rusya'daki devrimci olayların öngününde Lenin tarafından yeniden inceleniyordu. Komün ile köylüler arasındaki ilişkiler konusunda Lenin, şöyle yazıyordu: "Komün

Paris küçük burjuvazisini kurtarmıştı, köylülere kendi zaferinin onların tek umarı olduğunu söylemekte haklıydı."¹¹⁰

Komün'ün "işçilerin ve köylüler çoğunluğunun çıkarlarını"¹¹¹ birleştirdiği fikrini Lenin, durmadan yineliyordu. Marksizmin kurucularının birçok açıklamaları üzerinde ayrıntılı olarak duruyor ve devrimci savaşımın onlardan sonraki deneyimine dayanarak işçi sınıfının köylülükle bağlaşması düşüncesini geliştiriyordu. Böylece *Devlet ve İhtilal*'de Marx'ın, Komün'ün tüm burjuva devrimlerin belgisini –ucuz bir hükümet– gerçekleştirdiğini belirten sözlerini aktardıktan sonra Lenin, Marksist teori bakımından şu önemli sonucu çıkarıyordu: "Küçük burjuvazinin bütün öteki katmanları gibi köylülüğün de yalnızca çok küçük bir azınlığı, sözcüğün burjuvaca anlamıyla 'yükse-
lik', 'başarı kazanır', yani yalnızca bazı bireyler, ya ense kulak yerinde kişiler, burjuvalar durumuna, ya da güvenceli ve ayrıcalıklı memurlar durumuna gelirler. Köylülüğün var olduğu bütün kapitalist ülkelerde (ve bu ülkeler çoğunluktadırlar), köylülerin büyük çoğunluğu hükümet tarafından ezilir ve hükümeti alaşağı etme özlemini taşır; bu çoğunluk 'ucuz' bir hükümet özlemi çeker."¹¹² Böylece, köylülerin mutlak çoğunluğunun burjuva rejimin yıkılmasında derin bir çıkarı olduğunu gösteren Lenin, köylülere işçi sınıfının savaşımına katılma olanağını sağlayabilen nesnel temeli ortaya koyuyordu.

Aynı zamanda Komün'ün toplumsal tabanının görevce darlığını belirtiyor, o günkü koşullar içinde ilk işçi hükümetinin özelliği ve ere-
lerinin Fransız köylülerin büyük çoğunluğu tarafından ne anlaşılabilir-
cekleri ne de destekleneceklerini anımsatıyordu. Rusya Sovyetleri III. Kongresi'ndeki konuşmasında, Ekim Devrimi'nin kazanımlarını Paris Komünü ile karşılaştıran Lenin, Parisli işçileri "ülkenin anlamadığını, oysa bizim baştan beri Sovyetler iktidarına dayandığımızı ve bu nedenle de Sovyetler iktidarının yığınların engin çoğunluğunun en ateşli, en canla başla bağlı sevgi ve desteğine dayandığından. ... hiçbir zaman kuşku duymadığımızı" belirtiyordu.¹¹³

İşçi sınıfının köylülükle bağlaşma yolu 1871'de daha yeni beliri-yordu. O dönemde, Lenin'in de belirttiği gibi, Kıta Avrupası ülke-
lerinde proletarya halkın çoğunluğunu oluşturmuyordu. Ama işçi sınıfı geniş emekçi yığınların çıkarları için savaşım veriyordu ve onları kendi yanına çekecekti. *Devlet ve İhtilal* kitabında Lenin'e, işçi

sınıfının köylülükle bağlaşmasına doğru Komün'ün kendine bir yol açtığı, ancak çeşitli iç ve dış nedenlerden ötürü ereğine erişmediği yolundaki önemli sonucu çıkarılma olanağını da işte bu sağlıyordu.¹¹⁴

Komün deneyiminin incelenmesi Lenin'e, devrimin burjuva demokratik ve sosyalist evrelerinde partinin stratejisi hazırlanırken köylü sorununu doğru olarak koymanın ne kadar önemli olduğunu açıklamak olanağını verdi. Köylülük milyonlarca bireyi kapsayan bir yığından oluşuyordu ve proletaryanın devrimci savaşımında yığınların konumu bilmezden gelinmemeliydi. Lenin'in "siyasetin yığınların olduğu yerde başladığını; insanların binlerle değil ancak milyonlarla sayıldıkları yerde ciddiyet kazandığını"¹¹⁵ öğretmesi boşuna değildi. Marksizm-Leninizm siyasal sekterliğe, toplumsal devrimin temel sorunlarının çözümünü Blanquici ele alma yöntemine yabancıydı. 1917'de Lenin, ünlü *Nisan Tezleri* ve o sırada yaptığı öteki konuşmalarında, devrimin birinci evresinden ikinci evresine geçmek için partiye düşen görevleri tanımlarken, gene Komün derslerini anımsatıyordu.¹¹⁶ *Taktik Üzerine Mektuplarında* şöyle yazıyordu: "Tezlerimde, henüz olanaklarını tüketmemiş olan köylü ya da genel olarak küçük burjuva hareketin üstünden atlamaya yönelik her türlü girişime karşı, bir işçi hükümeti aracılığıyla 'iktidar alma' oyunu *oynamaya* yönelik her türlü girişime karşı, her türlü Blanquici serüvene karşı bütün gerekli önlemleri aldım, çünkü açıkça Paris Komünü deneyimine başvurdum. Oysa biliniyor ve 1871'de Marx, 1891'de Engels¹¹⁷ inceden inceye ortaya koydu ki bu deneyim Blanquiciliği kesinlikle dıştaladı ve yığınların bu çoğunluğu kendini *bilinçli* bir biçimde gösterdiği ölçüde yığınların *çoğunluk* ve etkinliğinin doğru-
dan, dolayimsız, koşulsuz egemenliğini güvence altına aldı."¹¹⁸

Komün tarihi, çok çeşitli taktik görevleri saptamak için olduğu kadar proletaryanın devrimdeki somut savaşım yöntemlerini irdelemek için de çok zengin bir ders sağlıyordu. Lenin sorunun bu yönüne her zaman büyük bir önem veriyor ve örnek olarak da Marx'ın komüncülerin askeri taktiği karşısındaki davranışını gösteriyordu. Şöyle yazıyordu: "Oysa Marx'ta bu evcimenlerin, devrimci savaşımın en yüksek biçimlerinin tekniği üzerinde tartışmaktan korkan bu

adamların o yüksek bilgeliği yoktu. O tam da ayaklanmanın ta kendisini tartışıyordu.”¹¹⁹

Paris proletaryasının Lenin, savaşımının en yüksek biçimlerine, yığınların silahlı ayaklanması ve iç savaşa yükseldiğini ortaya koydu. Bu gerçeği kavramayan herkese Lenin, Paris Komünü’nün iç savaş demek olduğunu sabırla açıklıyordu. Burjuva hükümetlerin savaşımın nasıl bir iç sınıflar savaşımına dönüştüğünü açıkça gösteren Komün, işçi hareketini kendi deneyimiyle zenginleştirdi. Birinci Dünya Savaşı’nın başında, RSDİP MK’sının “Savaş ve Rusya sosyal demokrasisi” başlıklı bildirgesinde Lenin, Komün deneyimini anımsatarak, güncel emperyalist savaşın iç savaşa dönüştürümünün tek doğru proleter belgi olduğunu söylüyordu.¹²⁰ Avrupalı ve Rus sosyal-şovenlerin tersine, bu bilgiyi tamıyla geçerli sayıyordu Lenin. Ocak 1917’de Zürih’te, İsviçre işçi gençliği için 1905 devrimi üzerine bir konuşma yapan Lenin, yeniden Komün deneyimini anımsatıyor ve proletaryanın öncü müfrezesi için, “halk bağrındaki kaynaşma doruk noktasına (yani devrim uğrağına) varacağı sırada”¹²¹ devrimci ordunun başına geçme zorunluluğunu belirtiyordu.

Lenin, komüncülerin başarılarını da, yanılgılarını da dikkatle saptıyordu. Komüncülerin taktiğini 1905’te Rusya’daki isyancı işçilerin taktiğiyle karşılaştıran Lenin, ereklein ve görevlerin farklılığına rağmen Rus proletaryasının da aynı savaşım yoluna, yani iç savaşa başvurmak zorunda kaldığını belirtiyordu. Ama savaşın kendine özgü yasaları vardı. Ve Parisli proletaryanın yanılgılarından biri de, “iç savaşta salt askeri eylemlerin önemini savsama”ıydı.¹²²

Devrimin çıkarlarının düşmanların doğrudan çatışmalarda acımasızca ezilmelerini gerektirdiği anlar vardı. Lenin şöyle diyordu: “Fransız proletaryası Komün sırasında bunu ilk olarak gösterdi ve Rus proletaryası da Aralık ayaklanması sırasında parlak bir biçimde doğruladı.”¹²³

Lenin proletaryanın sokak çatışmaları taktiğinin özümlemlerine duruma getirilmesine ve Rusya koşullarına uygulanmasına büyük bir ilgi gösteriyordu. Bu nedenle Komün generali Cluseret’nin anılarını büyük bir dikkatle irdeliyor ve çevrilmesine katılıyordu.

Bu belgeler Cluseret'nin isyancı işçilere, sokak çatışmalarına nasıl hazırlanmalı, savunma istihkâmlarını nasıl kurmalı, savunma için ve saldırı için en iyi taktik hangisidir, barikatlar üzerinde kullanılmak için hangi silahlar en etkili ve en kolay sağlanabilir silahlardır, başvurulması gereken savaş kurnazlıkları nelerdir, savunma planı nasıl yapılmalı ve ilkin hangi dayanak noktalarına egemen olmak gerekir vb. gibi pratik öğütlerini içeriyordu.¹²⁴ Cluseret'nin anılarının çevirisinde Lenin tarafından yapılan düzeltmeler, bütün çeviri inceliklerinin ve askeri metnin tüm özgüllüğünün içine giren bu önemli kitabın Rusça hazırlanmasına Lenin'in ne büyük bir özen gösterdiğini ortaya koyuyordu. Bu metnin en önemli yerlerini Lenin kendi çeviriyordu.

Cluseret'nin isyancılar için barikatlarını savunmanın en iyi yollarıyla ilgili pratik öğütlerinin çevirisini Lenin, özene bezene kaleme alıyordu.

Cluseret'nin *Vperyod* gazetesinde yayımlanan anıları için yazdığı önsözde Lenin, "Cluseret'nin özgün düşüncelerinin bu koşullarda Rus proleterlere, koşullarımıza uyarlanan ve Batı Avrupa'daki yoldaşlarımızın deneyimine dayanan bağımsız bir çalışma konusundan başka bir şey vermemeleri gerektiğini" belirtiyordu.¹²⁵ Ve yapıtlarının birçoğunda Lenin, devrimci savaşını deneyiminin Marksist bir anlayışla nasıl geliştirilmesi gerektiğini ortaya koyuyordu. Ayaklanmanın bir sanat olduğu yolundaki tezi tamamen doğruluyordu Lenin.

Aynı zamanda Lenin, devrime hazırlık dönemi sırasında özellikle zorunlu olan barışçıl savaşım araçlarını proletaryanın, eğer olanaklıysa savsamaması gerektiği üzerinde de ısrarla duruyordu.¹²⁶

Önemli taktik sorunlardan birinin de Lenin, yığınların devrimdeki ruh halini, siyasal olgunluk düzeylerini saptamak, genel bir biçimde de olsa yaklaşan çatışmadaki ve olayların gelişimi sırasındaki davranışlarını önceden kestirmek olduğunu düşünüyordu. Komün deneyimini göz önünde bulunduran Lenin, *Taktik Üzerine Mektuplar'da* sabırlı, direngen, yığınların günlük gereksinimlerine uyarlanmış bir açıklama çalışmasının zorunluluğunu belirtiyordu. Yığınlar üzerinde etkisini sürdürmekle birlikte parti, aynı zamanda

yığınlardan da öğrenmeliydi. Yığınlar içindeki ideolojik çalışma, hatta olaylar beklenenin tersine bir gelişme bile gösterse, yığınların devrimci yaratıcı anlayışının dışında kalan bir şey olamazdı. Marx, diyordu Lenin, Paris ayaklanmasının kaçınılmaz başarısızlığını önceden kestiriyordu. Ama işçi yığınlar savaşıma girişince, onları desteklemekte duraksamadı. Şöyle yazıyordu Lenin: "Marx savaşım içinde onlarla birlikte yürümek, onlarla birlikte öğrenmek istedi."¹²⁷

Partinin devrimci savaşımındaki taktik çizgisini ortaya koyarken Lenin, olayların her türlü olası değişikliklerini, girişilecek savaşımın her türlü beklenmedik olaylarını önceden kestirmenin olanaksızlığı konusunda uyarıda da bulunuyordu. "Savaşımın başarı olasılıklarını önceden *tam bir kesinlikle* hesaplama yolundaki her girişimin Marx, diye anımsatıyordu Lenin komüncülerin deneyimi konusunda, bağışlanmaz bir bilgiçlik ve şarlatanlık olacağını anladı."¹²⁸ Silahlı savaşımı yönetmek için, büyük bir esneklik, girişkenlik, şu ya da bu dersi zamanında çıkarmış olmak, şu ya da bu yanılgıyı hızla düzeltmek gerekiyordu.

Marksist strateji ve taktik konusunu ele alan *Komünizmin Çocukluk Hastalığı ("Solculuk")* adlı klasik yapıtında Lenin, şöyle yazıyordu: "Akıllı adam yanlışlık yapmayan adam değildir. Böyle adamlar yoktur ve olamazlar da. Çok ağır olmayan yanlışlıklar yapan ve onları kolayca ve çabukça düzeltmesini bilen adam akıllı adamdır."¹²⁹ Marksizm-Leninizmin kurucuları Komün'ün yalnız olumlu deneyimini irdelemekle kalmıyor ama komüncülerin tüm yanılgılarını da çok büyük bir dikkatle çözümlüyor ve bunlardan proletaryanın gelecekteki savaşımı için yararlı dersler çıkarıyorlardı. Lenin hayranlıkla şöyle yazıyordu: "Komün'ün yanlışlıklarından *bir tekini* bile proletaryadan saklamaksızın Marx, bu *başarı* için şimdiye kadar 'cennet' uğruna savaşımında elimizde bulunan en iyi yol gösterici ve liberal ve radikal 'domuzlar' için en korkunç korkutmalık olan bir yapıt yazdı."¹³⁰

Komüncülerin Marx, Engels ve Lenin'in sözünü sık ettikleri en ağır taktik yanılgılarından biri de iç savaşta komüncüler tarafından benimsenen savunmacı taktik, Versaylılar karşısındaki yeterince gözü pek olmayan eylemlerdi. Proletaryanın çok büyük yüce gönüllülüğü

savaşına çok zarar verdi. Şöyle yazıyordu Lenin: “Düşmanlarını ortadan kaldıracak yerde proletarya, onlar üzerinde moral bir etkide bulunmaya çalıştı... ve Paris’teki zaferini Versailles üzerine gözü pek bir saldırı ile taçlandırarak yerde oyalandı ve Versailles hükümetine karanlık güçleri toplamak ve kendini Mayıs’taki kanlı haftaya hazırlamak zamanını kazandırdı.”¹³¹ Eylül 1917’de Rusya proletaryasını burjuva iktidara karşı kesin saldırıya hazırlayan Lenin, komünçülerin bu yanılgılarını anımsatıyordu. Şöyle diyordu: “... Bolşevikler her şeye rağmen 1871 deneyiminden biraz yararlandılar; her halde Bankaya el koymaktan geri kalmayacak ve Versaylılar üzerine yürümekte duraksamayacaklardır. Öyle yapsaydı, Komün de yenerdi.”¹³²

Savaşındaki doğru taktik, yalnız devrimci güçlerin olanaklarının hesaplanmasına değil, ama karşıdevrimci güçlerin gerçekçi değerlendirilmesine de dayanıyordu. Lenin düşman kampın savaşımı yol ve yöntemlerini dikkatle irdelemeye ve davranışlarına karşı hazır olmaya çağırıyordu. Fransa’da 1871’deki iç savaş, diyordu Lenin, ayaklanan sınıfa karşıdevrimci kampın ilk önleminin proletaryayı zor ve kurnazlıkla silahsızlandırma girişimi olduğunu öğretti. Bundan ötürü Lenin 1871’de Thiers’nin topları Ulusal muhafız’ın elinden alıp götürmeye giriştiğini durmadan anımsatıyordu.

Rus burjuvazisinin de işçileri silahsızlandırmakta kararlı olduğunu haber veriyordu Lenin.¹³³ Proletaryanın silahlanma sorununu Lenin, devrimci savaşındaki temel sorunlardan biri olarak görüyordu.

Proletarya karşıdevrimin komşu devletler ordularına başvurmak olasılığını her zaman göz önünde bulundurmalıydı. Fransa’daki devrimler deneyimini ve özellikle 1871 devrim deneyimini anımsatan Lenin, gericiliğin kendi isyancı halkını yenmek için birçok kez dış müdahaleye başvurmak zorunda kaldığını belirtiyordu.¹³⁴ Rusya’da da aynı şey oldu. Birinci Rus devrimi yıllarında Lenin, şöyle saptıyordu: “Rus hükümeti Rus halkına karşı yabancı askerleri yardımına çağırıyor.” Ve tarihin dersinin de bu olduğunu belirtiyordu: “Bu her zaman böyleydi ve her zaman da böyle olacak.”¹³⁵ Eylül 1917’de, Rusya’da sosyalist devrimin öngününde de Lenin, aynı dili konuşuyordu. Kornilov’un generallerinin “Galiçya’da, Riga ve Petrograd

önlerinde cepheyi Almanlara açacak tıynetle olduklarını” haber veriyordu.¹³⁶ Karşıdevrimin davranış mantığı böyleydi; bu bakımdan Kornilovcular Versaylılar’dan pek de farklı değillerdi.

Rus proletaryası, onun öncü müfrezesi –Lenin’in komünist partisi– ve kapitalist köleliğe karşı ayaklanan öteki halklar, komüncülerin deneyiminden çok yararlanıyorlardı. Ve eğer Ekim Devrimi zafer kazandıysa, bu büyük ölçüde Komün derslerinin yaratıcı bir anlayış içinde derinden derine kavranıp sindirilmesiyle açıklanır ve bu da devrimci Paris’in çektiği acı ve katlandığı özverilerin boşa gitmediklerini gösterir.

Yeni Tipte Devlet Olarak Paris Komünü Üzerine Lenin

Komün’ün tarihsel öneminden söz ederken Lenin, her şeyden önce proletaryanın 1871’de kendi öz devletini, sömürücüsü olmayan, insanın insan tarafından ezilmediği, egemen azınlığın eski zorlama aygıtından arınmış, yeni tipte bir devleti ilk kurma girişiminde bulunduğunu belirtiyordu. Şöyle yazıyordu Lenin: “Tarihte eşi görülmemiş bir olaydı bu. O zamana kadar iktidar, her zaman büyük toprak sahipleri ile kapitalistlerin, yani hükümet adı verilen şeyi oluşturan kendilerine güvenilir adamların elinde bulunuyordu. Ama 18 Mart devriminden sonra Bay Thiers hükümeti, askeri birlikleri, polisi ve memurları ile birlikte Paris’ten kaçınca, halk durumun egemeni durumuna geldi ve iktidar proletaryaya geçti.”¹³⁷

Komün’ün ilan edilmesinin siyasal sonucu bu oldu. Ama, Lenin’in de belirttiği gibi, modern toplumda sermaye tarafından iktisadi olarak sömürülen proletarya, kendisini sermayeye bağlayan zincirleri koparmadan siyasal alanı egemenliği altında tutamazdı. “Ve Komün hareketi işte bu nedenle kaçınılmaz olarak sosyalist bir renge bürünecek, yani burjuvazi egemenliğini, sermaye egemenliğini yıkmaya ve güncel toplumsal düzeninin *temellerini* ortadan kaldırmaya çalışacaktı.”¹³⁸

Lenin burada proleter devrim sırasında siyasal ve iktisadi dönü-

şümler arasındaki sıkı bağlantıyı açıkça ortaya koyuyordu. Komün'ün çeşitli önlemlerini çözümlerken Lenin, yapıtlarında yeni toplumun, yeni tipte devletin aynı kuruluş sürecinin bu iki yönünü her zaman ayırıyordu (yalnızca 1904 ve 1905 raporları¹³⁹ ile "Komün'ün anısına" başlıklı makalenin¹⁴⁰ sözünü edelim burada). Ama bu konu özellikle *Devlet ve İhtilal*'de derinliğine geliştirildi. Marx ve Engels'in yapıtlarından esinlenen Lenin, dikkatini iki temel tez üzerinde topluyordu:

"Komün, emeğin iktisadi kurtuluşunu gerçekleştirmeyi sağlamak için proleter devrim tarafından 'en sonu bulunan' biçimdir."

"Komün proleter devrim tarafından, burjuva devlet makinesini *parçalamak* için yapılan ilk girişimdir; parçalanan şeyin *yerine geçmesi* olanaklı ve gerekli olan 'en sonu bulunmuş' siyasal biçimdir."¹⁴¹

Komün, diyordu Lenin, "işçi sınıfının sosyalizme ancak diktatörlükle, ancak sömürücüleri güç aracıyla ezerek erişebileceğini ortaya koydu."¹⁴²

Marksizmin proletarya diktatörlüğü üzerindeki temel tezlerini geliştiren Lenin, Marx ve Engels'ten sonraki tarihsel deneyime dayanarak, sosyalist ve komünist toplumun kurulmasında proletarya için zorunlu araç olan yeni tipte devletin uyumlu bir öğretisini ortaya koyuyordu.

1905'te, ardından 1917'de Rusya'da kurulan ve ilk kez olarak Komün tarafından gösterilen yolu izleyen işçi ve asker temsilcileri sovyetleri deneyimi, bu alanda büyük bir önem taşıyordu. Ve daha 1908'de, birinci Rus devrimi sona erdikten sonra Lenin'in, işçi sınıfının iktidarını sağlamlaştırmak için başvurdukları savaşım yöntemlerinin benzerliğini belirterek, Rusya Sovyetlerini Paris Komünü ile karşılaştırması da anlamlıydı.¹⁴³ Rusya'daki Şubat devriminden birkaç gün sonra Lenin, proletarya için, "sonuç olarak" 1871 Komün'ü ile "1905 ve 1917 *İşçi Temsilcileri Sovyetlerinin*"de oldukları gibi, bu tür bir devletin zorunluluğunu ilan ediyordu.¹⁴⁴

Daha sonra Lenin, işlevlerini ve niteliklerini gitgide daha büyük bir dikkatle çözümlyerek, bu proleter devlet biçimlerini birçok kez karşılaştırdı.¹⁴⁵ Sonuç olarak Lenin, 1917 ilkbaharında, Marksist tarihte

ilk kez olarak, işçilerin ve köylülerin devrimci girişkenliğiyle kurulan yeni iktidar tipinin genelleştirilmiş bir açıklamasını veriyordu. "İktidar ikiliği üzerine" başlıklı makalede Lenin, emekçilerin devrimci iktidarının başlıca belirtici özelliklerini şöyle sıralıyordu: "1) İktidarın kaynağı, bir parlamento tarafından daha önce tartışılmış ve onaylanmış bir yasa değil, ama halk yığınlarının dolaysız, yerel, aşağıdan gelen girişkenliği, yaygın bir deyim kullanmak gerekirse, dolaysız bir 'zorlama'dır; 2) Halktan ayrı ve halka karşı kurumlar olan polis ve ordunun yerine, tüm halkın doğrudan silahlanması geçmiştir; kamu düzeninin korunmasını bu iktidar döneminde, silahlı işçiler ve köylüler, yani silahlı halk kendi gözetir; 3) Memurlar kastı ya da bürokrasi, halkın dolayimsız iktidarı ile değiştirilmiş ya da hiç değilse özel bir denetim altına alınmıştır; yalnızca görevler seçimle gelinen görevler olmakla kalmaz ama basit vekiller durumuna dönüştürülmüş görevliler de halkın ilk isteği üzerine görevden alınabilir duruma getirilir; bu görevliler yüksek maaşlı burjuva 'arpalıklar'dan yararlanan ayrıcalıklı bir topluluk olmaktan çıkıp, maaşları iyi bir işçinin alışılmış ücretini *geçmeyen* 'özel bir sınıf' işçi durumuna gelirler."

Yeni iktidarın bu özelliklerini ortaya koyduktan sonra Lenin, şu sonuca varıyordu: "Özel bir devlet tipi olarak Paris Komünü'nün *özü* işte burada ve *yalnızca* buradadır."¹⁴⁶

Devlet ve İhtilal'de Lenin, Komün'ün siyasal özü sorunu üzerinde özel bir dikkatle duruyordu. Bu yapıtta, Paris Komünü devletini belirginleştirmeden önce Lenin, proletaryanın sınıf savaşımı konusunda Marx'ın öğretisinde asıl önemli olan nedir sorusunu özel bir bölümde incelemeyi yararlı görüyordu. Asıl önemli olanın Lenin, proletarya diktatörlüğü üzerindeki öğreti olduğunu söylüyordu. Şöyle yazıyordu: "Sınıflar savaşımının kabulünü, *proletarya diktatörlüğü'nün* kabulüne kadar *genişleten* kişi bir Marksisttir ancak."¹⁴⁷

Sovyetler döneminde yazılan *Proleter Devrim* ve *Dönek Kautsky* yapıtında Lenin, bu soruna büyük bir ilgi gösteriyordu. Bu yapıtın birinci bölümünün Marx ve Engels tarafından, 1848 ve 1871 devrimleri deneyimine dayanarak, proleter sınıf savaşımının temel sorununun, yani proletarya diktatörlüğü teorisinin tarihine ayrıldığını bili-

yoruz. Bütün bu bölüm, "proletarya diktatörlüğü" formülünün, Marx ve Engels'in 1848 devrimleri ve daha da çok 1871 devrimi deneyimini göz önünde bulundurarak, 1852'den 1891'e değin, *yani kırk yıl boyunca* sözünü ettikleri görev olan o burjuva devlet makinesini "parçalamak" görevinin tarihsel bakımdan daha somut ve bilimsel bakımdan daha doğru bir açıklamasından başka bir şey olmadığı düşüncesini dışı vuruyordu.¹⁴⁸ Lenin "proletarya diktatörlüğü" kavramının, ezenlere karşı ezilen sınıfın devrimci zora başvurma zorunluluğunun sözünü etmeden geçen Kautsky tarafından nasıl çarpıtıldığını gösteriyordu. Gerçekten sosyalist bir demokrasinin gelişme yolunu ortaya koyuyordu. Çıkardığı sonuç 1917 Ekim Devrimi'ni izleyen ilk yıl boyunca devlet yönetiminde ortaya çıkan en önemli değişikliklerle ilgiliydi. "... Rusya'da bürokratik aygıt tamamen yıkıldı, onda taş üstünde taş bırakılmadı, bütün eski yüksek görevli memurlar kovuldu, burjuva parlamento dağıtıldı ve özellikle işçi ve köylülere *çok daha erişilebilir* bir temsil hakkı verildi; memurların yerine *onların* Sovyetleri geçti ya da *onların* Sovyetleri memurların üstüne kondu; yargıçları seçenler de *onların* Sovyetleridir. Sovyetler iktidarının, yani proletarya diktatörlüğünün bu biçiminin, burjuva cumhuriyetlerin en demokratiklerinden bir milyon kez daha demokratik olduğunu bütün ezilen sınıfların kabul etmeleri için tek başına bu olgu yeter."¹⁴⁹

Sosyalist kuruluş sırasında Sovyet devleti, doğal olarak birçok sorunu 18 Mart 1871 devrimi sırasında olduğundan başka türlü çözmek zorunda kalıyordu. Ama özünde Paris Komünü ve Sovyetler, özü proletarya diktatörlüğü olan aynı tipte bir iktidar oluşturmuyorlardı.

Şubat devriminden sonra Lenin, şöyle yazıyordu: "İşçi temsilcileri Sovyetlerine ve bir dizi benzer örgüte yol açan 1905 ve 1917 Rus devrimleri deneyimi, sosyalizme geçiş döneminde proletaryanın bir devlete gereksinimi olduğunu açıkça ortaya koyan Paris Komünü deneyimini doğruladı."¹⁵⁰

Yeni tip devlet olarak proletarya diktatörlüğünün siyasal anlamı ve hukuksal dışı vurumu, Lenin'e göre, "*yeni bir biçimde* (proleterlerden ve genel olarak mülksüzlerden yana) demokratik ve *yeni bir biçimde* (burjuvaziye karşı) diktatöryal" bir devlet olmasına dayanı-

yordu.¹⁵¹ Bundan şu sonuç çıkıyordu ki bir yandan tüm toplumun dönüşümüne yol açan yığınların girişkenliği geliyor, bir yandan da devrik sömürücü sınıflar yeni iktidardan uzaklaştırılıyor ve ülkenin toplumsal yaşamı üzerinde her türlü etki olanağını yitiriyorlardı.

Lenin “Komün’ün, burjuvazinin önermekten başka bir şey bilmediği demokratik görevleri yerine getirmek üzere, proletaryanın gösterdiği oy birliğinin parlak bir örneğini verdiğini” söylüyordu.¹⁵² Lenin’in Komün üzerindeki açıklamalarının özet ve planlarında, komüncülerin uygulama zamanı buldukları en önemli siyasal önlemler sıralanıyordu. Bu önlemler şunlardı:

- Kilise ve devletin ayrılması,
- Sürekli orduların kaldırılması,
- Memurculuğun kaldırılması,
- Yabancılar yurttaş haklarının tanınması,
- Belediye hakları,
- Parasız halk eğitimi.¹⁵⁵

Komün tarafından gerçekleştirilen siyasal reformların çoğu, içerikleri bakımından, henüz burjuva demokratik devrimlerin istemler çerçevesini aşmıyordu. “Komün’ün üstesinden gelmek zorunda kaldığı gerçek görevin Lenin, her şeyden önce sosyalist değil ama demokratik diktatörlük, bizim “asgari programımızın uygulanması olduğunu” anımsatıyordu.¹⁵⁴ Sosyalist devrimin ilk evresinin, burjuva devrimlerin hiçbir zaman sonuna kadar götüremedikleri zorunlu demokratik görevlerin, deyim yerindeyse “yolda giderken” gerçekleştirilen mantıksal bir evresiydi bu.

Ama Komün’ün aldığı siyasal önlemler arasında, örneğin sürekli ordunun kaldırılması ve yerine silahlı halkın geçirilmesi, yüksek memurların ayrıcalıklarına son verilmesi ve özellikle yeni bir devlet aygıtının kurulması gibi, Engels’in deyişine göre, “bir ölçüde eski toplumsal düzende derin çatlaklar açan”¹⁵⁵ ve daha o zamandan basit burjuva demokrasi çerçevesini aşan önlemler de vardı. Şöyle diyordu Lenin: “Bu görevin üstesinden yalnızca proletarya gelebilir ve bunu yaparken aynı zamanda devletin sosyalist yeniden-örgütlenmesine doğru da bir adım atmış olur.”¹⁵⁶

Komün'ün pratik reformlarından çoğunun demokratik niteliğini Lenin, hatta bunu anlamayanlara özel olarak açıkladığı zaman bile, gelişmenin bu temel sosyalist olasılığını açıklamanın her zaman zorunlu olduğunu düşünüyordu. Bu bakımdan 1905'te Lenin tarafından, Lunaçarski'nin bolşevik *Proletarii* gazetesi için yazdığı "Paris Komünü ve demokratik diktatörlüğün görevleri" makalesini gözden geçirirken yapılan düzeltme anlamlıydı. Lunaçarski'nin ilk el yazması metninde şöyle okuyorduk:

"Ama Komün'ün ereği gene de bütünsel bir sosyalist devrim olabilir miydi? Kendi payımıza biz, böyle kuruntulara kapılamayız."¹⁵⁷

Lenin metnin bu parçasında yalnızca bir düzeltme yapıyor, "ereği" sözcüğünün önüne "dolaysız" yazıyordu.¹⁵⁸ Ama bu eklemeyle cümle- nin anlamı değişiyor, çünkü ilk metnin küçük yazınsal yanlışlığı, gerçekte 1871 devriminin proleter niteliğinin olumsuzlanmasını oluşturunuyordu ve bu da ciddi bir yanlışlık olurdu.

Lenin'in "Sosyal demokrasi ve geçici devrimci hükümet" makale- sinin ilk değişikesinde şöyle bir cümle vardı: "Millerand'ın katil Galliffet hükümetine katılmasıyla Varlin'in [sosyalist devrimi erek olarak almayan] Cumhuriyeti savunan ve egemen duruma getiren Komün'e katılmasını karıştırmaktır bu."¹⁵⁹ Makalenin metnini yayı- na hazırlarken Lenin, "sosyalist devrimi erek olarak almayan" sözcük- lerini çiziyor ve bu biçimde düzeltilen makale bolşevik *Vperyod* gazete- sinde yayımlanıyordu.¹⁶⁰

Öyleyse görülüyor ki Lenin formülleştirmelere büyük bir dikkat gösteriyor ve Komün'ün görevlerini dolaylımsız ereklerle sınırlandır- mak ya da tersine onları unutturmak olanağına yol açabilecek her şeyi düzeltiyordu.

Burjuva demokratik görevlerden sosyalist görevlere geçiş sorunu, burjuva ve küçük burjuva toplumbilimcilerin her zaman gözde Komün tarihini çarpıtma konularından birini oluşturuyor, bunlardan bazıları kendi teorilerini Marksist bir söz ebeliğiyle gizlemeye girişiyordu.

Karl Kautsky, komüncülerin demokratik geleneğini savunmak görünüşü altında, Komün'ün kalıtçılarının önlemlerini, Sovyetler

iktidarını karalamaya çalışırken, bu pek de parlak olmayan yola giren ilk kişiymiş gibi görünüyordu.

Kautsky'nin revizyonist kurnazlıklarını Lenin, korkusuzca sergiledi. Komün'ün sözde bütün yurttaşlara tanınan oy hakkıyla seçildiğini belirten Kautsky'nin demagojik olumlaması konusunda Lenin, *Proleter Devrim ve Dönek Kautsky*'de büyük bir öfke içinde şöyle yazıyordu: "İlkin, burjuvazinin seçkin katmanının, kurmayının, kaymağının Paris'ten Versailles'a kaçtığı biliniyor. 'Sosyalist' Louis Blanc Versailles'da bulunuyordu, bu da ayrıca Kautsky'nin, sosyalizmin 'bütün akımlar'ının Komün'e katıldıkları yolundaki sözlerinin yanlışlığını gösteriyor. Paris halkının, biri militan ve siyasal bakımdan etkin tüm burjuvaziye bir araya getiren kamp olmak üzere iki savaşçı kamp biçiminde bölünmesini, 'tüm yurttaşlara tanınan oy hakkı'na dayanan 'arı demokrasi' olarak göstermek gülünç değil mi?

İkincisi, Komün Versailles'a kaşı, *Fransa'nın* işçi hükümeti olarak burjuva hükümete karşı savaşıyordu. Fransa'nın yazgısını kararlaştıran Paris olduğuna göre, 'arı demokrasi' ve 'tüm yurttaşlara tanınan oy hakkı'nın burada ne işi var?'¹⁶¹ Görkemli Marksist tarih taslağının en parlak sayfalarından biri olan *Devlet ve İhtilal*, proleter demokrasinin doğuş ve sosyalist devletin oluşma sürecinin Komün örneğine göre çözümlemesini oluşturuyordu. Lenin okura bilginin diyalektiğini gösteriyor, yeninin eskiden başlayarak doğduğunu, nicel değişimlerin temel nitel değişimlere yol açtığını ortaya koyuyordu. Böylece, komüncülerin bürokratik ve siyasal militer aygıtı kaldırmak için aldıkları önlemleri çözümlerken Lenin, Komün'ün eski devlet makinesinin yerine "yalnızca" daha tam bir demokrasiye geçirmiş gibi göründüğünü söylüyor, ama bu "yalnızca" gerçekte bazı kurumların farklı ilkelere dayanan kurumlarla değiştirilmesi anlamına geliyordu. Şöyle diyordu Lenin: "Bu bir 'niceliğin niteliğe dönüşmesi' durumunun ta kendisidir. Böylece, tasarlanması olanaklı en tam ve en yöntemli biçimde gerçekleşen demokrasi, burjuva demokrasi-den proleter demokrasiye dönüşür."¹⁶²

Yeni devlet ilişkilerinin doğuş sürecini çözümlerken Lenin, dikkatini "tutarlı demokrasinin bir yandan sosyalizme *dönüştüğü*, öte yandan sosyalizmi *gerektirdiği*" gelişme derecesi üzerinde topluyordu.¹⁶¹

Sosyalist demokrasiye, sosyalist devlete bu geçiş, evrim yoluyla gerçekleşemezdi; proletarya onu gereksinimlerine göre değiştirmek için eski devlet makinesinden yararlanamazdı, çünkü bu makine ve onun düzenekleri, yığınları köleleştirmek amacıyla tamamen sömürücü azınlığın çıkarlarına hizmet etmeye yönelikti. Öyleyse bir soru çıkıyordu ortaya: Bu eski devlet aygıtını ne yapmalıydı? Komün bu soruya da bir yanıt veriyordu. Marx'ın sonradan *Komünist Manifesto*'ya katmayı gerekli gördüğü tek eklemenin Lenin, Parisli komüncülerin devrimci deneyimine dayandığını belirtiyordu. Bu eklemenin anlamı da işçi sınıfının "hazır devlet makinesini" yalnızca fethetmekle yetinmemesi ama onu *yıkması*, ortadan *kaldırması* gerektiğiydi. Lenin bu sonucun, *Devlet ve İhtilal*'de ona özel bir paragraf ayıracak kadar önemli olduğunu düşünüyordu.

Ama bu ortadan kaldırmayı devlet biçimlerinin burjuva demokrasiyenin proleter demokrasiye doğru gelişmesinde her türlü ardışıklık bağının olumsuzlanması olarak yorumlamak da kolaycılık olurdu. Eski devlet makinesini ortadan kaldırmak, onun proletaryaya yararlı olabilen öğelerinden vazgeçmek anlamına gelmiyordu.

Bu düşüncüyü Lenin, emperyalizm çağının yeni verilerinden başlayarak geliştirdi. Emperyalizm dönemindeki "toplumsal iktisat düzeni"nin çeşitli görünümelerini inceledikten sonra Lenin, şu sonuca varıyordu: "Kapitalistler bir kez alaşağı edildikten, bu sömürücülerin direnci silahlı işçilerin demir pençesiyle bir kez kırıldıktan, güncel bürokratik devlet makinesi bir kez parçalandıktan sonra, karşımızda teknik bakımdan harikulade araçlanmış, 'asalaklık'tan kurtulmuş ve birleşmiş işçilerin teknisyenler, gözetimciler ve muhasebeciler çalıştırarak... kendi başlarına pekâlâ işletebilecekleri bir düzenek var demektir."¹⁶⁴

Lenin, kapitalizmin yalnız daha önce var olmayan üretici güçler yaratmakla kalmadığını, ama onları yönetmek için demokratikleştirmek koşuluyla proleter devrimin pekâlâ yararlanabileceğı bir aygıt da yarattığını gösteren ilk kişiydi.

Şöyle yazıyordu: "Kapitalizm 'yönetsel' devlet görevlerini basitleştirir; 'tepeden buyurma yöntemleri'ni yadsımak ve her şeyi toplumun

tümü adına 'işçiler, gözetimciler ve muhasebeciler' çalıştıran bir proleterler (egemen sınıf) örgütüne indirgemek olanağını sağlar."¹⁶⁵

Bir başka örnek, Lenin'in parlamentarizm karşısındaki tutumu. Burjuva parlamentarizmini Lenin'in, yığınların siyasal aldatılması olarak, sömürücülerin sınıfsal egemenliğinin devlet biçimi olarak kıyasıya eleştirdiği biliniyor. Bu sistemi kaldırma zorunluluğunu doğrulamakla birlikte Lenin, Komün deneyimine dayanarak, devletteki temsili kuramların korunup sürdürülmesini öğütüyor, yoksa "bir demokrasi, hatta proleter bir demokrasi bile düşünemeyeceğimizi" söylüyordu.¹⁶⁶ Parlamentarizmden kurtuluş yolunu Lenin, temsili organların ve seçilebilirliğin ortadan kaldırılmasında değil ama bu organların çene çalmak için toplanılan yerler olmaktan çıkarılıp etkin kurumlar durumuna dönüştürülmesinde görüyordu. Ve Marx'ın Komün üzerine onun parlamenter bir örgüt değil ama hem yürütmeci hem de yasamacı, hareketli bir topluluk olması gerektiğini belirten sözlerini anımsatıyordu.¹⁶⁷

Lenin Komün'ün yığınların devrimci girişkenliğinin, demokratik merkezîyetçiliğin, yani sonuna kadar gelişmiş demokrasinin ürünü özel bir biçim, merkezi bir cumhuriyet içindeki yerel yönetsel özerklik olduğunu ortaya koydu. Engels'in "1891 sosyal demokrat program tasarısının eleştirisi üzerine" başlıklı yapıtını özetlerken Lenin, şöyle yazıyordu: "Özellikle proletarya diktatörlüğünün tam bir yerel yönetsel özerklikle birleşmesi teorik olarak N.B". Yerel özyönetim organlarını ("tamamen demokratik topluluklar") yeni tip devlet içinde nasıl birleştirmek ve yakınlaştırmak gerektiği sorusuna Lenin, "merkezi ve silahlı proletarya aracılığıyla" yanıtını veriyordu. Bu demokratik merkezîyetçiliğin biçimini, Lenin'in belirttiği gibi, "tabanda, yerleşme yerlerinde" tam yönetsel özerklik, "tepede" ise silahlı proletaryanın, onun diktatörlüğünün doğrudan iktidarı oluşturuyordu.¹⁶⁸

Burada çelişki, merkez organların yerel organlara karşıtlığı yok muydu? Proleter demokratik merkezîyetçiliğin niteliği konusunda bu çok dar düşüncüyü yanıtlayan Lenin, Engels'in ardından şöyle yazıyordu:

“Engels’e göre merkezîyetçilik, ‘komünler’ ve bölgelerin devlet birliğini tamamen kendi istekleriyle savunmaları koşuluyla, her tür bürokratizm ve her tür yukarıdan ‘buyurma’yı söz götürmez biçimde ortadan kaldıran geniş bir yerel yönetsel özerkliği hiç mi hiç dışlamaz.”¹⁶⁹

Komün’ün kendi bütün yerel organlarına yönetsel özerklik verdiğini Lenin birçok kez yineliyordu.¹⁷⁰ Aynı zamanda, Komün’ün sözde merkezi bir devlet olmadığını ileri süren revizyonistlerle de alay ediyordu. Bu vesileyle Marx’ın, sanki düşüncelerinin çarpıtılacağını önceden görüyormuş gibi, Komün’ü ulusun birliğini yıkmak ve merkezi iktidarı ortadan kaldırmak istemiş olmakla suçlamanın bile bile bir yanlışlık yapmak olduğunu belirttiğini anımsatıyordu.¹⁷¹ Ekim Devrimi’nin zaferinden sonra Lenin, şunu bir kez daha yinelemeyi gerekli görüyordu: “Paris Komünü, hepsi de göreneğe yabancı, özgür olarak kabul edilen bir merkezîyetçiliğe bağlı büyük bir girişkenlik, bağımsızlık, hareket özgürlüğü ve güçlü bir atılım örneği verdi. Bizim Sovyetler de aynı yolu izliyor.”¹⁷²

Komün’ün Versailles’a karşı, Fransa’nın işçi hükümeti olarak burjuva hükümete karşı savaştığını açıklıyordu Lenin.¹⁷³ Ulusal işçi hükümeti olarak Komün, emekçilerin Fransa’sı adına konuşuyor ve onun çıkarlarını savunuyordu. Komün’ün bir avuç fesatçının marifeti olduğunu ileri süren bütün tarih kalpazanlarının ipliğini pazara çıkaran Lenin, bunun gerçeklikte proletaryanın görkemli bir yığın hareketi olduğunu ortaya koyuyordu.

Komün devleti Fransız ulusunun tüm sağlıklı ve ilerlemeci güçlerinin temsilcisi olduğu gibi ereklere de bütün dünya işçilerinin uluslararası özlemlerini dile getiriyordu. Şöyle yazıyordu Lenin: “Çünkü Komün yerel ya da sıkı sıkıya ulusal bir erek için değil ama tüm emekçi insanlığın, bütün aşağılanmaların, bütün küçük düşürülmüşlerin kuruluşu için savaştı.”¹⁷⁴ Komün’ün uluslararası işçi bayrağının hümanizması, proletarya diktatörlüğünün koruyuculuğunda gelişen gerçek ve yeni demokrasinin kökeni, işte bu savaştan kaynaklanıyordu.

Demokrasinin tam gelişmesinin Lenin, bu gelişme biçimlerinin ardından koşmanın, pratik tarafından sınanmalarının, bütün bunla-

rın sosyalist devrim savaşımasının görevlerinden yalnızca biri olduğunu gösteriyordu. Şöyle diyordu: “Hangisi olursa olsun hiçbir demokratizm, tek başına alındığında sosyalizmi sağlamaz; ama gerçek yaşamda demokratizm, hiçbir zaman ‘tek başına’ değil ‘genel olarak’ alınacaktır; bir yandan ekonomi üzerinde de bir etkide bulunup onun dönüşmesine yol açacak, öte yandan iktisadi gelişmenin etkisinde kalacaktır, vb. yaşayan tarihin diyalektiği işte böyledir”¹⁷⁵.

Komün’ün “sosyalizme götüren birer küçük köprü” oluşturan demokratik önlemlerini çözümledikten sonra Lenin, *Devlet ve İhtilal*’de şu önemli genelleştirmeye girişiyordu: “Bu önlemler devletin yeniden örgütlenmesiyle, toplumun salt siyasal yeniden örgütlenmesiyle ilgili önlemlerdir, ama tüm anlam ve tüm değerlerini doğal olarak ancak ‘mülksüzleştiricilerin mülksüzleştirilmesi’nin gerçekleştirilmesine ya da hazırlanmasına bağlandıkları zaman, yani üretim araçları üzerindeki kapitalist özel mülkiyetin toplumsal mülkiyete dönüştürülmesiyle kazanırlar.”¹⁷⁶

Ama bilindiği gibi Komün’ün köktenci iktisadi dönüştürümleri gerçekleştirecek zamanı olmuyor ve bu alanda çok az şey yapabiliyordu. Gene de yapabildikleri evrensel bir tarihsel önem taşıyor ve Lenin’in saptadığı gibi “onun işçi hükümeti, halk hükümeti niteliğini yeterli bir açıklıkla gösteriyordu.”¹⁷⁷ Lenin komüncülerin bazı iktisadi reformlarını şöyle ayırıyordu:

- Fırıncıların gece çalışmasının yasaklanması,
- Para cezalarının yasaklanması,
- İpoteklerin satışının durdurulması,
- Vadenin (kira ödeme sürelerinin) ertelenmesi,
- Her dul kadına bir aylık bağlanması.¹⁷⁸

Bu reformların önemi (ilişkin oldukları toplumsal katmanların derinliği ve uygulanma alanları bakımından) eş değer olmaktan uzaktı. Kimileri iç belediyesel etkinliğe değgindi (ödenekler yasaması), kimileri ticaret ve tefeci sermayenin çıkarlarıyla ilgiliydi (borççuların, rehinlerin, vadelerin ertelenmesi), kimileri sanayicilerin etkinliğini sınırlandırıyor ve üretim üzerindeki işçi denetimine yol açıyordu

(para cezalarının, fırıncıların gece çalışmasını yasaklanması), kimileri de daha o zamandan belli bir sosyalist nitelik taşıyordu (boş fabrikaların işçilere verilmesi).

Lenin dikkatini özellikle “sahipleri tarafından yüzüstü bırakılan ya da çalışması durdurulan bütün fabrika, iş yeri ve atölyeleri, onları yeniden çalıştırmaya başlayacak işçi birliklerine veren”¹⁷⁹ 16 Nisan 1871 kararnamesi (Lenin’in “ünlü kararname” olarak adlandırdığı kararname) üzerinde topluyordu. Kararname bu atölyelerin “onları yüzüstü bırakan kaçaklar tarafından değil ama bu atölyelerde çalışan emekçilerin kooperatif birlikleri tarafından”¹⁸⁰ çalıştırılmaları olanağı sağlayan pratik önlemlerin hazırlanma zorunluluğunu belirtiyordu.

Ama iktisadi alanda Komün, “mülksüzleştiricilerin mülksüzleştirilmesi”, bankaların ulusallaştırılması gibi köktenci önlemleri almamıştı. Lenin’in “Komün dersleri” başlıklı makalede yazdığı gibi, “proletarya yarı yolda durdu; ‘mülksüzleştiricileri mülksüzleştirme’ye girecek yerde kendini ülkede ortak bir ulusal görev üzerindeki düşlerle birleşen yüce bir adaletin kurulması üzerindeki düşlere kaptırdı; örneğin bankalar gibi kurumlara hiç dokunulmadı, Proudhoncu ‘adil değişim’ teorisi vb. henüz sosyalistler arasında pek yaygındı.”¹⁸¹

Komün’ün güçsüz yanları üzerindeki bu çözümleme yalnızca gelecek için proleter devrimin gelişmesi ve sosyalist üretim biçiminin kesin sonuca götürücü öncüllerinin oluşturulmasıyla ilgili dersler içermekle kalmıyor ama bu sorunu çözme olanağını *hangi yolların* sağlayabileceği gibi önemli bir teorik ve pratik sorunun ortaya konmasına da yol açıyordu. “Mülksüzleştiricilerin mülksüzleştirilmesi”, “bankalara el koyma” gibi önlemler, yeni toplumsal düzenin zafer kazanması için yetmiyordu. Ayrıca işçi sınıfının bu üretim araçlarından en iyi nasıl yararlanabileceğini, ulusallaştırılan Banka’nın ne yapılacağını bilmesi de gerekiyordu. Bu konuda “adil değişim”, “genel eşitlik”, “yüce eşitlik” üzerine Lenin tarafından söz konusu edilen Proudhoncu düşünceler ve öteki küçük burjuva düşünceler geçerli olmaktan uzak ve hatta zararlı düşüncelerdi, çünkü çağdaş iktisadi yaşamın temelinde yatan ve üzerlerinden bir çırpıda “sıçramak” olanaksız olan gerçek iktisadi ilişkileri (üretimin

var olan örgütlenmesi, tarihsel iş bölümü, meta-para sistemi vb.) tanımazdan geliyorlardı.

Lenin'den yukarıda aktarılan ve 1908 yılının tarihini taşıyan açıklamada, sosyalist ekonomiye geçiş yolları ancak genel olarak inceleniyordu.

Bu konu Lenin'in, Komün'ün olumlu deneyimi (daha önce çözümlenen deneyim) ile olumsuz deneyimini (daha önce çözümlenmeyen deneyim) çözümlediği *Devlet ve İhtilal* kitabında ayrıntılı bir biçimde inceleniyordu. Aynı zamanda Lenin, Rusya proleterlerine somut bir görev de veriyordu: "Kapitalizm tarafından daha önce yaratılan şeyi hareket noktası alarak, kendi işçi deneyimimize dayanarak"¹⁸² büyük sanayiye örgütlemek. Kapitalizm PTT'yi, demiryollarını, büyük fabrikaları, toptan ticareti, bankaları, vb. vb. kapsayan toplumsallaşmış bir aygıt yaratmıştı ve Lenin bundan, "bu türlü *iktisadi* öncüllerle, kapitalistler ve memurlar alaşağı edildikten sonra, üretim ve bölüşümün *denetimi*, emeğin ve ürünlerin *kaydı* için silahlı işçilerin, tüm silahlı halkın, bugünden yarına, pekâlâ onların yerine geçirilebileceği"¹⁸³ sonucunu çıkarıyordu. Komünist toplumun birinci evresini örgütlemek için, onun iyi işlemesi için Lenin, kayıt ve denetimin işin özü olduğunu belirtiyordu.

Bu bakımdan tröstler ve kartellerden proleter devlet tarafından yararlanma sorunu büyük bir ilginçlik gösteriyordu. Büyük Fransız devriminden sonra geçen 125 yıl boyunca, diyordu Lenin, kapitalizm gelişerek "sömürücüler, büyük toprak sahipleri ile kapitalistler üzerinde işçiler ve köylüler tarafından uygulanan gerçekten demokratik bir denetime ilişkin önlemleri yüz kez daha kolay ve daha basit bir duruma getiren bankaları, kartelleri, demiryollarını, vb. vb. kurdu."¹⁸⁴ İşçi sınıfı için uzmanları (teknisyenler, gözetimciler, muhasebeciler) iktisadi kuruluş girişimine katmak ve onları ücretliler olarak çalıştırmak zorunluluğunu dile getiren Lenin, şöyle yazıyordu: "Bütün tröstlerle ilgili olarak hemen gerçekleştirilebilir ve Komün tarafından (özellikle devletin örgütlenmesi alanında) daha önce hemen hemen başlatılan deneyimi göz önünde bulundurarak emekçileri sömürüden kurtaran yarar sağlayıcı, somut görev, işte budur."¹⁸⁵

Daha sonra sovyetler döneminde Lenin , sosyalist kuruluş için kapitalist devlet ilişkilerinden yararlanma düşüncesini birçok yapıtında ayrıntılı olarak geliştirecekti.

Engels'in *Konut Sorunu* başlıklı yapıtının Lenin tarafından yapılan çözümlemesi de iktisadi yaşamın kapitalizmden sosyalizme geçiş dönemindeki belirtici niteliği bakımından büyük bir önem taşıyordu. Lenin 1872'de yazılan bu yapıtta Engels'in, daha o zamandan Komün deneyimini göz önünde bulundurduğunu da devletin geçiş dönemindeki bazı işlevlerini ortaya koyduğunu saptıyordu.

Bu yapıtın bir özetini yapan Lenin, dikkati şu cümle üzerine çekiyordu: "Her toplumsal devrim olayları ortaya çıkacakları gibi kabul etmek ve *en isyan ettirici kötülüğe karşı eldeki araçlarla* savaşmak zorunda kalacaktır."¹⁸⁶ Yeni yaşam tarzının kurulmasında proleter devlete düşen görevler sorununu ortaya koymak söz konusu olduğunda bu tez çok büyük bir yöntembilimsel önem taşıyacaktı.

Böylece, daha Ekim Devrimi'nin öngününde, somut Komün deneyiminden "başlayan" Lenin, etkinliği en sonunda komünist toplumun üst evresine geçiş için toplumsal ve özdeksel öncüllerin olgunlaşmasını güvence altına alacak olan proleter devletin iktisadi yaşam sorunlarıyla ilgileniyordu. Ve bu evrenin gelmesine kadar Lenin, "çalışma ölçüsü ve tüketim ölçüsü üzerinde *en sıkı* denetimin" zorunlu olduğunu kanıtlıyordu; "ama bu denetim kapitalistlerin mülksüzleştirilmesinden, işçilerin kapitalistler üzerindeki denetiminden *başlamalı* ve memurların devleti tarafından değil ama *silahlı işçilerin* devleti tarafından uygulanmalıydı."¹⁸⁷

Komün deneyimi gelecekteki komünist toplumun özelliklerini öngörmek olanağını da sağlıyordu. Komün yalnızca unutulmaz 72 gün yaşamış olmasına rağmen, bu görkemli geleceğe doğru ilk adımı atıyordu.

Komünizme doğru toplumsal ilerleme tarafından çizilen yol ne düpedüz ne de sürat yoluydu. Bu yolun başlıca özellik ve ilkeleri Marx, Engels ve Lenin'in dehası tarafından ortaya konmuştu.

Komün deneyiminin bilimsel çözümlemesi Marksizm-Leninizmi zenginleştiriyor, uluslararası işçi hareketinin derinliğine ve genişliğine

ne gelişmesine katkıda bulunmuyor, Lenin'e ve partisine yeni tarihsel görevleri ele almak. Ekim 1917'de yenmek ve güçlü bir devlet kurmak olanağını sağlıyordu.

DİPNOTLAR

1. *Derevenskaya Kommuna*, n° 159, 21 Temmuz 1920.
2. *Lénine tel qu'il fut. Souvenirs de contemporains*, Editions en langues étrangères, Moskova 1958, c. 1, sf. 341.
3. Bkz. Lenin, *Devlet ve İhtilal*, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 1994, sekizinci baskı, sf. 44-65.
4. Lénine, *OEuvres*, c. 12, sf. 102. (Türkçe bir çeviri için bkz. Karl Marx, *Kugelman'a Mektuplar* içinde, Köz Yayınları, İstanbul 1975, birinci baskı, sf. 6)
5. Karl Marx, *Fransa'da İç Savaş* içinde, agy., sf. 146-147.
6. Lénine, *Ibid*, sf. 109. (Türkçe bir çeviri için, Karl Marx, *Kugelman'a mektuplar* içinde, agy., sf. 15.).
7. V. Lenin, *Tüm Yapıtlar*, c. 33, sf. 123-125 (Rusça baskı).
8. "Komün üzerine konferans planı"nın 12. maddesindeki rakamlar (*Komün Dersleri*, Sol Yayınları, Ankara 1992, ikinci baskı, sf. 45) ve Defter "o" daki Komün kadınlarıyla ilgili tümce (*OEuvres*, c. 39, sf. 621) Lissagaray'nin "1871 Komünü'nün tarihi"nden alıntılanmıştır.
9. "Paris Komünü üzerine üç rapor planı"nın üçüncüsü (*OEuvres*, c.41, sf. 109) ve "Komün üzerine konferans planı"nın 7. ve 11. maddeleri (*Komün Dersleri*, sf. 43-44) G. Weill'in kitabından yararlanarak yazılmıştır.
10. *Recueil Lénine XXVI*, sf. 355-365.
11. E. Lepelletier, *Histoire de la Commune de 1871*, c. I-III, Paris 1911-1913.
12. A. Labriola, *La "Commune" di Parigi. Raccolta di atto Conferenze, Lugana 1906*.
13. "Komün üzerine konferans planı", *Komün Dersleri* içinde, agy., sf. 42-44.
14. V. Lenin, *Tüm yapıtlar*, c. 49, sf. 393 (Rusça baskı).
15. Lénine, *OEuvres*, c. 41, sf. 102,107.
16. V.İ Lenin, *Komün Dersleri*, agy., sf. 59.
17. Bkz. Lénine, *OEuvres*, c. 41, sf. 101-106; "Komün üzerine konferans planı", V.İ Lenin, *Komün Dersleri*, içinde, agy., sf. 42-45.
18. "Komün'ün anısına". *Komün Dersleri* içinde, sf. 58-60.
19. Lénine, *OEuvres*, c. 21, sf. 141-142.
20. Lénine, *OEuvres*, c. 35, sf. 251.
21. Lénine, *OEuvres*, c. 29, sf. 477. (Türkçe bir çeviri için bkz.: V.İ Lenin, *Marx-Engels-Marksizm*, Sol Yayınları, Ankara 1990, ikinci baskı, sf. 288.)
22. Lénine, *OEuvres*, c. 41, sf. 101-102 (*Komün dersleri*, s.35-36), 107,109.

23. V.İ Lenin, *Komün dersleri*, agy., sf. 42.
24. Lènine, *OEuvres*, c. 13, sf. 499.
25. Bkz. Lènine, *OEuvres*, c. 41, sf. 102-103 (*Komün Dersleri*, sf. 36-37), 107-110; c. 8, sf. 203 (*Komün dersleri*, sf. 42-43); c. 13, sf. 499 vb.
26. Bkz. Lènine, *OEuvres*, c. 30, sf. 393.
27. V.İ Lenin, *Komün dersleri*, agy., sf. 47.
28. Lenin, *Ekim Devrimi dosyası: 1, Tek Ülkede Sosyalist Devrim*, Ekim Yayınları, Ankara 1990, sf. 60.
29. V.İ. Lenin, "Halkın Dostları" Kimlerdir ve Sosyal Demokratlara Karşı Nasıl Savaşırılar?, *Sol Yayınları*, Ankara 1990, dördüncü baskı, sf. 31.
30. Bkz. Lènine, *OEuvres*, c. 6, sf. 483-484 (Türkçe bir çeviri için bkz.; "Programımızda ulusal sorun", V.İ Lenin, *Ulusal Sorun ve Ulusal Kurtuluş Savaşları* içinde, *Sol Yayınları*, Ankara 1979, birinci baskı, sf. 19-21).
31. *Ibid.*, sf. 513.
32. Lènine, *OEuvres*, c. 41, sf. 106-109. (Lenin söz konusu rapor için üç özet hazırladı. Birincisi, "Paris Komünü üzerine konuşma planı" başlığıyla *Komün Dersleri*, agy., içinde [s. 35-41] yer alıyor. Alıntılarının birincisi, "Bismarck 1871, Konfer. 1904", bu çeviride sf. 41'de. İkinci alıntı, *Komün Dersleri*'nde yer almayan ikinci özetin son satırından [*Ibid.*, sf. 109] yapılmış. -çn.)
33. Lènine, *Oeuvres*, c. 8, sf. 204 (*Komün Dersleri*, agy., sf. 43, madde 6).
34. Lènine, *OEuvres*, c. 17, sf. 138 (*Komün Dersleri*, agy., sf. 60-61).
35. *Lenin derlemesi III*, sf. 160-161 (Rusça baskı).
36. Lenin, *OEuvres*, c. 17, sf. 139-140. (*Komün Dersleri*, agy., sf. 61-62.)
37. Lènine, *OEuvres*, c. 12, sf. 109. (Karl Marx, *Kugelman'a Mektuplar*, agy., sf. 14.)
38. Lènine, *OEuvres*, c. 24, sf. 38-38 ("Taktik üzerine mektupları", Birinci mektup).
39. Lènine, *OEuvres*, c. 27, sf. 369.
40. Lènine, *OEuvres*, c. 27, sf. 369 ("Sol"un çocukluğu ve küçük burjuva düşünceler üzerine").
41. Lenin, *Devlet ve İhtilal*, agy., sf. 56-57.
42. Lènine, *OEuvres*, c. 41, sf. 104-105 (*Komün Dersleri*, agy., sf. 38-39); c.8, s.205 (*Komün Dersleri*, agy., s.44).
43. Lènine, *OEuvres*, c. 13, sf. 502, (*Komün Dersleri*, agy., sf. 55-56); c. 17, sf. 136 (*Komün Dersleri*, agy., sf. 58-59).
44. Lenin, *Devlet ve İhtilal*, agy., sf. 134.
45. Lenin, *Devlet ve İhtilal*, agy., sf. 45
46. *Réimpression du Journal Officiel de la République Française sous la Commune du 19 mars au 24 mail 1871*. Birinci baskı, Paris 1871, sf. 101.
47. Lènine, *OEuvres*, c. 25, sf. 466 (*Devlet ve İhtilal*, agy., sf. 64).
48. Lènine, *OEuvres*, c. 13, sf. 501 (*Komün Dersleri*, agy., sf. 55).
49. Lènine, *OEuvres*, c. 9, sf. 111 (V.İ Lenin, *İki Taktik...*, *Sol Yayınları*, Ankara

- 1992, altıncı baskı, sf. 107.)
50. Lènin, *OEuvres*, c. 20, sf. 428 (V.İ Lenin, *Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı*, Sol Yayınları, Ankara 1989, yedinci baskı, sf. 69).
51. Lènine, *OEuvres*, c. 29, sf. 375 ("Özgürlük ve eşitlik belgileriyle halkı nasıl aldatıyorlar").
52. Lènine, *OEuvres*, c. 33, sf. 44.
53. Lènine, *OEuvres*, c. 41, sf. 101 (*Komün Dersleri*, agy., sf. 35).
54. *Ibidem*.
55. Lenin, *Tüm Yapıtlar*, c. 33, sf. 139 (Rusça baskı). Marx'ın 18 Brumaire'ine Almanca üçüncü baskı için Engels'in 1858'te yazdığı önsözden Alman parçanın Türkçe bir çevirisi için bkz.: Karl Marx, *Louis Bonapart'ın 18 Brumaire'i*. Sol Yayınları, Ankara 1990, ikinci baskı, sf. 11. (Ayrıca bkz. Lenin, *Devlet ve İhtilal*, agy., sf. 4Ö.)
56. Lènine, *OEuvres*, c. 25, sf. 443 (*Devlet ve İhtilal*, agy., sf. 40).
57. Lènine, *OEuvres*, c. 16, sf. 211 (Otzovizm yandaş ve savunucularının "platform"u),
58. *Ibidem*.
59. Lènine, *OEuvres*, c. 18, sf. 607 (Bkz. V.İ Lenin, *Marx-Engels-Marksizm*, agy., sf. 85).
60. Bkz. *Ibidem*.
61. Lènine, *OEuvres*, c. 27, sf. 140 ("Partinin adının değiştirilmesi ve programının gözden geçirilmesi üzerine karar").
62. Lènine, *OEuvres*, c. 28, sf. 453 ("Avrupa ve Amerika işçilerine mektup").
63. Lènine, *OEuvres*, c. 31, sf. 407 ("İtalyan sosyalist parti içindeki savaşım konusunda" -1920-).
64. Yazar burada Marx'ın Ludwig Kugelman'a yazdığı 12 Nisan 1871 günlü mektuba göndermede bulunuyor (Bkz.: Karl Marx, *Fransa'da İç Savaş*, agy., sf. 146). Ancak bu mektuptan da anlaşılabilirceği gibi Marx, söz konusu saptamayı 18 Brumaire'in son bölümünde, yani Komün'ün ilanından az sonra değil, Komün'den çok önce, 1852'de yapmıştı, -ç.
65. Lènine, *OEuvres*, c. 25, sf. 450 (Lenin, *Devlet ve İhtilal*, agy., sf. 47).
66. Lènine, *OEuvres*, c. 25, sf. 450 (Lenin, *Devlet ve İhtilal*, agy., sf. 47-48).
67. Lènine, *OEuvres*, c. 12, sf. 109 (Türkçe bir çeviri için bkz.: Karl Marx, *Kugetmann'a Mektuplar*, Köz Yayınları, İstanbul 1975, birinci baskı, sf. 14 ve V.İ Lenin, *Komün dersleri*, agy., sf. 52).
68. Lènine, *OEuvres*, c. 17, sf. 139 (*Komün Dersleri*, agy., sf. 61).
69. Lènine, *OEuvres*, c. 17, sf. 139 (*Komün Dersleri*, agy., sf. 61-62).
70. Lènine, *OEuvres*, c. 13, sf. 501 (*Komün Dersleri*, agy., sf. 55).
71. Lènine, *OEuvres*, c. 36, sf. 213.
72. Lènin, *OEuvres*, c. 5, sf. 378 (V.İ Lenin, *Ne Yapmalı?*, Sol Yayınları, Ankara 1990, sf. 34).
73. *Ibid.*, sf. 379 (*Ne Yapmalı*, agy., sf. 35).

74. L  nine, *OEuvres*, c. 8, sf. 206 (*Komün Dersleri*, agy., sf. 45).
75. L  nine, *OEuvres*, c. 12, sf. 109 (Karl Marx, *Kugelman'a Mektuplar*, agy., sf. 13 ve V.   Lenin, *Marx-Engels-Marksizm*, Sol Yayınları, Ankara 1990, ikinci baskı içinde, sf. 152).
76. L  nine, *OEuvres*, c. 23, sf. 354 ("Uzaktan mektuplar, Mektup 2, Yeni hükümet ve proletarya").
77. L  nine, *OEuvres*, c. 9, sf. 9-139 (V.   Lenin, *  ki Taktik...*, agy., sf. 7-134).
78. L  nine, *OEuvres*, c. 9, sf. 140 (*Komün Dersleri*, agy., sf. 46-47).
79. L  nine, *OEuvres*, c. 27, sf. 132 ("Programın gözden geçirilmesi ve Parti adının değiştirilmesi   zerine 8 Mart 1918'de R (b)KP VIII. Kongresi'ne sunulan rapor").
80. L  nine, *OEuvres*, c. 25, sf. 467 (Lenin, *Devlet ve   htilal*, agy., sf. 65).
81. *Ibid.*, sf. 337 ("Uzlaşmalar konusunda").
82. L  nine, *OEuvres*, c. 26, sf. 479 ("Rusya işçi, asker ve köylü temsilcileri sovyetleri üçüncü kongresine 11 (24) Ocak 1918'de sunulan Halk komiserleri konseyinin etkinliği üzerine rapor").
83. L  nine, *OEuvres*, c. 28, sf. 483 (V.   Lenin, *Burjuva Demokrasisi ve Proletarya Diktatörlüğü*, Sol Yayınları, Ankara 1992, ikinci baskı, sf. 121).
84. L  nine, *OEuvres*, c. 26, sf. 479-480.
85. L  nine, *OEuvres*, c. 13, sf. 501 (V.   Lenin, *Komün Dersleri*, agy., sf. 55).
86. L  nine, *OEuvres*, c. 25, sf. 447 (Lenin, *Devlet ve   htilal*, agy., sf. 45).
87. L  nine, *OEuvres*, c. 17, sf. 137 (V.   Lenin, *Komün Dersleri*, agy., sf. 59).
88. L  nine, *OEuvres*, c. 21, sf. 70 (Türkçe bir   eviri bkz.: V.   Lenin, *Marx- Engels-Marksizm*, agy., sf. 42).
89. L  nine, *OEuvres*, c. 1, sf. 172 (Türkçe bir   eviri için bkz.: V.   Lenin, *Halkın Dostları Kimlerdir ve Sosyal Demokratlara Karşı Nasıl Savaşırlar?*, agy., sf. 31).
90. L  nine, *OEuvres*, c. 6, sf. 483-484 (V.   Lenin, *Ulusal Sorun ve Ulusal Kurtuluş Savaşları*, agy., sf. 21).
91. L  nine, *OEuvres*, c. 17, sf. 136-137 (V.   Lenin, *Komün Dersleri*, agy., sf. 59).
92. L  nine, *OEuvres*, c. 19, sf. 440 ("Vera Zasuliç tasfiyeciliğin iş  ini nasıl bitiriyor", Marx-Engels-Lenin, *  ş  i Sınış   Partisi   zerine* içinde, Sol Yayınları, Ankara 1993, ikinci baskı, sf. 271).
93. *Inostrannaia literatura*, Moskova 1957, n  4, sf. 16.
94. L  nine, *OEuvres*, c. 8, sf. 206 (V.   Lenin, *Komün Dersleri*, agy., sf. 45).
95. L  nine, *OEuvres*, c.13, sf. 501 (V.   Lenin, *Komün Dersleri*, agy., sf. 55-56).
96. L  nine, *OEuvres*, c. 17, sf. 137 (V.   Lenin, *Komün Dersleri*, agy., sf. 59-60).
97. L  nine, *OEuvres*, c. 41, sf. 106 (V.   Lenin, *Kom  n Dersleri*, agy., sf. 41).
98. L  nine, *OEuvres*, c. 8, sf. 206 (V.   Lenin, *Kom  n Dersleri*, agy., sf. 45).
99. L  nine, *OEuvres*, c. 13, sf. 501 (V.   Lenin, *Kom  n Dersleri*, agy., sf. 55).
100. *Ibid.*, sf. 499 (*Ibid.*, sf. 53-54).
101. L  nine, c. 8, sf. 257 ("1789 tipi mi yoksa 1848 tipi mi devrim?").
102. L  nine, *OEuvres*, c. 17, sf. 136 (V.   Lenin, *Komün Dersleri*, agy., sf. 58-59).

103. L  nine, *OEuvres*, c. 9, sf. 140 (V.   Lenin, *Komün Dersleri*, agy., sf. 46).
104. L  nine, *OEuvres*, c. 11, sf. 496.
105. L  nine, *OEuvres*, c. 25, sf. 28.
106. *Ibidem*.
107. V. Lenin, *Tüm Yapıtlar*, c. 33, sf. 223 (Rusça baskı). Marx'ın bu önermesinin daha 1905'te Lenin'in dikkatini çekmesi anlamlıdır. "Komün   zerine konferans planı"nda bir not var: "*Komün ve Köylüler*. 3 ayda her şey bambaşka olurdu." Tam burada Lenin sayfanın dibine bir not düşüyor: "*Gene de çok az şey yapıldı!*" (*Komün Dersleri*, agy., sf. 44).
108. L  nine, *OEuvres*, c. 17, sf. 137 (*Komün Dersleri*, agy., sf. 59). "Komün'  n anısına" başlıklı makaleden yapılan bu alıntıya, *Proleter Devrim ve Dönek Kautsky* adlı kitapta, sovyetler döneminde Lenin tarafından yapılan bir başka gözlem yanıt veriyor. Lenin "orta köylüler, zanaatçılar vb. arasında, sömürülen yığınların en az gelişmiş bir bölümünün de s  m  r  c  lerle birlikte yürüdüklerini ve yürümeye yatkın olduklarını, Komün de içinde, daha önceki *bütün* devrimlerin gösterdiğini" bir kez daha anımsatmayı gerekli görüyordu. (L  nine, *OEuvres*, c. 28, sf. 262 ve Lenin, *Proleter Devrim ve Dönek Kautsky*, Bilim ve sosyalizm yayınları, Ankara 1993, altıncı baskı, sf. 35).
109. L  nine, *OEuvres*, c. 6, sf. 513; Karl Marx, *Fransa'da İ   Sava  *, agy., sf. 64.
110. Lenin, *Tüm Yapıtlar*, c.33, sf. 222-223 (Rusça baskı).
111. L  nine, *OEuvres*, c. 25, sf. 455 (Lenin, *Devlet ve İhtilal*, agy., sf. 52).
112. Lenin, *OEuvres*, c. 25, sf. 456 (Lenin, *Devlet ve İhtilal*, agy., sf. 53).
113. L  nine, *OEuvres*, c. 26, sf. 480 (V.   Lenin, *Komün Dersleri*, agy., sf. 135)
114. L  nine, *OEuvres*, c. 25, sf. 451 (Lenin, *Devlet ve İhtilal*, agy., sf. 48).
115. L  nine, *OEuvres*, c. 27, sf. 96 ("Savaş ve barış   zerine RK(b)P VII. Kongresi'ne rapor").
116. L  nine, *OEuvres*, c. 24, sf. 14,16, 29, 36, 43-44, 60,61, 78, 140-141, 177-178, 238; c. 36, sf. 435 vd.
117. Karl Marx, *Fransa'da İ   Sava  *, agy., sf. 54-70 (Marx), sf. 16-20 (Engels).
118. L  nine, *OEuvres*, c. 24, sf. 39 ("Taktik   zerine Mektuplar" "1. Mektup").
119. L  nine, *OEuvres*, c. 12, sf. 107 ("Kugelman'a mektupların Rusça çevirisine   ns  z", *Komün Dersleri*, agy., içinde, sf. 50).
120. L  nine, *OEuvres*, c. 21, sf. 28.
121. L  nine, *OEuvres*, c. 23, sf. 269 (V.   Lenin, *Gençlik   zerine*, Sol Yayınları, Ankara 1993, ikinci baskı, sf. 97).
122. L  nine, *OEuvres*, c. 13, sf. 500 (V.   Lenin, *Komün Dersleri*, agy., sf. 55).
123. L  nine, *OEuvres*, c. 13, sf. 502 (V.   Lenin, *Komün Dersleri*, agy., sf. 56).
124. Bkz. *Vperıod*, n   11, 23 (10).III.1905.
125. L  nine, *OEuvres*, c. 8, sf. 236 ("Sokak   atı  ması – Bir Komün generalinin     tleri").
126. L  nine, *OEuvres*, c. 13, sf. 502 (V.   Lenin, *Komün Dersleri*, agy., sf. 56.)
127. L  nine, *OEuvres*, c. 12, sf. 108 (V.   Lenin, *Komün Dersleri*, agy., sf. 51)

128. *Ibid.*, sf. 108-109 (*Ibid.*, sf. 52).
129. L  n  n, *OEuvres*, c. 31, sf. 30 (V.   Lenin, *Komünizmin   ocukluk Hastalığı*, "Sol" *Komünizm*, Sol Yayınları, Ankara 1991, beşinci baskı, sf. 25).
130. L  n  n *OEuvres*, c. 12, sf. 108 (V.   Lenin, *Komün Dersleri*, agy., sf. 51).
131. L  n  n, *OEuvres*, c. 13, sf. 500 (V.   Lenin, *Komün Dersleri*, agy., sf. 55).
132. L  n  n, *OEuvres*, c. 25, sf. 337 ("Uzlaşmalar konusunda").
133. L  n  n, *OEuvres*, c. 25, sf. 486 (Lenin, *Devlet ve   htilal* agy., sf. 85).
134. L  n  n, *OEuvres*, c. 22, sf. 337 ("Junius'un broşürü konusunda").
135. L  n  n, *OEuvres*, c. 11, sf. 102 ("Gericiliğin komploları ve canilerin tehditleri").
136. L  n  n, *OEuvres*, c. 26, sf. 20 ("Rus devrimi ve i  savaşı").
137. L  n  n, *OEuvres*, c. 17, sf. 136 (V.   Lenin, *Komün Dersleri*, agy., sf. 58).
138. *Ibidem* (Aynı yerde)
139. L  n  n, *OEuvres*, c. 41, sf. 100-107 (*Komün Dersleri*, agy., sf. 35-41); c. 8, sf. 205-206 (*Komün Dersleri* agy., sf. 42-45).
140. L  n  n, *OEuvres*, c. 17, sf. 135-140 (*Komün Dersleri*, agy., sf. 57-62).
141. L  n  n, *OEuvres*, c. 25, sf. 467 (Lenin, *Devlet ve   htilal*, agy., sf. 65).
142. L  n  n, *OEuvres*, c. 28, sf. 436 ("Rusya II. Sendikalar Kongresi'ne rapor").
143. L  n  n, *OEuvres*, c. 13, sf. 501-502 (*Komün Dersleri*, agy., sf. 56).
144. L  n  n, *OEuvres*, c. 23, sf. 388 ("Rus devriminde RSD  P'in görevleri").
145. Bkz. L  n  n, *OEuvres*, c. 24, sf. 14-15, 16, 29, 36-37, 39-40, 43-44 ("Bugünkü devrimde proletaryanın görevleri", "iktidar ikiliği   zerine", "Taktik   zerine mektuplar" başlıklı makalelere gönderme yapılıyor. Bu makaleler için bkz.: Lenin, *Ekim Devrimi Dosyası: I*, "Tek ülkede sosyalist devrim" Ekim Yayınları, Ankara 1990, sf. 50-63).
146. L  n  n, *OEuvres*, c. 24, sf. 29 (Lenin, *Ekim Devrimi dosyası: I*, "Tek   lkede Sosyalist Devrim", agy., sf. 60).
147. L  n  n, *OEuvres*, c. 25, sf. 445 (Lenin *Devlet ve   htilal*, agy., sf. 42).
148. L  n  n, *OEuvres*, c. 28, sf. 242 (Lenin, *Proleter Devrim ve dönek Kautsky*, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 1993, altıncı baskı, sf. 14).
149. L  n  n, *OEuvres*, c. 28, sf. 258 (Lenin, *Proleter Devrim ve Dönek Kautsky*, agy., sf. 30-31).
150. L  n  n, *OEuvres*, c. 41, sf. 436 ("RSD  P VII. Rusya konferansına sunulan RSD  P programının geçici değişiklik tasarısı").
151. L  n  n, *OEuvres*, c. 25, sf. 446 (Lenin, *Devlet ve   htilal*, agy., sf. 43).
152. L  n  n, *OEuvres*, c. 13, sf. 500 (V.   Lenin, *Komün Dersleri*, agy., sf. 54).
153. L  n  n, *OEuvres*, c. 41, sf. 105, 108 (*Komün Dersleri*, agy., sf. 39); c. 8, sf. 205 (*Komün Dersleri*, agy., sf. 44).
154. L  n  n, *OEuvres*, c. 9, sf. 140 (Lenin, *Komün Dersleri*, agy., s.46).
155. Karl Marx, *Fransa'da     Savaş* (Engels'in 1891   ns  z  ), Sol Yayınları, Ankara 1991, ikinci baskı, sf. 14.
156. L  n  n, *OEuvres*, c. 25, s.456 (Lenin, *Devlet ve   htilal*, agy., sf. 53).

157. MLE Arşivi, f. 25, op. 1, n°3, II. bölüm, f. 67.
158. Lenin'in belirtilmiş düzeltmesiyle birlikte makalenin metni *Literaturnoye nasledstvo* kitabında aktarılmıştır, c. 80, V. Lènine ve A. Lounotcharski, *Correspondance. Rapports. Documents*, Moskova 1971, sf. 577-582.
159. *Lenin Derlemesi XXVI*, sf. 175-176 (Rusça baskı).
160. Lènine, *OEuvres*, c. 8, sf. 282.
161. Lènine, *OEuvres*, c. 28, sf. 248 (Lenin, *Proleter Devrim ve Dönek Kautsk*, agy., sf. 20-21).
162. Lènine, *OEuvres*, c. 25, sf. 453 (Lenin, *Devlet ve İhtilal*, agy., sf. 50).
163. Lènine, *OEuvres*, c. 25, sf. 488 (Lenin, *Devlet ve İhtilal*, agy., sf. 87).
164. Lènine, *OEuvres*, c. 25, sf. 461 (Lenin, *Devlet ve İhtilal*, agy., sf. 58-59).
165. *Ibid.*, sf. 460 (agy., sf. 57).
166. Lènine, *OEuvres*, c. 25, sf. 459 (Lenin, *Devlet ve İhtilal*, agy., sf. 56).
167. Lènine, *OEuvres*, c. 25, sf. 457 (Lenin, *Devlet ve İhtilal*, agy., sf. 54).
168. Lènine, *Tüm yapıtlar*, c. 33, sf. 154-155 (Rusça baskı).
169. Lènine, *OEuvres*, c. 25, sf. 483 (Lenin, *Devlet ve İhtilal*, agy., sf. 82).
170. Lènine, *OEuvres*, c. 41, sf. 105, 108, 110 (Lenin, *Komün Dersleri*, agy., sf. 39).
171. Lènine, *OEuvres*, c. 25, sf. 465 (Lenin, *Devlet ve İhtilal*, agy., sf. 62).
172. Lènine, *OEuvres*, c. 26, sf. 433 (Lenin, *Ekim Devrimi Dosyası: II, Sovyet Yönetiminin Örgütlenmesi*. Ekim Yayınları, Ankara 1990, birinci baskı, sf. 127).
173. Lènine, *OEuvres*, c. 28, sf. 248 (Lenin, *Proleter Devrim ve Dönek Kautsky*, agy., sf. 21).
174. Lènine, *OEuvres*, c. 17, sf. 139 (V.İ Lenin, *Komün Dersleri*, agy., sf. 61).
175. Lènine, *OEuvres*, c. 25, sf. 489 (Lenin, *Devlet ve İhtilal*, agy., sf. 88).
176. Lènine, *OEuvres*, c. 25, sf. 455 (Lenin, *Devlet ve İhtilal*, agy., sf. 52).
177. Lènine, *OEuvres*, c. 17, sf. 138 (V.İ Lenin, *Komün Dersleri*, agy., sf. 60).
178. Lènine, *OEuvres*, c. 41, sf. 106, 108; c. 8, sf. 205 (V.İ Lenin, *Komün Dersleri*, agy., sf. 40, 44).
179. Lènine, *OEuvres*, c. 17, sf. 138 (V.İ Lenin, *Komün Dersleri*, agy., sf. 60).
180. *Rèimpression du Journal Officiel...*, sf. 286.
181. Lènine, *OEuvres*, c. 13, sf. 500 (V.İ Lenin, *Komün Dersleri*, agy., sf. 54-55).
182. Lènine, *OEuvres*, c. 25, sf. 460 (Lenin, *Devlet ve İhtilal*, sf. 58).
183. Lènine, *OEuvres*, agy., c. 25, sf. 511 (Lenin, *Devlet ve İhtilal*, agy., sf. 111).
184. Lènine, *OEuvres*, c. 25, sf. 371-372 ("Yaklaşan felaket ve önlemenin yolları").
185. Lènine, *OEuvres*, c. 25, sf. 461 (Lenin, *Devlet ve İhtilal*, agy., sf. 59).
186. Lenin, *Tüm yapıtlar*, c. 33, sf. 205 (Rusça baskı).
187. Lènine, *OEuvres*, c. 25, sf. 507 (Lenin, *Devlet ve İhtilal*, agy., sf. 107).

Paris Komünü (1871) burjuvazinin gerilemeye başlaması açısından dünya tarihinin en önemli bir olayı, 19. yüzyıldaki işçi hareketinin en parlak ve büyük örneğidir. İnsanlık tarihinde ilk kez işçi proleter devrimi gerçekleşti, işçi sınıfı iktidarı eline geçirdi ve 72 gün boyunca bu iktidarı elinde tutabildi. Böylece kapitalist rejimin ortadan kaldırılması ve sosyalist bir rejimin kurulması, teorik tartışmalardan işçi sınıfının kurtuluş mücadelesi pratiğine geçti. Paris işçileri, "göğün fethine çıkmak" yolundaki kahramanca girişimleriyle, devrimci sürecin yeni bir dönemini başlatmış oldular. Başlayan bu süreç büyük bir gelişme gösterdi ve 1917'de Ekim Devrimi'nin zaferine yol açtı.

Paris Komünü, çeşitli toplumsal öğretilerin denek taşı işlevini gördü, sektörlük ve reformizmin küçük burjuva doktriner niteliğinin dayanıksızlığını ortaya koydu ve bilimsel komünizmin temel doğruluğunu tarihsel olarak gözler önüne serdi. Komün deneyiminden bir sentez yapacak, Komün derslerinde işçi sınıfı için tinsel bir zenginleşme kaynağı bulacak ve işçi sınıfının mücadelesi için zorunlu teorik silahı oluşturacak gücü de yalnızca Marksizm gösterdi. Komün proleter yığınların bilincini derinden derine değiştirmeye katkıda bulundu ve Marksist öğretiyi işçi sınıfının ve onun siyasal partilerinin ideolojik bayrağı durumuna dönüştürme önderliğini üstlendi.

Paris Komünü ve Marksizm kitabı bu önderliği komünün pratiği, Marksizm ve teorisinin gelişimi, bu teorinin işçilerle kurduğu bağ üzerinden irdeliyor ve işçi sınıfının üzerinde yarattığı etkiyi bizlere aktarıyor.

